

PROCES

ПРОЦЕС

Franz Kafka

Elektronické vydání připravili

Rompor

a

Atheneum - virtuální knihovna

Kapitola první

Zatčení

Rozmluva s paní Grubachovou

Pak slečna Bürstnerová

Patrně učinil někdo na Josefa K. křivé udání, neboť aniž se dopustil něčeho zlého, byl jednou ráno zatčen. Kuchařka paní Grubachové, jeho bytné, která mu každý den ráno kolem osmé přinesla snídani, tentokrát nepřišla. To se ještě nikdy nestalo. Čekal ještě chvílku, viděl se svého polštáře stařenu, která bydlila naproti a která ho teď pozorovala se zvědavostí u ní zcela neobvyklou, potom však, zároveň udiven i hladov, zazvonil. Ihned se ozvalo zaklepaní, a vešel muž, kterého zde v bytě ještě nikdy neviděl. Byl štíhlý a přece pevně rostlý, měl na sobě přiléhavý černý oděv, který byl podobně jako cestovní obleky opatřen všelikými skládanými záhyby, kapsami, přezkami, knoflíky a pásem a zdál se proto zvlášť praktický, aniž bylo jasné, k čemu oblek vlastně slouží. „Kdo jste?“ zeptal se K. a ihned se zpola vztyčil v posteli. Muž však pominul otázku, jako by jeho zjev byl něco, co se prostě musí vzít na vědomí, a řekl jen: „Vy jste zvonil?“ „Ať mi Anna přinese snídani,“ řekl K. a pokoušel se, nejdřív mlčky, aby pozorností a uvažováním zjistil, kdo vlastně je ten člověk. Ten se však nevydával nijak dlouho jeho pohledům, nýbrž obrátil se ke dveřím, pootevřel je a řekl komusi, kdo patrně stál hned za dveřmi: „Chce, aby mu Anna přinesla snídani.“ Následovalo kratičké zasmání ve vedlejším pokoji, nebylo podle zvuku jisto, nesměje-li se několik osob. Ačkoli nebylo možné, aby se tím ten cizí člověk dověděl něco, co by nebyl věděl už předtím, řekl přece K-ovi hlasem, který zněl jako hlášení: „Je to nemožné.“ „To by ale byly pěkné novinky,“ řekl K., vyskočil z postele a rychle si natáhl kalhoty. „A to se tedy podívám, jací lidé to jsou ve vedlejším pokoji a jak mi paní Grubachová hodlá vysvětlit takové vyrušení.“ Napadlo ho sice ihned, že nebylo třeba, aby to řekl nahlas, a že tím jaksi uznal, že tomu cizímu člověku přísluší jakési

dozírací právo, avšak to teď nepokládá za důležité. Přesto si to cizinec vyložil v tomto smyslu, neboť řekl: „Nechcete raději zůstat zde?“ „Ani nechci zůstat zde, ani nechci, abyste se mnou mluvil, dokud se mi nepředstavíte.“ „Myslili jsme to dobře,“ řekl cizí muž a otevřel teď sám od sebe dveře. Ve vedlejších pokojích, do něhož K. vstoupil pomaleji, než hodlal, vypadalo to na první pohled skoro zcela tak jako včera večer. Byl to obytný pokoj paní Grubachové, snad bylo v tom pokoji, přeplněném nábytkem, pokrývkami, porcelánem a fotografiemi, dnes o něco víc místa než jindy; nepoznalo se to hned, tím méně, že hlavní změna záležela v přítomnosti jakéhosi muže, který seděl u otevřeného okna s knihou, od níž teď vzhlédl. „Měl jste zůstat ve svém pokoji! Což vám to František neřekl?“ „Ale co vlastně chcete?“ řekl K. a odvrátil se pohledem od té nové známosti k člověku pojmenovanému jménem František, jenž zůstal stát ve dveřích, a pak zase zpátky. Otevřeným oknem bylo zas vidět stařenu, jež se zvědavostí věru stařečkou přistoupila k oknu teď protějšímu, aby i nadále všechno viděla. „Ale teď řeknu paní Grubachové –“ řekl K., pohnul sebou, jako by se odtrhával od obou mužů, kteří však stáli daleko od něho, a chtěl jít dál. „Ne,“ řekl muž u okna, hodil knihu na stůl a vstal. „Nesmíte odejít, vždyť jste zatčen,“ „Skoro to tak vypadá,“ řekl K. „A pročpak?“ zeptal se potom. „Nejsme tu proto, abychom vám to řekli. Jděte do svého pokoje a čekejte. Řízení je zahájeno a dovíte se všechno v pravý čas. Jdu nad svůj příkaz, když vám tak přátelsky domlouvám. Ale doufám, že to neslyší nikdo než František, a ten je sám k vám vlídný proti všem předpisům. Budete-li mít i nadále tolik štěstí, jako máte tím, že máte za hlídače právě nás, můžete doufat, že všechno dobře dopadne.“ K. se chtěl posadit, teď však viděl, že v celém pokoji není pranic, nač by se člověk mohl posadit, jen právě židle u okna. „Přesvědčíte se ještě, jak je to všechno pravda,“ řekl František a zároveň s druhým mužem pokročil k němu. Zejména druhý muž K- a značně přečníval a poklepal mu několikrát na rameno. Oba si prohlédli K-ovu noční košili a řekli, teď že si bude musit oblékat košili daleko horší, tuhle košili že však uschovají jako ostatní prádlo a všechno mu zas vrátí, dopadne-li jeho věc dobře. „Bude lépe, dáte-li ty věci nám

než do skladiště,“ řekli, „neboť ve skladišti dochází k zpronevěřám a mimo to tam všechny věci po nějaké době prodají, a nic se přitom neohlížejí, je-li řízení skončeno či není. A jak dlouho takové procesy trvají, a což teprv v poslední době! Skladiště by vám sice vyplatilo, co za svršky bylo strženo, ale to je už o sobě málo, protože při prodeji nerozhoduje výše nabídky, nýbrž výše úplatku, a mimo to víme ze zkušenosti, jak se takové tržby zmenší, když jdou buhvíkolik let z ruky do ruky.“ K. téměř nedbal těch řečí, nezáleželo mu zvláště na právu, aby volně nakládal se svými věcmi, pokud mu takové právo vůbec přísluší – bylo mu daleko důležitější, aby si zjednal jasno o své situaci; za přítomnosti těch lidí nemohl však ani přemýšlet, pořád do něho téměř přátelsky vráželo břicho druhého hlídače – ti dva mohli přece být jen hlídači – když však vzhlédl, uviděl obličej, který se nijak nehodil k tlustému tělu, kostnatý obličej se silným nosem stočeným na stranu, a ten obličej se přes jeho hlavu dorozumíval s druhým hlídačem. Co je to jen za lidi? O čem to mluví? Od jakého úradu jsou? K. přece žije v právním státě, všude je klid a mír, všechny zákony jsou v platnosti, kdo se to opovažuje přepadnout ho v jeho bytě? Býval vždy nakloněn, aby si ze všeho, co život přináší, dělal co nejméně, aby i ve věc nejhorší uvěřil teprv tehdy, když se opravdu dostavila, aby nijak nepečoval o budoucnost, ani tehdy ne, když se všechno nad ním hrozivě stahovalo. Zde však to nepokládal za správné, člověk mohl sice v tom všem spatřovat šprým, hrubý šprým, který si s ním z neznámých pohnutek ztropili kolegové z banky, snad protože jsou dnes jeho třicáté narozeniny, je to ovšem možné, snad by stačilo, kdyby se těm hlídačům prostě jen vysmál do očí, a smáli by se s ním, snad to jsou posluhové z nároží, nejsou jim nepodobní – přesto byl teď, skoro už od okamžiku, kdy po prvé spatřil hlídače Františka, pevně odhodlán nevzdat se ani nejmenší výhody, kterou snad má vůči těm lidem. Dělal si jen velmi málo z možnosti, že se pak o něm řekne, že nerozuměl žertu, zato však si vzpomněl – aniž byl jinak zvyklý přiučít se něčemu ze zkušenosti – na několik o sobě nepatrných případů, v nichž si na rozdíl od svých přátel počínal neopatrně, a to s plným vědomím, a nemaje ani tušení, jaké následky to může mít, a byl pak vytrestán

výsledkem. Umiňoval si, že se to už nestane, alespoň tentokrát ne; je-li to komedie, zahraje si v ní rovněž.

Dosud byl svoboděn. „Dovolte,“ řekl a uličkou mezi hlídači pospíšil do svého pokoje. „Zdá se, že má rozum,“ uslyšel za sebou. Ve svém pokoji ihned trhnutím vytáhl zásuvky psacího stolu, leželo tam všechno ve velkém pořádku, ale právě osobní doklady, které hledal, nemohl v tom rozechvění hned najít. Konečně našel cyklistickou legitimaci a chtěl už s ní zajít k hlídačům, potom však se mu ten průkaz zdál příliš nepatrný, i hledal dále, až našel rodný list. Když se zas vracel do vedlejšího pokoje, otevřely se protější dveře, a paní Grubachová chtěla vejít. Bylo ji vidět jen okamžik, neboť sotvaže poznala K-a, upadla do rozpaků, prosila za prominutí, zmizela a nadmíru opatrně zavřela za sebou dveře. „Jen pojďte dál,“ to bylo vše, co K. jí mohl povědět. teď však stál s doklady uprostřed pokoje, díval se ještě na dveře, jež se už neotevřely, a trhl sebou teprv tehdy, když na něho zavolali hlídači, kteří seděli u stolku u otevřeného okna, a jak K. teď poznal, pojídali jeho snídani. „Pročpak nevešla?“ zeptal se. „Nesmí,“ řekl velký hlídač. „Vždyť jste zatčen.“ „Jakpak bych mohl být zatčen? A což teprv na tento způsob?“ „Tak tedy už zase začínáte,“ řekl hlídač a ponořil krajíc máslem pomazaný do nádobky s medem. „Na takové otázky neodpovídáme.“ „Budete musít na ně odpovědět,“ řekl K. „Tady jsou mé osobní doklady, vy mi teď ukažte své a především zatykač.“ „Božínku!“ řekl hlídač, „tak se vám divím, že se nedovedete vpravit do své situace a že jako naschvál zbytečně dráždíte právě nás, právě lidi, kteří vám teď jsou ze všech vašich bližních pravděpodobně nejbližší!“ „Je to tak, jen věřte,“ řekl František, nepřihnul si šálek s kávou, který měl v ruce, až k ústům, nýbrž podíval se na K-a dlouhým, asi významným, ale nesrozumitelným pohledem. Zcela mimoděk dal se K. do rozhovoru pohledů s Františkem, potom však přece jen udeřil rukou na své průkazy a řekl: „Zde jsou mé osobní doklady.“ „A co nám je po nich?“ zvolal velký hlídač teď už opravdu nahlas. „Vy si počináte hůř než dítě. Co vlastně chcete? Chcete snad ten svůj velkánský zatracený proces rychle skoncovat tím, že se s námi

hlídači bavíte o legitimaci a o zatykači? My jsme jen zřízenci, my se v takové průkazce sotva vyznáme a s vaší věcí máme co dělat právě jen tolik, že vás máme každý den deset hodin hlídat, a za to jsme placeni. Víc nejsme, ale to nám dá rozum, že se vysoké úřady, v jejichž službách jsme, ještě než nařídí takové zatčení, velmi podrobně informují o důvodech zatčení a o osobě zatčeného. V těch věcech není omyl možný. Náš úřad, pokud jej znám, a znám jen nejnižší stupně, nehledá přece vinu v obyvatelstvu, nýbrž je, jak se praví v zákoně, vinou přitahován a musí pak vyslat nás hlídače. Takový je zákon. Kde by tu byl možný nějaký omyl?“ „Ten zákon neznám,“ řekl K. „Tím huř pro vás,“ řekl hlídač. „Ten zákon je asi jen ve vašich hlavách,“ řekl K., chtěl se nějak vloudit do myšlenek hlídačů, obrátit je ve svůj prospěch anebo v nich zdomácnět. Ale hlídač řekl jen odmítavě: „Však ten zákon pocítíte.“ František se vmísil a řekl: „Slyšíš, Vildo, přiznává se, že nezná zákon, a zároveň tvrdí, že je nevinný.“ „To máš věru pravdu, ale mluv s ním, když nic nechápe,“ řekl druhý. K. již neodpověděl; což je třeba, pomyslel si, abych se dal ještě víc zmást žvaněním těchto nejpodřízenějších orgánů – sami přiznávají, že jsou jen zřízenci –? Je zřejmé, že mluví o věcech, kterým ani trochu nerozumějí. Jejich jistota se bere jen z jejich hlouposti. Několik slov, jež si promluvím s člověkem mé úrovně, objasní všechno nesrovnatelně líp než nejdější řeči s těmito lidmi. Přešel několikrát volnou prostorou pokoje sem a tam, naproti přes ulici viděl zas tu stařenu, teď si k oknu dověkla jakéhosi ještě daleko staršího starce a měla ruku kolem jeho krku. K. si řekl, že je třeba, aby naráz skoncoval s podívanou, kterou poskytuje těm zevlounům v okně: „Doved'te mě k svému představenému,“ řekl. „Až si bude přát; dřív ne,“ řekl hlídač, kterému jeho druh říkal Vilda. „A teď vám radím,“ dodal, „abyste šel do svého pokoje, choval se klidně a vyčkal, jak o vás bude usneseno. Radíme vám, nerozptylujte se zbytečnými myšlenkami, nýbrž seberte se, budou se na vás klást velké nároky. Nechoval jste se k nám, jak by si by la zasluhovala naše ochota, zapomněl jste, že ať jsme co jsme, jsme teď alespoň vůči vám svobodní lidé, to není malá převaha. Přesto jsme ochotni, máte-li peníze, přinést vám malou snídani z kavárny naproti.“

Neodpovídaje na tuto nabídku, postál K. chvíli bez hnutí. Snad by se ti dva, kdyby otevřel dveře dalšího pokoje anebo dokonce dveře předsíně, ani neodvážili zbraňovat mu v tom, snad by bylo nejprostším vyřešením toho všeho, kdyby vyhnal věci na ostří. Ale snad by ho popadli, a jakmile by jednou byl povalen, byla by ta tam i všechna převaha, kterou si vůči nim teď v jistém smyslu přece jen zachovává. Proto dal přednost jistotě řešení, které nezbytně přinese přirozený průběh věcí, a vrátil se do svého pokoje, aniž s jeho strany anebo se strany hlídačů padlo jediné další slovo.

Hodil sebou na postel a vzal si s umyvadla krásné jablko, které si včera večer přichystal k snídani. Teď to byla jeho jediná snídaně a zajisté byla, jak se ujistil při prvním velkém soustu, daleko lepší, než by byla snídaně ze špinavé noční kavárny, kterou by byl mohl dostat z milosti hlídačů. Bylo mu dobře a byl naplněn důvěrou v dobrý konec všeho, v bance sice dnes dopoledne zamešká službu, to se však snadno omluví při poměrně vysokém postavení, jež tam zaujímá. Má se omluvit pravdivou zprávou o tom, co se přihodilo? Hodlal tak učinit. Kdyby mu nevěřili, což by v takovém případě bylo pochopitelné, může se odvolat na paní Grubachovou jakožto svědkyni anebo také na ty dva starce odnaproti, kteří jsou teď asi zas na pochodu k protějším oknu. K. se divil, alespoň s hlediska hlídačů se divil, že ho zahrnuli do jeho pokoje a nechávají ho tam o samotě, kde přece má desaterou možnost, aby si sáhl na život. Zároveň ovšem ptal se sám sebe, tentokrát zase se svého hlediska, jaký důvod by mohl mít, aby to udělal. Snad proto, že ti dva sedí vedle a že ulovili jeho snídani? Bylo by tak nesmyslné sáhnout si na život, že by toho právě pro tu nesmyslnost nebyl schopen ani tehdy, kdyby' to chtěl udělat. Kdyby duševní omezenost hlídačů nebyla tak nápadná, mohlo by se soudit, že také oni z téhož přesvědčení nevidí v tom žádné nebezpečí, nechají-li ho o samotě. Chtělo-li se jim, mohli se teď dívat, jak pokročil k nástěnné skřínce, v níž měl dobrou pálenku, jak vyprázdnil sklenku nejdřív náhradou za snídani a jak druhou určil k tomu, aby si dodal odvahy, to však jen z opatrnosti pro nepravděpodobný případ, že by mu jí bylo třeba.

Vtom ho zavolání z vedlejšího pokoje vylekalo do té míry, že zuby narazil na sklenku. „Dozorce vás volá!“ volal hlas. Co ho vylekalo, bylo jen to křiknutí, krátké, úsečné, vojenské křiknutí, jakého by se od hlídače Františka ani nebyl nadál. Rozkaz sám mu byl velmi vítán. „Konečně!“ zavolal v odpověď, uzamkl nástěnnou skříňku a ihned pospíšil do vedlejšího pokoje. Tam stáli oba hlídači a hnali ho, jako by se to rozumělo samo sebou, zpátky do jeho pokoje. „Co vás to napadá?“ volali. „V košili chcete před dozorce? Dá vás zpráskat a nás k tomu!“ „Nechte mne, k d'asu!“ zvolal K., jenž byl už zatlačen až k svému šatníku, „když mě přepadnete v posteli, nemůže nikdo očekávat, že mě zastihne v bůhvíjaké parádě.“ „To není nic platné,“ řekli hlídači, kteří po každé, když se K. rozkřikl, velmi ztichli, ba skoro zesmutněli a tím ho zmátli anebo mu jaksi vrátili rozvahu. „Směšné ciráty!“ zabručel ještě, vzal však už kabát s židle a držel jej chvíli v obou rukou, jako by jej předkládal posudku hlídačů. „Musí to být černý kabát,“ řekli. K. po těch slovech hodil kabát na zem a řekl – nevěděl sám, v jakém smyslu to říká –: „Vždyť ještě není hlavní přelíčení.“ Hlídači se usmáli, trvali však na svém: „Musí to být černý kabát.“ „Urychlím-li tím věc, je mi to vhod,“ řekl K., otevřel sám šatník, hledal dlouho mezi mnohým šatstvem, vybral své nejlepší černé šaty, žaketové, jež přílehavým střihem v pasu vzbudily téměř rozruch mezi jeho známými, vyňal teď také jinou košili a začal se pečlivě oblékat. Potají se domníval, že celou věc urychlil tím, že hlídači ho zapomněli přinutit, aby se vykoupal. Pozoroval je, zda mu to snad přece ještě nepřipomenou, ale ovšem je to ani nenapadlo, zato však nezapomněl Vilda poslat Františka k dozorce s hlášením, že se K. obléká.

Když byl úplně oblečen, musil těsně před Vildou projít prázdným vedlejším pokojem do dalšího pokoje, jehož dveře byly již otevřeny oběma křídly. Tento pokoj od nedávna obývala, jak K. dobře věděl, jakási slečna Bürstnerová, stenotypistka, která velmi časně ráno odcházela do práce, vracela se pozdě domů a s níž K. nevyměnil o mnoho víc než několik slov na pozdrav. Teď byl noční stolek posunut od jejího lůžka jakožto jednacím stůl doprostřed pokoje, a dozorce

seděl za ním. Nohy měl zkříženy a jednu paži měl na opěradle židle.¹⁾

V rohu pokoje stáli tři mladíci a dívali se na fotografie slečny Būrstnerové, které trčely v rohožovém úpletu, zavěšeném na zdi. Na klice otevřeného okna visela bílá halenka, v okně protějšího domu se zas uvelebila stařena se svým starcem, ale jejich společnost mezitím vzrostla, neboť za nimi, přecházívaže značně jejich postavy, stál jakýsi muž s rozhalenou košilí, který si prsty hnětl a kroutil naryšavělou bradku. „Josef K.“ zeptal se dozorce, snad jen aby na sebe obrátil K-ovy roztržité zraky. K. přisvědčil pokývnutím. „Jste událostmi dnešního rána asi velmi překvapen?“ zeptal se dozorce a posunul přitom oběma rukama nečetné předměty, které ležely na nočním stolku, svíčku se zápalkami, jakousi knihu a jehelníček, jako by to byly předměty, kterých je mu třeba k jednání. „Ovšem,“ řekl K., a jal ho příjemný pocit, že konečně stojí tváři v tvář rozumnému člověku a může si s ním pojednat o své věci. „Ovšem, jsem překvapen, ale nejsem nijak zvlášť překvapen.“ „Nijak zvlášť překvapen?“ zeptal se dozorce a postavil teď svíčku doprostřed stolečku, kdežto ostatní věci seskupil kolem ní. „Neporozuměl jste mi snad,“ pospíšil si K. podotknout. „Myslím –“ „zde se K. přerušil a ohlížel se po nějaké židli. „Mohu se posadit, že ano?“ zeptal se. „Není to obvyklé,“ odpověděl dozorce. „Myslím,“ řekl teď K. bez další přestávky, „jsem ovšem velmi překvapen, ale když je člověk třicet let na světě a musil se probíjet sám a sám, jako bylo mým údělem, je člověk otužen proti překvapením a příliš si je nepřipouští. Zejména to dnešní ne.“²⁾ „Proč zejména to dnešní ne?“ „Neříkám, že to všechno mám za nějaký šprým, na to se mi přípravy, jež byly vykonány, zdají přece jen příliš obsáhlé. To by v tom musili mít podíl všichni příslušníci našeho pensionu a také vy všichni, to by už přesahovalo meze šprýmu. Nechci tedy tvrdit, že to je šprým.“ „Zcela správně,“ řekl dozorce a zkoumal, kolik zápalek je v krabičce. „Ale nemůže to zas ani být,“ pokračoval K. a obracel se při tom ke všem a byl by se dokonce rád obrátil i k těm třem mladíkům u fotografií, „ale nemůže to zas ani být nic zvlášť významného. Usuzuji tak z toho, že jsem obžalován, nemohu však najít ani nejmenší vinu, pro kterou

by mě někdo mohl obžalovat. Ale i to je vedlejší, hlavní věc je, kým jsem obžalován! Který úřad vede to řízení? Jste úředníci? Nikdo z vás nemá stejnokroj, pokud nenazveme“ – zde se obrátil na Františka – „vaše šaty stejnokrojem, ale vždyť je to spíš cestovní oblek. V těchto věcech tedy chci mít jasno a jsem přesvědčen, že jakmile se to objasní, rozloučíme se v nejlepším přátelství.“ Dozorce udeřil krabičkou se zápalkami o stůl. „To jste velmi na omylu,“ řekl. „Ti pánové tady a já jsme pro vaši věc úplně vedlejší, ba skoro vůbec nic o ní nevíme. Mohli bychom mít nejdokonalejší stejnokroje a s vaší věcí by to přesto nevypadalo o nic hůř. Nemohu vám nijak ani oznámit, že jste obžalován, či spíše, nevím, jste-li obžalován. Snad hlídači zvanili něco jiného, pak to byl právě jen žvást.³⁾ Ale i když teď neodpovídám na vaše otázky, mohu vám přece jen poradit, myslete méně na nás a na to, co se s vámi stane, myslete raději víc na sebe. A nedělejte takový povyk s pocitem své nevinnosti, ruší to ne právě špatný dojem, kterým jinak působíte. Také byste měl být vůbec v řeči zdrželivější, skoro všechno, co jste řekl, mohl by si člověk vybrat i z vašeho chování, kdybyste byl pověděl jen několik slov, ostatně to nebyly věci pro vás dvakrát příznivé.“

K. civěl na dozorce. Člověk snad mladší než on mu zde dává ponaučení jako ve škole? Je trestán důtkou za svou upřímnost? Přišlo na něho jakési rozčilení, popocházel po pokoji, v čemž mu nikdo nebránil, zasouval si manžety do rukávu, ohmatával si prsa, přihladil si vlasy, přešel podle tří pánů před fotografiemi, řekl: „Vždyť je to nesmysl,“ a tu se páni otočili k němu a zadívali se na něho s ochotným, ale vážným výrazem v tváři, a nakonec zase stanul před dozorcovým stolkem. „Státní zástupce Hasterer je mým dobrým přítelem,“ řekl, „mohu mu zatelefonovat?“ „Ovšem že můžete,“ řekl dozorce, „ale nevím, jaký to má mít smysl, ledaže byste si s ním chtěl pojednat o nějaké soukromé záležitosti.“ „Jaký smysl?“ zvolal K., spíš poděšen než pozloben. „Kdo jste vlastně? Ptáte se po smyslu a provozujete nejnesmyslnější věc na světě? Není to k zoufání? Tady ti pánové mě nejdřív přepadli, a teď tu vysedávají anebo postávají a nechávají mě

před vámi provozovat cirkusácké dresury. Jaký smysl by mělo telefonovat státnímu zástupci, když jsem prý zatčen? Dobrá tedy, nebudu telefonovat.“ „Ale co byste netelefonoval,“ řekl dozorce a vztáhl ruku směrem k předsíni, kde byl telefon, „prosím, jen telefonujte.“ „Ne, už se mi nechce,“ řekl K. a šel k oknu. Naproti byla společnost pořád ještě u okna, a jen to, že K. přistoupil k oknu, zdálo se ji trochu rušit v klidném přihlížení. Oba staříci chtěli poodstoupit, ale muž za nimi je uklidnil. „Tam jsou také takoví diváci,“ zavolal K. zcela nahlas na dozorce a ukázal ukazovákem ven. „Pryč odtamtud,“ zavolal pak do okna naproti. Trojice ihned také ucouvla o několik kroků, oba staříci dokonce ještě za muže, jenž je kryl svým širokým tělem, a soudě podle pohybů jeho úst, říkal jim něco, čemu na tu vzdálenost nebylo rozumět. Docela však nezmizeli, nýbrž zdálo se, že čekají na okamžik, kdy by se mohli zas nepozorovaně přiblížit k oknu. „Dotěrní, bezohlední lidé!“ řekl K., když se obracel zpátky do pokoje. Možná, že s ním dozorce souhlasil, K-ovi se tak zdálo, když se na něho podíval úkosem. Ale bylo stejně dobře možné, že ani neposlouchal, neboť tiskl jednu ruku pevně na stůl a jako by srovnával délku prstů na ní. Oba hlídači seděli na kufří, který byl zahalen ozdobnou pokrývkou, a mnuli si kolena. Tři mladíci měli ruce založeny v bok a těkali očima po pokoji. Bylo ticho jako v nějaké zapomenuté kanceláři. „Nuže, pánové,“ zvolal K., na okamžik se mu zdálo, jako by nesl všechny na ramenu, „soudě podle vašeho vzezření, je má záležitost asi skončena. Myslím, že bude nejlépe, nebudeme-li si už lámat hlavu, zda váš postup je oprávněn nebo není, a skončujeme-li věc tak, že si podáme ruku na usmířenou. Soudíte-li jako já, pak tedy prosím –“ a přistoupil k dozorcovu stolku a podával mu ruku. Dozorce vzhlédl, hryzal se do rtů a díval se na K-ovu vztaženou ruku; ještě pořád myslil K., že mu ji dozorce stiskne. Dozorce však vstal, vzal tvrdý kulatý klobouk, který ležel na posteli slečny Bürstnerové, a nasadil si jej opatrně oběma rukama, jako se dělává, zkoušíme-li u kloboučníka nový klobouk. „Jak prosté se vám všechno zdá!“ řekl přitom K-ovi, „že to máme smírně skoncovat, myslíte? Ne, ne, to opravdu nejde. Čímž ovšem nechci nikterak říci, že si máte zoufat. Nikoliv, pročpak? Jste jen zatčen,

nic víc. To jsem vám měl oznámit, učinil jsem tak a viděl jsem také, jak jste to přijal. Tím je pro dnešek všechno skončeno a můžeme se rozloučit, ovšem jen prozatím. Budete teď asi chtít do banky?“ „Do banky?“ zeptal se K., „myslil jsem, že jsem zatčen.“ K. se to zeptal s jakýmsi vzdorem, neboť ačkoli jeho podávaná ruka nebyla přijata, cítil se přece pořád nezávislejším na všech těch lidech, zejména od okamžiku, kdy dozorce vstal. Hrál si s nimi. Odejdou-li, hodlal za nimi běžet až k domovním vratům a nabídnout jim, aby ho tedy zatkli. Proto také opakoval: „Jakpak mohu jít do banky, když jsem zatčen?“ „Ach tak,“ řekl dozorce, jenž byl už u dveří, „neporozuměl jste mi. Jste zatčen, zajisté, ale to není nijakou překážkou, proč byste nemohl vykonávat své povolání. Nebude vám ani bráněno ve vašem obvyklém způsobu života.“ „Pak tedy to zatčení není tak zlé,“ řekl K. a přistoupil blízko k dozorci. „Nemyslil jsem to nikdy jinak,“ řekl dozorce. „Ale pak tedy se ani nezdá, že bylo tak velmi naléhavé, abyste mi to zatčení přišli oznámit,“ řekl K. a přistoupil ještě blíž. Také ostatní se mezitím přiblížili. Všichni byli teď shromážděni na úzkém prostranství u dveří. „Byla to má povinnost,“ řekl dozorce. „Hloupá povinnost,“ řekl K. neústupně. „Možná,“ odpověděl dozorce, „ale neztrácejme čas takovými řečmi. Myslí jsem, že chcete jít do banky. Ježto dáváte pozor na každé slovo, dodávám: nenuťím vás, abyste šel do banky, myslil jsem jen, že chcete jít. A abych vám to usnadnil a aby váš příchod do banky byl co nejméně nápadný, zařídil jsem, aby zde na vás čekali tito tři pánové, vaši kolegové.“ „Jakže?“ zvolal K. a zadíval se s úžasem na trojici. Ti tak nevýznační nedokrevní mladíci, jež měl ve vzpomínce pořád ještě jen jakožto skupinu u fotografií, byli opravdu úředníci z jeho banky, nikoli kolegové, to byla nadsázka a dokazovala mezeru v dozorcově vševědoucnosti, ale ovšem to byli podřízení úředníci z banky. Jak si toho K. mohl nepovšimnout? Jak velmi byl asi zmámen dozorcem a hlídači, když nepoznal ty tři chlapíky! Ztrnulého Rabensteina s rozkomíhanými pažemi, plavého Kullicha s očima vpadlýma do důlků a Kaminera s tím nesnesitelným úsměvem, který byl způsobován chronickým stažením svalů. „Dobré jitro!“ řekl K. po chvíli a podal ruku všem třem pánům, kteří se korektně ukláněli.

„Nepoznal jsem vás. Teď tedy půjdeme do práce, že ano?“ Pánové přikývli rozesmáti a horlivě, jako by byli po celý čas na to čekali, jen když K. pohřešil svůj klobouk, který zůstal ležet v jeho pokoji, rozběhli se všichni za sebou, aby jej přinesli, což přece jen nasvědčovalo jakýmsi rozpakům. K. zůstal klidně stát a díval se za nimi obojímí otevřenými dveřmi, poslední byl, jak se rozumí, netečný Rabensteiner, jenž se dal jen do elegantního poklusu. Kaminer odevzdal klobouk, K. si musil výslovně připamatovat, jak ostatně bylo častěji třeba i v bance, že Kaminerův úsměv není úmyslný, ba že se Kaminer vůbec nedovede úmyslně usmát. V předsíni otevřela pak paní Grubachová, jež nevypadala nijak valně provinile, celé společnosti bytové dveře, a K. shlížel, jako tak často, na stuhu její zástěry, jež se tak zbytečně hluboko vřezávala do jejího mohutného těla. Dole se K. rozhodl, s hodinkami v ruce, že pojedede taxíkem, aby zbytečně nezvětšil zpoždění už půlhodinové. Kaminer doběhl na nároží, aby přivolaal povoz, ostatní dva se zjevně pokoušeli, aby K-a nějak rozptýlili, když tu najednou Kullich ukázal na protější průjezd, v němž se právě zjevil ten velký člověk s plavou bradkou, a v prvním okamžiku trochu na rozpacích, že se teď ukazuje v plné velikosti, ustoupil ke zdi a opřel se o ni. Staříci byli asi ještě na schodech. K. se zlobil na Kullicha, že upozornil na toho muže, kterého on sám viděl již předtím, ba kterého dokonce očekával. „Nedívejte se tam!“ vyhrkl prudce, aniž si povšiml, jak podivně se vyjímá taková mluva vůči samostatným mužům. Nebylo však ani třeba nějakého vysvětlování, neboť vtom přijel taxík, všichni nasedli a rozjeli se. Tu si vzpomněl K., že ani nezpozoroval, jak dozorce a hlídači odešli, zprvu mu dozorce zakrýval ty tři úředníky, a teď zas úředníci dozorce. Nesvědčilo to o velké duchapřítomnosti, a K. si umiňoval, že si dá po té stránce na sebe lépe pozor. Avšak bezděky se ještě otočil a vyklonil se přes zadní stěnu taxíku, aby možno-li ještě uviděl dozorce a hlídače. Ale ihned se zas otočil zpátky a opřel se pohodlně do kouta vozu, nepokusiv se ani, aby někoho hledal. Ačkoli na to ani nevypadal, byl by nyní potřeboval vlídná lidská slova, avšak párové se teď zdáli unaveni, Rabensteiner se díval vpravo z vozu, Kullich vlevo, a k službám byl jen Kaminer se svým šklebem,

o němž si zažertovat bohužel zakazovala lidskost.

Toho jara trávil K. večery tak, že se po práci, bylo-li to ještě možné – vysedával ponejvíce do devíti hodin v kanceláři –, trochu prošel sám anebo s úředníky a zašel pak do pivnice, kde u stálého stolu seděl obyčejně do jedenácti hodin s pány ponejvíce pokročilejšího věku. Z tohoto rozvrhu byly však i výjimky, když na příklad bankovní ředitel, který si velmi vážil jeho práce a důvěryhodnosti, pozval K-a na projížďku autem anebo na večeři do své vily. Mimo to chodil K. jednou týdně k dívce zvané Elsa, která v noci až do pozdního rána posluhovala jakožto číšnice v jedné vinárně a za dne přijímala návštěvy jen z postele.

Toho večera však – den rychle minul za namáhavé práce a za mnohých lichotivých a přátelských přání k narozeninám – chtěl K. jít ihned domů. Myslil na to za každé drobné přestávky v denní práci; nevěda určitě, co má na mysli, domníval se, že událostmi dnešního rána byl v bytě paní Grubachové způsoben velký nepořádek a že je potřebí právě jeho, aby zas byl zjednán pořádek. Jakmile však bude zase zjednán pořádek, bude zahlazena každá stopa těchto událostí a všechno půjde zase po staru. Zejména od těch tří úředníků nebylo se čeho obávat, byli zas pohrouženi do velké nádrže bankovního úřednictva a nebyla na nich patrná nijaká změna. K. si je nejednou dal zavolat do své kanceláře, každého zvlášť i společně, a jedině za tím účelem, aby je pozoroval; po každé je mohl propustit uspokojen.⁴⁾

Když v půl desáté večer došel před dům, v němž bydlil, zastihl v průjezdu jakéhosi mladíka, který tam stál zešíroka rozkročen a kouřil z dýmky. „Kdo jste?“ zeptal se K. ihned a přiblížil obličej k tomu chlapíku, v šeru průjezdu nebylo mnoho vidět. „Jsem domovníkův syn, milostpane,“ odpověděl mladík, vyňal dýmku z úst a podstoupil. „Domovníkův syn?“ zeptal se K. a netrpělivě zaklepal holí o zem. „Přeje si milostpán něco? Mám skočit pro otce?“ „Ne, ne,“ řekl K., v jeho hlase bylo něco odpouštějícího, jako by byl ten chlapík provedl něco zlého, on však by mu odpouštěl. „Je dobře,“ řekl pak a šel dále, ale než začal vystupovat po schodech, ještě jednou se otočil.

Byl by mohl jít rovnou do svého pokoje, ale ježto chtěl mluvit s paní Grubachovou, zaklepal ihned na její dveře. Seděla s rozpletenou punčochou u stolu, na němž ležela ještě hromada starých punčoch. K. se roztržitě omlouval, že přichází tak pozdě, ale paní Grubachová byla velice vlídná a nechtěla ani slyšet o nějakém omlouvání, s ním že si ráda promluví v každou denní dobu, vždyť přece K. dobře ví, že je její nejlepší a nejmilejší nájemník. K. se rozhlížel po pokoji, ten byl zas úplně v bývalém stavu, nádobí od snídaně, jež ráno stálo na stolku u okna, bylo také již odklizeno. „Ženské ruce ve vši tichostí přece jen mnoho pořídí,“ pomyslně si, on by byl to nádobí snad na místě rozbil na kusy, ale dojistě by je nebyl mohl vynést z pokoje ven. Podíval se na paní Grubachovou s jakousi vděčností. „Proč pracujete ještě tak pozdě?“ ptal se. Oba teď seděli u stolu a K, občas ponořil ruku do těch punčoch. „Je mnoho práce,“ řekla, „ve dne náležím nájemníkům; chci-li si dát do pořádku své věci, zůstanou mi jen večery.“ „Já jsem vám asi dnes způsobil ještě o jednu neobyčejnou práci víc.“ „Jak to?“ zeptala se trochu horlivěji, práce jí odpočívala v klíně. „Myslím ty muže, kteří tu byli dnes ráno.“ „Ach tak,“ řekla a vrátila se zas do svého klidu, „to mi nezpůsobilo žádnou zvláštní práci.“ K. se mlčky díval, jak se paní zas chápe svého pletení. Zdá se, že se diví, že o tom začínám, pomyslně si, zdá se jí asi, že se nesluší, abych o tom mluvil. Tím důležitější je, abych tak učinil. Jen s nějakou starou ženou mohu o tom promluvit. „A přece, jistě to způsobil práci,“ řekl potom, „ale už se to nepřihodí.“ „Ne, to se už nemůže přihodit,“ řekla dotvrdivě a usmála se na K-a pousmáním skoro bolestným. „Myslíte to vážně?“ zeptal se K. „Ano,“ řekla tišeji, „ale především si to nesmíte tak připouštět. Co všechno se na světě nestane! Když se mnou mluvíte tak důvěrně, pane K., mohu se vám přiznat, že jsem trochu poslouchala za dveřmi a že mi také ti dva hlídači něco napověděli. Vždyť jde o vaše štěstí a to se mne opravdu dotýká, snad víc, než se na mne sluší, vždyť jsem jen bytná. Nu tak tedy, slyšela jsem trošinku z té věci, ale to bych lhala, že to bylo něco zvlášť zlého. To ne. Jste sice zatčen, ale ne tak, jako zatýkají zloděje. Když člověka zatknou jako zloděje, je to zlé, ale tady to zatčení –. Případá mi to jako něco učeného, odpusťte,

mluvím-li snad hlouposti, připadá mi to jako něco učeného, čemu sice nerozumím, ale čemu se ani nemusí rozumět.“

„A to jste věru neřekla žádnou hloupost, paní Grubachová, alespoň se já sám na to zčásti dívám jako vy, jenže o celé té věci soudím ještě rozhodněji, a nepokládám ji prostě ani za něco učeného, nýbrž nepokládám ji vůbec za nic. Byl jsem přepaden, tak to bylo. Kdybych byl vstal, jakmile jsem se probudil, a kdybych se nebyl dal zmýlit tím, že Anna nepřišla, a byl došel k vám bez ohledu na kohokoli, kdo by se mi byl postavil do cesty, kdybych se byl tentokrát třeba výjimkou nasnídal v kuchyni, kdybych vás byl požádal, abyste mi přinesla šaty z pokoje, zkrátka, kdybych si byl počíнал jako rozumný člověk, nebylo by se nic zvláštního přihodilo, všechno, co se chystalo, bylo by se ututlalo hned v začátku. Ale člověk je tak málo připraven. V bance na příklad, tam jsem připraven, tam by se mi nic takového nemohlo přihodit, mám tam svého vlastního sluhu, přede mnou na stole je státní telefon i domácí kancelářský, pořád přicházejí lidé, strany a úředníci, mimo to však a především jsem tam pořád spjat s prací, jsem proto duchapřítomný, bylo by mi téměř potěšením, kdybych se tam octl před takovou věcí. Nu, co se stalo, to se stalo, a vlastně jsem o tom už ani nechtěl mluvit, chtěl jsem jen slyšet váš úsudek, úsudek rozumné paní, a jsem opravdu rád, že se shodujeme v mínění o tom. Jen mi však musíte na to dát ruku, takový souhlas se musí dotvrdit rukoudáním.“

Zdalipak mi podá ruku? Dozorce mi ji nepodal, myslil si a díval se na paní jinak než předtím, zkoumavě. Vstala, protože také on povstal, byla trochu na rozpacích, protože neporozuměla všemu, co K. pověděl. V té rozpacitosti řekla však něco, co ani nechtěla a co ani nebylo vhodné: „Jen si to tak nepřipouštějte, pane K-e,“ řekla, měla slzy v hlasu a zapomněla ovšem podat mu ruku. „Ani se mi nezdá, že bych si to připouštěl,“ řekl K., byl najednou unaven a viděl, jak bezcenný je každý souhlas té ženy.

U dveří se ještě zeptal: „Je slečna Bürstnerová doma?“ „Není,“

řekla paní Grubachová a usmála se při té suché zprávě opožděnou rozumnou účastí. „Je v divadle. Chcete od ní něco? Mám jí něco vyřídit?“ „Ach, chtěl jsem si s ní promluvit jen několik slov.“ „Bohužel nevím, kdy přijde; když je v divadle, vracívá se pozdě.“ „To je zcela jedno,“ řekl K. a obrátil už skloněnou hlavu ke dveřím, aby odešel, „chtěl jsem se jen u ní omluvit, že jsem dnes použil jejího pokoje.“ „To věru nemusíte, pane K-e, vy jste věru jen samý ohled, vždyť slečna o ničem ani neví, od časného rána nebyla ještě doma, a pak je také všechno zas už uklizeno, jen se podívejte.“ A otevřela dveře k pokoji slečny Bürstnerové. „Děkuji, rád věřím,“ řekl K., ale pokročil pak přece k otevřeným dveřím. Měsíc potichu svítil do temného pokoje. Pokud bylo vidět, bylo opravdu všechno na svém místě, také halenka už nevisela na okenní klice. Nápadně vysoké se zdály polštáře na posteli, byly zčásti v měsíčním světle. „Slečna přichází často pozdě domů,“ řekl K. a podíval se na paní Grubachovou, jako by ona tím byla vinna. „Taková už bývají mladí lidé!“ řekla paní Grubachová omlouvavě. „Zajisté, zajisté,“ řekl K., „může to však zacházet příliš daleko.“ „To může,“ řekla paní Grubachová, „ba že máte pravdu, pane K-e. Možná, že právě v tomto případě. Nechci věru o slečně Bürstnerové říkat nic zlého, je to hodné, milé děvče, přívětivé, pořádné, dochvilné, pracovité, velmi si toho všeho vážím, ale jedno je pravda, měla by být hrdější, zdrželivější. V tomto měsíci jsem ji viděla už dvakrát v odlehlých ulicích a po každé s jiným pánem. Je mi to velmi trapné, říkám to, jako že je Bůh nade mnou, jen vám, pane K-e, ale už nebude jinak a budu si o tom muset se slečnou promluvit. Je mi ostatně i jinak podezřelá.“ „To jste ale zcela na omylu,“ řekl K. rozlícen a skoro neschopen, aby to na sobě nedal znát, „ostatně jste si, jak se zdá, vyložila nesprávně i mou poznámku o slečně, tak jsem to nemyslí. Varuji vás dokonce upřímně, abyste slečně nic neříkala, mýlíte se naprosto, znám slečnu velmi dobře, není ani zbla pravdy na tom, co jste řekla. Ostatně, snad zacházím příliš daleko, nechci vám bránit, řekněte jí, co chcete. Dobrou noc.“ „Pane K-e,“ řekla paní Grubachová prosebně a pospíšila za K-em až k jeho dveřím, které již otevřel, „vždyť já si ani nechci se slečnou promluvit, to se rozumí,

že ji budu ještě pozorovat, než jí něco řeknu, svěřila jsem jen vám, co jsem věděla. Je přece jen v zájmu každého nájemníka, chce-li člověk, aby dům zůstal čistý, a o nic jiného mi při tom nejde.“ „Čistota!“ zvolal K. ještě škvírou dveří, „chcete-li si zachovat dům čistý, musíte nejdřív dát výpověď mně.“ Pak přirazil dveře, tichého zaklepaní, jež se ozvalo, už nedbal.

Zato si umínil, ježto se mu nechtělo ani trochu spát, že ještě neulehne a že při té příležitosti také zjistí, kdy slečna Būrstnerová přijde domů. Snad bude potom také možné promluvit s ní ještě několik slov, jakkoli málo se to snad sluší v takovou dobu. Když se díval z okna a mnul si unavené oči, pomýšlel chvíli dokonce na to, že paní Grubachovou vy trestá a přemluví slečnu Būrstnerovou, aby dala společně s ním výpověď. Ihned však se mu zdálo, že by to bylo počínání hrozně přemrštěné, a podezřívával se dokonce, že mu jde vlastně o to, aby pro ty události dnešního rána změnil byt. Nic by nebylo nesmyslnější a především neúčelnější a zbabělejší.⁵⁾

Když ho omrzelo dívat se na prázdnou ulici, ulehl na pohovku, předtím však pootevřel dveře do předsíně, aby uviděl hned s pohovky každého, kdo vejde do bytu. Asi tak do jedenácti hodin ležel klidně na pohovce a pokuřoval doutník. Potom však tam už nevydržel, nýbrž vyšel na chvíli do předsíně, jako by tím mohl urychlit návrat slečny Būrstnerové. Nepocit'oval po ní nijakou zvláštní touhu, nemohl si ani přesně připamatovat, jak slečna vypadá, ale teď s ní chtěl mluvit a dráždilo ho, že ona svým pozdním návratem vnáší neklid a nepořádek ještě i do závěru toho dne. Byla také vinna, že dnes nepovečeřel a že upustil od dnešní zamýšlené návštěvy u Elsy. Obojí mohl ovšem ještě dohonit na ten způsob, že by teď zašel do vinárny, v níž Elsa je zaměstnána. Chtěl tak také učinit později, po rozmluvě se slečnou Būrstnerovou.

Bylo po půl dvanácté, když se na schodišti ozvaly něčí kroky. K., jenž se v zadumání hlasitými kroky procházel po předsíni, jako by to byl jeho vlastní pokoj, utekl za své dveře. Byla to slečna Būrstnerová,

jež se vracela domů. Zamykajíc dveře, přitáhla si zimomřivě hedvábný šál kolem úzkých plecí. V příštím okamžiku vejde do svého pokoje, do něhož K. zajisté nesmí o půlnoci vniknout; musil ji tedy oslovit hned nyní, na neštěstí však zapomněl rozsvítit elektrické světlo v svém pokoji, takže jeho vykročení z temného pokoje vypadalo jako přepadení anebo ji alespoň musilo velmi vylekat. Ve své bezradnosti, a ježto nesměl ztrácet čas, zašeptal pootevřenými dveřmi: „Slečno Bürstnerová.“ Znělo to jako prosba, nikoli jako zavolání. „Je tu někdo?“ zeptala se slečna Bürstnerová a rozhlížela se očima dokořán. „To jsem já,“ řekl K. a předstoupil. „Ach, pan K.,“ řekla slečna Bürstnerová s úsměvem. „Dobrý večer,“ a podala mu ruku. „Chtěl jsem si s vámi promluvit několik slov, chcete mi to dovolit?“ „Ted?“ zeptala se slečna Bürstnerová, „musí to být teď? Je to trochu podivné, nemyslíte?“ „Čekám na vás od devíti hodin.“ „Nu ano, byla jsem v divadle, vždyť jsem o vás nevěděla.“ „Co vám chci povědět, přihodilo se teprv dnes.“ „Tak – nu tedy, vždyť v zásadě nic proti tomu nemám, jenže jsem unavena k padnutí. Pojd'te tedy na několik minut do mého pokoje. Zde bychom nemohli mluvit, vždyť bychom všechny vzbudili, a to by mi bylo kvůli nám ještě nepříjemnější než kvůli lidem. Počkejte tady, až v pokoji rozsvítím, a vypněte zde pak světlo.“ K. tak učinil, ale vyčkal pak ještě, až ho slečna Bürstnerová ze svého pokoje poznovu tlumeným hlasem vybídla, aby vešel. „Posaďte se,“ řekla a ukázala na otoman, sama zůstala stát u pelesti přes únavu, o které pověděla; neodložila ani klobouček ozdobený spoustou květin. „Co jste si tedy přál? Jsem opravdu zvědavá.“ Zkřížila lehce nohy. „Řeknete snad, že to nebyla věc tak naléhavá, aby se o ní pojednalo teď, ale –“ „Úvody nikdy neposlouchám,“ řekla slečna Bürstnerová. „To mi usnadňuje můj úkol,“ řekl K., „váš pokoj byl dnes ráno, do jisté míry mou vinou, trochu uveden do nepořádku, udělali to cizí lidé proti mé vůli a přece, jak jsem řekl, mou vinou; proto jsem vás chtěl prosit o prominutí.“ „Můj pokoj?“ zeptala se slečna Bürstnerová a místo na pokoj se zkoumavě zadívala na K-a. „Tak jest,“ řekl K., a teď se oba po prvé dívali jeden druhému do očí, „o způsobu, jakým se to stalo, je škoda slov.“ „Ale právě to by mě

zajímalo,“ řekla slečna Bürstnerová. „Ba nezajímalo, není to nijak zajímavé,“ řekl K. „Nu,“ řekla slečna Bürstnerová, „nechci se vkrádat do cizích tajemství, když trváte na tom, že to je nezajímavé, nemám proti tomu námitek. Prosil jste mne, abych odpustila, ráda odpouštím, zejména když nemohu najít ani stopy po nějakém nepořádku.“ S dlaněmi hluboko přiloženými k bokům prošla se pokojem. Před rohožovým úpletem s fotografiemi se zastavila. „Jen se podívejte!“ zvolala. „Mé fotografie jsou opravdu zpřeházeny. To je ale ošklivé jednání. To tedy byl někdo bez dovolení v mém pokoji.“ K. přikývl a mlčky proklínal úředníka Kaminera, který nikdy nedovede zvládnout svou bezduchou nesmyslnou živost. „Je to divné,“ řekla slečna Bürstnerová, „že jsem nucena zakázat vám něco, co byste si měl zakázat sám, vcházet totiž za mé nepřítomnosti do mého pokoje.“ „Vždyť jsem vám, slečno, už vysvětlil,“ řekl K. a přistoupil také k fotografiím, „že jsem se na vašich fotografiích neprovinil já, ale ježto mi nevěříte, svěřím se vám tedy, že si vyšetřující komise přivedla tři bankovní úředníky, z nichž jeden, jež při nejbližší příležitosti vyhodím z banky, vzal ty fotografie patrně do ruky. Ano, byla zde vyšetřující komise,“ dodal K., ježto se slečna na něho podívala tázavým pohledem. „Kvůli vám?“ zeptala se slečna. „Ano,“ odpověděl K. „Ne!“ zvolala slečna a smála se. „A přece,“ řekl K., „což myslíte, že jsem nevinen?“ „Nu, nevinen...“ řekla slečna, „nechci jen tak beze všeho pronést úsudek, který má možná velký dosah, též vás přece neznám a vyšetřující komise se posílá jen k lidem, kteří spáchali těžký zločin. Ale ježto jste přece na svobodě – soudím alespoň podle vašeho klidu, že jste neutekl z vězení –, nemohl jste se přece dopustit takového zločinu.“ „Ano,“ řekl K., „ale vždyť vyšetřující komise mohla uznat, že jsem nevinen anebo přece jen ne tak vinen, jak se mysliho.“ „Ovšem, to je možné,“ řekla slečna Bürstnerová s velkou pozorností. „Tak tedy vidíte,“ řekl K., „nejste zrovna zkušená v soudních věcech.“ „Ne, to nejsem,“ řekla slečna Bürstnerová, „a často jsem toho už litovala, neboť bych se ráda vyznala ve všem možném a právě soudní věci mě nadmíru zajímají. Soud má podivnou přitažlivost, vidíte? Ale jistě své vědomosti v těch věcech zdokonalím, neboť příští měsíc nastoupím

jakožto kancelářská síla v advokátní kanceláři.“ „To je velmi dobře,“ řekl K., „můžete mi pak v mém procesu být trochu nápomocna.“ „To by mohlo být,“ řekla slečna Bürstnerová, „proč ne? Používám ráda svých vědomostí.“ „Myslím to zcela vážně,“ řekl K., „nebo aspoň tak napolo vážně, jako to myslíte vy. Abych si vzal advokáta, na to je ta věc přece jen příliš nepatrná, ale poradce bych věru mohl potřebovat.“ „Ano, ale mám-li být poradcem, musila bych vědět, oč jde,“ řekla slečna Bürstnerová. „V tom je právě háček,“ řekl K., „nevím to ani já sám.“ „Pak jste si tedy se mnou zažertoval,“ řekla slečna Bürstnerová z té míry zklamána, „nebylo ani trochu třeba, abyste si k tomu vybral tuto pozdní noční dobu.“ A odešla od fotografií, kde tak dlouho stáli spolu. „Ale ne, slečno,“ řekl K., „nežertuji. Že mi nechcete věřit! Co vím, to jsem vám už pověděl. Dokonce víc, než vím, neboť nebyla to vyšetřující komise, říkám tomu tak, protože pro to nemám jiného jména. Vůbec nic se nevyšetřovalo, byl jsem jen zatčen, ale zatkla mě komise.“ Slečna Bürstnerová seděla na otomanu a smála se zase.⁶⁾ „Ale jaké to bylo?“ ptala se. „Strašné,“ řekl K., ale teď na to vůbec nemyslel, nýbrž byl úplně zaujat pohledem na slečnu Bürstnerovou, jež opírala tvář o jednu ruku – loket spočíval na polštáři otomanu –, kdežto druhá ruka pomalu pojížděla po boku. „To je příliš všeobecné,“ řekla slečna Bürstnerová. „Co je příliš všeobecné?“ zeptal se K. Pak si vzpomněl a zeptal se: „Mám vám ukázat, jak to bylo?“ Chtěl se rozhýbat, a přece nechtěl odejít. „Jsem už unavena,“ řekla slečna Bürstnerová. „Přišla jste tak pozdě,“ řekl K. „Teď mě ke všemu ještě častujete výčitkami, a dobře mi tak, neměla jsem vás už vpouštět. A nebylo toho ani třeba, jak se ukázalo.“ „Bylo toho třeba, to uvidíte teprve teď,“ řekl K. „Smím sem posunout noční stolek od vaší postele?“ „Co vás to napadá?“ řekla slečna Bürstnerová, „to se rozumí, že nesmíte!“ „Pak tedy vám to nemohu ukázat,“ řekl K. rozechvěn, jako by se mu tím způsobovala nesmírná újma. „Nu tak tedy, když to potřebujete na ukázání, jen si stolek odsuňte,“ řekla slečna Bürstnerová a dodala po chvilce slabším hlasem: „Jsem tak unavena, že dovoluji víc, než bych měla.“ K. postavil stolek doprostřed pokoje a posadil se za něj. „Jen abyste si teď k tomu správně představila, kde byly jednající osoby, je

to velmi zajímavé. Já j sem dozorce, tam na kufru sedí dva hlídači, u fotografií stojí tři mladíci. Na okenní klice visí bílá halenka, o tom se zmiňuji jen mimochodem. A teď začneme. I ba, zapomínám na sebe. Nejdůležitější osoba, tedy já, stojím zde před stolem. Dozorce sedí nadmíru pohodlně, nohy má křížem, paže mu takhle visí přes opěradlo, klacek k pohledání. A teď tedy to začne doopravdy. Dozorce volá, jako by mě musil budít, křičí téměř, já musím bohužel také křičet, mám-li vám to znázornit, dozorce ostatně tak křičí jen mé jméno. “Slečna Bürstnerová, jež rozesmát? poslouchala, položila ukazovák na ústa, aby K. nekřičel, ale bylo už pozdě. K. byl přespříliš ve své úloze, zavolal pomalu: „Josef K.!,“ ostatně ne tak nahlas, jako hrozil, ale přece tak, že se to zavolání, když je náhle ze sebe vyrazil, zdálo teprv poněkud šířit pokojem.

Vtom někdo několikrát zaklepal na dveře vedlejšího pokoje, silně, krátce a pravidelně. Slečna Bürstnerová zbledla a sáhla si na srdce. K. se z toho nadmíru vylekal zejména proto, že byl ještě chvíli předtím zcela neschopen myslit na něco jiného, než na události dnešního rána a na dívku, které je předváděl. Sotva se vzpamatoval, přiskočil k slečně Bürstnerové a vzal ji za ruku. „Nebojte se ničeho,“ šeptal, „všechno zas napravím. Ale kdo by to mohl být? Zde vedle je přece jen obytný pokoj, v němž nikdo nespí.“ „A přece,“ zašeptala slečna Bürstnerová u K-ova ucha, „od včerejška tam spí synovec paní Grubachové, je to setník. Není teď žádný jiný pokoj volný. I já jsem na to zapoměla. Že jste jen tak křičel! Jsem z toho nešťastná.“ „K tomu není příčiny,“ řekl K., a když teď slečna klesla zpět na polštář, políbil ji na čelo. „Jděte, jděte,“ řekla a chvatně se zase vztyčila, „tak už přece jděte, tak už přece jděte, co chcete, vždyť on poslouchá u dveří, slyší každíčké slůvko. Jak mě mučíte!“ „Neodejdu,“ řekl K., „dokud se trochu neuklidníte. Pojďte do protějšího rohu pokoje, tam nás nemůže slyšet.“ Dopustila, aby ji tam dovedl. „Neuvědomujete si,“ řekl, „že to je sice nepříjemnost pro vás, ale ani zdaleka žádné nebezpečí. Víte přece, jak mě paní Grubachová téměř zbožňuje a že doslova věří všemu, co řeknu, a paní Grubachová zde přece rozhoduje, a tím spíš,

že setník je její synovec. Ostatně je paní Grubachová také na mně závislá, vypůjčila si ode mne větší peníze. Přijmu každý váš návrh, jak vysvětlit, že jsme byli spolu, bude-li to návrh jen trochu účelný, a zaručuji se, že přiměji paní Grubachovou, aby tomu vysvětlení uvěřila nejen před jinými lidmi, nýbrž opravdu a upřímně. Mne při tom nemusíte nijak šetřit. Chcete-li, aby se rozšířilo tvrzení, že jsem vás přepadl, zpravím paní Grubachovou v tomto smyslu a ona tomu uvěří, a přece neztratí důvěru ke mně, tak velmi je mi oddána.“ Slečna Būrstnerová se tiše a trochu schoulena dívala před sebe na podlahu. „Proč by paní Grubachová neuvěřila, že jsem vás přepadl?“ dodal K. Před sebou viděl její vlasy, rozčísnuté, nízko načechrané, pevně soudržné, naryšavělé vlasy. My slil, že se k němu pootočí pohledem, ona však řekla, nepohnuvši sebou: „Odpusťte, to náhlé zaklepaní mě tak vylekalo, ale ani tak pro následky, které by mohla mít setníková přítomnost. Bylo tak ticho po vašem vykřiknutí, a tu se ozvalo to zaklepaní, proto jsem se tak lekla, vždyť jsem také seděla blízko dveří, zaklepano to skoro vedle mne. Za vaše návrhy vám děkuji, ale nepřijímám je. Mohu na sebe vzít odpovědnost za všechno, co se děje v mém pokoji, a to vůči komukoli. Divím se, že nepozorujete, jaká urážka je pro mne ve vašich návrzích, ovšem vedle dobrých úmyslů, které zajisté uznávám. Ale teď jděte, nechte mě o samotě, potřebuji ji teď víc než dřív. Z těch několika minut, o které jste prosil, stala se teď půlhodina a ještě víc.“ K. ji uchopil za ruku a pak v zápěstí: „Ale nehněváte se na mne?“ řekl. Stáhla jeho ruku se své a odpověděla: „Ne, ne, nehněvám se nikdy a na nikoho.“ Chopil se zase jejího zápěstí, teď to strpěla a dovedla ho tak ke dveřím. Byl pevně odhodlán, že odejde. Ale před dveřmi zaváhal, jako by nebyl čekal, že zde najde dveře, toho okamžiku použila slečna Būrstnerová, aby se vyprostila, otevřela dveře, vklouzla do předsíně a řekla odtamtud potichu K-ovi: „Tak přece pojd'te, prosím. Podívejte se,“ – ukázala na setníkovy dveře, zpod nichž vycházela světelná zář – „rozsvítila a má z nás zábavu.“ „Už jdu,“ řekl K., předběhl, popadl ji, zulíbal ji na ústa a pak po celičké tváři, jako žíznivé zvíře poletuje jazykem po prameni,

na který konečně narazilo. Nakonec ji políbil na krk, kde je chřtán, a tam dlouho spočinul rty. Šelst ze setníkova pokoje způsobil, že vzhlédl. „Ted' půjdu,“ řekl, chtěl slečnu Bűrstnerovou nazvat křestním jménem, ale nevěděl je. Ona znaveně přikývla, ponechala mu, zpola již odvrácena, ruku k zulíbání, jako by o ničem nevěděla, a šla skloněna do svého pokoje. Krátce poté ležel K. ve své posteli. Usnul velmi brzo, před usnutím přemýšlel ještě chvilku o tom, jak se zachoval, byl s tím spokojen, divil se však, že není ještě spokojenější; kvůli setníkovi měl o slečnu Bűrstnerovou vážné starosti.

Kapitola druhá

První vyšetřování

K. byl telefonicky vyrozuměn, že se příští neděli bude v jeho záležitosti konat jakési malé vyšetřování. Dostalo se mu upozornění, že tato vyšetřování budou za sebou následovat pravidelně, i když snad nikoli každý týden, tedy přece častěji. Že je jednak v obecném zájmu, aby proces byl rychle skončován, jednak zase musí být vyšetřování po každé stránce důkladná a přece pro námahu s tím spojenou nesmí nikdy trvat přespříliš dlouho. Proto že bylo zvoleno východisko těchto vyšetřování rychle po sobě následujících, ale krátkých. Že neděle byla jakožto vyšetřovací den určena proto, aby K. nebyl rušen ve svém povolání. Že se předpokládá, že s tím je srozuměn, kdyby si přál jinou lhůtu, bude mu vyhověno, pokud jen lze. Vyšetřování by bylo možné na příklad i v noci, ale v noci nebude K. asi dost svěží. zůstane tedy při neděli, pokud K. nebude mít námitek. Rozumí se, že se musí dostavit zcela určitě, na to netřeba snad zvlášť upozorňovat. Hlas v telefonu mu uvedl číslo domu, do něhož se má dostavit, byl to dům v odlehle předměstské ulici, v níž K. dosud ještě nikdy nebyl.

Dostav tuto zprávu, zavěsil K. sluchátko bez odpovědi; byl ihned odhodlán, že tam v neděli zajde, je toho zajisté třeba, proces se rozbíhá a on tomu musí čelit, postará se, aby toto první vyšetřování bylo zároveň poslední. Stál ještě zadumán u přístroje, tu za sebou uslyšel hlas, byl to ředitelův náměstek, chtěl telefonovat, ale K. mu byl v cestě. „Špatné zprávy?“ otázal se ředitelův náměstek ledabyle, nikoli aby se něco dověděl, nýbrž aby K.-a dostal pryč od přístroje: „Ne, ne,“ řekl K., poodstoupil, zle neodešel. Ředitelův náměstek se chopil sluchátka a řekl, čekaje na telefonní spojení, přes sluchátko: „Měl bych otázku, pane K.-e: nechtěl byste mě v neděli ráno potěšit a projet se s námi na mé plachetce? Bude to větší společnost, jistě v ní najdete i své známé. Mimo jiné přijde také státní zástupce Hasterer. Nechtěl byste s námi? Přijďte přece!“ K. se pokoušel dávat pozor, co náměstek ředitele říká. Nebylo to pro něho bez významu, neboť toto pozvání ředitelova

náměstka, s nímž se nikdy valně nesnášel, znamenalo, že se náměstek pokouší o smířovačky, a ukazovalo, jakého významu K. v bance nabyt a jakou cenu přikládá druhý– nejvyšší úředník banky jeho přátelství nebo alespoň jeho nestrannosti. Tím pozná ním se náměstek ředitele pokořoval, třebaže zval jen tak přes sluchátko, čekaje na telefonní spojení. Ale K-oni nezbylo, než aby přidal ještě pokoření další, řekl: „Upřímné díky! Ale bohužel v neděli nemám čas, přislíbil jsem už jinde.“ „Škoda,“ řekl náměstek ředitele a věnoval se telefonickému hovoru, dostav právě v tu chvíli spojení. Nebyl to krátký rozhovor, ale K. zůstal ve své roztržitosti po celý ten čas stát vedle přístroje. Teprv když ředitelův náměstek odzvonil, ulekl se K. a řekl, aby alespoň trochu omluvil své zbytečné postávání: „Právě volal telefon, abych někam přišel, ale zapomněli mi povědět, ve kterou hodinu.“ „Tak tedy se ještě jednou pozeptejte,“ řekl náměstek ředitele. „Není to tak důležité,“ řekl K., ačkoli se tím jeho předchozí, již o sobě nedostatečná omluva oslabil ještě víc. Náměstek ředitele mluvil odcházeje ještě o jiných věcech. K. se nutil odpovídat, myslil však hlavně na to, že bude nejlépe, zajde-li tam v neděli v devět hodin dopoledne, ježto v tuto hodinu zahajují ve všední den všechny soudy práci.

V neděli bylo pošmurno. K. byl velmi unaven, neboť se pro jakousi oslavu u nastaveného stolu pozdržel v hostinci až pozdě do noci, skoro by byl zaspal. Oblekl se v pospěchu, nemaje čas, aby uvažoval a aby si náležitě srovnal všeliké plány, jež si za týdne vymyslel, a nenasnídav se běžel do předměstí, jak mu je označil hlas v telefonu. Ačkoli měl málo času, aby se cestou rozhlížel, stalo se ku podivu, že potkal všechny tři úředníky zúčastněné v jeho věci, Rabensteinera, Kullicha a Kaminera. První dva jeli v elektrice příčným směrem k ulici, kterou K. pospíchal. Kaminer však seděl na terase kavárny a právě se zvědavě nakláněl přes zábradlí, když K. šel mimo. Všichni se asi za ním dívali a divili se, jak jejich představený běží; z jakéhosi vzdoru se K. nemohl odhodlat, aby si k soudu zajel, protivila se mu každá, i nejnepatrnější cizí pomoc v této jeho věci, též se nechtěl na nikoho obracet a tím ho i jen seabemíň zasvětit; konečně však neměl ani

nejmenší chuti, aby se přílišnou dochvilností ponížil před vyšetřující komisí. Teď ovšem běžel, aby tam jen pokud možná byl v devět hodin, ačkoli nebyl ani obeslán na určitou hodinu.

Představoval si, že pozná dům už z dálky podle nějakého znamení, jež si ovšem nijak přesně nepředstavoval, anebo podle zvláštního ruchu před vchodem. Ale Juliova ulice, v níž to mělo být a na jejímž začátku se K. na okamžik zastavil, měla po obou stranách skoro zcela stejnotvárné domy, vysoké šedivé činžáky obydlené chudinou. Teď v neděli ráno byla většina oken obsazena, vykláněli se z nich muži bez kabátu a kouřili nebo opatrně a něžně přidržovali malé děti k okenní obrubni. Jiná okna byla vysoko vystlána peřinami, nad nimiž se občas mihla rozčuchaná ženská hlava. Lidé na sebe volali přes ulici, jedno takové zavolání způsobilo právě nad K-ovou hlavou velký smích. V pravidelném rozestupu byly v dlouhé ulici drobné krámy s různými potravinami, umístěné pod úrovní ulice a dostupné po několika schodech. Ženy do nich vcházely a vycházely z nich anebo postávaly na schůdkách a rozmlouvaly. Ovocnář, který vyvolával své zboží nahoru do oken, byl stejně nepozorný jako K. a byl by ho svým vozíkem skoro povalil. Právě se vražedně rozehrál gramofon, který dosloužil v lepších městských čtvrtích.

K. zašel hlouběji do ulice, pomalu, jako by teď měl už dosti času, anebo jako by ho vyšetřující soudce viděl z okna a věděl tedy, že se K. dostavil. Bylo krátce po deváté. Udaný dům byl dosti daleko v ulici, byl skoro neobyčejně prostranný, zejména průjezd byl vysoký a široký. Byl patrně určen pro nákladní povozy, jež náležely k rozmanitým skladištím zboží, která teď uzamčena obklopovala veliký dvůr a měla nápisy firem, z nichž některé znal K. z bankovních obchodů. Zabýváje se proti svému zvyku všemi těmito vnějšnostmi, zastavil se také trochu u vchodu do dvora. V jeho blízkosti seděl na bedně bosý muž a četl noviny. Na ručním vozíku se houpali dva hoši. Před pumpou stála slabá mladá dívka v nočním kabátku a dívala se na K-a, zatím co voda proudila do její konve. V koutě dvora napínali mezi dvěma okny

provaz, na němž už viselo prádlo určené k uschnutí. Jakýsi muž stál dole a řídil práci voláním.

K. se obrátil ke schodům, aby se dostal k vyšetřovacímu pokoji, potom však zase stanul, neboť mimo ty schody viděl na dvoře ještě trojí schodiště a nadto se zdálo, že malý průchod na konci dvora vede ještě do druhého dvora. Zlobil se, že mu neoznačili blíže, kde je ten pokoj, byla to přece podivná nedbalost anebo lhostejnost, jak se s ním nakládalo, hodlal to zjistit velmi hlasitě a zřetelně. Nakonec přece jen začal vystupovat po schodech a pohrával si v myšlenkách se vzpomínkou na slova hlídače Vildy, že soud je přitahován vinou, z čehož vlastně následovalo, že vyšetřovací pokoj musí být u schodů, které si K. náhodou vybral.

Stoupaje po schodech vyrušil mnoho dětí, jež si hrály na stupních a jež se na něho zlobně dívaly, když procházel jejich řadou. „Kdybych sem měl zajít ještě jednou,“ řekl si, „musím si buď vzít s sebou cukroví, abych si je získal, anebo hůl, abych jim nabil.“ Těsně před prvním patrem musil dokonce chvíli vyčkat, než hrací kulička dokončila svou dráhu, dva hošici s krabatými tvářemi dospělých pobudů ho zatím drželi za kalhoty; kdyby je byl chtěl setřást, byl by jim způsobil bolest, a on se bál jejich křiku.

V prvním patře začalo vlastní hledání. Ježto se přece nemohl ptát po vyšetřující komisi, vynalezl si jakéhosi truhláře Lanze – to jméno ho napadlo, protože tak se jmenoval setník, synovec paní Grubachové – i chtěl se teď přeptat ve všech bytech, bydlí-li zde truhlář Lanz, aby tak dostal možnost nahlédnout do pokojů. Ukázalo se však, že to je ponejvíce možné bez každého poptávání, neboť skoro všechny dveře byly otevřeny a děti jimi vbíhaly a vybíhaly. Byly to zpravidla pokojíky s jediným oknem, v nichž se také vařilo. Některé ženy měly kojence v náruči a pracovaly volnou rukou na krbu. Polodospělé dívky oděné podle všeho jen zástěrami šukaly nejpilněji. Ve všech pokojích byly postele dosud rozestlány a obsazeny, ležely v nich nemocní anebo lidé dosud spící a zas i takoví, kteří se na nich povalovali v šatech. U bytů,

jejichž dveře byly zavřeny, K. zaklepal a ptal se, bydlí-li zde truhlář Lanz. Ponejvíce otevřela nějaká žena, vyslechla otázku a obrátila se do pokoje k někomu, kdo se vztyčil z postele. „Ten pán se ptá, bydlí-li tu nějaký truhlář Lanz.“ „Truhlář Lanz.“ zeptal se ten v posteli, „Ano,“ řekl K., ačkoli zde vyšetřující komise dozajista nebyla a jeho úkol byl naprosto skončen. Mnozí mysli, že K-ovi záleží velice na tom, aby našel truhláře Lanze, dlouho přemýšleli, jmenovali nějakého truhláře, který se nejmenoval Lanz, anebo nějaké jméno, jež mělo s Lanzem zcela dalekou podobnost, anebo se ptali sousedů nebo zas doprovodili K-a k nějakým vzdáleným dveřím, kde podle jejich mínění takový člověk bydlí možná v podnájmu anebo kde je někdo, kdo by mohl povědět líp než oni. Nakonec nebylo skoro už ani třeba, aby se K. přeptával, nýbrž ti lidé ho takto vlekli po poschodích. Už ho mrzel jeho plán, který se mu zprvu zdál tak praktický. Před pátým poschodím se rozhodl, že nechá hledání, rozloučil se s přívětivým mladým dělníkem, který ho chtěl vést dál nahoru, a sestupoval po schodech. Potom však ho zase zlobila marnost celého toho podniku, znova se vrátil a zaklepal na první dveře pátého poschodí. První věc, kterou v pokojíku spatřil, byly velké nástěnné hodiny, jež ukazovaly už deset hodin. „Bydlí zde truhlář Lanz?“ zeptal se. „Prosím,“ řekla jakási mladá žena s černými zářícíma očima, jež právě vypírala ve kbelíku dětské prádlo, a ukázala vlhkou rukou na otevřené dveře protějšího pokoje.

K-ovi bylo, jako by vcházel do nějakého shromáždění. Tlačence nejrozmanitějších lidí – nikdo se nestaral o příchozího – naplňovala prostředně velký pokoj se dvěma okny, který byl těsně u stropu obklopen galerií, jež byla rovněž úplně zaplněna a kde lidé mohli stát jen sehnuti a naráželi hlavou a zády o strop. K., jemůž byl vzduch v pokoji příliš zatuchlý, vyšel zas ven a řekl mladé ženě, jež mu před chvílkou patrně neporozuměla: „Ptal jsem se po truhláři, jakémisi Lanzovi.“ „Ano,“ řekla žena, „jděte, prosím, dovnitř.“ K. by se snad nebyl zachoval podle jejích slov, ale žena k němu přistoupila, chopila se kliky u dveří a řekla: „Po vás musím zavřít, teti nesmí už nikdo dovnitř.“ „To je velmi rozumné,“ řekl K., „ale je tam už teď příliš

plno.“ Potom však přece jen znova vstoupil.

Uprostřed mezi dvěma muži, kteří se bavili bezprostředně u dveří – jeden pohyboval oběma daleko předpaženými rukama tak, jako kdyby někomu sázel peníze do dlaně, druhý se mu ostře díval do očí –, vztáhla se po K-ovi jakási ruka. Byl to malý hoch s ruměnými tvářemi. „Pojďte, pojd'te,“ řekl. K. se nechal vést, ukázalo se, že v té hemživé tlačence je přece jen volná úzká ulička, jež možná odděluje dva tábory; tomu také nasvědčovalo, že K. v prvních řadách vpravo i vlevo sotva spatřil i jen jedinou tvář k němu obrácenou, nýbrž jen záda lidí, kteří se svými slovy i posuvky obraceli jen na lidi své strany. Většinou byli oděni černě, měli na sobě staré, dlouhé a volně povislé sváteční kabáty. Jen toto ošacení mátló K-a, jinak by byl to všechno pokládal za politickou okresní schůzi.⁷⁾

Na druhém kanci síně, k němuž hoch K-a vedl, stál na velmi nízkém, rovněž přeplněném podiu stolek postavený napříč, a za ním, blízko u kraje podia, seděl tlustý funící mužík, který se právě za velikého smíchu bavil s člověkem za ním stojícím – ten se lokty opíral o opěradlo židle a nohy měl zkříženy. Někdy vymrštil paži do vzduchu, jako by se po někom pitvořil. Hoch, který K-a vedl, měl co dělat, aby udal své hlášení. Již dvakrát se, stoje na špičkách, pokusil něco vyřídit, aniž si ho ten člověk nahoře povšiml. Teprve když kdosi z lidí nahoře na podiu upozornil na hochu, obrátil se k němu muž za stolkem a skláněje k němu hlavu vyslechl jeho tichou zpráv u. Potom vytáhl z kapsy hodinky a podíval se rychle směrem ke K-ovi. „Měl jste se dostavit před hodinou a pěti minutami,“ řekl. K. chtěl něco odpovédět, ale neměl čas, neboť sotva ten člověk domluvil, povstalo v pravé polovici síně všeobecné mručení. „Měl jste se dostavit před hodinou a pěti minutami,“ opakoval teď ten člověk pozdviženým hlasem a zadíval se také rychle do síně dolů. Ihned zmohutnělo také mručení a ztrácelo se jen pomalu, ježto muž na podiu už nic neřekl. Bylo teď v síni daleko tišeji, než když K. vešel. Jen lidé na galerii nepřestávali pronášet poznámky. Pokud se dalo něco rozlišit v tom přítí, tom

zahoustlém vzduchu a tom prachu nahoře, zdáli se oděni hůř než ti dole. Mnozí si přinesli polštáře, které si položili mezi hlavu a strop síně, aby se neotlačili.

K. se rozhodl, že bude víc pozorovat než mluvit, proto se vzdal obhajoby pro omeškání, jež mu bylo vytýkáno, a řekl jen: „Třeba jsem přišel pozdě, teď jsem tady.“ Následoval potlesk, zase z pravé polovice síně. „Ty lidi si lze snadno získat,“ pomyslel si K. a rušilo ho jen ticho v levé polovici síně, jež bála právě za ním a z níž se ozvalo jen zcela ojedinělé zatleskání. Přemýšlel, co by mohl odpovědět, aby si získal všechny najednou anebo, kdyby to nebylo možné, občas také druhou stranu.

„Ano,“ řekl muž za stolkem na podle, „ale já už nejsem povinen vás teď vyslechnout –“ zas to mručení, tentokrát však omylem, neboť muž pokývl na lidi, aby toho nechali, a pokračoval – „výjimkou to však dnes ještě udělám. Takové zpoždění se však už nesmí opakovat. A teď předstupte!“ Kdosi seskočil s podia, takže se pro K-a uvolnilo místo, na které vystoupil. Stál těsně přitlačen k stolku, tlačence za ním byla tak veliká, že se proti ní musil opírat zády, aby nestrhl s podia stůl vyšetřujícího soudce a snad i samého soudce.

Vyšetřující soudce však toho nedbal, nýbrž seděl v plném pohodlí na své židli a sáhl, když člověk za ním domluvil, po nevelké zápisní knize, jediném předmětu na jeho stole. zápisní kniha vy padala jako školní sešit, byla stará, mnohým listováním nadobro pozbyla tvaru. „Tak tedy,“ řekl vyšetřující soudce, listoval v sešitu a obrátil se pak na K-a hlasem, jako kdyby zjišťoval osobní údaje, „vy jste malíř pokojů?“ „Ne,“ řekl K., „nýbrž první prokurista velké banky.“ Po této odpovědi následoval na pravé straně dole smích, který byl tak srdečný, že se K. neubráníl a vpadl do něho také. Lidé v síni se rukama opírali o kolena a potřásali tělem jako za těžkých záchvatů kašle. Smáli se dokonce i jednotliví na galerii. Nadobro rozezlený vyšetřující soudce, který byl asi vůči lidem dole bezmocný, hleděl se odškodnit na galerii, vyskočil, hrozil galerii, a jeho jinak málo nápadná obočí spustila se teď

chomáčovitě, černě a mohutně nad očima.

Levá polovice síně byla však pořád ještě zticha, lidé tam seděli v řadách, tváře měli obráceny k podle a poslouchali, co se tam mluví, se stejným klidem jako hluk druhé strany, ba strpěli dokonce, že jednotlivci z jejich řad tu a tam postupovali společně s druhou stranou. Lidé levice, kteří ostatně byli méně početní, byli snad konec konců stejně bez významu jako lidé pravice, ale jejich klidné počínání způsobovalo, že se zdáli významnější. Když teď K. začal mluvit, byl přesvědčen, že mluví v jejich smyslu.

„Vaše otázka, pane vyšetřující soudce, jsem-li malíř pokojů – totiž, vy jste se mne po tam ani nezeptal, tvrdil jste mi to rovnou jako skutečnost –, je příznačná pro celý ráz řízení, které se proti mně vede. Můžete namítnout, že to vůbec žádné řízení není, to máte velmi pravdu, vždyť je to řízení jen tehdy, uznám-li je jakožto řízení. Ale já je tedy teď na okamžik uznávám, jaksi ze soucitu. Člověk se k tomu nemůže zachovat jinak než soucítě, chce-li si toho vůbec povšimnout. Neříkám, že je to řízení lajdácké, ale nabízím vám toto označení k účelům sebezpoznání.“

K. se přerušil a zadíval se dolů do síně. Co pověděl, bylo ostré, ostřejší, než jak to zamýšlel, ale bylo to přece správné. Bylo by si to zasloužilo, aby tu a tam zazněl souhlas, zavládlo však úplné ticho, lidé v síni čekali patrně s napětím, co teď přijde, snad se v tichosti připravoval výbuch, který učiní konec všemu. Rušilo však, že se teď otevřely dveře na konci síně, že vešla mladá pradelna, jež asi skončila svou práci, a že přes všechnu opatrnost, kterou vynakládala, přivábila na sebe několik pohledů. Jen vyšetřující soudce způsoboval K-ovi bezprostřední radost, neboť se zdálo, že byl těmi slovy ihned dotčen. Až dosud poslouchal stoje, neboť K-ovo oslovení ho překvapilo ve chvíli, kdy v stal a hrozil galerii. Teď, v té přestávce, poněnáhu usedal, jako kdyby si toho nikdo neměl povšimnout. Patrně aby uklidnil své vzrušení, chopil se zase sešitu.

„Nic naplat,“ pokračoval K., „také váš sešitek, pane vyšetřující soudce, potvrzuje, co říkám.“ Jsa spokojen, že v tom cizím shromáždění slyší jen svá klidná slova, odvážil se K. dokonce toho, že vyšetřujícímu soudci sešit prostě odňal a pozdvihl jej konečky prstů, jako by se ho štilil, za jeden z prostředních listů, takže po obou stranách visely dolů hustě popsané, skvrnité listy se zažloutlými okraji. „To jsou spisy vyšetřujícího soudce,“ řekl a upustil sešit na stůl. „Jen si v tom čtete klidně dál, pane vyšetřující soudce, z té dlužní knihy věru na mne nejdou žádné strachy, ačkoli mi je nepřístupná, neboť dovedu se jí dotknout jen dvěma prsty a nevzal bych ji ani za nic do ruky.“ Mohlo být jen znamením hlubokého pokoření, anebo se to tak alespoň musilo vykládat, že vyšetřující soudce sáhl po sešitku, jak dopadl na stůl, hleděl jej trochu uvést do pořádku a otevřel si jej zase, aby v něm četl.

Tváře lidí v první řadě upíraly se s takovým napětím na K-a, že chvilku na ně shlížel dolů. Byli to vesměs starší muži, kteří měli bílé vousy. Byli oni snad rozhodujícími činiteli, kteří mohli zapůsobit na celé shromáždění, jež se ani pokořením vyšetřujícího soudce nedalo vychýlit z nehybnosti, ve kterou upadlo od K-ovy řeči?

„Co mě potkalo,“ pokračoval K., trochu tišeji než předtím, a ohledával pořád tváře v první řadě, což dávalo jeho mluvě ráz trochu přerývaný, „co mě potkalo, je ovšem jen jednotlivý případ, a není zvlášť závažný, protože já sám si jej nijak zvlášť nepřipouštím, ale je to věc příznačná pro řízení, jak se koná proti mnohým. Za ty zde stojím, nikoli za sebe.“

Bezděky zesílil hlas. Kdesi někdo zatleskal pozdvíženými rukama a zvolal: „Bravo! Pročpak ne? Bravo! A ještě jednou bravo!“ Ti v první řadě si tu a tam hrábli rukou do vousů, ani jediný se pro to zvolání neotočil. Také K. mu nepřikládal nijaký význam, byl však přece povzbuzen; nepokládal teď už ani za nutné, aby tleskali všichni, stačilo, začne-li shromáždění o věci přemýšlet a bude-li jen někdo získán přemlouvavým slovem.

„Nejde mi o řečnický úspěch,“ řekl K. v důsledku takové úvahy, „těž by mi asi zůstal odepřen. Pan vyšetřující soudce mluví asi daleko lépe, vždyť to náleží k jeho povolání. Chci jen veřejně pojednat o veřejném zlořádu. Slyšte: byl jsem před deseti dny zatčen, skutečnost zatčení sama o sobě je mi k smíchu, ale to sem teď nepatří. Byl jsem ráno přepaden v posteli, snad lidé, kteří mě přepadli – podle toho, co řekl vyšetřující soudce, není to vyloučeno – měli příkázáno, aby zatkli nějakého malíře pokojů, který je navlas tak nevinný jako já, ale vybrali si mne. Vedlejší pokoj byl obsazen dvěma hrubými hlídači. Kdybych byl nebezpečný lupič, nemohla se učinit lepší opatření. Ti hlídači by li ještě k tomu demoralisovaná chátka, nazvaní se toho, až mi brněly uši, dávali mi po lopatě, abych je podplatil, chtěli na mně předstíraním vylákat prádlo a šatstvo, chtěli peníze, aby mi prý přinesli snídani, když mi mou snídani nestoudně snědli před mýma očima. Nedosti na tom. Dovedli mě do třetího pokoje před dozorce. Byl to pokoj dám, které si velmi vážím, a musil jsem být svědkem, jak ten pokoj byl kvůli mně, ale bez mého zavinění, abych tak řekl znečištěn přítomností hlídačů a dozorce. Nebylo snadné zachovat klid. Podařilo se mi to však, i zeptal jsem se dozorce úplně klidným hlasem – kdyby zde byl, musil by to potvrdit –, proč jsem zatčen. Co na to odpoví dozorce, jež ještě pořád vidím před sebou, jak sedí na židli té dámy jako socha a symbol nejtupějšího founovství? Pánové, neodpověděl vlastně nic, snad opravdu nic nevěděl, zatkl mě a to mu postačilo. Dokonce se neomezil ani na to a vpašoval do pokoje té dámy tři podřízené zaměstnance mé banky, kteří se zabývali tím, že ohmatávali fotografie, majetek té dámy, a uvedli je v nepořádek. Přítomnost těchto zaměstnanců měla ovšem ještě další účel, měli stejně jako má bytná a její služka rozšířit zprávu o mém zatčení, poškodit mou veřejnou vážnost a zejména v bance otrávit mým postavením. Nic z toho se ovšem nepodařilo ani seabemí, i má bytná, zcela prostá osoba – neváhám uvést její jméno ve smyslu naprosto čestném, jmenuje se paní Grubachová –, i paní Grubachová byla tak rozumná, že uznala, že takové zatčení neznamená víc než pouliční útok kluků, na které nikdo nedozírá, jak se sluší a patří. Opakuji, mně celá ta věc způsobila

jen nepříjemnosti a přechodné pozlobení, nemohla však mít i horší následky?“

Když se K. zde přerušil a zadíval se na ztichlého vyšetřujícího soudce, zdálo se mu, že soudce dává právě někomu v davu očima znamení. K. se usmál a řekl: „Právě dává zde vedle mne pan vyšetřující soudce někomu z vás tajné znamení. Jsou tedy mezi vámi lidé, kteří udělají vše podle přání, jak se na ně mrkne odtud s podia. Nevím, mělo-li to znamení teď způsobit sykot anebo potlesk, a tím, že tu věc předčasně vyzrazuji, vzdávám se zcela vědomě možnosti, abych se dověděl, co to znamení znamená. Je mi to úplně jedno, a zmocňuji pana vyšetřujícího soudce veřejně, aby svým placeným zaměstnancům tam dole místo tajnými znameními velel hlasitě slovy a řekl na příklad jednou: ‚Ted’ syčte!‘ a pak zase: ‚Ted’ tleskejte!‘ „

V rozpacích nebo netrpělivosti vrtěl sebou vyšetřující soudce na židli. Člověk za ním, s nímž se už dříve bavil, naklonil se zase k němu, buď aby mu povšechně dodal odvahy anebo aby mu něco poradil. Dole se lidé bavili potichu, ale živě. Obě strany, jež se předtím zdály mít tak protichůdné mínění, smísily se teď, jednotlivci ukazovali prstem na K-a, jiní na vyšetřujícího soudce. Mlžný výpar v pokoji byl nadmíru na obtíž, způsoboval dokonce, že zrak nemohl přesněji postřehnout osoby stojící opodál. Bylo to jistě zvlášť rušivé pro návštěvníky na galerii, musili se, ovšem za plachého pokukování po vyšetřujícím soudci, tichými otázkami dotazovat účastníků schůze, aby podrobněji zvěděli, oč právě běží. Dostávalo se jim stejně tichých odpovědí pod záštitou rukou přidržovaných k ústům.

„Budu hned hotov,“ řekl K., a ježto nebylo zvonku, udeřil pěstí na stůl; leknutím ihned od sebe odskočily hlavy vyšetřujícího soudce a jeho rádce: „Já mám k té celé věci daleko, proto ji posuzuji klidně, a za předpokladu, že vám nějak záleží na tom domnělém soudu, můžete velmi získat, vyslechnete-li mne. Rokování o tom, co uvádím, račte si schovat na později, neboť nemám čas a brzo odejdu.“

Ihned nastalo ticho, tak velmi K. už ovládal shromáždění. Lidé už nekřičeli jeden přes druhého jako na začátku, dokonce ani už netleskali, ale zdálo se, že jsou už přesvědčeni anebo na nejbližší cestě k tomu.

„Není pochyby,“ řekl K. velmi tiše, neboť ho těšilo, jak napjatě poslouchá celé shromáždění, v tom tichu vznikal jakýsi šumot, který byl dráždivější než nejnadšenější potlesk, „není pochyby o tom, že za všemi projevy tohoto soudu, v mém případě tedy za mým zatčením a za dnešním výslechem, je jakási velká organizace. Organizace, která zaměstnává nejen úplatné hlídače, nejapné dozorce a vyšetřující soudce, kteří jsou v nejlepším případě lidé hodně nepatrní, nýbrž která si nepochybně ještě k tomu udržuje soudcovský sbor vysokého a nejvyššího stupně, s nespočetnou, nezbytnou družinou sluhů, písařů, četníků a jiných pomocných sil, snad dokonce katů, neváhám užít toho slova. A smysl této velké organizace, vážení pánové? Záleží v tom, že se zatýkají nevinní lidé a že se proti nim zahajuje nesmyslné a ponejvíce, jako v mém případě, bezvýsledné řízení. Jak by se při této nesmyslnosti celé instituce dala zamezit nejhorší úplatnost úřednictva? To je nemožné, to by i nejvyšší soudce nedokázal ani co do sebe sama. Proto hledí hlídači zatčeným ukrást šaty s těla, proto se dozorcí vloupají do cizích bytů, proto mají nevinní lidé, místo aby byli vyslechnuti, být ponižováni před celými shromážděními. Hlídači vypravovali jen o skladištích, do kterých se dává majetek zatčených, já však bych rád viděl ty úschovny, ve kterých tlí pracně získaný majetek zatčených, pokud jej nerozkradli zlodějská úředníci skladiště.“

K. byl přerušen zaječením od konce síně, zastínil si oči, aby tam dohlédl, neboť kalné denní světlo způsobovalo, že výpar v síni byl bělavý a oslepoval. Šlo o pradelnu, v níž K. hned v okamžiku, kdy vešla, rozpoznal podstatné vyrušení. Zda teď byla vinna nebo nebyla, nedalo se rozpoznat.⁸⁾ K. jen viděl, že si ji k sobě přitáhl jakýsi muž v koutě u dveří a že ji tam tiskne k sobě. Ale nezaječela ona, nýbrž ten muž, otvíral ústa na celou šířku a díval se ke stropu. Kolem obou se vytvořil hlouček, návštěvníci na galerii nablízku se zdáli nadšeni, že

takto byla přerušena vážnost, kterou K. vnesl do shromáždění. K-ovo první hnutí bylo, aby tam ihned doběhl, myslil si též, že všem bude záležet na tom, aby tam byl zjednán pořádek a aby alespoň ta dvojice byla vykázána ze síně, ale první řady před ním zůstaly úplně stmeleny, nikdo se nehýbal a nikdo K-a nepropustil. Naopak, zabraňovali mu, starci napřahovali paže, a jakási ruka – neměl čas, aby se otočil – ho popadla vzadu za límec, K. vlastně už nemyslel na dvojici, bylo mu, jako by ho omezovali na svobodě, jako by ho teď chtěli opravdu zatknout, i seskočil bez ohledu s podia dolů. Teď stál tváří v tvář té tlačenci. Což ty lidi neodhadl správně? Připisoval své řeči větší účinek, než měla? Přetvářeli se, dokud mluvil, a měli teď, kdy dospíval k závěrům, už dost své přetvářky? Jaké tváře kolem něho! Drobná černá očička šukala sem a tam, tváře v obličejích visely splaskle jako u kořalů, dlouhé vousy byly tuhé a řídké, a když do nich člověk sáhl, měl dojem, jako by jen křivil prsty, ne jako by sahal do vousů. Pod vousy však – a to byl vlastní objev, k němuž K. dospěl – třpytily se na límcích kabátů odznaky v různé velikosti a barvě. Všichni měli ty odznaky, kam jen oko pohlédlo. Všichni náleželi k sobě, ty zdánlivé strany vpravo i vlevo, a když se náhle otočil, uviděl stejné odznaky na límci vyšetřujícího soudce, který s rukama v klíně shlížel klidně dolů. „Tak,“ zvolal K. a vyjel pažemi do výše, to náhle poznání potřebovalo místo, „vždyť vy jste všichni úředníci, jak vidím, vždyť vy jste ta úplatná banda, proti které jsem mluvil, tlačili jste se zde jako posluchači a čmouchákové, tvořili jste zdánlivé strany, a jedna tleskala, aby si mne vyzkoušela, chtěli jste se naučit, jak svádět nevinné lidi! Nuže, nebyli jste tu nadarmo, doufám, buď jste se pobavili tím, že někdo od vás čeká obhájení nevinných, anebo – pust', nebo uhodím,“ křikl K. na třaslavého starce, který se k němu dotřel zvlášť blízko – „anebo jste se opravdu něčemu přiučili. A tak tedy vám přeji mnoho štěstí do té vaší živnosti.“ Popadl klobouk, který ležel na kraji stolu, a tlačil se za obecného ticha, zajisté však za ticha nejdokonalejšího překvapení, k východu ze síně. Vyšetřující soudce byl však patrně ještě rychlejší než K., neboť ho očekával u dveří. „Okamžik,“ řekl. K. se zastavil, nedíval se však na vyšetřujícího soudce, nýbrž na dveře, jejichž kliku

měl už v ruce. „Chtěl jsem vás jen upozornit,“ řekl vyšetřující soudce, „že jste se dnes – asi jste si to ještě neuvědomil – zbavil výhody, kterou pro zatčeného v každém případě znamená výslech.“ K. se smál na dveře. „Vy lumpové,“ zvolal, „nechte si své výsledky,“ otevřel dveře a pospíšil po schodech dolů. Za ním vzkypěl hluk shromáždění teď zas oživlého, jež patrně začalo rokovat o událostech jako studenti o studijním materiálu.

Kapitola tretí

V prázdnej zasedačej sieni

Student

Kancelára

K. čakal prístího týdne den co den na opätne vyrozumění, nemohl uvěřit, že soud tak doslova pristupuje na K-ovo prohlášení, že se vzdává výslechu, a když čekané vyrozumění až do soboty večer opravdu nepřišlo, předpokládal, že je mlčky obeslán do téhož domu na touž dobu. Odebral se tam tedy v neděli zase, šel tentokrát rovnou po schodech a chodbách; několik lidí, kteří si ho připamatovali, pozdravilo ho u svých dveří, on však se nemusil už nikoho ptát a dostal se brzo ke správným dveřím. Na jeho zaklepání mu ihned otevřeli, a neohlížeje se valně po známé ženě, jež zůstala stát u dveří, chtěl hned do vedlejšího pokoje. „Dnes není schůze,“ řekla žena. „Proč by nebyla schůze?“ zeptal se a nechtěl tomu věřit. Ale žena ho přesvědčila tím, že otevřela dveře vedlejšího pokoje. Byl opravdu prázdný a vypadal v té prázdnotě ještě žalostněji než minulou neděli. Na stole, který stál beze změny na podiu, leželo několik knih. „Mohu se podívat na ty knihy?“ zeptal se K., nikoli ze zvláštní zvědavosti, nýbrž jen aby cesta sem nebyla úplně zbyhndarma. „Ne,“ řekla žena a zavřela zas dveře, „není to dovoleno. Ty knihy náležejí vyšetřujícímu soudci.“ „Ach tak,“ řekl K. a pokývl hlavou, „ty knihy jsou asi zákoníky, a náležejí k povaze toho soudnictví, že odsuzuje lidi nejen nevinné, ale i nevědoucí.“ „Takové to už bude,“ řekla žena, jež mu neporozuměla. „Nuže, pak tedy zase jdu,“ řekl K. „Mám vyšetřujícímu soudci něco hlásit?“ zeptala se žena. „Vy ho znáte?“ optal se K. „Ovšem,“ řekla žena, „vždyť můj muž je soudní sluha.“ Teprv teď zpozoroval K., že pokoj, v němž minulou neděli stály jen necky, je teď úplně zařízeným obytným pokojem. Žena si povšimla jeho údivu a řekla: „Ano, máme zde volný byt, musíme však ve dnech, kdy je schůze, pokoj vyklidit. Postavení mého muže má mnohou nevýhodu.“ „Nedívím se ani tak

tomu pokoji,“ řekl K. a zadíval se na ni zlobným pohledem, „jako tomu, že jste provdána.“ „Narážíte snad na to, co se stalo v poslední schůzi, jak jsem vás vyrušila ve vaší řeči?“ ptala se žena. „Ovšem,“ řekl K., „dnes to mám už za sebou a skoro jsem na to už zapomněl, ale tehdy mě to skoro rozzuřilo. A teď říkáte sama, že jste provdaná žena.“ „Nebylo vám to na škodu, že vaše řeč byla přerušena. Byly pak o vás ještě velmi nepříznivé řeči.“ „Budiž,“ řekl K. uhybavě, „ale vás to neomlouvá.“ „Mne omluví každý, kdo mě zná,“ řekla žena, „ten, co mě tehdy objímal, pronásleduje mě už dávno. Možná, že nejsem svůdná pro každého, ale pro něho jsem. Není proti tomu ochrany, také můj muž se s tím už smířil; chce-li si zachovat své místo, musí to strpět, protože ten člověk je student a dostane se podle všeho k větší moci. Je mi pořád v patách, právě když jste přicházel, odešel.“ „Hodí se to ke všemu ostatnímu,“ řekl K., „nepřekvapuje mě to.“ „Vy zde asi chcete to a ono zlepšit?“ zeptala se žena pomalu a zkoumavě, jako by říkala něco, co je jak pro ni, tak i pro K-a nebezpečné. „Vybrala jsem si to už z vaší řeči, ta se mi velmi líbila, co by záleželo na mně. Slyšela jsem, pravda, jen část, začátek jsem zameškala, a když jste končil, ležela jsem s tím studentem na zemi. – Vždyť je to tak hnusné,“ řekla po pomlce a chopila se K-ovy ruky. „Myslíte, že se vám podaří tady něco zlepšit? „ K. se usmál a pootočil svou ruku v jejích měkkých dlaních. „Vlastně,“ řekl, „nejsem od nikoho zjednan, abych zde něco zlepšil, jak tomu říkáte, a kdybyste to na příklad řekla vyšetřujícímu soudci, sklidila byste za to výsměch anebo potrestání. z vlastní újmy bych se věru nebyl vměšoval do těch věcí, a že to soudnictví tady potřebuje nápravu, to by mě nebylo nikdy znepokojovalo. Ale tím, že jsem prý byl zatčen– jsem totiž zatčen–, byl jsem donucen, abych zde zasáhl, a to kvůli sobě. Mohu-li však přitom také vám něčím prospět, rozumí se, že to velmi rád učiním. Ne snad jen z lásky k bližnímu, nýbrž mimo to i proto, že také vy mi můžete pomoci.“ „Jak jen bych mohla?“ zeptala se žena. „Tím, že mi na příklad teď“ ukážete tam ty knihy na stole.“ „Ale ráda,“ zvolala žena a táhla ho chvatně za sebou. Byly to staré, ohmatané knihy, vazba jedné z nich byla uprostřed skoro rozlomena, kusy spolu souvisely jen vlákny. „Jak

špinavé je zde všechno,“ řekl K. potřásaje hlavou, a žena utřela zástěrou prach alespoň s povrchu, než se K. mohl chopit knih. K. otevřel hoření knihu, zjevil se neslušný obrázek. Jakýsi muž a jakási žena seděli nazí na pohovce, sprostý úmysl kreslířův byl zjevný, ale jeho neobratnost byla taková, že konec konců nebylo vidět než muže a ženu, kteří příliš tělesně vystupovali z obrázku, seděli přesprávně vzpřímeni a následkem nesprávné perspektivy se jen pracně obraceli k sobě. K. nelistoval dál, nýbrž otevřel jen ještě titulní list druhé knihy, byl to román s nadpisem: „Co všechno Markyta musila vytrpět od svého muže Jendy.“ „Takové zákoníky se zde tedy studují,“ řekl K., „takoví lidé mě mají soudit.“ „Já vám pomůžu,“ řekla žena. „Chcete?“ „Což byste opravdu mohla, bez nebezpečí pro sebe? Vždyť jste před chvílí řekla, že váš muž je velice závislý na představených.“ „A přece vám pomůžu,“ řekla žena, „pojd’te, musíme si o tom promluvit. O nebezpečí pro mne už nemluvte, já se nebezpečí bojím jen tam, kde se ho chci bát. Pojd’te.“ Ukázala na podium a poprosila ho, aby se s ní posadil na stupínek. „Vy máte krásné tmavé oči,“ řekla, když se posadili, a dívala se K-ovi zdola do obličeje, „řikají mi, že mám taky krásné oči, ale vaše jsou mnohem krásnější. Všimla jsem si jich ostatně už tenkrát, když jste sem po prvé vešel. Pro ty vaše oči jsem potom taky zašla sem do zasedací síně, to nikdy jindy nedělám a je mi to dokonce jaksi zakázáno.“ To je tedy všechno, pomyslí si K., nabízí se mi, je zkažena jako všichni lidé tady, soudních úředníků má už po krk, což konečně chápu, a vítá proto každého cizího člověka poklonou o jeho očích. A K. mlčky vstal, jako by byl své myšlenky vyslovil nahlas a tím ženě vysvětlil své chování. „Nemyslím, že byste mi mohla pomoci,“ řekl, „kdo by mi chtěl opravdu pomoci, musil by mít styky s vysokými úředníky. Vy však dojistá znáte jen podřadné zaměstnance, jak se zde prohánějí celými hejny. Ty znáte jistě velmi dobře a mohla byste mi u nich leccos vymoci, o tom nepochybuji, ale kdybyste mi toho u nich vymohla sebevíc, nemohlo by to vůbec nijak rozhodnout o konečném výsledku procesu. Vy však byste se tím přece jen připravila o několik přátel. To nechci. Jen pokračujte ve svém dosavadním styku s těmito lidmi, zdá se mi totiž, že vám je nezbytný.

Říkám to ne bez politování, neboť abych vám přece jen nějak oplatil vaši poklonu, i vy se mi líbíte, zejména když se na mne díváte jako teď tak smutně, k čemuž ostatně nemáte nejmenší příčiny. Náležíte k cechu, který já musím potírat, vám však je v něm velmi dobře, dokonce milujete toho studenta, a jestliže ho nemilujete, dáváte mu alespoň přednost před svým mužem. To se dalo snadno poznat z vašich slov.“ „Ne!“ zvolala, zůstala sedět a jen uchopila K-a za ruku, kterou jí neodtáhl dosti rychle. „Nesmíte teď odejít, nesmíte odejít s nesprávným míněním o mně! Což byste byl opravdu schopen odejít mi teď? Což jsem opravdu tak bez ceny, že mi nechcete udělat kvůli ani tolik, abyste zůstal ještě chvilinku?“ „Nerozumíte mi,“ řekl K. a posadil se, „záleží-li vám opravdu na tom, abych zde zůstal, rád zůstanu, vždyť mám čas, přišel jsem v očekávání, že dnes bude přelíčení. Tím, co jsem pověděl před chvílí, chtěl jsem vás jen poprosit, abyste v mém procesu nic pro mne nepodnikala. Ale ani to není pražádný důvod, abyste se zarmucovala, považte jen, že mi ani trochu nesejde na tom, jak proces dopadne, a že se odsouzení, kdyby k němu došlo, dám jen do smíchu. Za předpokladu, že proces vůbec nějak opravdu skončí, o čemž velmi pochybuji. Spíš myslím, že řízení bylo z lenosti nebo zapomnětlivosti anebo snad dokonce ze strachu úředníků už zastaveno, anebo že bude zastaveno co nejdřív. Možné je ovšem také, že se v očekávání nějakého většího úplatku proces povede na oko dál, zcela zbůhdarma, jak mohu prohlásit už dnes, neboť nehodlám nikoho podplatit. Mohla byste mi však přece jen prokázat laskavost, kdybyste řekla vyšetřujícímu soudci anebo komukoli jinému, kdo rád šíří dál důležité zprávy, že se nikdy a nijakými tůčkami, jak jimi ti pánové asi oplývají, nedám pohnout k úplatku. Bylo by to zhola marné očekávání, to jim můžete říci bez obalu. Ostatně to snad už postřehli sami, a jestliže snad nepostřehli, nesejde mi vůbec tolik na tom, aby se to dověděli už teď. Vždyť by se tak těm pánům jen ušetřila práce, ovšem i mně nějaké ty nepřijemnosti, těm se však rád podvolím, jen když vím, že každá zasadí zároveň ránu těm lidem. A aby ji zasadila, o to se postarám. Znáte se vlastně s vyšetřujícím soudcem?“ „A jak by ne,“ řekla žena, „na toho jsem dokonce myslila nejdřív, když jsem

vám nabízela pomoc. Nevěděla jsem, že je jenom podřízený úředník, ale když to říkáte vy, bude to asi pravda. Přece však myslím, že zpráva, kterou podá nahoru, má nějaký vliv. A píše tolik zpráv. Říkáte, že úředníci jsou lenoši, všichni jistě ne, zejména tento vyšetřující soudce ne, napíše toho hromadu. Poslední neděli na příklad zasedali až do večera. Všichni lidé odešli, vyšetřující soudce však zůstal v síni, musila jsem mu donést lampu, měla jsem jen malou kuchyňskou, ale byl s ní spokojen a dal se hned do psaní. Mezitím přišel taky můj muž, měl tu neděli právě volno, došli jsme si pro nábytek, zařídili jsme si zas pokoj, přišli pak ještě sousedé, bavili jsme se ještě při svíčke, zkrátka, zapomněli jsme na vyšetřujícího soudce a šli jsme spat. Najednou v noci, bylo asi už hodně pozdě, se probudím, vedle postele stojí vyšetřující soudce a zastíňuje dlaní lampu, aby na mého muže nepadalo světlo, byla to zbytečná opatrnost, můj muž má takové spaní, že by ho ani to světlo nebylo probudilo. Já jsem se tak vylekala, že jsem se skoro dala do křiku, ale vyšetřující soudce byl velmi vlídný, napomenul mě k opatrnosti, pošeptal mi, že až dosud psal, že mi teď přináší lampu a že nikdy nezapomene podívanou, jak mě zastihl ve spaní. To všechno vám povídám jen proto, abyste věděl, že vyšetřující soudce píše opravdu mnoho zpráv, zejména o vás, neboť váš výslech byl jistě jedna z hlavních věcí nedělního zasedání. Tak dlouhé zprávy nemohou však být úplně bez významu. Mimo to můžete z toho příběhu také i seznat, že se vyšetřující soudce o mne uchází a že právě teď v první době, patrně si mne teprv teď povšiml, mohu na něho mít velký vliv. Že mu na mně mnoho záleží, pro to mám teď také ještě jiné důkazy. Včera mi po studentovi, k němuž má velkou důvěru a jenž je jeho spolupracovník, poslal hedvábné punčochy jako dárek, prý za to, že uklízím zasedací síň, ale to je jen záminka, vždyť ta práce je má povinnost a za ni je placen můj muž. Jsou to krásné punčochy, jen se podívejte“ – natáhla nohy, nadzvedla sukňe až po koleno a sama též se dívala na punčochy – „jsou to krásné punčochy, ale vlastně jsou příliš jemné a pro mne se nehodí.“

Náhle se přerušila, položila ruku na K-ovu ruku, jako by ho chtěla

uklidnit, a šeptala: „Bud' te zticha, Bertold se na nás dívá.“ K. pomalu vzhledl. Ve dveřích zasedací síně stál mladík, byl drobný, neměl zcela rovné nohy a hleděl si dodat důležitosti krátkým, řídkým, naryšavěným plnovousem, který bez ustání soukal v prstech. K. se na něho zvědavě zadíval, vždyť to byl první student té neznámé právní vědy, s nímž se tu setkal jaksi na lidský způsob, muž, který pravděpodobně jednou dospěje také na vyšší úřednická místa. Student však, jak se zdálo, o K-a vůbec nedbal, pokynul jen ženě prstem, který na okamžik vysunul z vousů, a šel k oknu, žena se sklonila ke K-ovi a zašeptala: „Nezlobte se na mne, hezky vás prosím, ani si o mně nemyslete nic zlého, já teď musím k němu, k tomu ohavovi, jen se podívejte na jeho křivé nohy. Ale hned se vrátím, potom půjdu s vámi, vezmete-li mě s sebou, půjdu, kam se vám zachce, můžete si se mnou dělat, co se vám zlíbí, budu šťastna, jen když budu co nejdéle pryč odtud, nejraději ovšem navždy.“ Pohládila ještě K-ovu ruku, vyskočila a běžela k oknu. Bezděky K. mávl ještě do prázdna, chtěje její ruku polapit. Ta žena ho opravdu lákala, ať přemýšlel, jak přemýšlel, nenalézal přesvědčivý důvod, proč by tomu pokušení neměl povolit. Letnou námitku, že ho ta žena chce polapit pro účely soudu, snadno zažehnal. Jak by ho mohla polapit? Což by nezůstal vždy tak svobodou, že by mohl celý soud ihned rozbít na padrť, alespoň co se tkne jeho? Což nemůže mít v sebe ani tuto nepatrnou víru? A jak mu nabízela pomoc, to znělo upřímně a snad to nebylo bez ceny. A snad by nebylo lepší pomsty na vyšetřujícím soudci a jeho společnicích, než kdyby jim odňal tuto ženu a přivlastnil si ji. Mohlo by se pak jednou přihodit, že by vyšetřující soudce po namáhavém spisování lživých zpráv o K-ovi našel pozdě v noci postel té ženy prázdnu. A prázdnu proto, že by náležela K-ovi, že by ta žena u okna, to bujné, pružné teplé tělo v tmavých šatech z hrubé těžké látky náleželo jen a jen K-ovi.

Když se takto zhostil námitek proti ženě, začal se mu tichý rozhovor u okna příliš protahovat, i zaklepal kotníky prstů na podium a potom i pěstí. Student se přes ženino rameno krátkým pohledem podíval na K-a, nijak se však nevyrušil, ba dokonce se k ženě přitiskl ještě těsněji

a objal ji. Ona hluboko sklonila hlavu, jako by ho pozorně poslouchala, on ji, když se shýbala, hlasitě políbil na krk, neustáváje valně v mluvení. K. v tom spatřoval důkaz tyranské moci, kterou student podle stížností ženy nad ní provozuje, vstal a procházel se po pokoji. Díval se úkosem po studentovi a uvažoval, jak by se ho co nejrychleji mohl zbavit, i nebylo mu nevítáno, když student, patrně vyrušen K-ovým popocházením, jež se občas zvracelo už v dupot, podotkl: „Jste-li netrpěliv, můžete odejít. Mohl jste odejít už dřív, nikdo by vás nebyl pohřešil. Ano, měl jste dokonce odejít, a to již ve chvíli, kdy– jsem vešel, a to co nejrychleji.“ V té poznámce vybuchoval snad všemožný vztek, ale zajisté v ní byla i nadutost budoucího soudního úředníka, který mluví k nesympatickému obžalovanému. K. se zastavil zcela blízko u něho a řekl s úsměvem: „Jsem netrpěliv, to je pravda, ale ta netrpělivost se odstraní nejsnadněji tím, že nás opustíte. Jestliže jste však přišel, abyste studoval – slyšel jsem, že jste student –, rád vám uvolním místo a odejdu s tou ženou. Bude ostatně třeba, abyste ještě mnoho studoval, než z vás bude soudce. Neznám sice ještě dopodrobna vaše soudnictví, domnívám se však, že ani k němu nepostačí jen hrubé řeči, v nichž se ovšem už vyznáte zrovna dost nestydatě.“ „Neměli ho nechat tak volně pobíhat,“ řekl student, jako by chtěl ženě poskytnout vysvětlení o K-ových urážlivých slovech, „byla to chyba. Říkal jsem to vyšetřujícímu soudci. Měli ho mezi výsledky– alespoň zavřít do jeho pokoje. Ten vyšetřující je někdy nepochopitelný.“ „Třesky plesky,“ řekl K. a vztáhl ruku po ženě, „pojďte.“⁽⁹⁾ „Ach tak,“ řekl student, „ne, ne, tu nedostanete,“ a silou, jakou by mu nikdo nebyl hádal, zvedl si ji na paži a běžel se sehnutými zády ke dveřím, vzhlížeje k ní něžným pohledem. Bylo přitom zcela dobře znát, že má z K-a jakýsi strach, přesto si troufal K-a ještě dráždit tím, že volnou rukou hladil a tiskl ženinu paži. K. za ním běžel několik kroků, chystal se ho popadnout, a kdyby nebylo jinak, trochu ho poškrtil, tu řekla žena: „Nic naplat, vyšetřující soudce pro mne posílá, nesmím jít s vámi, tady ta potvůrka,“ přitom přejela studentovi rukou po tváři, „tady ta potvůrka mě nepustí.“ „A vy se nechcete dát osvobodit!“ křikl K. a položil ruku na rameno studenta, který po ní

chňapl zuby. „Ne!“ zvolala žena a bránila K-ovi oběma rukama, „ne, ne, jen to ne, co vás to napadá! To by byla má zkáza. Jen ho nechte, když vás prosím, jen ho nechte. Vždyť on jen provádí rozkaz vyšetřujícího soudce a nese mě k němu.“ „Pak ať si běží a vás už nechci nikdy vidět,“ řekl K. zuře zklamáním a strčil studenta do zad, až student zaklopýtal, a hned potom si samou radostí, že neupadl, poskočil se svým břemenem tím výše. K. šel pomalu za nimi, uznával, že to je první nepochybná porážka, které se mu od těch lidí dostalo. Nebylo ovšem důvodu, aby se proto nějak strachoval, utrpěl tu porážku jen proto, že vyhledal boj. Zůstane-li doma a bude-li žít svým obvyklým životem, bude mít tisícero násobnou převahu nad každým z těch lidí a může kteréhokoli z nich jediným kopancem odklidit z cesty. A představoval si výjev směšný nad každou směšností, k němuž by došlo, kdyby ten bědný student, to nafoukané děcko, ten křivonohý vousáč klečel před Elsinou postelí a sepjatýma rukama prosil o milost. K-ovi se ta představa líbila do té míry, že si umínil, že naskytne-li se k tomu i jen nejmenší příležitost, vezme jednou studenta s sebou k Else.

Ze zvědavosti pospíšil K. ještě ke dveřím, chtěl vidět, kam student ženu odnáší, vždyť ji snad neponese na ruce ulicemi. Ukázalo se, že cesta je mnohem kratší. Hned naproti bytovým dveřím vedly úzké dřevěné schody patrně na půdu, zatáčely se, takže nebylo vidět jejich konec. Po těch schodech nesl student ženu nahoru, už velmi pomalu a sténaje, neboť byl oslaben dosavadním během. Žena kývala K-ovi rukou dolů na pozdrav a snažila se projevit pokrčováním ramen, že není vinna tím únosem, mnoho lítosti však v jejím posunků nebylo. K. se na ni díval bez výrazu jako cizinec, nechtěl ani dát najevo, že je zklamán, ani že to zklamání snadno přebolí.

Oba byli už ti tam, K. však stál pořád ještě ve dveřích. Musil se domnívat, že ho ta žena nejen podvedla, nýbrž že ho též obelhala, když řekla, že student ji nese k vyšetřujícímu soudci. Vyšetřující soudce nebude přece vylézat na půdě a čekat tam. Dřevěné schody nepodávaly nijaké vysvětlení, necht' se člověk na ně díval sebedéle.

Tu zpozoroval na zdi u paty schodů nepatrný lístek, došel tam a četl nápis psaný dětským necvičeným písmem: „K soudním kancelářím“. Zde na půdě toho činžáku jsou tedy soudní kanceláře? Nebylo to zařízení, jež by mohlo vnuknout valnou úctu, a pro obžalovaného člověka bylo uklidňující představou, jak málo peněz má ten soud, umístí-je-li své kanceláře tam, kam házejí své zbytečné krámy nájemníci, kteří sami již náleží k nejchudším lidem. Nebylo ovšem vyloučeno, že peněz je dost, že se však na ně vrhne úřednictvo, ještě než se jich použije k soudním účelům. To bylo podle K-ových dosavadních zkušeností dokonce velmi pravděpodobné, jenže pak byla taková zludračilost soudu pro obžalovaného sice zneuctívající, uklidňovala však v jádru ještě víc, než by mohla uklidnit chudobnost soudu. Teď K. také chápal, že se při prvním výsledku styděli obeslat obžalovaného na půdu a raději ho obtěžovali v jeho bytě. V jakém postavení je přece K. proti tomu soudci, který dřepí na půdě, kdežto on sám má v bance velký pokoj s předsíní a může se ohromný m oknem dívat na oživené náměstí! Nemá ovšem nijaké vedlejší důchody z úplatků anebo zpronevěr a nemůže ani přikázat sluhovi, aby mu přinesl do kanceláře v náručí nějakou ženu. Toho se však K. rád zříká, alespoň v tomto životě.

K. stál ještě před tím návěštím, když po schodech vystoupil jakýsi muž, podíval se otevřenými dveřmi do obytného pokoje, z něhož bylo vidět i do zasedací síně, a zeptal se pak K-a, neviděl-li zde před chvilkou nějakou ženu. „Vy jste soudní sluha, vidíte?“ zeptal se K. „To jsem,“ řekl muž, „ach tak, vy jste obžalovaný K., teď vás poznávám, pěkně vás vítám.“ A podal ruku K-ovi, který něco takového vůbec nečekal. „Na dnešek není ale stanoveno žádné zasedání,“ řekl potom soudní sluha, když K. mlčel. „Však vím,“ řekl K. a prohlížel si občanský kabát soudního sluhu, na němž byly vedle několika obyčejných knoflíků také dva pozlacené, vypadaly, jako by byly odpárány se starého důstojnického pláště. „Mluvil jsem před chvilkou s vaší ženou. Není už tady. Student ji odnesl k vyšetřujícímu soudci.“ „Tak to vidíte,“ řekl soudní sluha, „pořád mi ji odnášejí. Dnes je přece neděle, a já

nejsem zavázán k žádné práci, ale jen aby mě odtud vzdálili, pošlou mě s hlášením, které je dojista zbytečné. A udělají to tak, že mě nepošlou daleko odtud, takže mám naději, že se snad ještě vrátím včas, když si notné pospíším. A tak tedy běžím, co mi síly stačí, v úřadě, kam mě poslali, křiknu své hlášení pootevřenými dveřmi tak bez dechu, že mu sotva mohli porozumět, letím zas zpátky, ale student si pospíšil ještě víc než já, měl ovšem také kratší cestu, stačilo, aby seběhl po schodech s půdy. Kdybych nebyl tak závislý, byl bych už dávno toho studenta rozmáčkł tady o tu zeď. Tady vedle toho návěští. O tom se mi zdává v noci. Tady, trochu nad zemí, je přitisknut s nataženými pažemi, s roztaženými prsty, křivé nohy má stočeny do kolečka, a kolem dokola samé krvavé stříkance. Až doposud to ale byl pouhý sen. „Jiná pomoc není?“ zeptal se K. s úsměvem. „Nevím žádnou,“ řekl soudní sluha. „A teď to začíná být ještě horší, až dosud ji nosil jen k sobě, teď ji, což jsem ovšem čekal už dávno, nosí také k vyšetřujícímu soudci.“ „Což tím vaše paní není také sama trochu vinna?“ ptal se K., musil se při této otázce ovládnout, tak velmi pochoval teď i on žárlivost. „Ale ovšem že ano,“ řekl soudní sluha, „ona má dokonce hlavní vinu. Vždyť se mu pověsila na krk. A on, ten běhá za všemi ženskými. Jen tady v domě ho už vyhodili z pěti bytů, do kterých se vplížil. Má žena je ovšem nejkrásnější v celém domě, a právě já se nesmím bránit.“ „Je-li tomu tak, není ovšem pomoci,“ řekl K. „A proč by nebylo?“ zeptal se soudní sluha. „Stačilo by, kdyby někdo toho studenta, je to zbabělec, až zas jednou bude dotírat na mou ženu, spráskal tak, aby se už nikdy neopovážil. Ale to já nesmím, a jiný mi to neudělá kvůli, každý se bojí jeho moci. Mohl by to udělat jen člověk jako vy.“ „Jak to, já?“ zeptal se K. udiven. „Vždyť jste obžalován,“ řekl soudní sluha. „Ano,“ řekl K., „ale tím víc bych se přece měl co obávat, že bude mít vliv, i když snad ne na výsledek procesu, tedy pravděpodobně přece jen na předběžné vyšetřování.“ „To ano, to jistě,“ řekl soudní sluha, jako by K-ovo mínění bylo zcela tak správné jako jeho. „Zpravidla se však u nás nevedou žádné beznadějné procesy.“ „Nesoudím jako vy,“ řekl K., „ale přesto si při vhodné příležitosti vezmu toho studenta do parády.“ „To bych vám

byl velmi povděčen, „řekl soudní sluha poněkud strojeně, zdálo se, že vlastně přece jen nevěří, že by se jeho největší přání mohlo vyplnit. „Snad by si,“ pokračoval K., „zasluhovali stejné odměny také ještě jiní z vašich úředníků a snad dokonce všichni.“ „Ano, ano,“ řekl soudní sluha, jako by šlo o věc, která se rozumí sama sebou. Při tom se na K-a podíval důvěřivým pohledem, jak až dosud neučinił přes všechnu přívětivost, a dodal: „To už není jinak, člověk je pořád rebelant.“ Ale patrně se mu přece jen zdálo, že se hovor dostal tak trochu do nekalých kolejí, neboť jej přerušil, řka: „Teď se musím hlásit v kanceláři. Chcete jít se mnou?“ „Nemám tam co dělat,“ řekl K. „Můžete se podívat na kanceláře. Nikdo si vás nepovšimne.“ „Což to stojí za podívanou?“ ptal se K. váhavě, měl však velkou chuť jít se sluhou. „Inu,“ řekl soudní sluha, „myslil jsem, že vás to bude zajímat,“ „Dobrá,“ řekl K. konečně, „půjdu s vámi.“ A vyběhl po schodech nahoru rychleji než soudní sluha.

U vchodu by byl skoro upadl, neboť za dveřmi byl ještě stupeň. „Na obecnstvo se zde mnoho neohlížejí,“ řekl. „Neohlížejí se vůbec,“ řekl soudní sluha, „jen se podívejte tady na tu čekárnu.“ Byla to dlouhá chodba, z níž vedly několikeré hrubě otesané dveře k jednotlivým oddělením půdy. Ačkoli světlo nemělo bezprostřední přístup, nebylo přece úplně tma, neboť některá oddělení měla do chodby místo celistvých prkenných stěn pouhé laťové mříže sahající ovšem až do stropu, jimiž pronikalo trochu světla a jimiž bylo vidět i jednotlivé úředníky, jak píší u stolů anebo stojí hned u mříže a mezerami pozorují lidi na chodbě. Bylo na chodbě jen málo lidí, patrně proto, že byla neděle. Působili velmi skromným dojmem. Skoro v pravidelných vzdálenostech od sebe seděli na dvou řadách dlouhých dřevěných lavic, jež byly umístěny po obou stranách chodby. Všichni byli zanedbaně oděni, ačkoli většinou podle výrazu tváře, podle držení, střihu vousů a mnohých jedva zjištitelných drobných podrobností přináleželi k vyšším třídám. Ježto nebylo věšáků, položili si klobouky pod lavici, každý tak patrně učinil podle příkladu ostatních. Když ti, kteří seděli nejbliže u dveří, spatřili K-a a soudního sluhu, povstali na

pozdrav, jakmile to viděli další, mysleli, že musí rovněž pozdravit, takže povstali všichni, když ti dva šli mimo. Nestáli však nikdy úplně vzpřímeni, záda byla sehnuta, kolena pokleslá, stáli jako pouliční žebráci. K. počkal na soudního sluhu, který šel trochu za ním, a řekl: „Jak ti lidé jsou poníženi.“ „To jsou,“ řekl soudní sluha, „jsou to obžalovaní, všichni, co jich tu vidíte, jsou obžalovaní.“ „Opravdu!“ řekl K. „Ale pak to jsou přece moji kolegové.“ A obrátil se k nejbližšímu, byl to velký štíhly, skoro již zešedivělý muž. „Nač tu čekáte?“ zeptal se K. zdvořile. Nečekávané oslovení však toho člověka zmátlo, což se vyjímalo tím trapněji, že šlo zjevně o člověka znalého světa, který se jinde zajisté dovedl ovládat a nevzdával se jen tak snadno převahy, kterou si získal nad mnoha jinými. Zde však nedovedl odpovědět na tak prostou otázku a díval se po ostatních, jako by byli povinni pomoci mu a jako by nikdo nemohl od něho očekávat odpověď, kdyby pomoc nepřišla. Tu přistoupil soudní sluha a řekl, aby toho člověka uklidnil a povzbudil: „Ten pán se jen ptá, nač tu čekáte. Tak přece odpovězte.“ Hlas soudního sluhu, pravděpodobně mu známý, měl lepší účinek: „Čekám začal a uvázl. Zvolil si zjevně tento začátek, aby odpověděl zcela přesně na danou otázku, teď však nenalézal pokračování. Někteří z čekajících se přiblížili a postávali kolem skupiny, soudní sluha jim řekl: „Z cesty, z cesty, uvolněte chodbu.“ Ucouvli trochu, ale ne až tam, kde dříve seděli. Mezitím se dotazovaný sebral a odpověděl dokonce s lehkým pousmáním: „Před měsícem jsem ve své věci podal několik návrhů na vedení důkazu a čekám na vyřízení.“ „Zdá se, že vynakládáte velké úsilí,“ řekl K. „Ano,“ řekl muž, „vždyť je to má věc.“ „Nemyslí každý jako vy,“ řekl K., „já na příklad jsem také obžalován, ale, jako že si přeji, aby mi Pánbůh, až umřu, dal věčnou slávu, ani jsem nepodal nějaký návrh, ani jsem jinak nepodnikl nic takového. Což to pokládáte za nutné?“ „Nevím přesně,“ řekl muž zas už v plné nejistotě; patrně se domníval, že si ho K. dobírá, proto by byl ze strachu, aby se nedopustil nějaké nové chyby, nejraději opakoval svou dřívější odpověď od začátku do konce, na K-ův netrpělivý pohled řekl však jen: „Já však jsem podal návrhy.“ „Vy asi nevěříte, že jsem obžalován?“ zeptal se K. „Ó prosím,

zajisté,“ řekl muž a poodstoupil, ale v jeho odpovědi nebyla víra, nýbrž jen úzkost. „Vy mi tedy nevěříte?“ zeptal se K., a bezděky k tomu pohnut pokorným chováním toho člověka, uchopil ho za paži, jako by ho chtěl přimět k víře. Ale nechtěl mu způsobit bolest, také na něho sáhl jen zcela polehoučku, přesto člověk vzkřikl, jako by ho K. byl uchopil nikoli dvěma prsty, nýbrž žhavými kleštěmi. Tak směšný křik ho K-ovi znechutil nadobro; když mu ten člověk nevěří, že je obžalován, tím líp; snad ho dokonce pokládá za nějakého soudce. I popadl ho teď na rozloučenou opravdu pevněji, srazil ho zpátky na lavici a šel dále. „Obžalovaní jsou většinou tak nedůtkliví,“ řekl soudní sluha. Za nimi se teď skoro všichni čekající shromáždili kolem muže, který už přestal křičet, a zdálo se, že se ho dopodrobna vypyávají, co se přihodilo. K-ovi v ústrety šel teď jakýsi hlídač, že je hlídač, poznalo se hlavně podle šavle, jejíž pochva, alespoň soudě podle barvy, byla z hliníku. K. se tomu podívil a dokonce na ni sáhl rukou. Hlídač, jenž přišel na ten pokřik, ptal se, co se stalo. Soudní sluha ho hleděl uklidnit několika slovy, ale hlídač prohlásil, že se přece jen musí podívat sám, zsalutoval a šel dál velmi spěšnými, ale i velmi krátkými krůčky, jež byly asi odměřeny pakostnicí.

K. se dlouho nezabavoval hlídačem a společností na chodbě, zejména když asi v půli chodby uviděl možnost, aby zahrnul vpravo jakýmsi otvorem bez dveří. Dorozuměl se se soudním sluhou o tom, zda to je správná cesta, soudní sluha přikývl, a K. tam teď skutečně zahrnul. Bylo mu na obtíž, že musí pořád jít krok nebo dva před soudním sluhou, mohlo to alespoň na tomto místě působit dojmem, jako by ho předváděli zatčeného. Počkal proto několikrát na soudního sluhu, ten však potom ihned zase zůstal za ním. Konečně řekl K., aby se už zbavil nevolného pocitu: „Teti jsem viděl, jak to tady vypadá, půjdu zas.“ „Neviděl jste ještě všechno,“ řekl soudní sluha zcela nezákladně. „Nechci vidět všechno,“ řekl K., jenž ostatně byl opravdu unaven, „půjdu teti, jak se dostanu k východu?“ „Snad jste už nezabloudil?“ zeptal se soudní sluha udiven, „jděte tudy až na roh a pak vpravo chodbou a rovnou ke dveřím.“ „Pojďte se mnou,“ řekl K., „ukážte mi

cestu, jinak zabloudím, je tu tolik cest.“ „Je to jediná cesta,“ řekl soudní sluha teď už vyčítavě, „nemohu s vámi zase zpátky, vždyť musím podat hlášení a ztratil jsem s vámi už mnoho času.“ „Pojďte se mnou!“ opakoval teď K. ostřeji, jako by byl soudního sluhu konečně přistihl při nepravdě. „Jen tak nekřičte,“ zašeptal soudní sluha, „vždyť tady jsou všude kanceláře. Když se nechcete vrátit sám, pojďte ještě kousek se mnou anebo tady počkejte, až vyřídím své hlášení, pak se rád s vámi zase vrátím.“ „Ne, ne,“ řekl K., „nepočkám, a vy teď musíte se mnou.“ K. se ještě ani nerozhlédl po prostoru, v níž byl, a teprv když se teď otevřely jedny z mnohých dřevěných dveří, jež byly kolkolem, podíval se tam. Vešla dívka, kterou přivolalo asi K-ovo hlasité mluvení, a zeptala se: „Pán si přeje?“ Za ní v dálce bylo v přítmí vidět, jak se blíží ještě jakýsi muž. K. se podíval na soudního sluhu. Ten přece řekl, že si ho nikdo nebude všímat, a teď přicházejí už dva, a nechybí mnoho a bude úřednictvu nápadný a budou chtít, aby vysvětlil, co tu pohledává. Jediným srozumitelným a přijatelným vysvětlením bylo, že je obžalován a chce se dovědět datum příštího výslechu, právě toto vysvětlení nechtěl však poskytnout, zejména když ani nebylo pravdivé, neboť přišel jen ze zvědavosti anebo, což je jakožto vysvětlení ještě nemožnější, z žádosti, aby zjistil, že vnitřek tohoto soudnictví je stejně odporný jako jeho zevnějšek. A vždyť se podobalo, že má touto domněnkou pravdu, nechtěl vniknout ještě dál, tísnilo ho právě dost, co viděl dosud, nebyl zrovna teď v rozpoložení, aby stanul tváří v tvář nějakému vyššímu úředníku, jak se mohl vynořit z každých dveří, chtěl odejít, a to se soudním sluhou anebo sám, kdyby nešlo jinak.

Ale jeho němé postávání bylo asi nápadné, a opravdu se dívka a soudní sluha na něho dívali tak, jako by s ním v nejbližším okamžení měla nastat nějaká velká změna, kterou nechtějí zmeškat jakožto podívanou. A ve dveřích stál muž, kterého K. zpozoroval předtím v dálce, držel se za stropní trámy nízkých dveří a trochu se pohoupával na špičkách nohou, jako netrpělivý divák. Dívka však přece jen poznala první, že K-ovo chování má příčinu v lehké nevolnosti, přinesla

židli a zeptala se: „Nechcete se posadit?“ K. se ihned posadil a opřel se, aby seděl ještě pevněji, oběma lokty o opěradla. „Máte trochu závrat', vidíte?“ ptala se ho. Měl teď její tvář blízko před sebou, měla přísný výraz, jak jej některé ženy mívají právě v nejspanilejším mládí. „Nestarejte se proto,“ řekla, „to tady není nic zvláštního, skoro každý dostane takový záchvat, když sem přijde po prvé. Vy jste tu po prvé? Nu, ano, to tedy není nic zvláštního. Slunce tady praží na krov, a od toho horkého dřeva je vzduch tak zahoustlý a těžký. Není to proto zvlášť vhodné místo pro kanceláře, ačkoli má ovšem jinak velké výhody. Ale co se týče vzduchu, nelze tady ve dnech s velkou frekvencí stran, a to je skoro každý den, skoro ani dýchat. Uvážíte-li k tomu ještě, že se zde mnohdy také suší prádlo – nelze to nájemníkům úplně zakázat –, nepodivíte se, že se vám udělalo trochu nevolno. Ale člověk si pak na ten vzduch dobře zvykne. Až sem přijdete po druhé nebo po třetí, sotva ještě budete cítit tu tíhu. Je vám už líp?“ K. neodpověděl, bylo mu přespříliš trapné, že je svou náhlou slabostí vydán těm lidem tady, mimo to mu teď, když se dověděl, proč je mu špatně, nebylo líp, nýbrž ještě o něco hůř. Dívka to ihned zpozorovala, vzala, aby K-ovi připravila osvěžení, tyč s hákem na konci, která stála opřena o zeď, a trhnutím jí otevřela malý vikýř, který byl právě nad K-ovou hlavou a vedl do šíra. Ale napadalo dolů tolik sazí, že dívka musila vikýř hned zase zatáhnout a svým kapesníkem očistit K-ovy ruce od sazí, neboť K. byl příliš unaven, aby tak učinil sám. Byl by zde rád zůstal klidně sedět, až by se sdostatek zotavil, aby mohl odejít, to by se mu ale zcela jistě podařilo tím dřív, čím méně by se o něho starali. Nyní však řekla dívka dokonce ještě: „Zde nemůžete zůstat, rušíme zde frekvenci“ – K. se zeptal očima, jakoupak frekvenci zde ruší – „dovedu vás, chcete-li, do pokoje pro nemocné. Pomozte mi, prosím,“ řekla muži ve dveřích, a ten také ihned přistoupil. Ale K. nechtěl do pokoje pro nemocné, vždyť se chtěl vyhnout právě tomu, aby ho vedli dál, čím dál se dostane, tím bude hůře. „Už mohu jít,“ řekl proto a roztřesen vstal, zhýčkán pohodlným seděním. Potom však se už neudržel na nohou. „Přece jen to nejde,“ řekl, potřásaje hlavou, a s povzdechem se zase posadil. Vzpomněl si na soudního sluhu, který

by ho přese všechno mohl snadno vyvést ven, ale zdálo se, že soudní sluha je už dávno pryč, K. se díval mezerou mezi dívkou a mužem, kteří stáli před ním, nemohl však soudního sluhu najít.

„Myslím,“ řekl muž, který ostatně byl elegantně oděn a byl nápadný zejména šedivou vestou, jež vybíhala ve dva ostře střižené cípy, „že pánova nevolnost je způsobena tím vzduchem tady, bude proto nejlíp a také jemu nejmilejší, nedovedeme-li ho do pokoje pro nemocné, nýbrž vyvedeme-li ho vůbec z kanceláří.“ „To je to,“ zvolal K. a samou radostí mu skoro ještě vskočil do řeči, „bude mi dojista ihned líp, nejsem ani tak sláb, potřebuji jen trochu podpory v podpaží, nezpůsobím vám mnoho námahy, vždyť to ani není daleko, dovelte mě jen ke dveřím, posadím se pak trochu na stupně a hned mi bude dobře, netrpívám totiž takovými záchvaty, sám se divím, jak to na mne přišlo. Vždyť jsem také úředník a zvyklý kancelářskému vzduchu, ale zde je to patrně trochu příliš, vždyť to říkáte sám. Buďte tedy tak laskav a velte mě trochu, mám totiž závrať, a udělá se mi špatně, jakmile sám vstanu.“ A nadzvedl ramena, aby oběma usnadnil práci, až ho vezmou v podpaží. Ale muž neuposlechl vybídnutí, nýbrž nechal ruce klidně v kapsách u kalhot a smál se hlasitě. „Vidíte,“ řekl dívka, „tak tedy jsem našel, co v tom vězí. Pánovi je nevolno jen tady, nikoli vůbec.“ Dívka se usmála rovněž, udeřila však muže konečky prstů zlehka na paži, jako by si byl s K-em dovolil nějaký příliš pepný žert. „Ale co vás napadá,“ řekl muž pořád ještě rozesmát, „vždyť chci toho pána opravdu vyvést ven.“ „Pak tedy je dobře,“ řekla dívka a sklonila na okamžik půvabnou hlavu. „Nepřikládejte tomu smíchu bůhvíjaký význam,“ řekla dívka K-ovi, jenž zase zesmutněl a civěl do prázdna, jako by mu nebylo třeba nijakého vysvětlování, „ten pán – smím vás představit, vidíte?“ (pán dal svolení pokynutím ruky) – „ten pán tady je informátor. Dává čekajícím stranám všechny informace, jichž je třeba, a ježto naše soudnictví není v obyvatelstvu valně známo, žádá se mnoho informací. Ví odpověď na každou otázku, můžete si ho vyzkoušet, až se vám jednou zachce. To však není jeho jediná přednost, jeho druhou předností je ten elegantní oděv. My, totiž

úřednictvo, jsme usoudili, že se informátor, který má pořad jednání se stranami, a to jakožto první z nás, musí pro první důstojný dojem také elegantně oblékat. My ostatní jsme, jak můžete vidět hned na mně, bohužel oděni velmi špatně a staromódně; nemělo by ani mnoho smyslu vynakládat něco na šatstvo, když jsme skoro bez ustání v kancelářích, vždyť zde i spíme. Ale, jak jsem už řekla, pro informátora jsme pokládali krásné šaty za nezbytnost. Poněvadž jsme je však nemohli dostat od naší správy, která je v těch věcech trochu podivná, uspořádali jsme mezi sebou – sbírku – také některé strany přispěly – a koupili jsme mu zde ty krásné šaty a ještě jiné. Všechno by tel bylo pohromadě, aby působil dobrým dojmem, ale svým smíchem jej zas kazí a leká lidi.“ „Tak jest,“ řekl pán výsměšně, „ale nechápu, slečno, proč tomu pánovi vypravujete všechny naše intimnosti, či proč mu je vlastně vnučujete, neboť on se je přece ani nechce dovědět. Jen se podívejte, jak tu sedí a zjevně myslí jen na své vlastní záležitosti.“ K-ovi se ani nechtělo odporovat, myslil si, že dívka to snad myslí dobře, že jí snad jde o to, aby ho rozptýlila anebo aby mu dala možnost sebrat se, ale že to popadla za nesprávný konec. „Musila jsem mu vysvětlit váš smích,“ řekla dívka. „Vždyť byl urážlivý.“ „Myslím, že by odpustil ještě horší urážky, jen kdybych ho vyvedl ven.“ K. na to nic neřekl, ani nevzhlédl, strpěl, že ti dva o něm jednájí jako o nějaké věci, bylo mu to dokonce nejmilejší. Ale najednou pocítil informátorovu ruku u jedné paže a dívčinu u druhé. „Tak tedy pojd’te, vy slabihoudku,“ řekl informátor. „Děkuji vám oběma mnohokrát,“ řekl K. radostně překvapen, vstal pomalu a vsunul sám ty cizí ruce na místa, kde nejvíc potřeboval opory. „Vypadá to tak,“ řekla dívka potichu K-ovi do ucha, zatím co se blížili k chodbě, „jako by mi záleželo zvlášť mnoho na tom, abych chválila informátora, ale věřte mi, jde mi jen o pravdu. Nemá tvrdé srdce. Není povinen vyvádět nemocné strany, a činí tak přece, jak vidíte. Snad nemá nikdo z nás tvrdé srdce, snad bychom všichni rádi pomohli, ale když už jednou jsme soudní úředníci, zdá se snadno, jako bychom měli tvrdé srdce a nechtěli nikomu pomoci. Já tím opravdu trpím.“ „Nechcete se zde trochu posadit?“ zeptal se

informátor, byli už na chodbě a právě před obžalovaným, kterého K. předtím oslovil. K. se skoro před ním styděl, dřív stál před ním jako svíčka, teď ho musili dva podpírat, jeho klobouk balancoval informátor na roztažených prstech, účes byl zničen, vlasy mu visely do čela pokrytého potem. Ale nezdálo se, že by obžalovaný něco z toho pozoroval, pokorně stál před informátorem, který si ho nevšímal, a hleděl jen omluvit svou přítomnost. „Vím,“ řekl, „že nemohu dnes ještě dostat vyřízení svých návrhů. Přišel jsem však přece, myslil jsem si, že zde mohu čekat, je neděle, vždyť mám čas a zde neruším.“ „Není třeba, abyste se tak velmi omlouval,“ řekl informátor, „vaše pečlivost je zcela chvályhodná, zabíráte zde sice zbytečně místo, ale přesto vám, dokud mi to nebude na obtíž, nehodlám nikterak zbraňovat, abyste podrobně sledoval, jak se vaše věc vyvíjí. Když člověk viděl lidi, kteří hanebně zanedbávají svou povinnost, naučí se mít trpělivost s lidmi jako vy. Posad'te se.“ „Jak jen dovede mluvit se stranami,“ zašeptala dívka. K. přikývl, hned potom však sebou trhl, když se ho informátor zase zeptal: „Nechcete se tady posadit?“ „Ne,“ řekl K., „nechci si odpočinout.“ Řekl to s co možná největší rozhodností, ve skutečnosti však by ho bylo velmi blažilo, kdyby se byl posadil. Bylo mu, jako by měl mořskou nemoc. Měl pocit, jako by byl na lodi, která se kymácí na rozbouřeném moři. Měl dojem, jako by se voda hnala proti prkenným stěnám, jako by z hloubi chodby přicházel dunivý šum jako od vod valících se přes palubu, jako by se chodba šikmo houpala a jako by čekající strany po obou stranách klesaly a stoupaly. Tím nepochopitelnější byl klid dívky a muže, kteří ho vedli. Byl jim vydán, kdyby ho pustili, svalil by se jako špalek. Z jejich drobných oček šukavě kmitaly ostré pohledy, jejich stejnosměrné kroky cítil K., aniž kráčel s nimi, neboť ho nesli skoro krok co krok. Konečně zpozoroval, že k němu mluví, ale nerozuměl jim, slyšel jen ten hluk, který vyplňoval celé prostranství a jímž naskrz jako by zazníval jakýsi neměnný vysoký tón, jako od sirény. „Hlasitěji,“ zašeptal se skloněnou hlavou a styděl se, neboť viděl, že to pověděli dost hlasitě, ač pro něho nesrozumitelně. Tu mu konečně, jako by se před ním byla protrhla

zed', zaproudilo vstříc svěží zavanutí, a uslyšel, jak někdo vedle něho říká: „Nejdřív chce pryč, a potom mu člověk může stokrát říkat, že zde je východ, a nehne se.“ K. zpozoroval, že stojí přede dveřmi vedoucími ven, jež dívka otevřela. Bylo mu, jako by se mu naráz vrátily všechny síly, aby rychle trošinku ochutnal tu svobodu, stoupl si hned na první schod a rozloučil se odtamtud se svými průvodci, kteří se k němu skláněli. „Mnohokrát děkuji,“ opakoval, zas a zas tiskl oběma ruce a ustal teprv, když se mu zdálo, že samou přivyklosti tomu kancelářské–mu vzduchu špatně snášejí poměrně svěží vzduch přicházející od schodů. Mohli sotva odpovédět, a dívka by snad byla spadla se schodů, kdyby K. nebyl v největším pospěchu zavřel dveře. K. postál pak ještě okamžik, přihladil si za pomoci kapesního zrcátka vlasy, zvedl klobouk, který ležel na nejbližším odpočívadle na schodech – informátor jej tam patrně hodil – a sbíhal pak po schodech tak svěže a takovými skoky, až z té náhlé změny skoro dostával strach. Taková překvapení mu jeho jinak úplně ustálený zdravotní stav nezpůsobil dosud nikdy. Chce se snad jeho tělo vzbouřit a spískat mu nějaký nový proces, když starý snáší tak hravě? Nezavrhoval zcela myšlenku, že se, jakmile se mu naskytne příležitost, podívá k lékaři, ale zajisté chtěl – v tom si mohl poradit sám – napříště naložit se všemi nedělními dopoledny lépe než s tímto.

Kapitola čtvrtá

Přítelkyně slečny Bürstnerové

V nejbližší době se K-ovi nepodařilo, aby se slečnou Bürstnerovou promluvil i jen několik slov. Pokoušel se na nejrozmanitější způsob, aby se k ní dostal, ona však to dovedla vždy zamezit. Přišel hned po kanceláři domů, zůstal ve svém pokoji sedět na pohovce, aniž rozsvítil, a nezabýval se ničím jiným než pozorováním předsíně. Když třeba venku šla mimo služka a uzavřela dveře zdánlivě prázdného pokoje, po chvíli vstal a otevřel je zas. Ráno vstával o hodinu dřív než jindy, aby snad zastihl slečnu Bürstnerovou o samotě, až půjde do kanceláře. Ale ani jediný z těchto pokusů se nepodařil. Potom jí napsal psaní jak do kanceláře, tak i do bytu, snažil se v něm ještě jednou ospravedlnit své chování, nabízel jakékoli zadostiučinění, sliboval, že nikdy nepřekročí meze, které by mu určila, a prosil jen, aby mu dala příležitost, aby s ní mohl promluvit, zejména když on nemůže nic zařadit ani u paní Grubachové, dokud se neporadil se slečnou, konečně jí oznámil, že příští neděli bude po celý den čekat ve svém pokoji na nějaké znamení od ní, které by mu přislíbilo, že jeho prosba bude splněna, anebo které by mu alespoň vysvětlilo, proč mu jeho prosbu nemůže vyplnit, ačkoli přece přislíbil, že se jí ve všem podvolí. Psaní nebyla vrácena, ale nepřišla ani odpověď. zato se mu v neděli dostalo znamení, jehož jasnost postačila. Hned ráno upozoroval K. klíčovou dírkou v předsíni jakýsi zvláštní ruch, který se brzo vysvětlil. Učitelka franštiny, byla to ostatně Němka a jmenovala se Montagová, slabá, bledá, trochu kulhavá dívka, jež dosud měla svůj vlastní pokoj, stěhovala se do pokoje slečny Bürstnerové. Po celé hodiny ji bylo vidět, jak se šátrá předsíní. Zas a zas šlo o nějaký zapomenutý kus prádla nebo nějakou pokrývku anebo knihu, pro kterou se musilo zvlášť dojít a kterou bylo třeba přestěhovat do nového bytu.

Když paní Grubachová přinesla K-ovi snídani – ode dne, kdy K- tak pohněvala, neponechávala ani nejdrobnější obsluhu služce –, nemohl se K. už přemoci a promluvil na ni po prvé od pěti dnů.

„Pročpak je dnes v předsíni takový hluk?“ zeptal se, nalévaje si kávu, „nemohlo by to přestat? Což se musí uklízet právě v neděli?“ Ačkoli K. nevzhlédl k paní Grubachové, zpozoroval přece, že si oddechla, jako by se jí ulevilo. Dokonce i K-ovy přísné dotazy si vykládala jako odpuštění nebo jako začátek odpuštění. „Neuklízí se, pane K-e,“ řekla, „to se jen slečna Montagová stěhuje k slečně Bürstnerové a přenáší si k ní své věci.“ Dál už nic neřekla, nýbrž čekala, jak to K. přijme a zda jí dovolí, aby mluvila dál. K. ji však chtěl vyzkoušet, hloubavě míchal kávu lžičkou a mlčel. Potom se na ni podíval a řekl: „Vzdala jste se už svého dřívějšího podezření v souvislosti se slečnou Bürstnerovou?“ „Pane K-e,“ zvolala paní Grubachová, jež jen čekala na tuto otázku, a vzpřahovala ke K-ovi sepjaté ruce. „Vy jste si tak zle vyložil poznámku, kterou jsem onedlou utrousila. Vždyť mě nenapadlo ani ve snu, abych se dotkla vás nebo někoho jiného. Vždyť mě přece znáte už dost dlouho, pane K-e, a můžete tedy o tom být přesvědčen. Nevíte ani, jak jsem poslední dny trpěla! Já a pomlouvav své nájemníky! A vy, pane K-e, jste tomu věřil! A řekl jste, abych vám dala výpověď! Já vám výpověď!“ Poslední zvolání se již dusilo v slzách, paní povznesla zástěru k obličeji a hlasitě se rozvzlykala.

„Tak jen neplačte, paní Grubachová,“ řekl K. a díval se z okna, myslil jen na slečnu Bürstnerovou a na to, že si vzala cizí dívku do svého pokoje. „Tak jen neplačte,“ řekl ještě jednou, když se zas obrátil do pokoje a paní Grubachová pořád ještě plakala. „Také já jsem to tehdy nemyslel tak zle. Bylo to mezi námi nedorozumění. To se může přihodit i starým přátelům.“ Paní Grubachová posunula zástěru pod oči, aby viděla, zda je K. opravdu udobřen. „Nu ano, tak a nejinak tomu je,“ řekl K., a ježto setník, soudě podle chování paní Grubachové, nic nevyzradil, odvážil se K. ještě dodat: „Což myslíte opravdu, že by ch byl schopen znesvářit se s vámi pro nějaké cizí děvče?“ „To je právě to, pane K-e,“ řekla paní Grubachová, měla smůlu, že jakmile se jí dýchalo trochu volněji, hned řekla něco nevhodného. „Pořád jsem se v duchu ptala: Co to, že se pan K. tak velmi ujímá slečny Bürstnerové? Proč se kvůli ní se mnou vadí, ačkoli ví, že v noci neusnu,

když mi řekl i jen jedině nevlídné slovo? Vždyť jsem o slečně neřekla nic jiného, než co jsem –viděla na vlastní oči.“ K. na to nic neřekl, byl by ji musil hned prvním slovem vyhnat z pokoje, a to nechtěl. Spokojil se proto s tím, že pil kávu a dával paní Grubachové najevo, jak je zbytečná. Venku bylo zase slyšet šátrový krok slečny Montagové, jež šla napříč celou předsíní. „Slyšíte?“ zeptal se K. a ukázal rukou na dveře. „Ano,“ řekla paní Grubachová a povzddechla si, „chtěla jsem jí pomoci a říci také služce, aby jí pomohla, ale ona je umíněná, chce si všechno přestěhovat sama. plně je často na obtíž, že mám slečnu Montagovou v podnájmu, ale slečna Būrstnerová si ji dokonce bere k sobě do pokoje.“ „To by vám mohlo být jedno,“ řekl K. a drtil lžičkou zbytky cukru v šálku. „Což z toho máte nějakou škodu?“ „To ne,“ řekla paní Grubachová, „o sobě je mi to zcela vhod, uvolní se mi tak jeden pokoj a mohu v něm ubytovat svého synovce setníka. Obávala jsem se už dávno, že vás snad rušil v posledních dnech, kdy jsem ho musila nechat vedle v obytném pokoji. On nezná mnoho ohledů.“ „Jsou to ale nápady!“ řekl K. a vstal, „o tom nemůže být ani řeči. Zdá se, že mě máte za bůhvíjak citlivého, protože nemohu snést to přecházení slečny Montagové – teď se už zas vrací.“ Paní Grubachová velmi pochovala svou bezmocnost. „Mám jí, pane K-e, říci, aby zbytek stěhování odložila na jindy? Chcete-li, udělám to ihned.“ „Ale vždyť ona se stěhuje k slečně Būrstnerové!“ řekl K. „Ano,“ řekla paní Grubachová, nerozuměla zcela, co tím K. myslí. „Nu tedy,“ řekl K., „to si přece k ní musí odnést své věci.“ Paní Grubachová jen přikývla. Tato nemá bezradnost, jež zevně nevypadala jinak než vzdor, podráždila K-a ještě víc. Začal se v pokoji procházet od okna ke dveřím a zase zpátky a odňal tím paní Grubachové možnost, aby odešla, což by jinak bezpochyby byla udělala.

Právě dospěl K. zas jednou až ke dveřím, když se ozvalo zaklepaní. Byla to služka, jež hlásila, že by si slečna Montagová ráda promluvila s panem K-em a že ho proto prosí, aby přišel do jídelny, že ho tam očekává. K. pozorně vyslechl služku, potom se pohledem skoro výsměšným otočil po vylekané paní Grubachové. Ten pohled jako by

říkal, že K. už dávno předvídal pozvání slečny Montagové a že se pozvání také velmi dobře hodí k útrapám, jež dnes v neděli dopoledne zakouší od nájemníků paní Grubachové. Poslal služku zpátky s odpovědí, že ihned přijde, došel potom k šatníku, aby si vzal jiný kabát, a měl jakožto odpověď pro paní Grubachovou, jež potichu naříkala na dotěrnou osobu, jediné prosbu, aby už odnesla nádobí od snídaně. „Vždyť jste se toho skoro ani nedotkl,“ řekla paní Grubachová. „Ach, jen to odnese,“ zvolal K., bylo mu, jako by ke každé věci byla nějak přimíšena slečna Montagová a činila ji odpornou.

Když šel předsíní, koukl po zavřených dveřích od pokoje slečny Bürstnerové. Ale nebyl pozván tam, nýbrž do jídelny, jejíž dveře prudce otevřel, aniž zaklepal.

Byl to velmi dlouhý, ale úzký pokoj s jedním oknem. Bylo tam jen tolik místa, že se podařilo postavit dvě skříňe šikmo v rozích na straně, kde byly dveře, kdežto zbytek místnosti úplně zaujímal dlouhý jídelní stůl, který začínal poblíž dveří a sahal až těsně k velkému oknu, k němuž tím byl téměř znemožňován přístup. Stůl byl už prostřen, a to pro mnoho osob, ježto v neděli zde obědvali skoro všichni nájemníci.

Když K. vešel, šla mu slečna Montagová od okna podle jedné stranu stolu vstříc. Pozdravili se mlčky. Potom řekla slečna Montagová s hlavou jako vždy nadmíru vztyčenou: „Nevím, zda mě znáte.“ K. se na ni podíval nasupenýma očima. „Ovšem,“ řekl, „vždyť bydlíte už delší dobu u paní Grubachové.“ „Vy se však, jak myslím, o pension mnoho nestaráte,“ řekla slečna Montagová. „Ne,“ řekl K. „Nechtěl byste se posadit?“ řekla slečna Montagová. Povytákli oba mlčky dvě židle zcela na konci stolu a usedli naproti sobě. Ale slečna Montagová ihned zase vstala, neboť nechala na okně ležet kabelku a teď si pro ni došla; belhala se celým pokojem. Když se, pohupujíc lehce kabelkou, zas vrátila, řekla: „Ráda bych si z pověření své přítelkyně promluvila s vámi několik slov. Chtěla přijít sama, ale není jí dnes zcela dobře. Prosí, abyste prominul a vyslechl mě místo ní. Nemohla by vám říci nic jiného, než vám povím já. Naopak, myslím, že vám mohu dokonce

řící víc, ježto jsem přece poměrně neúčastněna. Nemyslíte také?“

„Jaképak velké sdělování?“ odpověděl K., jenž toho už měl dost, že oči slečny Montagové jsou pořád upřeny na jeho rty. Osobovala si tím jakousi vládu i nad tím, co teprv chtěl povědět. „Slečna Birstnerová mi patrně nechce povolit osobní rozmluvu, o kterou jsem ji prosil.“ „Tak tomu je,“ řekla slečna Montagová, „či spíše, tak tomu vůbec není, vyjadřujete to s podivnou břitkostí. Zpravidla se přece rozmluvy ani nepovolují, ani nenepovolují. Ale může se stát, že někdo pokládá rozmluvu za zbytečnou, a tak je tomu zde. Teď, po vaší poznámce, mohu mluvit bez obalu. Prosil jste mou přítelkyni písemně nebo ústně o rozmluvu. Má přítelkyně, tak se aspoň podle všeho domnívám, ví však, čeho se rozmluva má týkat, a je proto z důvodů, jež neznám, přesvědčena, že by nikomu neprospělo, kdyby k rozmluvě skutečně došlo. Ostatně mi o tom pověděla teprv včera a jen zcela zběžně, řekla při tom, že zajisté ani vám nemůže na té rozmluvě mnoho záležet, neboť jste prý na takovou myšlenku připadl jen náhodou, a sám od sebe a bez zvláštního vysvětlování poznáte ne-li hned teď, tedy přece velmi brzo, jak nesmyslné je to všechno. Odpověděla jsem na to, že v tom může mít pravdu, že bych však k úplnému objasnění přece jen pokládala za výhodné, kdyby vám poskytla nějakou výslovnou odpověď. Nabídla jsem se, že tento úkol převezmu, po jakémsi zdráhání má přítelkyně povolila. Doufám však, že jsem tím jednala i ve vašem smyslu, neboť i nejmenší nejistota v nejnepatrnější věci je týravá, a lze-li ji, jako v tomto případě, snadno odstranit, je přece lépe, když se tak stane ihned.“ „Děkuji vám,“ řekl K. ihned, vstal pomalu, podíval se na slečnu Montagovou, pak přes stůl, pak z okna – protější dům byl v slunci – a šel ke dveřím. Slečna Montagová popošla za ním několik kroků, jako by mu zcela nedůvěřovala. Před dveřmi musili však oba ucouvnout, neboť se otevřely a vešel setník Lanz. K. ho viděl po prvé zblízka. Byl to velký, asi čtyřicetiletý muž s osmahlou masitou tváří. Pozdravil lehkou úklonou, jež svědčila i Kovi, pokročil potom k slečně Montagové a políbil jí uctivě ruku. Byl velmi obratný v pohybech. Jeho zdvořilost vůči slečně Montagové se

nápadně odrážela od chování, jehož se jí dostalo od K-a. Přesto se zdálo, že se slečna Montagová na K-a nezlobí, neboť chtěla ho dokonce, jak se K-ovi zdálo, představit setníkovi. Ale K. nechtěl být představen, nebyl by býval schopen, aby se k setníkovi anebo k slečně Montagové choval i jen trochu přívětivě, to políbení ruky je pro něho spojilo ve skupinu, která ho pod rouškou největší nezáladnosti a nezištnosti chce oddalovat od slečny Búrstnerové. K-ovi se však zdálo, že poznává nejen to, poznával také, že si slečna Montagová zvolila dobrý postup, ovšem dvojsečný. Zveličovala význam vztahu mezi slečnou Búrstnerovou a K-em, zveličovala především význam rozmluvy, o kterou K. požádal, a zároveň se pokoušela dát věcem takovou tvářnost, jako by naopak K. všechno zveličoval. Ale zklame se, K. nehodlá nic zveličovat, ví, že slečna Búrstnerová je maličká stenotypistka, která mu nebude dlouho odolávat. Přitom úmyslně ani neuvážil, co o slečně Búrstnerové slyšel od paní Grubachové. O tom všem přemítal, zatím co opouštěl pokoj, sotva pozdraviv. Chtěl ihned odejít do svého pokoje, ale pozasmání slečny Montagové, jež uslyšel za sebou z jídelny, vnuklo mu nápad, že by snad oběma, setníkovi i slečně Montagové, mohl způsobit překvapení. Rozhlížel se a poslouchal, zda se z některého z okolních pokojů dá čekat nějaké vyrušení, bylo všude ticho, bylo slyšet jen zábavu z jídelny a z chodby, která vedla ke kuchyni, hlas paní Grubachové. Příležitost se zdála příznivá. K. šel ke dveřím vedoucím do pokoje slečny Búrstnerové a potichu zaklepal. Ježto se nic nehýbalo, zaklepal ještě jednou, ale pořád ještě se neozvala odpověď. Spí? Anebo je jí opravdu špatně? Anebo se zapírá jen proto, že tuší, že tak tiše může klepat jen K.? K. usoudil, že se slečna zapírá, a zaklepal silněji, nakonec, ježto klepání bylo bez výsledku, opatrně a ne bez pocitu, že dělá něco nesprávného a nadto marného, otevřel dveře. V pokoji nebylo živé duše. Připomínal ostatně sotva ještě pokoj, jak jej K. znal. U zdi stály teď dvě postele jedna za druhou, tři židle poblíž dveří byly přeplněny šatstvem a prádlem, skříň byla dokořán. Slečna Búrstnerová patrně odešla, zatím co slečna Montagová v jídelně domlouvala K-ovi. K. tím nebyl valně zaražen, sotva ještě očekával, že slečnu Búrstnerovou tak snadno

zastihne, podnikl tento pokus skoro jen ze vzdoru k slečně Montagové. Tím trapnější mu však bylo, když v okamžiku, kdy zavíral za sebou dveře, uviděl v otevřených dveřích jídelny slečnu Montagovou a setníka, jak spolu rozmlouvají. Stáli tam snad již od doby, kdy K. otevřel dveře, vyvarovali se každého zdání, jako by snad K-a pozorovali, bavili se potichu a sledovali K-ovy pohyby jen tak, jako se člověk za hovoru roztržitě rozhlíží, Ale na K-a ty pohledy přece jen těžce doléhaly, pospíšil si, aby se podle zdi dostal do svého pokoje.

Kapitola pátá

Mrskač

Když K. jednoho z příštích večerů procházel chodbou, která oddělovala jeho kancelář od hlavního schodiště – šel tentokrát skoro poslední domů, jen ve výpravně pracovali ještě dva sluhové ve světelném políčku jediné žárovky –, uslyšel jakési povzdychání za dveřmi, za nimiž bývala, jak se vždy dohadoval, aniž ji kdy viděl, vždy jen komora na staré haraburdí. Zastavil se udiven a ještě jednou pozorně poslouchal, aby zjistil, zda se nemýlí – na chvilku všechno utichlo, potom však se znova ozvaly vzdechy. – Zprvu si chtěl dojít pro jednoho ze sluhů, vždyť mohlo být, že by potřeboval svědka, potom však ho popadla tak nezkrotná zvědavost, že trhnutím otevřel dveře. Byla to, jak se správně domníval, komora na haraburdí. Nepoužitelné staré tiskopisy, překocené prázdné hliněné láhve na inkoust ležely za prahem. V komoře samé stáli však tři muži, hrbili se v nízké místnosti. Svíčka přilepená na polici jim dávala světlo. „Co tu tropíte?“ ptal se K. hlasem, který přeskakoval rozechvěním, ale nikoli hlasitě. Jeden z mužů, který zjevně ovládal ostatní a nejdříve na sebe upoutal pohled, vězel v jakýchsi tmavých kožených šatech, jež ponechávaly krk až hluboko na prsa a celé paže obnaženy. Muž neodpověděl. Ale oba ostatní zvolali: „Pane! Máme dostat výprask, protože sis na nás stěžoval u vyšetřujícího soudce.“ A teď teprv poznal K., že to jsou opravdu hlídači František a Vilda, a že třetí má v ruce metlu, aby je bičoval. „Nu,“ řekl K. a civěl na ně, „nestěžoval jsem si, pověděl jsem jen, jak se to zběhlo v mém bytě. A bezvadně jste se zajisté nechovali.“ „Pane,“ řekl Vilda, zatím co se František za jeho zády chtěl skrýt před třetím mužem, „kdybyste věděl, jak špatně jsme placeni, soudil byste o nás líp. Živím rodinu, a tady František se chtěl oženit, člověk hledí něco trhnout, jak se dá, pouhou prací to nejde, ani nejnamáhavější ne. Vaše jemné prádlo mě svedlo, rozumí se, že je hlídačům zakázáno, aby si tak počínali, nebylo to v pořádku, ale taková je už zvyklost, že prádlo připadne hlídačům, vždy se to tak dělalo, věřte mi; vždyť je to taky rozumné, copak takové věci znamenají pro

člověka, kterému se přihodí takové neštěstí, že ho zatknou? Ovšem, když se pak o tom veřejně zmíní, přijde trest.“ „Co tu říkáte, to jsem nevěděl, také jsem nikterak nežádal, abyste byli potrestáni, mně šlo o zásadu.“ „Františku,“ obrátil se Vilda k druhému hlídači, „neříkal jsem ti, že ten pán nežádal, abychom byli potrestáni? Teď slyšíš, že ani nevěděl, že nás trest nemine.“ „Nenech na sebe působit takovými řečmi,“ řekl třetí K-ovi, „trest je stejně spravedlivý, jako se mu nelze vyhnout.“ „Neposlouchej ho,“ řekl Vilda a přerušil se jen, aby vztrhl k ústům ruku, na kterou dostal ránu metlou, „trestají nás jen proto, že jsi nás udal. Jinak by se nám nebylo nic stalo, i kdyby se byli dověděli, co jsme udělali. Je to nějaká spravedlivost? My dva, ale zvláště já, jsme se jakožto hlídači velmi osvědčili po dlouhou dobu – sum musíš přiznat, že jsme s hlediska úřadu dobře hlídali – měli jsme naději, že postoupíme, a byli by se z nás jistě brzo stali mrskači, jako je ten zde, který měl právě štěstí, že ho nikdo neudal, neboť takové udání se opravdu přihodí jen zřídka. A teď, pane, je všechno ztraceno, naše kariéra je u konce, budeme musít konat daleko podřízenější práce, než je hlídací služba, a k tomu ještě dostáváme teď to hrozně bolestné bití.“ „Což ta metla může způsobit takové bolesti?“ zeptal se K. a zkoumal metlu, kterou mával mrskač před ním. „Vždyť se musíme vysvléci do naha,“ řekl Vilda. „Ach tak,“ řekl K. a zadíval se pozorně na mrskače, byl osmahlý jako námořník a měl divou svěží tvář. „Což není žádná možnost, jak ty dva ušetřit výprasku?“ ptal se ho. „Není,“ řekl mrskač a zavrtěl s úsměvem hlavou. „Svlékněte se i“ poručil hlídačům. A K-ovi řekl: „Nevěř jim všechno, co ti říkají, strachy z výprasku se už trochu pomátli na rozumu. Co na příklad ten tady“ – ukázal na Vildu – „povídal o své možné kariéře, je prostě k smíchu. Jen se podívej, jaký je to tlust’och – první rány metlou se dočista ztratí v samém sádle. Víš, čím tak ztloustl? Měl ve zvyku, že všem zatčeným snědl snídani. Nesnědl snad také tvou snídani? Nu, vždyť jsem to říkal. Ale z chlapa s takovým břichem nemůže nikdy být mrskač, to je úplně vyloučeno.“ „Jsou i takoví mrskači,“ tvrdil Vilda, který si právě rozvazoval pásek u kalhot. „Nejsou,“ řekl mrskač a přejel mu metlou po krku, až sebou škubl, „nemáš poslouchat, máš se svléci.“ „Dám ti

dobrou odměnu, pustíš-li je,“ řekl K. a vyňal náprsní tobolek, nedívaje se teď na mrskače – takové věci se vyřizují nejlépe, sklopí-li oba účastníci oči. „To mě asi potom chceš taxy udat,“ řekl mrskač. „a dopomoci i mně ještě k výprasku. Ne, ne!“ „Měj přece rozum,“ řekl K., „kdybych byl chtěl, aby ti dva zde by li potrestáni, nechtěl bych je přece teď vykoupit. Mohl bych zde prostě prásknout dveřmi, prostě už nevidět a neslyšet a jít domů. To však neudělám, naopak, záleží mi velmi na tom, abych je vysvobodil; kdybych byl tušil, že budou potrestáni anebo že by i jen mohli být trestáni, nebyl bych pověděl jejich jména. Nepřikládám jim totiž vůbec nijakou vinu, vinna je organisace, vinni jsou vysocí úředníci.“ „Tak jest!“ zvolali hlídači a dostali, ihned ránu metlou na obnažená už záda. „Kdybys tu měl pod svou metlou nějakého vysokého soudce,“ řekl K. a stlačil, zatím co mluvil, dolů metlu, která se již zase pozvedla, „věru bych ti nebránil v bití, naopak, dal bych ti ještě peníze, aby ses posílil na tak dobrou věc.“ „Co říkáš, zní věrohodně,“ řekl mrskač, „ale já se nedám podplatit. Jsem zjednán, abych mrskal, a tak tedy mrskám.“ Hlídač František, který až dotud jevil dosti velkou zdrželivost, snad. protože očekával, že K-ovo zasáhnutí povede k dobrým koncům, přistoupil teď ke dveřím, maje na sobě jen ještě kalhoty, zavěsil se poklekaje K-ovi na paži a šeptal: „Nemůžeš-li vymoci slitování pro nás oba, pokus se alespoň vysvobodit mne. Vilda je starší než já, je ve všem méně citlivý, také už jednou před několika lety dostal za trest lehký výprask, já však nejsem ještě zneuctěn a k mému počinání mě přiměl jen Vilda, který je v dobrých i zlých věcech mým učitelem. Dole před bankou čeká má ubohá snoubenka, jak to dopadne, vždyť já se tak hrozně stydím.“ Osoušel si K-ovým kabátem obličej zalitý slzami. „Dál už nečekám,“ řekl mrskač, popadl metlu oběma rukama a začal třískat do Františka, zatím co se Vilda choulil v koutku a díval se po očku, neodvažuje se ani pohnout hlavou. Tu se rozhlehl výkřik, jež vyrazil František, nedílný a neměnný, bylo to, jako by vycházel nikoli z člověka, nýbrž z týraného nástroje, celá chodba se jím rozléhala, dojista jej bylo slyšet po celém domě. „Nekřič tak,“ zvolal K., nemohl se zdržet, a zatím co se napjatě díval směrem, odkud teď přispěchají sluhové,

vrazil do Františka, ne silně, ale přece tak, že v bezvědomí padl a v křeči ohledával rukama podlahu; ranám však neušel, metla si ho našla i na zemi; zatím co se pod ní válel, kmitalo se její chvostičtění pravidelně nahoru dolů. A již se v dálce objevil sluha a několik kroků za ním druhý. K. rychle přibouchl dveře, přistoupil k blízkému nádvořnímu oknu a otevřel je. Křik úplně ustal. Aby se sluhové nepřibližovali, zvolal: „To jsem já!“ „Dobrý večer, pane prokuristo!“ zavolali v odpověď. „Stalo se něco?“ „Ne, ne,“ odpověděl K., „to rámusí jen nějaký pes na dvoře.“ Když se sluhové přece jen nehýbali, dodal: „Můžete zůstat u své práce.“ Aby se nemusil se sluhy pustit do hovoru, vyklonil se z okna. Když se po chvílce zas podíval do chodby, byli už pryč. K. však zůstal u okna, do komory se neodvážil a jít domů se mu nechtělo rovněž. Dvůr, do něhož se díval, byl malý a čtvernohý, koldokola byly kancelářské místnosti, všechna okna již byla setmělá, jen nejhořejší zachycovala pablesk měsíce. K. se úporně snažil vniknout očima do tmy jednoho kouta na dvoře, kde se do sebe vklínilo několik ručních vozíků, Trápilo ho, že se mu nepodařilo zabránit tomu mrskání, ale nebylo jeho vinou, že se to nepodařilo, kdyby František nebyl křičel – ovšem, jistě to velmi bolelo, ale v rozhodující chvíli se musí člověk ovládnout –, kdyby nebyl křičel, byl by K., je to alespoň velmi pravděpodobné, našel ještě nějaký prostředek, aby mrskače přemluvil. Je-li veškeré nejnižší úřednictvo samá chátra, proč by byl výjimkou právě mrskač, jenž má úřad nejnelidštější. K. také dobře viděl, jak mu při pohledu na bankovku zasvítily oči, dal se do bití patrně jen proto, aby ještě o něco vystupňoval úplatek. A K. by nebyl litoval peněz, záleželo mu opravdu na tom, aby oba hlídače vysvobodil; když už začal potírat zkaženost toho soudnictví, rozumělo se samo sebou, že zasáhne také po této stránce. Ale v okamžiku, kdy se František dal do křiku, bylo ovšem všemu konec. K. nemohl dopustit, aby přišli sluhové a snad ještě bůhvíjací lidé a přistihli ho při jednání s tou cháskou v komoře s haraburdím. Takovou obětavost nemohl na K-ovi opravdu nikdo požadovat. Kdyby to byl chtěl udělat, bylo skoro prostší, kdyby se byl K. sám svlekl a nabídl se mrskači náhradou za oba hlídače. Ostatně by byl mrskač takové zastoupení zajisté nepřijal,

ježto by tím byl, nezískáváje nijakou výhodu, těžce porušil svou povinnost, neboť nemohlo ani být jinak, než že K., dokud se s ním koná řízení, je pro všechny zaměstnance soudu nedotknutelný.¹⁰⁾ Ovšem bylo i možné, že v té příčině platí zvláštní ustanovení. Zajisté K. nemohl udělat nic jiného než přirazit dveře, ačkoliv tím ani teď ještě nebylo pro K-a nikterak odstraněno všechno nebezpečí. Že nakonec ještě vrazil do Františka, to bylo politováníhodné a dalo se to omluvit jen jeho rozechvěním.

V dále slyšel kroky sluhů; aby se jim nestal nápadným, zavřel okno a dal se směrem k hlavním schodům. U dveří ke komoře se na chvíli zastavil a poslouchal. Bylo uvnitř úplné ticho. Možná, že ten člověk hlídače ubil, vždyť byli nadobro v jeho moci. K. již vztáhl ruku po klíče, potom však ji zas odtáhl. Pomoci nemohl už nikomu, a sluhové ihned přijdou; umiňoval si však, že o té věci ještě pojedná a že, pokud bude v jeho silách, náležitě potrestá skutečné vinníky, vysoké úředníky, z nichž se mu dosud ani jediný neodvážil ukázat. Když sestupoval po schodech před průčelím banky, pozoroval bedlivě všechny chodce na ulici, ale ani v širším okruhu nebylo vidět dívku, která by na někoho čekala. Františkova zmínka, že na něho čeká snoubenka, prokázala se lží ovšem odpustitelnou, jež měla jen za účel, aby vzbudila větší soucit.

I příštího dne ještě myslil K. pořád na ty hlídače; byl při práci roztržitý a musil, aby ji zdolal, zůstat v kanceláři ještě o něco déle než minulého dne. Když cestou domů šel zas podle komory s haraburdím, otevřel ji jakoby ze zvyku. Dech se mu zatajil úžasem z toho, co spatřil místo očekávané tmy. Všechno bylo beze změny, jak to spatřil, když večer předtím otevřel dveře. Tiskopisy a láhve od inkoustu hned za prahem, mrskač s metlou, hlídači doposud úplně vysvlečení, svíčka na polici, a hlídači zanaříkali a volali: „Pane!“ Ihned přirazil K. dveře a udeřil do nich ještě pěsti, jako by se tím pevněji zavřely. Skoro plačky doběhl k sluhům, kteří klidně pracovali u snímacích strojů a udivení ustali v práci. „Vyklid'te konečně jednou tu komoru na

haraburdí!“ volal. „Vždyť nás ta špína zavalí!“ Sluhové se nabídli, že to vykonají příštího dne, K. pokývl, teď pozdě večer je už nemohl nutit k té práci, jak vlastně hodlal. Trochu se posadil, aby měl sluhy chvíli na očích, zpřeházel několik dopisních snímků, čímž se domníval, že vzbudí zdání, jako by je zkoumal, a ježto uznal, že se sluhové neodváží odejít zároveň s ním, šel pak unaven a s prázdnou hlavou domů.

Kapitola šestá

Strýček

Lenka

Jednou odpoledne – bylo právě před uzávěrkou pošty a K. byl velmi zaměstnán – vtlačil se do pokoje mezi dvěma sluhy, kteří přinášeli spisy, K-ův strýček Karel, malý statkář z venkova. Když ho spatřil, ulekl se K. méně, než se už před delší dobou lekal představy, že strýček přijede. Že strýček přijede, bylo pro K-a nezvratnou jistotou už asi měsíc. Už tehdy se mu zdálo, že ho vidí, jak trochu sehnut, se smáčknutým panamským kloboukem v levé ruce, už z dálky k němu vztahuje pravici a podává mu ji s bezohledným pospěchem přes psací stůl, při čemž převrhne všechno, co mu bude v cestě. Strýček měl vždy naspěch, neboť ho pronásledovala neblahá myšlenka, že za svého vždy jen jednodenního pobytu v hlavním městě musí vyřídit všechno, co si předsevzal, a že mu kromě toho nesmí ujít ani žádná náhodou se naskytující rozmluva nebo obchod anebo zábava. Přitom musil mu být K., jenž mu byl jakožto svému bývalému poručníku obzvlášť zavázán, nápomocen ve steré věci a mimo to ho musil u sebe mít na noc. Říkal mu „strašidlo z venkova“.

Ohledně uvítání – posadit se do křesla, k čemuž ho K. vybídl, na to neměl čas – požádal K-a o krátkou důvěrnou rozmluvu mezi čtyřma očima. „Musí to být,“ řekl, pracně polykaje sliny, „musí to být, abych se uklidnil.“ K. poslal ihned sluhy z pokoje a přikázal jim, aby nikoho nevypouštěli. „Co jsem to slyšel, Josefe?“ zvolal strýček, když byli sami, posadil se na stůl, a nacpal pod sebe, nedívaje se na ně, všeliké papíry, aby se mu lépe sedělo. K. mlčel, věděl, co teď přijde, ale jak teď byl náhle vypřažen z namáhavé práce, oddal se nejdřív příjemné ochablosti a díval se oknem na protější stranu ulice, z níž bylo s jeho židle vidět jen malý třírohý výkrojek, kus prázdné domovní zdi mezi dvěma obchodními výkladci. „Ty se díváš z okna!“ zvolal strýček s pozdviženými pažemi, „pro pánaboha, Josefe, odpověz mi přece!“

Je to pravda, což o může být pravda?“ „Milý strýčku,“ řekl K. a vytrhl se ze své roztržitosti, „vždyť ani nevím, co na mně chceš.“ „Josefe,“ řekl strýc varovně, „vždycky jsi mluvil pravdu, pokud se pamatují. Mám si tvá poslední slova vykládat jako zlé znamení?“ „Však tuším, kam míříš,“ řekl K. poslušně, „slyšel jsi asi o mém procesu.“ „Tak jest,“ odpověděl strýček a pomalu pokývl, „slyšel jsem o tvém procesu.“ „Od kohopak?“ zeptal se K. „Psala mi to Erna,“ řekl strýček, „není s tebou v žádném styku, bohužel se o ni mnoho nestaráš, ale ona se to přece jen dověděla. Dnes jsem od ní dostal psaní, a rozumí se, že jsem se ihned rozjel k tobě. ze žádného jiného důvodu, ale řekl bych, že to je dostatečný důvod. Mohu ti z jejího psaní přečíst místo, které se tě týká.“ Vyňal psaní z náprsní tobolky. „Tady to máš. Erna píše: „Josefa jsem už dlouho neviděla, minulý týden jsem zas jednou byla v bance, ale Josef byl tak zaměstnán, že mě k němu nepustili; čekala jsem skoro hodinu, ale potom jsem musila domů, protože jsem měla hodinu klavíru. Byla bych s ním ráda mluvila, snad se najde příležitost příště. K svátku mi poslal velkou krabici čokolády, bylo to od něho velmi milé a velká pozornost. Zapomněla jsem vám to tehdy napsat, teprv teď, když se mne ptáte, si vzpomínám. Čokoláda, abyste věděli, u nás v pensionu ihned zmizí, sotva si člověk uvědomil, že dostal čokoládu, je už pryč. Ale o Josefovi jsem vám chtěla povědět ještě něco. Už jsem řekla, že mě v bance k němu nepustili, protože měl právě jednání s nějakým pánem. Čekala jsem chvíli klidně, potom jsem se zeptala sluhy, bude-li to jednání trvat ještě dlouho. Řekl, že asi ano, neboť jde patrně o ten proces, který se vede proti panu prokuristovi. Já se ptala, jaký proces to je, zda se snad nemýlí, on však řekl, že se nemýlí, že to je proces, a to těžký proces, ale víc že neví. Že by sám panu prokuristovi rád pomohl, protože to je hodný a spravedlivý pán, ale že neví, jak do toho, a že by si jen přál, aby se pana prokuristy ujali nějakí vlivní páni. To že se také dojistá stane, a všechno se obrátí dobrý konec, prozatím však že ta věc nevypadá ani trochu dobře, jak je znát podle špatného rozmaru pana prokuristy. Rozumí se, že jsem těm řečem nepřikládala nijaký zvláštní význam, také jsem se snažila uklidnit toho hloupého sluhu, řekla jsem mu, aby

si dal dobrý pozor a nikomu o tom neříkal, a pokládám to všechno za třesky plesky. Ale bylo by snad přece jen dobře, kdyby ses, nejmilejší tatínku, až zas přijedeš, na tu věc přeptal, jistě se Ti podaří, aby ses dověděl něco přesnějšího, a kdyby opravdu bylo třeba, zasáhl svými velkými vlivnými známostmi. Kdyby toho však nebylo třeba, a to se mi zdá nejpravděpodobnější, dostane tím alespoň Tvá dcera brzy příležitost, aby tě objala, z čehož by měla velkou radost.‘ – Hodné dítě,“ řekl strýček, když skončil předčítání, a osoušel si zvlhlé oči. K. přikývl, pro ty všelike rušivé příhody v poslední době nadobro zapomněl na Ernu, dokonce zapomněl i na její jmeniny, a historka s čokoládou byla patrně vymyšlena jen proto, že se ho Erna chtěla před strýcem a tetou ujmout. Bylo to velmi dojemné, a jistě to nebude jak náleží odměněno divadelními vstupenkami, které jí, jak si umiňoval, bude od nynějška pravidelně posílat, ale aby’ docházel do pensionu a bavil se s osmnáctiletou gymnasistkou, k tomu teď v sobě necítil nijakou způsobilost. „A co říkáš teď?“ zeptal se strýček, jenž pro to psaní zapomněl všechnen pospěch a všechnu rozčilenost a jako by je četl ještě jednou. „Ano, strýčku,“ řekl K., „je to pravda.“ „Pravda?“ zvolal strýček. „Co je pravda? Jakkak to může být pravda? Jaký proces? Snad ne trestní?“ „Je to trestní proces,“ odpověděl K. „A to tu klidně sedíš a máš na krku trestní proces?“ zvolal strýček, jenž mluvil pořád hlasitěji. „Čím klidnější jsem, tím lepší je to pro výsledek,“ řekl K. unaven, „jen se ničeho neboj.“ „To mě nemůže uklidnit,“ zvolal strýček. „Josefe, milý Josefe, pamatuj na sebe, na své příbuzné, na naše dobré jméno! Byls až dosud naší chloubou, nesmíš se stát naší hanbou. Tvé chování,“ zadíval se na K-a s hlavou šikmo skloněnou, „se mi nelíbí, tak se nechová člověk nevinně obžalovaný, který má ještě v sobě nějaké síly. Jen mi rychle pověz, oč jde, abych ti mohl pomoci. Je to něco s bankou, vid’?“ „Ne,“ řekl K. a vstal, „mluvíš však příliš hlasitě, milý strýčku, sluha stojí asi u dveří a poslouchá. To je mi nepříjemné. Raději odejdeme. Zodpovím ti pak všechny otázky, jak se dá. Víím velmi dobře, že je mou povinností vůči rodině, abych všechno pověděl.“ „Správně,“ křičel strýček, „velmi správně, jen si spospěš, Josefe, spospěš si!“ „Musím jen ještě dát několik příkazů,“

řekl K. a povolal si telefonicky svého náměstka, který vstoupil za málo okamžiků. Strýček mu ve svém rozčilení ukázal rukou, že K. si ho dal zavolat, o čemž přece i bez toho posuvku nebylo nejmenší pochybnosti. K., jenž stál před psacím stolem, tichým hlasem a za pomoci různých spisů vysvětloval, co se musí za jeho nepřítomnosti vyřídit ještě dnes, povolaný mladík poslouchal výklad chladně, ale pozorně. Strýček rušil tím, že při výkladu nejdříve postával s vyvalenýma očima a za nervosního hryzání rtů, aniž ovšem poslouchal, ale již pouhé zdání, že poslouchá, bylo právě dost rušivé. Potom však se procházel po pokoji a občas se zastavil před oknem anebo nějakým obrazem, při čemž po každé propukl v nějaké zvolání, jako: „Mně je to úplně nepochopitelné!“ anebo „Tak mi jen pověz, jak to všechno má skončit!“ Mladík se tvářil, jako by nic z toho nepozoroval, klidně vyslechl K-ony příkazy až do konce, také si něco poznamenal a pak šel, ukloniv se K-oni, jakož i strýčkovi, jenž však byl k němu právě obrácen zády, díval se z okna a vztaženýma rukama chumlal záclony. Sotva se dveře zavřely, zvolal strýček: „Konečně je ten panák venku, teď můžeme jít i my. Konečně!“ Nebylo bohužel prostředku, jak přimět strýčka, aby v předsíni, kde právě postávalo několik úředníků a sluhů a kterou právě procházel také náměstek ředitele, zanechal poptávání po procesu. „Tak tedy, Josefe,“ spustil, odpovídaje na úklony přítomných osob lehkým zasalutováním, „teď mi upřímně pověz, co to je za proces.“ K. pronesl několik bezvýznamných slov, také se trochu zasmál, a teprv na schodech vysvětlil strýčkovi, že nechtěl před lidmi mluvit. „To je správné,“ řekl strýček, „ale teď mluv.“ Poslouchal se skloněnou hlavou, kouře krátkými chvatnými tahy doutník. „Především, strýčku,“ řekl K., „nejde vůbec o proces před obyčejným soudem.“ „To je zlé,“ řekl strýček. „Jakže?“ řekl K. a podíval se na strýčka. „Že to je zlé, říkám,“ opakoval strýček. Stáli na schodech vedoucích na ulici; ježto se zdálo, že vrátný poslouchá, táhl K, strýčka dolů; pojal je živý pouliční ruch. Strýček, jenž se zavěsil do K-a, nepoptával se už tak naléhavě po procesu, chvíli šli dokonce mlčky. „Ale jak se to jen stalo?“ zeptal se konečně strýček a zastavil se tak naráz, že lidé jdoucí za ním polekáni uhnuli. „Takové věci přece

nepřijdou najednou, připravují se dlouhou dobu, musily přece být nějaké příznaky, proč jsi mi nenapsal? Víš, že pro tebe udělám všechno, jsem jaksi pořád ještě tvým poručníkem a byla to až do dneška má chloubka. Rozumí se, že ti budu i teď ještě pomáhat, jenže je to velmi těžké, když proces už byl zahájen. Nejlepší by ovšem bylo, kdyby sis teď vzal krátkou dovolenou a přijel k nám na venkov. Také jsi se trochu spadl, teď to vidím. Na venkově se posílíš, to bude dobře, dojista tě čeká lecjaká námaha. Mimo to však tím budeš soudu jakoby odňat. Zde mají všemožné donucovací prostředky, nemůže ani být jinak, než že jich automaticky použijí i proti tobě; na venkov by však musili vyslat orgány, anebo se pokusit alespoň dopisy, telegramy, telefonem, aby si tě zpracovali. To, jak se rozumí, oslabí účinek, neosvobodí tě to, ale dá ti to možnost, abys trochu vydechl.“ „Vždyť by mi mohli zakázat, abych neodjížděl,“ řekl K., „jež strýčkova řeč trochu zatáhla do svých kolejí.“ „Nemyslím, že by to udělali,“ řekl strýček přemítavě, „takovou ztrátu na moci tvým odjezdem neutrpí.“ „My slil jsem,“ řekl K. a zavěsil se do strýčka, aby se strýček nemohl zastavit, „že tomu všemu budeš přikládat ještě méně významu než já, ale teď se toho hrozíš i ty.“ „Josefe,“ zvolal strýček a chtěl se mu vyvinout, aby se mohl zastavit, ale K. ho nepustil, „jsi k nepoznání, vždycky jsi bystře chápal, a teď tě chápavost nechává na holičkách? Což chceš proces prohrát? Víš, co to znamená? To znamená, že pak prostě budeš vyškrtnut. A že celé příbuzenstvo bude strženo s tebou nebo alespoň pokořeno až do prachu. Josefe, prosím tě, tak se přece seber. Tvá netečnost mě připraví o rozum. Když se člověk na tebe podívá, věřil by skoro přísloví: ‚Mít na krku takový proces, znamená už jej prohrát.‘ „

„Milý strýčku,“ řekl K., „rozčilovat se je zcela zbytečné, rozčiluješ se zbytečně ty a rozčiloval bych se zbytečně já. Rozčilením se procesy nevyhrávají, uznej také trochu mé praktické zkušenosti, jako si já vždy a i teď zase velmi vážím tvých zkušeností, i když mě překvapují. Ježto říkáš, že by tím procesem trpěla i rodina – což ani trochu nechápu, ale to je vedlejší –, rád tě ve všem uposlechnu. Jen ten pobyt na

venkově nemám ani v tvém smyslu za nic prospěšného, neboť by to znamenalo útek a přiznání, že jsem si vědom nějaké viny. Kromě toho jsem zde sice víc pronásledován, mohu se však i já sám o tu věc víc starat.“ „To je pravda,“ řekl strýček hlasem, jako by se teď konečně sbližovali, „navrhl jsem to jen proto, že se mi zdálo, že bys věc ohrozil svou netečností, kdybys zůstal, a pokládal jsem za lepší, vložím-li se do toho místo tebe. Chceš-li se však o to ze všech sil starat sám, je to, rozumí se, daleko lepší.“ „V tom bychom tedy byli zajedno,“ řekl K. „A máš teď nějaký návrh, co mám udělat nejdřív?“ „Musím si to, jak se rozumí, ještě rozmyslit,“ řekl strýček, „uvaž, že jsem teď už skoro dvacet let skoro bez přestání na venkově, to pak bystrost v těchto věcech ochabne. Všeliké důležité styly s osobnostmi, které se zde snad lépe vyznají, uvolnily se samy sebou. Jsem na venkově trochu opuštěn, to přece víš. Člověk to sám zpozoruje teprv při takových příležitostech. Zčásti mi tvá věc přišla také neočekávaně, i když jsem ku podivu hned z Ermina psaní něco takového vytušil a věděl to dnes při pohledu na tebe skoro určitě. Ale to je jedno, nejdůležitější je teď neztrácet čas.“ Již za své řeči zakýval, stavě se na špičky, na taxík, a táhl teď K-a za sebou do vozu, udávaje zároveň řidiči jakousi adresu. „Pojedeme teď k advokátu Hildovi,“ řekl, „byl mým spolužákem. Znáš to jméno jistě také, ne? To je ale divné. Vždyť má jakožto obhájce a chudinský advokát velké jméno. Já však mám k němu velkou důvěru zejména jakožto k člověku.“ „Mně je všechno vhod, co podnikneš,“ řekl K., ačkoli mu spěch a naléhavost, s jakou strýček tu věc sledoval, způsobovaly nevolný pocit. Nebylo to nic zvlášť radostného jet jakožto obžalovaný k jakémusi chudinskému advokátovi. „Nevěděl jsem,“ řekl, „že si člověk v takové věci může vzít také advokáta.“ „Ale ovšem,“ řekl strýček, „to se přece rozumí samo sebou. Proč by ne? A teď mi, abych o té věci byl dopodrobna zpraven, vypravuj všechno, co se doposud stalo.“ K. začal ihned vypravovat, nezamlčel pranic, jeho naprostá upřímnost byla jediný protest, který si mohl dovolit proti strýčkovu mínění, že ten proces je velká hanba. Jméno slečny Būrstnerové uvedl jen jednou a letmo, ale to nebylo na újmu upřímnosti, neboť slečna Būrstnerová byla mimo

každou souvislost s procesem. Zatím co vypravoval, díval se z okna, a zpozorovav, jak právě přijíždějí k předměstí, kde jsou soudní kanceláře, upozornil na to strýčka, ten však v té shodě neviděl nic zvlášť nápadného. Vůz se zastavil před jakýmsi tmavým domem. Strýček zazvonil hned v přízemí u prvních dveří. Zatím co čekali, vycenil s úsměvem své velké zuby a zašeptal: „Osm hodin, neobvyklá doba pro návštěvy stran. Ale Huld mi to nezazlí.“ Ve špehýrce dveří se objevily dvě velké černé oči, dívaly se chvilku na oba hosty a zmizely. Dveře se však neotevřely. Strýček a K. si navzájem potvrdili, že viděli ty dvě oči. „Bude to nová panská, která se bojí cizích lidí,“ řekl strýček a znovu zaklepal. Zase se zjevily ty oči, člověk je teď mohl pokládat za smutné, snad to však také byl jen klam, způsobovaný nekrytým plynovým plamenem, který blízko nad hlavami hořel se silným sykotem, dával však málo světla. „Otevřte,“ zvolal strýček a udeřil pěstí do dveří, „jsou to přátelé pana advokáta!“ „Pan advokát je nemocen,“ zašeptalo to za nimi. Ve dveřích na druhém konci chodbičky stál jakýsi pán v županu a nadměru tichým hlasem podal tuto zprávu. Strýček, jenž zuřil už pro dlouhé čekání, obrátil se trhnutím, zvolal: „Nemocen? Říkáte, že je nemocen?“ a pokročil k němu téměř hrozivě, jako by ten pán ztělesňoval advokátovu nemoc. „Už otevřeli,“ řekl pán, ukázal na advokátovy dveře, shrnul si cípy županu a zmizel. Dveře se zatím opravdu otevřely, jakási mladá dívka – K. poznal ty tmavé, trochu vypoulené oči – stála v dlouhé bílé zástěře v předsíni a držela v ruce svíčku. „Příště otevřte dřív!“ řekl strýček místo pozdravu, zatím co se dívka maličko uklonila. „Pojď, Josefe,“ řekl pak K-ovi, jenž se pomalu sunul podle dívky. „Pan advokát je nemocen,“ řekla dívka, když strýček, nezastaviv se vůbec, spěchal k jakýmsi dveřím. K. se pořád ještě divil dívce, zatím co se již otočila, aby zas uzamkla bytové dveře, měla tvář zaoblenou jako loutka, oblily se nejen bledé tváře a brada, také spánky a okraje čela. „Josefe!“ zvolal strýček znova a dívky se ptal: „Je to ta srdeční choroba?“ „Myslím, že ano,“ řekla dívka, měla mezitím tolik času, aby šla se svíčkou napřed a otevřela dveře do pokoje. V koutě pokoje, kam světlo svíčky ještě nepronikalo, vztyčila se v posteli tvář s dlouhými vousy. „Lenko, kdopak to jde?“ ptal se

advokát, svíčka ho oslepovala, takže nepoznával hosty. „Albert, tvůř starý přítel,“ řekl strýček. „Ach, Albert,“ řekl advokát a klesl zpátky na polštáře, jako by vůči této návštěvě nebylo třeba přetvářet se. „Je ti opravdu tak špatně?“ ptal se strýček a posadil se na pelest. „Já tomu nevěřím. Je to záchvat tvé srdeční choroby a přejde jako všechny dřívější.“ „Možná,“ řekl advokát potichu, „je to však horší než kdy předtím. Dýchám těžce, vůbec nespím a slábnu den ze dne.“ „Tak,“ řekl strýček a přitiskl si panamský klobouk svou velkou rukou pevně na koleno. „To jsou mi špatné zprávy. Máš ostatně řádné ošetření? Je tu taky tak smutno, tak pošmourno. Je tomu už dávno, co jsem zde byl naposled, tehdy se mi to zdálo přívětivější. Taky ta tvá křehotinka mi nevypadá na velké povyražení, anebo se přetvařuje.“ Dívka stála ještě pořád se svíčkou u dveří; pokud se dalo poznat podle jejího neurčitého pohledu, dívala se spíš na K-a než na strýčka, i teď, kdy strýček mluvil o ní. K. se opíral o židli, kterou si pošoupl do dívčiny blízkostí. „Je-li člověk tak nemocen jako já,“ řekl advokát, „potřebuje klid. Mně není smutno.“ Po krátkém odmlčení dodal: „A Lenka mě ošetřuje dobře, je hodná.“¹¹⁾ Strýčka to však nepřesvědčovalo, byl proti ošetřovateli zřejmě zaujat, a třebaže nemocnému nic neodpověděl, sledoval přece ošetřovatelku přísnými pohledy, když teď došla k posteli, postavila svíčku na noční stolek, sklonila se nad nemocného a šeptala si s ním, narovnávacíc mu polštáře. Zapomněl skoro na šetrný zřetel k nemocnému, popocházel za ošetřovatelkou sem a tam, a K. by se nebyl podivil, kdyby ji byl popadl za sukně a odtáhl ji od postele. K. sám se na všechno díval klidně, advokátova nemoc mu dokonce nebyla zcela nevíтана, horlivosti, kterou strýček až dosud vynakládal na jeho věc, se nemohl vzepřít, rád teď strpěl, že se ta horlivost bez jeho přičinění dostávala na jiné koleje. Tu řekl strýček, snad jen s úmyslem, aby urazil ošetřovatelku: „Slečno, prosím, nechte nás chvíli o samotě, musím si tady s přítelem pojednat o osobní záležitosti.“ Ošetřovatelka, jež byla dosud hluboko skloněna nad nemocného a právě přihlazovala prostěradlo u zdi, otočila jen hlavu a řekla velmi klidně, což se nápadně odráželo od strýčkových slov, která hned vážla vzteky a hned zas přetékala: „Víte přece, pán je tak

nemocen, nemůže pojednat o žádných záležitostech.“ Opakovala strýčkova slova asi jen z pohodlnosti, než přece jen mohl si to i člověk neúčastně vyložit jako výsměch, strýček však, jak se rozumí, vyjel ihned jako divý. „Ty zatracená,“ řekl v prvním zakloktání prchlivosti ještě dost nesrozumitelně, K. se ulekl, ačkoliv očekával cosi takového, a běžel k strýčkovi s pevným odhodláním, že mu oběma rukama zacpe ústa. Na štěstí se však za dívkou vztyčil nemocný, strýček nasupil tvář, jako by polykal něco ohavného, a řekl pak klidněji: „To se ví, že jsme se ještě nepomátli na rozumu; kdyby věc, o kterou žádám, nebyla možná, nežádal bych ji. Prosím, jděte teď!“ Ošetřovatelka stála vztyčena u postele, obracejíc se naplno k strýci, jednou rukou, jak se K-ovi zdálo, hladila advokátovu ruku. „Můžeš před Lenkou povědět cokoli,“ řekl nemocný, nepochybně tónem naléhavé prosby. „Netýká se to mne,“ řekl strýček, „není to mé tajemství.“ A otočil se, jako by už nehodlal vyjednávat, ale jako by dával ještě chvílku na rozmyšlenou. „Kohopak se to týká?“ zeptal se advokát hasnoucím hlasem a zvrátil zas hlavu na polštář. „Mého synovce,“ řekl strýček, „přivedl jsem ho také.“ A představil: „Prokurista Josef K.“ „Ó,“ řekl nemocný daleko živěji a vztáhl K-ovi vstříc ruku, „odpusťte, ani jsem vás nezpозoroval. Jdi, Lenko,“ řekl pak ošetřovatelce, jež se také už ani nezdráhala, a podal jí ruku, jako by se s ní hodlal rozloučit na dlouhou dobu. „Tys tedy,“ řekl potom strýčkovi, jenž usmířen přistoupil k loži, „nepřišel, aby ses podíval na nemocného, nýbrž přicházíš na poradu.“ Působilo to dojmem, jako by představa, že jde o návštěvu u nemocného, byla advokáta až doposud ochromovala, tak posilněn teď vypadal, setrval trvale opřen o jeden loket, což zajisté bylo dosti namáhavé, a pořád se popotahoval za chomáč vousů uprostřed brady. „Vypadáš už daleko zdravěji,“ řekl strýček, „co ta čarodějnice je venku.“ Přerušil se, zašeptal: „Vsadím se, že poslouchá!“ a přiskočil ke dveřím. Ale za dveřmi nebylo živé duše, strýček se vrátil, nikoli zklamán, neboť její neposlušání se mu zdálo zlobou ještě větší, i byl z toho zatrpklý. „Křivdíš jí,“ řekl advokát, neujímaje se ošetřovatelky hojnějšími slovy; snad tím chtěl vyjádřit, že jí není třeba, aby se jí někdo ujímal. Ale daleko účastnějším hlasem pokračoval: „Co se týká věci tvého pana

synovce, byl bych ovšem šťasten, kdyby má síla postačila na ten nadmíru nesnadný úkol; obávám se velice, že nepostačí, jistě však neopominu ani jedinou možnost; nestačím-li na to, mohli bychom přibrat ještě někoho jiného. Abych byl upřímný, ta věc mě přesprávilš zajímala, než abych se dovedl zřít každé účasti v ní. Nevydrží-li to mé srdce, najde zde alespoň důstojnou příležitost, aby selhalo nadobro.“ K-ovi se zdálo, že z celé té řeči nerozumí jedinému slovu, díval se na strýčka, aby si u něho opatřil nějaké vysvětlení, ten však seděl se svíčkou v ruce na nočním stolku, s něhož se již skutálela na koberec lahvička s lékem, kýval ke všemu, co advokát říkal, byl se vším srozuměn a podíval se občas na K-a, jako by vybízěl, aby též on byl stejně srozuměn. Vypravoval strýček advokátovi snad již předtím o procesu? Ale to bylo nemožné, svědčilo proti tomu vše, co se až dosud zběhlo. „Nerozumím –“ řekl proto. „Což jsem vám snad neporozuměl?“ zeptal se advokát stejně udiven a na rozpacích jako K. „Snad jsem se přenáhlił. O čem pak jste si se mnou chtěl promluvit? Myslíł jsem, že vám jde o váš proces?“ „To se rozumí, že ano,“ řekl strýček a zeptal se pak K-a: „Co vlastně chceš?“ „Ale odkudpak víte o mně a o mém procesu?“ ptal se K. „Ach tak,“ řekl advokát s úsměvem, „vždyť jsem advokát, jsem ve styku s lidmi od soudu, mluví se o všelijakých procesech, a nápadnější, zejména jde-li o synovce nějakého přítele, si člověk zapamatuje. Na tom přece není pranic podivného.“ „Co vlastně chceš?“ ptal se strýček K-a poznovu. „Jsi tak neklidný,“ „Vy máte styky s lidmi od toho soudu?“ ptal se K. „Ano,“ řekl advokát. „Ty se ptáš jak dítě,“ řekl strýček. „S kým pak bych se měl stýkat, ne-li s lidmi svého oboru?“ dodal advokát. Znělo to tak nevyvratně, že K. ani neodpověděl. „Vy přece pracujete u soudu v justičním paláci, a nikoli u soudu na půdě,“ chtěl říci, nemohl se však odhodlat, aby to opravdu řekl. „Považte přece,“ pokračoval advokát hlasem, jako by zbytečně a jen tak mimochodem vysvětloval věc, která se rozumí sama sebou, „považte přece, že z takového styku mám i velké výhody pro svou klientelu, a to po kolikeré stránce, člověk o tom ani nesmí vždy mluvit. Rozumí se, že mi má nynější nemoc v těchto stycích trochu vadí, ale přicházejí dobří přátelé od soudu,

a tak se přece něco dovím. Dovím se snad víc než mnozí, kteří v nejlepším zdraví tráví celý den u soudu. Tak mám na příklad právě teď milou návštěvu.“ A ukázal do tmavého kouta pokoje. „Kdepak?“ zeptal se K. v prvním překvapení téměř hrubě. Rozhlížel se nejistýma očima; světlo malé svíčky ani zdaleka nepronikalo až k protější zdi. A opravdu se tam v koutě začalo něco hýbat. Ve světle svíčky, kterou strýček držel ve vztyčené ruce, bylo vidět, jak tam u jakéhosi stolečku sedí starší pán. Snad dosud ani nedýchal, že zůstal tak dlouho nezpozorován. Teď váhavě povstal, byl zjevně nespokojen, že někdo na něho upozornil. Vypadalo to, jako by chtěl rukama, jimiž hýbal jako krátkými letkami, odvrátit každé představování a vítání, jako by za nic na světě nechtěl ostatní rušit svou přítomností a jako by naléhavě prosil, aby byl zas vrácen do tmy a aby se zapomnělo, že je tady. To se mu ovšem už nemohlo povolit. „Vy jste nás totiž překvapili,“ řekl advokát na vysvětlenou a pokynul při tom povzbudivě pánovi, aby přistoupil, což pán učinil pomalu, za váhavého rozhlížení a přece s jakousi důstojností, „pan ředitel kanceláří ach tak, promiňte, dosud jsem nepředstavil – to je můj přítel Albert K., to zde je jeho synovec prokurista Josef K., a to je pan ředitel kanceláří – pan ředitel tedy byl tak laskav a navštívil mě. Jakou cenu má taková návštěva, to může vlastně ocenit jen zasvěcenec, který ví, jak velmi je pan ředitel kanceláří přetížen prací. Nu, a přece jen přišel, bavili jsme se v plném klidu, pokud má slabost dovolovala, nepřikázali jsme sice Lence, aby nevpuštěla návštěvníky, neboť jsme žádné nečekali, ale myslili jsme přece jen, že bychom měli zůstat o samotě, potom však přišly tvé rány pěstí, Alberte, pan ředitel kanceláří se s židlí a stolkem přestěhoval do kouta, teď však se ukazuje, že si možná, to jest, budete-li si to přát, pojednáme o společné záležitosti a že si velmi dobře zas můžeme sesednout. – Pane řediteli kanceláří,“ řekl, skláněje hlavu a usmívaje se pokorným úsměvem, a ukázal na lenošku poblíž postele. „Mohu bohužel zůstat jen ještě několik minut,“ řekl ředitel kanceláří vlídně, posadil se ze široka do lenošky a podíval se na hodinky, „úřední práce mě volá. Zajisté však nechci opominout příležitost, abych poznal přítele svého přítele.“ Sklonil hlavu lehce směrem k strýčkovi, jenž se zdál

velmi uspokojen tou novou známostí, při své povaze však nedovedl vyjádřit pocity oddanosti a doprovázel ředitelova slova rozpačitým, ale Masným smíchem. Ošklivá podívaná 1 K. mohl klidně všechno pozorovat, neboť o něho se nikdo nestaral, ředitel kanceláří, byv tedy už povytažen ze svého zákoutí, ujal se, jak se zdálo jeho zvykem, vlády nad rozhovorem, advokát, jehož prvotní slabost měla snad jen sloužit k tomu, aby zapudila novou návštěvu, pozorně poslouchal, při čemž si přidržoval ruku k uchu, strýček jakožto opatrovník svíčky – držel ji v umné rovnováze na stehnu, advokát se občas starostně zadíval tím směrem – byl brzo prost rozpaků a byl už jen nadšen, a to jak způsobem, jakým ředitel kanceláří mluvil, tak i mírnými, vláčnými pohyby ruky, jimiž doprovázel svá slova. K., jenž se opíral o pelest, byl ředitelem kanceláří snad úmyslně nebo nadobro zanedbáván a sloužil starým pánům jen za posluchače. Ostatně sotva věděl, o čem se mluví, a myslil hned na ošetřovatelku, a jak nedobře se k ní strýček zachoval, hned zas na to, zda ředitele kanceláří již neviděl, snad dokonce ve shromáždění za svého prvního výsledku. I když se snad klamal, byl by přece ředitel kanceláří výborně zapadal mezi účastníky shromáždění v první řadě, mezi ty staré pány s řídkými vousy.

Tu způsobil hluk z předsíně, že všichni ustali a poslouchali, znělo to, jako když se rozbíjí porcelán. „Podívám se, co se stalo,“ řekl K. a vyšel pomalu ven, jako by dával ostatním příležitost, aby ho ještě zadrželi. Sotva vkročil do předsíně a chtěl si potmě hledat cestu, položila se na ruku, kterou dosud držel dveře, čísi drobná ručka, daleko menší než K-ova, a potichu zavřela dveře. Byla to ošetřovatelka, čekala zde na něho. „Nic se nestalo,“ šeptala, „hodila jsem jen talířem o zeď, abych vás vyvolala z pokoje.“ V rozpacích řekl K.: „Myslíl jsem taky na vás.“ „Tím líp,“ řekla ošetřovatelka, „pojdte.“ Po několika krocích přišli ke dveřím z neprůsvitného skla, ošetřovatelka je otevřela před K-em. „Jen vstupte,“ řekla. Byla to podle všeho advokátova pracovna; pokud bylo vidět v měsíčním světle, jež teď jasně ozařovalo jen malý obdélník podlahy u každého ze tří velkých oken, byla vybavena těžkým starým nábytkem. „Sem,“ řekla ošetřovatelka

a ukázala na tmavou truhlu s vyřezávaným dřevěným opěradlem. Ještě když se už posadil, rozhlížel se K. po pokoji, byl to vysoký velký pokoj, klientele chudinského advokáta bylo zde asi důkladně nevolno.¹²⁾ K. se domníval, že vidí droboučké krůčky, jimiž návštěvníci postupují k mohutnému psacímu stolu. Potom však na to pozapomněl a viděl jen ošetřovatelku, jež seděla zcela blízoučko vedle něho a skoro ho tiskla na opěradlo. „Myslila jsem,“ řekla, „že ke mně vyjdete sám od sebe, aniž bude třeba, abych vás volala. Vždyť to bylo zvláštní. Nejdřív jste se, hned jak jste vešel, na mne díval bez ustání a potom jste mě nechal čekat. Říkejte mi ostatně Lenko,“ dodala ještě rychle a bezprostředně, jako by nesměl ani okamžik tohoto rozhovoru přijít nazmar. „Rád,“ řekl K., „Co se však týká toho podivného chování, Lenko, snadno je vysvětlím. Za prvé jsem přece musil poslouchat tlachání těch starých pánů a nemohl jsem jen tak bez příčiny utéci, za druhé však nejsem drzý, nýbrž spíš ostýchavý, a také vy, Lenko, věru nevypadáte tak, jako by vás člověk mohl dobýt naráz.“ „V tom to nevězí,“ řekla Lenka, položila paži na opěradlo a dívala se na K-a, „ale neubila jsem se vám a nelíbím se vám asi ani teď.“ „Líbit se, to by přece nebylo mnoho,“ řekl K. vyhýbavě. „Ó!“ řekla s úsměvem a získala K-ovou poznámkou a tím nepatrným zvoláním jakousi převahu. Proto K. chvilku mlčel. Ježto už přivykl tmě v pokoji, mohl rozeznat všeliké podrobnosti zařízení. Zvláště nápadný byl mu velký obraz, který visel vpravo od dveří, předklonil se, aby lépe viděl. Zpodoboval jakéhosi muže v soudcovském taláru; seděl na vysoké trůnní židli, jejíž zlacení na mnohých místech vynikalo z obrazu. Neobyčejné bylo, že soudce tam neseděl klidně a důstojně, nýbrž tiskl levou paži pevně na opěradlo v zádech i po straně, pravou však měl úplně volnou a jen rukou objímal postranní opěradlo, jako by chtěl v nejbližším okamžiku vyskočit prudkým a snad rozhořčeným trhnutím, snad aby řekl něco rozhodujícího anebo aby dokonce vyhlásil rozsudek. Obžalovaného si měl divák patrně myslet u paty schodů, jejichž hoření stupně, pokryté žlutým kobercem, bylo ještě vidět na obraze. „Snad je to můj soudce,“ řekl K. a ukázal prstem na obraz. „Znám ho,“ řekla Lenka a rovněž vzhledla k obrazu, „ten sem chodí

dosti často. Obraz pochází z jeho mladých let, ale není možné, že kdy byl tomu obrazu vůbec i jen podoben, neboť je skoro malilinkatý. A přece jen se dal na obraze tak vy táhnout do délky, neboť je to bláznivý ješita, jako všichni tady. Ale i já jsem ješitná a velmi nespokojena, že se vám vůbec nelíbím.“ Na tuto poznámku odpověděl K. jen tím, že Lenku objal a přitáhl k sobě, ona potichu opřela hlavu o jeho rameno. K předchozí věci však řekl: „Jakoupak má hodnot?“ „Je vyšetřující soudce,“ řekla, chopila se K-ovy ruky, kterou ji objímal, a pohrávala si s jeho prsty. „Zas jen vyšetřující soudce,“ řekl K. zklamán, „ti vysocí se schovávají. Ale vždyť sedí na trůnní židli.“ „To je samá smyšlenka,“ řekla Lenka, sklánějíc tvář nad K-ovu ruku, „ve skutečnosti sedí na kuchyňské židli, na které je složena stará koňská houně. Ale což musíte pořád myslet na svůj proces?“ dodala pomalu. „Ne, naprosto ne,“ řekl K., „myslím na něj dokonce asi příliš málo.“ „To není chyba, které se dopouštíte,“ řekla Lenka, „jste příliš neústupný, tak jsem slyšela povídat.“ „Kdo to řekl?“ zeptal se K., cítil její tělo na svých prsou a shlížel na její husté, tmavé, pevně stočené vlasy. „To bych toho vyzradila příliš, kdybych to pověděla,“ odpověděla Lenka. „Neptejte se, prosím, na jména, zanechte však své chyby, nebud'te už tak neústupný, vždyť proti tomu soudu není obrany, člověk se musí přiznat. Přiznejte se, jakmile se naskytne první příležitost. Teprv pak je dána možnost, abyste nějak z toho vyklouzl, teprv pak. Ale i to není možné bez cizí pomoci, o tu pomoc se však nestrachujte, poskytnu vám ji já sama.“ „Vyznáte se velmi v tom soudu a v podvodech, jakých je tu třeba,“ řekl K. a zvedl si ji na klín, ježto se přespříliš na něho tlačila. „Tak je dobře,“ řekla a uvelebila se mu na klíně, při čemž si přihladila sukni a narovнала halenku. Potom se mu oběma rukama zavěsila na krk, zvrátila hlavu a dlouho se na něho dívala. „A nepřiznámi se, nemůžete mi pomoci?“ ptal se K. zkusmo. Sháním si pomocnice, myslil si skoro udiven, nejdřív slečnu Būrstnerovou, pak ženu soudního sluhy a konečně zde tu ošetřovatelskou holčici, jež, jak se zdá, nepochopitelně po mně touží. Jak mi sedí na klíně, jako by to bylo její jediné náležité místo 1 „Ne,“ odpověděla Lenka a pomalu potřásala hlavou, „pak vám nemohu pomoci. Ale vždyť vy vůbec nechcete mou

pomoc, vám na ní ani trochu nezáleží, jste svéhlavý a nedáte se přesvědčit.“ „Máte milou?“ zeptala se po chvílce. „Ne, nemám,“ řekl K. „A přece máte,“ řekla. „Ano, pravda,“ řekl K., „jen si pomyslete, zapřel jsem ji a přece u sebe nosím dokonce její podobenku.“ Na její prosby jí ukázal Elsinu podobenku, schoulenu na jeho klíně si prohlížela obrázek. Byla to momentka, snímek byl pořízen po vířivém tanci, jak jej Elsa ve vinárně ráda tančila, sukně se dosud kolem ní vzdouvala zřasením otoček, ruce tiskla k pevným bokům a s napjatým hrdlem se rozesmáta dívala stranou; komu její smích svědčí, nebylo na snímku vidět. „Hodně se šneruje,“ řekla Lenka a ukázala na místo, kde to po jejím soudu bylo vidět. „Nelíbí se mi, je nemotorná a surová. Ale snad je k vám mírná a milá, na to by se podle obrázku dalo soudit. Tak velké a silné dívky často nevědí nic jiného, než být mírné a milé. Dovedla by se však za vás obětovat?“ „Ne,“ řekl K., „není ani mírná a milá, ani by se za mne nedovedla obětovat. Také jsem až dosud od ní nechtěl ani to, ani ono. Ba, ani jsem se ještě na ten obrázek nedíval tak podrobně jako vy.“ „Tak tedy vám na ní ani mnoho nezáleží,“ řekla Lenka, „není tedy vůbec ani vaší milou.“ „;A přece je,“ řekl K. „Nemohu odvolat, co jsem řekl.“ „Ať si tedy je vaší milou,“ řekla Lenka, „ale přece jen by vám dvakrát nechyběla, kdybyste ji ztratil, anebo kdybyste ji zaměnil za někoho jiného, na příklad za mne.“ „Ovšem,“ řekl K. s úsměvem, „to je možné, ale má vůči vám velkou přednost, neví nic o mém procesu, a i kdyby něco o něm věděla, nemyslíla by na to. Nehleděla by mě přemluvit k poddajnosti.“ „To není nijaká přednost,“ řekla Lenka. „Nemá-li žádnou jinou přednost, neztrácím naději. Má snad nějakou tělesnou vadu?“ „Tělesnou vadu?“ ptal se K. „Ano,“ řekla Lenka, „já totiž takovou vadičku mám, podívejte.“ Roztáhla střední prst a prsteník, spojovací blanka mezi nimi sahala skoro až k hořejšímu kloubu krátkých prstů. K. v té tmě hned nezpozoroval, co mu chce ukázat, proto mu tam přisunula ruku, aby to místo ohmatal. „Je to ale hříčka přírody,“ řekl K. a dodal, když obhlédl celou ruku: „Jaká hezoučká tlapička!“ S jakousi pýchou se Lenka dívala, jak K. v údivu roztahuje a skládá její dva prsty, až je nakonec letmo políbil a pustil. „Ó!“ zvolala ihned, „vy jste mě políbil!“

Chvatně, s otevřenými ústy vylezla po kolenou na jeho klín, K. k ní vzhlížel skoro vyděšen, teď, kdy mu byla tak blízko, vycházel od ní hořký dráždivý pach jako po pepři, vzala ho za hlavu, předklonila se nad něho a kousala a líbala jeho krk, kousala dokonce i do jeho vlasů. „Vy jste si mě vyměnil!“ volala občas, „vidíte, teď jste si mě vyměnil!“ Tu jí uklouzlo koleno, s krátkým vykřiknutím padla skoro na koberec, K. ji objal, aby ji ještě zadržel, a ona ho k sobě stáhla. „Teď jsi můj,“ řekla.

„Tady máš klíč od domu, přijď, kdy chceš,“ byla její poslední slova, a polibek mířený do prázdna ho stihl do zad ještě ve chvíli, kdy odcházel. Když vykročil z domovních vrat, mrholilo, chtěl zajít doprostřed ulice, aby snad uviděl Lenku ještě u okna, tu se z taxíku, který čekal před domem a ježž K. v roztržitosti ani nezpozoroval, vyřítíl strýček, popadl ho za paže a strčil jím k domovním vratům, jako by ho tam chtěl přibít. „Chlapče,“ volal, „jak jsi to jen mohl udělat! Strašně jsi uškodil své věci, jež byla na dobré cestě. Zalezeš si s takovou šmudlou, která je ještě k tomu zcela zjevně advokátovou milenkou, a zůstaneš si po kolik hodin. Nehleď ani záminku, nezatajíš nic, ne, jsi zcela upřímný, běžíš si k ní a zůstaneš u ní. A my mezitím sedíme spolu, strýček, který se o tebe stará do úmoru, advokát, který má pro tebe být získán, a především ředitel kanceláří, takový velký pán, který tvou věc v jejím nynějším stadiu takměř ovládá. Chceme se poradit, jak by se ti dalo pomoci, já musím na advokáta hezky polehoučku, ten zas na ředitele kanceláří, a ty bys přece měl zajisté příčinu, abys mě alespoň podporoval. Místo toho si zůstaneš. Nakonec se to už nedá zatajit, nu, j sou to zdvořilí, obratní lidé, nemluví o tom, šetří mne, konečně však se nemohou už ani oni přemáhat, a ježto nemohou mluvit o té věci, zmlknou. Seděli jsme po celé minuty mlčky a poslouchali, zda konečně přece jen nepřijdeš. Všechno marné. Potom vstane ředitel kanceláří, který zůstal mnohem déle, než původně chtěl, poroučí se, zřejmě mne lituje, ale nemůže mi pomoci, s nepochopitelnou roztomilostí posečká ještě chvilku ve dveřích, potom jde. Já byl, rozumí se, šťasten, že je pryč, nemohl jsem opravdu už ani

dýchat. Na nemocného advokáta to všechno působilo ještě silněji, nemohl dobrák ani promluvit, když jsem se s ním loučil. Přispěl jsi pravděpodobně k jeho úplnému zhroucení a urychluješ tak smrt muže, na kterého j si odkázán. A mne, svého strýčka, necháš zde v dešti – jen sáhni, jsem promočen na kůži – čekat po celé hodiny a užírat se strachy.“

Kapitola sedmá

Advokát

Továrník

Malíř

Jednoho zimního dopoledne – venku v kalném světle padal sníh – seděl K. ve své kanceláři, už nadmíru unaven, ačkoli bylo tak časně. Aby se zbavil alespoň nižších úředníků, přikázal sluhovi už před chvílí, aby nikoho z nich nevypouštěl, že je zabaven jakousi větší prací. Ale místo aby pracoval, otáčel se na své otáčecí židli, posouval pomalu některé předměty na stole, nechal potom však, nevěda o tom, celou paži nataženou na desce stolu a zůstal sedět se skloněnou hlavou.

Myšlenka na proces ho už neopouštěla. Už kolikrát uvažoval, zda by nebylo dobře, kdyby vypracoval obhajobu a podal ji u soudu. Chtěl v ní předložit krátké vylíčení života a vysvětlit u každé významnější události, ze kterých důvodů se tak zachoval, zda to jednání sluší podle jeho nynějšího mínění zavrhnout anebo schválit, a které důvody může uvést pro schválení nebo zavržení. Výhody takového obhajovacího spisu vedle pouhé obhajoby advokátem ostatně i jinak nikterak nezávadným byly nasnadě. Vždyť K. ani nevěděl, co advokát podniká; mnoho toho dojista nebylo, už po celý měsíc ho k sobě nepovolal, a také ze žádné z dřívějších rozmluv neměl K. dojem, že by ten člověk mohl pro něho dosíci něčeho významného. Především se ho skoro vůbec na nic neptal. A zde přece je třeba ptát se po tolika věcech. Ptát se je to hlavní. K. měl dojem, jako by on sám se dovedl zeptat na všechny otázky, kterých je tu potřebí. Advokát však, místo aby se ptal, vyprávěl sám anebo seděl mlčky naproti němu u stolu, předklánil se, patrně pro svou nedoslýchavost, trochu nad psací stůl, popotahoval se za chomáč vousů uprostřed brady a klopil oči na koberec, snad právě na místo, kde K. tehdy ležel s Lenkou. Tu a tam udělal K-ovi nějaké liché ponaučení, jako je uštědřujeme dětem. Byly to stejně zbytečné jako nudné řeči, za něž K. nehodlal v závěrečném vyúčtování

zaplatit ani halěř. Když se advokátovi zdálo, že ho sdostatek ponížil, začal ho obyčejně zas trochu povzbuzovat. Vypravoval pak, že vyhrál už mnoho podobných procesů zcela anebo zčásti. Procesy, které snad ve skutečnosti nebyly sice tak nesnadné jako ten zde, ale byly zdánlivě ještě beznadějnější. Seznam těch procesů má prý zde v zásuvce – přitom zaklepal na zásuvku stolu–, spisy však nemůže bohužel ukázat, ježto jde o úřední tajemství. Přesto bude teď K., jak se rozumí, mít prospěch z velké zkušenosti, které on, advokát, získal všemi těmi soudními případy. že se dal, jak netřeba ujišťovat, ihned do práce, a první podání je prý skoro už hotovo. Toto podání, pravil, je velmi významné, ježto první dojem, jakým zapůsobí obhajoba, určí pak namnoze směr celého řízení. Bohužel, na to musí K-a ovšem upozornit, stane se někdy, že se první podání u soudu ani nečtou. Přiloží se prostě ke spisům a připomene se, že výslech a pozorování obžalovaného je prozatím důležitější než všechna podání. Začne-li žadatel naléhat, podotkne se, že před rozhodnutím, jakmile bude sebrán všechn materiál, budou přezkoumány všechny spisy, tedy také toto první podání, ovšem v náležitě souvislosti. Bohužel prý ponejvíce ani to není pravda, první podání se obyčejně založí anebo se nadobro ztratí, a i když zůstane zachováno až do konce, sotva se i jen čte, jak se advokát dověděl ovšem jen z doslechu. Že toho všeho sluší litovati, že to však není zcela bezdůvodné. Nechť K. nezapomíná, že řízení je neveřejné, lze je zveřejnit, pokládá-li to soud za nutné, zákon však veřejnost nepředpisuje. Proto jsou také soudní spisy, především spis žalobní, obžalovanému a jeho obhájci nepřístupné, takže se zpravidla neví anebo neví přesně, proti čemu by se první podání mohlo obracet, i může tedy vlastně jen náhodou obsahovat něco, co má pro věc význam. Skutečně výstižná a průkazná podání lze vypracovati teprv později, když za výslechu obžalovaného jasněji vyniknou jednotlivé body obžaloby a jejich odůvodnění, anebo když se jich lze dohadovat. Za takových poměrů je obhajoba ovšem ve velmi nepříznivé a svízelné situaci. Ale i to je úmysl. Obhajoba není totiž zákonem ve vlastním smyslu dovolena, nýbrž je jen trpěna, a i o tom, zda se má příslušné místo zákona vykládat ve smyslu strpění, úsudky se rozcházejí. Není

tedy, vezmeme-li to přesně a přísně, vůbec žádných advokátů zákonem uznaných, všichni, kdo před tímto soudem vystupují a jednají jakožto advokáti, jsou po pravdě jen advokáty pokoutními. To ovšem působí neblaze na důstojnost celého stavu, a až K. někdy příště půjde do soudních kanceláří, může se podívat na pokoj advokátů, aby mohl říci, že viděl i to. Zděsí se asi společnosti, která se tam schází. Již těsná nízká komora, kterou jim přikázali, svědčí o pohrdání, jež soud chová k těmto lidem. Světlo má komora jen maličkým vikýřem, který je tak vysoko, že chce-li se kdo podívat ven, kde člověku ostatně vrazí do nosu čoud komínu, umístěného hned před vikýřem, a začerní mu obličej, musí si nejdřív najít kolegu, aby ho vzal na záda. V podlaze komory – abychom uvedli jen ještě doklad pro ty poměry – je už přes rok díra, ne tak veliká, aby se jí mohl člověk propadnout, ale dosti veliká, aby se jednou nohou nadobro probořil. Pokoj advokátů je na druhé půdě; propadne-li se tedy někdo, visí noha dolů do první půdy, a to právě do chodby, kde čekají strany. Není nadsázkou, říká-li se mezi advokáty, že to jsou hanebné poměry. Stížnosti u správy neměly dosud ani nejmenšího úspěchu, zato však je advokátům co nejpříměji zakázáno, aby v pokoji dali cokoli spravít na svůj náklad. Ale i toto nakládání s advokáty má důvod. Soud chce obhajobu co možná vyloučit, vše má spočívat jen a jen na obžalovaném. Není to v jádru nijak špatné stanovisko, nebylo by nic pochybenějšího, než kdyby se z toho usuzovalo, že u tohoto soudu není obžalovanému třeba advokátů. Naopak, u žádného jiného soudu není jich tak třeba jako u tohoto. Řízení je totiž zpravidla tajné nejen vůči veřejnosti, nýbrž i vůči obžalovanému. Ovšem jen pokud je to možné, je to však možné v rozsahu velmi značném. Také obžalovaný totiž nemá možnost, aby nahlédl do soudních spisů, a usuzovat z výsledků na spisy, podle nichž se výslechy konají, je věc velmi svízelná, obzvlášť pro obžalovaného, který je přece předpojat a má všechny možné starosti, které ho rozptylují. zde pak se uplatňuje obhajoba. Při výsleších nesmějí zpravidla obhájci být přítomni, musí se však po výsleších, a to co možná ještě u dveří pokoje, v němž se výslech konal, vyptat obžalovaného na obsah výslechu a vybrat z těchto často již velmi

rozplizlých zpráv to, co je nějak vhodné pro obhajobu. Ale to není nejdůležitější, neboť mnoho se takto nelze dovědět, ačkoli se také zde jako všude zdatný člověk doví víc než jiní. Nejdůležitější jsou přesto osobní styky advokátovy, v nich je hlavní význam obhajoby. A zde pak poznal K. zajisté již ze svých vlastních zážitků, že nejspodnější organizace soudu není zcela dokonalá, že má zaměstnance nedbalé v konání povinností a úplatné, čímž přísná uzavřenost soudu dostává jaksi mezery. Jimi pak se vsouvá většina advokátů, zde se podplácí a vyzvídá, ba vyskytly se, alespoň v dřívějších dobách, případy, že byly ukradeny soudní spisy. Nelze popřít, že lze takto na nějaký čas dosáhnout pro obžalovaného výsledků až překvapivě příznivých, s nimi se pak ti advokátíci všude napařují a lákají nové zákazníky, ale pro další průběh procesu to neznamená buď vůbec nic, anebo nic dobrého. Skutečnou cenu mají jen poctivé osobní známosti, a to s vyššími úředníky, čímž jsou ovšem míněni jen vyšší úředníci nižších stupňů. Jen tím lze nějak zapůsobit na průběh procesu, ač ovšem zprvu jen neznatelně, později však stále zřetelněji. Zmíní se, že to dovede jen málokterý advokát, a zde tedy si K. vybral velmi dobře. Snad jen ještě jeden nebo dva advokáti mohli by se vykázat podobnými styky jako Dr. Huld. Ti se ovšem nestarají o společnost v pokoji advokátů a nemají s ní také nic společného. Tím důvěrnější je však styk se soudními úředníky. Není ani vždy třeba, aby Dr. Huld došel k soudu, čekal v předsíni vyšetřujících soudců, až náhodou přijdou, a podle jejich rozpoložení získal úspěch ponejvíce jen zdánlivý, anebo ani ten ne. Nikoli, vždyť to K. viděl na vlastní oči, úředníci, a mezi nimi velmi vysocí, přicházejí sami, poskytnou ochotně informace, zjevné anebo alespoň snadno rozluštitelné, pojednají o tom, jak proces bude v nejbližší budoucnosti probíhat, ba lze je dokonce v jednotlivých případech přesvědčit a rádi přistoupí na cizí mínění. Ovšem se jim právě po této poslední stránce nesmí příliš důvěřovat, nechť vysloví svůj nový, pro obhajobu příznivý úmysl seberozhodněji, jdou přece snad rovnou do své kanceláře a vydají na příští den soudní usnesení, jež obsahuje právě opak a je snad k obžalovanému ještě přísnější než jejich původní úmysl, od něhož se podle svého tvrzení úplně odchýlili.

Proti tomu není ovšem nijaké obrany, neboť co řekli v důvěrném soukromí, bylo řečeno právě jen v důvěrném soukromí a nepřipouští to nijaké veřejné závěry, i kdyby obhájce nemusil i jinak usilovat, aby si zachoval přízeň pánů. Na druhé straně je ovšem také pravda, že ti pánové navazují osobní styky s obhájcem věci znalým nikoli snad jen z lásky k bližnímu anebo z přátelských citů, nýbrž jsou po jisté stránce na obhájce také odkázáni. Zde právě se projevuje nevýhoda soudní organisace, která stanoví i ve svých počátcích tajný soud. Úředníkům chybí souvislost s obyvatelstvem, pro obyčejné průměrné procesy jsou vybaveni dobře, takový proces běží skoro sám od sebe svou kolejí a postačí jej tu a tam trochu popohnat, ve zcela prostinkých případech však, jakož i v případech zvláště nesnadných jsou často bezradní, nemají, ježto jsou napařád, dnem i nocí, sešněrováni do svého zákona, pravé pochopení pro lidské vztahy, a toho se jim v takových případech zle nedostává. Pak přicházejí k advokátovi pro radu, a za nimi nese sluha spisy, jež jindy jsou tak tajné. Tady u toho okna by byl K. mohl zastihnout již mnohé pány, od nichž by se to čekalo nejméně, jak se téměř v zoufalství dívají jen do ulice, zatím co advokát u svého stolu studuje spisy, aby jim mohl dát dobrou radu. Ostatně lze právě při takových příležitostech vidět, jak nadmíru vážně ti pánové pojmají své povolání a jak se ocitají ve velkém zoufalství z nesnázi, jež z moci svého uzpůsobení nemohou zdolat. Jejich postavení není ani jinak snadné, člověk jim nesmí křivdit a nesmí se domnívat, že mají lehký život. Hodnostní pořadí a stupně soudu jdou do nekonečna a konce tu nedohlédne ani člověk zasvěcený. Řízení před soudními dvory je však zpravidla i pro nižší úředníky tajné, mohou proto málokdy až do úplnosti sledovat v jejich dalším průběhu případy, jež zpracovávají, soudní věc se tedy objeví v jejich zorném poli, aniž často vědí, odkud přichází, a jde dál, aniž se dovědí, kam jde. Uniká tedy těmto úředníkům poučení, jež lze čerpat ze studia jednotlivých fází sporu, z konečného rozhodnutí a z jeho důvodů. Smějí se zabývat jen tou částí procesu, kterou zákon pro ně vymezil, a o všem dalším, tedy o výsledcích své vlastní práce, vědí zpravidla méně než obhájce, jenž přece ponejvíce skoro až do konce procesu zůstane s obžalovaným

ve styku. Také po této stránce mohou se tedy od obhájce dovědět mnoho cenného. Diví-li se K. ještě, když uváží to všechno, podrážděnosti úředníků, jež se někdy vůči stranám—přesvědčil se o tom jistě každý—projevuje urážlivým způsobem. Všichni úředníci jsou podrážděni, i když se zdají klidní. Tím ovšem zvlášť trpí právě ti advokáti. Vypravuje se na příklad tato historka, jež se velmi podobá pravdě. Kterýsi starý úředník, dobrý, hodný pán, dnem i nocí bez ustání studoval nesnadnou soudní věc, z níž se zejména podáními advokáta stal spletitý případ – ti úředníci jsou opravdu pilní jako nikdo jiný. – K ránu pak, po čtyřiašedesáti hodinách, pravděpodobně nevelmi úspěšné práci, došel ke dveřím, postavil se tam do úkrytu a shodil se schodů každého advokáta, který chtěl vejít. Advokáti se hromadili dole u schodů a radili se, co by si měli počít; jednak nemají nijaký bezprostřední nárok, aby byli vpuštěni, i mohou tedy proti takovému úředníkovi sotva co podniknout cestou práva, též se, jak víme, musí mít na pozoru, aby si úřednictvo nepohněvali. Na druhé straně však je pro ně každý den nestrávený u soudu dnem ztraceným, i záleželo jim tedy mnoho na tom, aby se dostali do dveří. Konečně se dohodli, že starého pána unaví. Zas a zas byl vyslán advokát, který vyběhl po schodech nahoru a dal se za všemožného, ovšem trpného odporu vyhodit, a kolegové ho pak dole zachytili. To trvalo asi hodinu, pak se starý pán, vždyť také byl už vyčerpán noční prací, opravdu unavil a vrátil se do své kanceláře. Ti dole tomu zprvu nechtěli uvěřit a vyslali nejdříve jednoho, aby se za dveřmi podíval, je-li tam skutečně prázdno. Potom teprv vtáhli a pravděpodobně se neodvážili ani zamručet. Neboť advokátům – a i nejnepatrnější může přece poměry přehlédnout alespoň zčásti – ani nepřijde pomyšlení, aby chtěli u soudu zavádět anebo vymáhat nějaké nápravy, kdežto – a to je velmi příznačné – skoro každý obžalovaný, i úplní prost'áckové, začne ihned po zahájení procesu myslet na nápravné návrhy a tím často promarní čas a sílu, jichž by se dalo mnohem lépe použít na jiném místě. Jedině správným chováním je smířit se s poměry, jaké jsou. I kdyby bylo možné zlepšit jednotlivosti – to však je nesmyslná pověra –, dosáhlo by se v nejlepším případě něčeho pro případy budoucí, sobě sám by

však člověk nesmírně uškodil tím, že by vzbudil zvláštní pozornost úřednictva, jež jeví vždy sklon k tomu, aby se mstilo. Jen nevzbudit pozornost! Chovat se klidně, i když je to člověku sebevíc proti myslí! Usilovat o poznání, že ten velký soudní organismus setrvává věčně v jakési pružné rovnováze a že si, změním-li něco o své újmě na svém místě, podkopáme půdu pod nohama a můžeme se sami zřítit, kdežto velký organismus si za tu malou poruchu snadno zjedná náhradu jinde – vždyť vše je spolu spojeno – a zůstane beze změny, není-li pak, což je dokonce pravděpodobné, ještě zcelenější, ještě bdělejší, ještě přísnější, ještě litější. Ponechme přece práci advokátu, místo abychom ji rušili. Výčitky sice mnoho neprospějí, zejména nelze-li jejich příčiny uzřejmit v jejich celém dosahu, ale třeba přece jen říci, jak velmi K. uškodil své věci způsobem, jakým se zachoval k řediteli kanceláří. Toho vlivného muže musíme skoro již škrtnout ze seznamu činitelů, u kterých by se dalo pro K-a něco podniknout. Se zřejmým úmyslem nedbá ani letmých zmínek o procesu. Vždyť ti úředníci jsou v některých věcech jako děti. Často je lze i věcmi zcela nevinými, k nimž ovšem K-ovo chování bohužel nenáleží, zranit do té míry, že přestanou mluvit i s nejlepšími přáteli, že se od nich odvracejí, když je potkají, a pracují proti nim, jak jen mohou. Potom však, z čista jasna, bez zvláštního důvodu, lze je rozesmát žertíkem, jehož se člověk odváží jen proto, že vše se zdá marné, a jsou smířeni. Inu, zachovat se jim je zároveň těžké i lehké, stěží platí tu nějaká zásada. Někdy je až ku podivu, že jediný průměrný život postačí, aby člověk pochytil tolik, aby zde mohl pracovat s jakýms takýms úspěchem. Přicházejí ovšem i zasmušilé chvíle, jak je, že ano, má každý, kdy člověk myslí, že nedosáhl ani nejmenší maličkostí, kdy se zdá, jako by byly dobře skončily jen procesy od samého začátku předurčené pro dobré zakončení, k jakému by bylo došlo i bez přispění, kdežto všechny ostatní byly prohrány, přes všechno běhání a pachtění, přes všechnu námahu, přes všechny drobné zdánlivé úspěchy, z nichž člověk měl takovou radost. Potom ovšem se nic už nezdá jisté a bezpečné, a kdyby se nás někdo náležitě dotazoval, neodvážili bychom se ani popřít, že jsme procesy, které podle své povahy probíhaly příznivě, přivedli právě svou

nápomocí na scestí. I to je přece jakousi sebedůvěrou, ale je to jediná věc, jež pak zbývá. Takovým záchvatům – jsou to ovšem jen záchvaty, nic víc – jsou advokáti vydáni zejména tehdy, vezme-li se jim náhle z rukou proces, který uspokojivě vedli až do pokročilého stavu. To je patrně to nejhorší, co se advokátovi může stát. Ne že by jim snad proces odňal obžalovaný, to se nestane snad nikdy, obžalovaný, který si vzal určitého advokáta, musí u něho zůstat, děj se co děj. Jakkpak by sám mohl vůbec ještě obstát, když jednou požádal o pomoc? To tedy se nestane, zato však se někdy stane, že se proces obrátí směrem, kam se advokát už nesmí za ním dát. Proces a obžalovaný a všechno se advokátovi prostě odejme; pak nepomohou už ani nejlepší styky s úředníky, neboť ti nevědí sami nic. Proces pak prostě vstoupil do stadia, v němž se už nesmí poskytnout pražádná pomoc, kde jej zpracovávají nedostupné soudní dvory, kde také obžalovaný je pro advokáta už nedostupný. Člověk pak jednoho dne přijde domů a najde na stole celou tu kupu podání, jež v té věci vypracoval se vši pílí a nadějí v nejkrásnější zdar, podání byla vrácena, ježto se nesmějí přenášet do nového procesního stadia, jsou to bezcenné cáry papíru. Přitom nemusí proces ještě být ztracen, naprosto ne, alespoň není dán nijaký rozhodující důvod, aby se na něco takového usuzovalo, člověk jen o procesu už nic neví a také se o něm už nic nedoví. Nu, takové případy jsou na štěstí výjimky, a i kdyby K-ův proces byl takovým případem, má přece prozatím ještě daleko do takového stadia. Zde však je doposud bohatá příležitost k advokátské práci, a že jí bude využito, tím si K. může být jist. Podání nebylo, jak jsme si už řekli, dosud podáno, to však také nespěchá, daleko důležitější jsou úvodní porady s významnými úředníky, a ty se už konaly. S rozdílným výsledkem, jak sluší upřímně přiznati. Je mnohem lépe neprozrazovat prozatím podrobnosti, jež by mohly na K-a mít jen nepříznivý vliv a vnuknout mu přílišnou naději anebo přílišnou úzkost, řekněme jen tolik, že se jednotliví vyslovili velmi příznivě a projevíli také velkou ochotu, kdežto jiní se vyjádřili méně příznivě, než přec jen nikterak neodepřeli pomoc. Výsledek je tedy celkem potěšitelný, jen se z něho nesmějí vyvozovat žádné zvláštní závěry, ježto se všechna předběžná

jednání začínají podobně a jen a jen další vývoj ukáže cenu tohoto průpravného jednání. Dozajista není ještě nic ztraceno, a kdyby se ještě podařilo přece jen získat ředitele kanceláří – bylo za tím účelem již zahájeno to a ono –, bude to celé – jak říkají chirurgové – čistá rána, a lze pak s důvěrou očekávat další vývoj.

V takových a podobných řečích byl advokát nevyčerpatelný. Opakovaly se za každé návštěvy. Vždy byly pokroky, nikdy však nebylo možné povědět, v čem záleží. Napořád se pracovalo na prvním podání, ale nebylo nikdy hotovo, což se ponejvíce za příští návštěvy ukázalo velkou výhodou, poněvadž by poslední doba, což se nedalo předvídat, byla bývala pro odevzdání velmi nepříznivá. Podotkl-li K. někdy, všecek zmalátněn těmi řečmi, že věc přece jen pokračuje velmi pomalu, i když hledíme ke všem nesnázím, dostalo se mu odpovědi, že věc nepokračuje nikterak pomalu, že by však byla již dále, kdyby se byl K. na advokáta obrátil včas. To pohříchu opominul, a toto opominutí mu přinese ještě další nevýhody, nejen časové.

Jediným blahodárným přerušením těchto návštěv byla Lenka, jež to dovedla vždy zařídit tak, že přinesla advokátovi čaj právě v dobu, kdy K. byl přítomen. Pak postávala za K-em, tvářila se, jako by se dívala, jak advokát, skláněje se s jakousi chtivostí k šálku, nalévá si čaj a pije, a dopouštěla, aby ji K. potají uchopil za ruku. Bylo naprosté mlčení. Advokát pil. K. tiskl Lenčinu ruku, a Lenka se někdy odvážila pohlédit K-a něžně po vlasech. „Tys ještě tady?“ ptal se advokát, když byl hotov. „Chtěla jsem uklidit nádobí,“ řekla Lenka, stiskli si naposled ruce, advokát si otřel ústa a začal s novou silou mluvit do K-a.

Čeho tím chtěl advokát dosíci, útěchy anebo zoufalství? K. to nevěděl, pokládal však za věc zcela jistou, že jeho obhajoba není v dobrých rukou. Možná, že všechno bylo pravda, co advokát vypravoval, ačkoli bylo zjevné, že se chce co nejvíc stavět do popředí a že pravděpodobně nevedl ještě nikdy tak velký proces, jako je podle jeho mínění proces K-ův. Napořád podezřelé byly však ty bez ustání

zdůrazňované osobní styky s úředníky. Což je tak nadobro jisté, že se z nich těží jen v K-ův prospěch? Advokát nikdy neopominul podotknout, že jde jen o podřízené úředníky, tedy o úředníky v postavení velmi závislém, pro jejichž postup v úřadě mohly mít pravděpodobně určité obraty v procesu jakýsi význam. Používají snad advokáta k tomu, aby dochovali takových obrátů ovšem vždy nepříznivých pro obžalovaného? Snad tak nečiní v každém procesu, zajisté, to není pravděpodobné, jsou pak asi zase procesy, za kterých advokátovi za jeho služby poskytnou výhody, neboť i jim přece musí záležet na tom, aby jeho pověst neutrpěla. Mají-li se však věci opravdu takto, na jaký způsob by zasáhli v K-ově procesu, který je, jak prohlašuje advokát, procesem velmi nesnadným, tedy významným, a hned v začátcích vzbudil u soudu velkou pozornost? Nemůže být valně pochybné, co udělají. Příznaky lze spatřovat už v tom, že první podání nebylo pořád ještě podáno, ačkoli proces trvá už měsíce, a že všechno podle advokátových údajů je v počátcích, což je ovšem velmi způsobilé, aby obžalovaný byl uspán a zachováván v bezradnosti, aby pak byl najednou zaskočen rozhodnutím anebo alespoň oznámením, že vyšetřování skončené v jeho neprospěch bylo odevzdáno vyšším úřadům.

Bylo nezbytně třeba, aby K. zasáhl sám. Právě za stavů velké únavy, jako tohoto zimního dopoledne, kdy mu všechno malátně táhlo hlavou, neubráníl se tomuto přesvědčení. Pohrdání, jež dříve choval k procesu, teď už neobstávalo. Kdyby byl na světě sám, mohl by tím procesem snadno pohrdat, ačkoli ovšem je i jisto, že by proces pak vůbec nebyl vznikl. Teď však ho strýček už zatáhl k tomu advokátovi, byly tu také už rodinné zřetele; jeho postavení nebylo už zcela nezávislé na průběhu procesu, sám se neopatrně s jakýmsi nevysvětlitelným zadostiučiněním zmínil o procesu některým známým, jiní se o něm dověděli neznámo jak, vztah k slečně Bürstnerové jako by se kolísal podle stavu procesu – zkrátka, stěží měl ještě na vybranou, aby proces na sebe vzal, anebo jej odmítl, vězel rovnou v něm a musil se bránit. Byl-li unaven, byla to zlá věc.

K přílišné starosti nebylo ovšem prozatím důvodu. K. se v bance dovedl v poměrně krátké době dopracovat k svému vysokému postavení a obstat v něm, jsa uznáván všemi, teď bylo jen třeba, aby schopnosti, jež mu to umožnily, obrátil trochu na proces, a nebylo pak pochybnosti, že všechno dobře skončí. Mělo-li se něčeho dosáhnout, bylo především třeba, aby byla předem odmítnuta každá myšlenka na nějakou možnou vinu. Nebylo žádné viny. Proces nebyl nic jiného než velký obchod, jak je už často s úspěchem pro banku sjednal, obchod, ve kterém, jak bývá pravidlem, číhají lecjaká nebezpečí, jež právě třeba odvrátit. Za tím účelem si ovšem nesmí zahrávat s myšlenkami na nějakou vinu, nýbrž je třeba držet se co nejvíc myšlenky na vlastní prospěch. S tohoto hlediska je také nezbytné, aby advokátovi velmi brzo odňal zastupování před soudem, nejlépe ještě dnes večer. Je to sice podle advokátova vyprávění něco neslýchaného a pravděpodobně velmi urážlivého, ale K. nemůže strpět, aby se jeho usilování v procesu setkávalo s překážkami, jež jsou snad způsobovány jeho vlastním advokátem. Jakmile však bude mít advokáta s krku, musí ihned odevzdat podání a co možná den co den naléhat, aby k podání bylo přihlédnuto. Za tím účelem nepostačí ovšem, aby K. jako ostatní seděl na chodbě a dal si klobouk pod lavici. On sám anebo ženy kolem něho anebo jiní poslové musí den co den doléhat na úředníky a přinutit je, aby se přestali dívat mříží na chodbu a aby se posadili ke stolu a studovali K-ovo podání. Od tohoto usilování se nesmí upustit, všechno se musí organisovat a kontrolovat, soud konečně jednou narazí na obžalovaného, který si dovede hledět svého práva.

Ale ačkoli si K. troufal, že to všechno vykoná sám, nesnáze s vypracováním podání ho zdolávaly. Dříve, asi ještě před týdnem, dovedl si jen s pocitem studu pomyslet, že by jednou mohl být nucen, aby takové podání sepsal sám; že by to mohlo být i nesnadné, na to ani nepomyslí. Vzpomínal si, jak jednou dopoledne, když byl právě přetížen prací, náhle všechno odsunul stranou a chopil se psacího bloku, aby zkusmo načrtl kostru takového podání a poskytl jí snad

tomu těžkopádnému advokátovi, a jak se právě v tom okamžiku otevřely dveře ředitelova pokoje a za hlaholného smíchu vešel náměstek ředitele. Bylo to tehdy pro K-a velmi trapné, ačkoli se náměstek ředitele, jak se rozumí, nesmál podání, o němž vůbec nevěděl, nýbrž jakémusi bursovnímu vtipu, který právě zaslechl, vtipu, k jehož porozumění bylo třeba výkresu, jež teď náměstek ředitele, skláněje se nad K-ův stůl, provedl K-ovou tužkou, kterou mu vzal z ruky, na psacím bloku, který byl určen pro podání.

Dnes K. už nevěděl, co je to stud, podání bylo nezbytné. Nenajde-li pro ně čas v kanceláři, což je velmi pravděpodobné, musí je napsat doma po nocích. Kdyby nestačily ani noci, musí si vzít dovolenou. Jen se nezastavit v půli cesty, to je nejnesmyslnější počínání nejen v obchodě, nýbrž vždy a všude. Podání znamená ovšem práci téměř nekonečnou. Není ani třeba, aby člověk měl velmi úzkostlivou povahu, a přece může snadno dospět k přesvědčení, že není možné, aby podání vůbec kdy dohotovil. Nikoli z lenosti anebo potměšilosti, jež jediné mohly advokátovi bránit v dohotovení, nýbrž proto, že z neznalosti obžaloby, a což teprv se zřetelem k možnosti, že bude rozšířena na další body, nezbyvá nic jiného, než aby si v paměť vrátil celičký život s jeho nejdrobnějšími skutky a událostmi, aby jej vylíčil a se všech stran přezkoumal. A jak smutná je nadto taková práce. Je snad způsobilá, aby jednou po přeložení do výslužby zaměstnávala zdětinštělého ducha a pomáhala mu trávit dlouhé dny. Ale teď, kdy K. potřebuje všechny myšlenky k své práci, kdy každá hodina, po kterou je ještě na vzestupu a ohrožuje už i náměstka ředitele, mívá s největší rychlostí a kdy chce svých krátkých večerů a nocí užívat jako mladý člověk, teď má začít se spisováním podání. Zas jeho myšlení vyústilo ve stesky. Skoro bezděky, jen aby s tím skoncoval, nahmatal prstem tlačítko elektrického zvonku, který vedl do předsíně. Zatím co jej stiskal, vzhledl k nástěnným hodinám. Bylo jedenáct hodin, dvě hodiny, nekonečnou, drahocennou dobu prosnil a byl, jak se rozumí, ještě malátnější než předtím. Než přesto ten čas nebyl ztracen, učinil rozhodnutí, která mohla být cenná. Sluhové přinesli vedle všeliké

pošty dvě navštívenky pánů, kteří čekali na K-a už drahnou chvíli. Byli to velmi významní zákazníci banky, vlastně se mělo učinit všechno, jen aby nemusili čekat. Proč přišli v tak nepříznivou dobu, a proč, tak se asi zase ptali ti pánové za zavřenými dveřmi, používá pilný K. nejlepší obchodní doby na soukromé záležitosti? Znaven tím, co dosud bylo, a čekaje znaven na to, co bude teď, vstal K., aby přijal prvního z nich.

Byl to pomešší čilý pán, továrník, ježž K. dobře znal. Litoval, že K-a vyrušil v důležité práci, a K. zas litoval, že nechal továrníka tak dlouho čekat. Již to politování vyslovil však způsobem tak mechanickým a s téměř nesprávným přízvukem, že by si toho byl továrník dojista povšiml, kdyby nebyl býval úplně zaujat svou obchodní věcí. V pospěchu vytahoval z kapes účty a tabulky, prostíral je před K-em, vysvětloval různé položky, opravil drobnou početní chybu, které si povšiml při tom letmém přehlížení, připomněl K-ovi podobný obchod, který s ním sjednal asi před rokem, zmínil se mimochodem, že se tentokrát o ten obchod uchází kterási jiná banka a je ochotna k největším obětím, a umkl konečně, aby se teď dověděl K-ovo mínění. K. opravdu na začátku dobře sledoval továrníkovu řeč, myšlenka na ten důležitý obchod zaujala pak i jeho, jenže bohužel ne trvale, brzo přestal poslouchat, potom ještě chvílku pokyvoval hlavou k továrníkovu hlasitějšímu provolávání, konečně nechal i toho a omezil se na to, že se díval na tu holou hlavu skloněnou nad papíry a že se ptal, kdy továrník konečně pozná, že jeho celá řeč byla marná. Když teď zmlkl, myslil K. zprvu opravdu, že továrník ustal v řeči proto, aby mu dal příležitost k přiznání, že není schopen poslouchat. Jen s politováním uznal pak podle napjatého pohledu továrníka, který byl patrně připraven na každou možnou námitku, že se v obchodní poradě musí pokračovat. Sklonil tedy hlavu, jako kdyby byl vyslechl rozkaz, a začal tužkou pomalu pojíždět po těch papírech, tu a tam ustal a civěl na nějaké číslo. Továrník se dohadoval námitek, snad ta čísla opravdu neměla konečnou platnost, snad nebyla rozhodující okolností, továrník zakryl papíry rukou a začal, přisednuv zcela blízko ke K-ovi, znovu všeobecně vykládat ten obchod. „Je to těžká věc,“

řekl K., ohnul rty a klesl bez vlády na postranní opěradlo, ježto byly zakryty ty papíry, jediná věc, kterou jímalo jeho mozek. Dokonce vzhlédl jen chabým pohledem, když se otevřely dveře ředitelství a zjevil se tam náměstek ředitele, nazcela jasně, jako za gázovým závojem. K. si tím nelámalo hlavu, nýbrž sledoval jen bezprostřední účinek, který byl pro něho velmi potěšitelný. Neboť ihned se továrník vymrštil s židle a pospíšil vstříc náměstkovi ředitele, K. by mu však byl chtěl zrychlit krok ještě desateronásob, neboť se obával, že by náměstek ředitele mohl zas zmizet. Byl to zbytečný strach, pánové se setkali, podali si ruku a pokročili společně ke K-ovu psacímu stolu. Továrník si stěžoval, že se u prokuristy setkal s tak malou ochotou k tomu obchodu, a ukázal na K-a, jenž se pod náměstkovým pohledem zase sklonil nad papíry. Když se pak oba opírali o psací stůl a továrník začal náměstka ředitele získávat pro sebe, bylo K-ovi, jako by nad jeho hlavou dva muži, jejichž velikost si představoval s velkou nadsázkou, vyjednávali o něm samém. Pomalu se očima opatrně do výše pootočenými snažil vyzvědět, co se nahoře děje, vzal s psacího stolu, nedívaje se tam, jeden z papírů, položil jej na dlaň a vznesl jej ponenáhlu, povstávaje, k pánům nahoru. Nemyslel při tom na nic určitého, nýbrž učinil to jen z pocitu, že se tak musí zachovat, až jednou bude mít dohotoveno své velké podání, jež ho nadobro ospravedlní. Náměstek ředitele, jenž se účastnil hovoru se vši pozorností, podíval se na list jen letmým pohledem, nečetl ani, co je na něm psáno, neboť co se prokuristovi zdálo důležité, bylo mu nedůležité, vzal papír z K-ovy ruky, řekl: „Děkuji, vím už všechno“, a položil jej klidně zase zpátky na stůl. K. se na něho díval kradmo a zahořkle. Náměstek ředitele to však nepozoroval anebo, pozoroval-li, byl tím jen povzbuzen, občas se hlasitě zasmál, jednou uvedl továrníka pohotovou odpovědí do zřejmých rozpaků, z nichž ho však ovšem vytrhl ihned tím, že namítl něco sám sobě, a pozval ho konečně, aby s ním zašel naproti do jeho kanceláře, kde mohou věc dojednat. „Je to velmi důležitá věc,“ řekl továrníkovi, „uznávám to úplně. A panu prokuristovi“ – i za této poznámky mluvil vlastně jen k továrníkovi – „bude jistě milé, když mu to odejmeme. Ta věc si žádá klidné rozvážení. On však se zdá dnes

přetížen, a pak také na něho už celé hodiny čeká v předsíni několik lidí.“ K. se dovedl ovládnout právě ještě tolik, aby se odvrátil od náměstka ředitele a přitočil svůj přívětivý, ale ztrnulý úsměv jen k továrníkovi, jinak vůbec nezasáhl, opřel se, trochu předkloněn, oběma rukama o psací stůl jako obchodní příručí za pultem a díval se, jak oba pánové za dalšího rozhovoru berou doklady se stolu a mizejí v ředitelství. Ve dveřích se továrník ještě otočil, řekl, že se ještě neloučí, nýbrž že panu prokuristovi, jak se rozumí, podá zprávu, jak rozmluva dopadla, a že pro něho má také ještě jiné drobné sdělení.

Konečně byl K. sám. Ani ho nenapadlo, aby k sobě vpustil nějakého jiného návštěvníka, a jen nejasně si uvědomoval, jak je to příjemné, že ti lidé venku myslí, že pořád ještě vyjednává s továrníkem a že proto nikdo k němu nemůže vejít, ani sluha. Došel k oknu, posadil se na podprseň, držel se jednou rukou kliky a díval se ven na náměstí. Sníh padal ještě pořád, ještě se vůbec nevyjasnilo.

Dlouho tak seděl, nevěda, co vlastně mu způsobuje starosti, jen občas se trochu polekán podíval přes rameno do předsíni, kde se mu mylně zdálo, jako by tam byl uslyšel nějaký šelest. Ježto však nikdo nepřicházel, uklidnil se trochu, došel k umyvadlu, umyl se studenou vodou a vrátil se s volnější hlavou k svému místu u okna. Rozhodnutí, že se sám chopí své obhajoby, připadalo mu teď jako něco závažnějšího, než původně myslil. Dokud svaloval obhajobu na advokáta, byl přece procesem vlastně jen málo postižen, pozoroval jej z dálky a bezprostředně se proces sotva k němu mohl dotřít, kdykoli se mu zachtělo, mohl se podívat, jak jeho věci stojí, ale mohl také zase stáhnout hlavu zpátky, kdykoli se mu zachtělo. Teď však, kdy povede svou obhajobu sám, musí se – alespoň na daný okamžik – zcela a nadobro vydat soudu, je sice pravda, že výsledkem toho bude později jeho úplné a s konečnou platností vyslovené osvobození, aby ho však dosáhl, musí se prozatím zajisté vydat do daleko většího nebezpečí než dosud. Kdyby o tom byl chtěl pochybovat, mohlo ho dnešní setkání s náměstkem ředitele a s továrníkem sdostatek poučit

o opaku. Jak to tu jen seděl, úplně omámen už pouhým rozhodnutím, že se bude hájit sám? Jak bude však později? Jaké dni ho to čekají? Najde cestu, která tím vším vede k dobrému konci? Neznamená pečlivá obhajoba – a každá jiná nemá nejmenšího smyslu –, neznamená pečlivá obhajoba zároveň nutnost, aby se co možná stranil všeho ostatního? Přechká to se zdarem? A jak se mu má zdařit, aby to provedl v bance? Vždyť nejde jen o podání, na něž by snad postačila dovolená, ačkoli by žádost o dovolenou byla právě teď velkou odvážností, vždyť jde o celý proces, jehož konce nelze dohlédnout. Jaká překážka to je najednou vhozena do K-ovy životní dráhy!

A teď má pracovat pro banku? – Zadíval se na psací stůl. Teď má k sobě vpustit strany a jednat s nimi? Zatím co se jeho proces sune dál, zatím co tam nahoře na půdě soudní úředníci sedí nad spisy jeho procesu, má se starat o obchody a zájmy banky? Což to nepůsobí dojmem jako trápení na mučidlech, jež je soudem uznáno, souvisí s procesem a doprovází jej? A což by snad v bance při posuzování jeho práce přihlédl k jeho zvláštnímu rozpoložení? Nikdo a nikdy. Zcela neznám jeho proces sice není, ačkoli také není ještě zcela jasno, kdo o něm ví a kolik toho ví. Až k náměstkovi ředitele však ty slechy, doufejme, ještě nepronikly, jinak by přece bylo už zřejmě vidět, jak toho bez jakékoli kolegiálnosti a lidskosti využívá proti K-ovi. A ředitel? Zajisté, ředitel je K-ovi nakloněn, a kdyby se o procesu dověděl, chtěl by asi, pokud by záleželo na něm, opatřit K-ovi lečjakou úlevu, ale dojistá by s tím nepronikl, neboť teď, kdy protiváha, kterou K. až dosud představoval, začíná slábnout, víc a víc podléhá vlivu náměstka, jenž kromě toho využívá také ředitelovy churavosti, aby posílil svou vlastní moc. Več může tedy K. doufat? Snad takovými úvahami oslabuje svou odolnost, ale je přece i třeba, aby se člověk neoddával nijakému klamu a viděl vše tak jasně, jak v dané chvíli vůbec lze.¹³⁾

Bez zvláštního důvodu, jen aby se ještě nemusil vrátit k psacímu stolu, otevřel okno. Dalo se jen ztěžka otevřít, musil kliku otočit oběma

rukama. Potom táhla oknem po celé jeho šířce a výšce do pokoje mlha smíšená s kouřem a naplnila jej lehkým pachem jako po spálenině. Také několik sněhových vloček bylo zaváto do pokoje. „Ošklivý podzim,“ řekl za K-em továrník, který přicházejí od náměstka ředitele nepozorovaně vešel do pokoje. K. přikývl a díval se neklidně na továrníkovu aktovku, z níž továrník teď zajisté vytáhne své papíry, aby K-ovi oznámil výsledek jednání s náměstkem ředitele. Továrník však sledoval K-ův pohled, poklepal na aktovku a řekl: „Chcete slyšet, jak to dopadlo. Nesu si tady v aktovce skoro už uzávěrku. Rozkošný člověk, ten váš místoředitel, ale nebezpečný až až.“ Zasmál se, potřásl K-ovi rukou a chtěl i jej přimět k smíchu. Ale K-ovi se teď zase zdálo podezřelé, že mu továrník nechce papíry ukázat, nezdálo se mu, že by na továrníkově poznámce bylo něco k smíchu. „Pane prokuristo,“ řekl továrník, „vy asi trpíte tím počasím. Vypadáte dnes tak stíněn.“ „Ano,“ řekl K. a sáhl si rukou na čelo, „bolesti hlavy, rodinné starosti.“ „Zajisté,“ řekl továrník, byl to člověk ve věčném pospěchu a nedovedl nikoho klidně vyslechnout, „každý máme svůj kříž.“ Bezděky pokročil K. o krok ke dveřím, jako by chtěl továrníka vyprovodit ven, ten však řekl: „Měl bych pro vás, pane prokuristo, ještě zprávičku. Obávám se velice, že vás tím snad právě dnes obtěžuji, ale byl jsem v poslední době už dvakrát u vás a po každé jsem zapomněl. Odložím-li to však ještě jednou, ztratí to asi nadobro každý smysl. To by však bylo škoda, neboť vlastně mé sdělení není snad přece jen bez ceny.“ Než měl K. čas, aby odpověděl, přistoupil k němu továrník zcela blízko, poklepal mu kotníkem prstu lehce na prsa a řekl tiše: „Máte proces, že ano?“ K. ucouvl a zvolal ihned: „To vám řekl náměstek ředitele i“ „Ale ani zdání,“ řekl továrník, „odkudpak by to mohl místoředitel vědět?“ „A vy?“ ptal se K. hlasem již daleko klidnějším. „Dovím se tu a tam něco od soudu,“ řekl továrník, „právě toho se týká věc, kterou jsem vám chtěl povědět.“ „Tolik lidí je s tím soudem ve spojení!“ řekl K. se skloněnou hlavou a dovedl továrníka k psacímu stolu. Posadili se zas jako předtím a továrník řekl: „Nepovím vám toho bohužel mnoho. Ale v takových věcech nemá člověk opominout ani nejmenší maličkost. Mimo to však cítím potřebu, abych vám nějak

pomohl, a i kdyby má pomoc byla sebenepatrnější. Vždyť jsme až dosud byli v přátelských obchodních stycích, že ano? Tak tedy.“ K. se chtěl omluvit pro své chování při dnešní poradě, ale továrník nestrpěl žádné přerušení, pošoupl si aktovku vysoko pod paži, aby ukázal, že má naspěch, a pokračoval: „O vašem procesu vím od jakéhosi Titorelliho. Je to malíř, Titorelli je jen jeho umělecké jméno, jeho pravé jméno vůbec ani nevím. Přichází už několik let občas do mé kanceláře a po každé přinese drobné obrázky, za něž já mu – je to skoro žebrák – dám jakousi almužnu. Jsou to ostatně hezoučké obrázky, vřesoviště a takové krajinky. Tak tedy mi to přinášel, a já to bez námitek kupoval, a už jsme si oba na to zvykli. Jednou však byly ty návštěvy přece jen příliš rychle za sebou, já mu to vytkl, dostali jsme se do řeči, zajímalo mě, jak se může uživit pouhým malováním, a tu jsem se dověděl a užasl, že si hlavně vydělává malováním podobizen. Že prý pracuje pro soud. Pro který soud? ptal jsem se ho. A teď mi vypravoval o tom soudu. Jistě si dovedete představit, jak jsem se podivil jeho vyprávění. Kdykoli od té doby přijde, uslyším nějaké novinky od toho soudu, a tak do té věci pomalu trochu vníkám. Titorelli je ovšem mluvka, a často mu to mluvení musím zarazit, nejen proto, že jistě taky lže, nýbrž především proto, že se obchodník jako já, který skoro padá vlastními obchodními starostmi, nemůže také ještě bůhvíjak starat o cizí věci. Ale to jen mimochodem. Snad – tak mě to teď napadlo – může vám Titorelli být trochu nápomocen, zná mnoho soudců, a i kdyby sám neměl velký vliv, může vám přece poradit, jak by se dalo vyzrát na všeliké vlivné lidi. A i kdyby ty rady neměly o sobě nijaký rozhodující význam, budou přece, jak myslím, velmi platné, jakmile se je dovíte. Vždyť vy jste skoro advokát. Vždycky říkám: prokurista K. je skoro advokát. 6, nemám nejmenší obavy o váš proces. Půjdete teď k tomu Titorellimu? Na mé doporučení jistě udělá, co mu bude možné. Myslím opravdu, že byste si tam měl zajít. Rozumí se, že to nemusí být dnes, jednou, při příležitosti. Ovšem tím – to bych ještě podotkl –, že právě já vám dávám tuto radu, nejste ani trochu zavázán, abyste skutečně k Titorellimu zašel. Ne, myslíte-li, že se bez Titorelliho obejdete, bude dojísta lépe, když ho necháte úplně mimo. Snad máte už zcela přesný

plán, a Titorelli by jej mohl porušit. Ne, pak ovšem k němu nikterak nechod'te! Jistě stojí také přemáhání, má-li si člověk dát radit od takového chlapíka. Nu, jak chcete. Zde je doporučení a zde adresa.“

Zklamán vzal K. psaní a vstrčil je do kapsy. I v nejpříznivějším případě byla výhoda, kterou mu doporučení mohlo přinést, nepoměrně menší než škoda, jež záležela v tom, že továrník ví o jeho procesu a že malíř tu zprávu rozšíří dál. Stěží se dovedl přimět, aby továrníkovi, který už šel ke dveřím, poděkoval několika slovy. „Zajdu tam,“ řekl, když se u dveří loučil s továrníkem, „anebo mu, protože jsem teď velmi zaměstnán, napíšu, aby jednou přišel ke mně do kanceláře.“ „Vždyť jsem věděl,“ řekl továrník, „že najdete nejlepší východisko. Myslíl jsem ovšem, že se raději vyhnete tomu, abyste lidi, jako je Titorelli, zval do banky a mluvil s ním tady o svém procesu. Není také vždy vhodné dávat z rukou dopisy takovým lidem. Ale jistě jste si všechno promyslel a víte, co máte udělat.“ K. pokývl a doprovodil továrníka ještě předsíní. Ale přes vnější klid byl velmi polekán; že dopíše Titorellimu, řekl vlastně jen proto, aby továrníkovi nějak ukázal, že si váží jeho doporučení a že ihned uvažuje o možnostech, jak se s Titorellem sejit, ale kdyby by 1 Titorelliho příspěvní pokládal za něco cenného, nebyl by opravdu zaváhal a byl by mu skutečně napsal. Nebezpečí však, jež by to mohlo mít vzápětí, rozpoznal teprv továrníkovou poznámkou. Což se opravdu může již tak málo spolehnout na svůj rozum? Když je možné, aby zcela jasným dopisem pozval pochybného člověka do banky za tím účelem, aby ho požádal o radu ve svém procesu, jsa pouhými dveřmi oddělen od náměstka ředitele, není-li pak možné a dokonce velmi pravděpodobné, že přehlídí i jiná nebezpečí anebo se do nich řítí? Ne vždy stojí někdo vedle něho, aby ho varoval. A právě teď, kdy by měl sebrat všechny síly, právě teď se objevují takové až dosud mu cizí pochyby o jeho vlastní bdělosti. Což snad nesnáze, jež cítí při konání své kancelářské práce, započnou také v procesu? Teď ovšem už vůbec nechápal, jak bylo možné, že chtěl Titorellimu dopsat a pozvat ho do banky.

Vrtěl nad tím ještě hlavou, když k němu přistoupil sluha a upozornil ho na tři pány, kteří tam v předsíni seděli na lavici. Čekali už dlouho, aby byli vpuštěni ke K-ovi. Teď, když sluha mluvil s K-em, povstali, a každý chtěl využít nějaké vhodné příležitosti, aby se dostal ke K-ovi první. Když k nim byli v bance tak nešetrní, že je zde v čekárně nechali ztrácet čas, nechtěli ani oni už dbát nejmenší šetrnosti. „Pane prokuristo,“ řekl již jeden z nich. Ale K. si zatím už dal od sluhy přinést zimmník a řekl všem třem pánům, zatím co mu sluha pomáhal do kabátu: „Promiňte, pánové, nemám teď bohužel čas, abych vás přijal. Prosim vás velmi za prominuti, ale musím teď vyřídit naléhavou obchodní pochůzku a musím ihned odejít. Vždyť jste viděli sami, jak dlouho jsem byl zdržen. By li byste tak laskavi a přišli zítra anebo kdykoli? Anebo si snad o těch věcech promluvíme telefonicky? Anebo by sto mi snad teď krátce pověděli, oč jde, a já vám pak dám zevrubnou písemnou odpověď. Nejlépe by ovšem bylo, kdybyste přišli jindy.“ Tyto K-ovy návrhy uvedly pány po tak dlouhém marném čekání v takový úžas, že se beze slova na sebe zadívali. „Račte tedy být srozuměni?“ zeptal se K., obrátiv se k sluhovi, který mu teď přinesl také klobouk. Otevřenými dveřmi K-ova pokoje bylo vidět, jak venku padá sníh daleko hustěji. K. si proto vysunul límec zimmníku a zapnul jej na knoflík vysoko pod krkem.

Tu vyšel právě z vedlejšího pokoje náměstek ředitele, usmál se, vida K-a v zimmníku vyjednávat s pány, a zeptal se: „Vy teď odcházíte, pane prokuristo?“ „Ano,“ řekl K. a narovnal se, „mám obchodní pochůzku.“ Ale náměstek ředitele se už obrátil k pánům. „A pánové?“ ptal se. „Myslím, že čekají už dlouho.“ „Už jsme se dohodli,“ řekl K. Ale pánové se teď už nedali zadržet, shlukli se kolem K-a a prohlásili, že by nebyli čekali po celé hodiny, kdyby jejich záležitosti nebyly důležité a kdyby se o nich nemusilo pojednat test hned, a to dopodrobna a beze svědků. Náměstek ředitele je chvíli poslouchal, díval se také na K-a, jenž držel klobouk v ruce a občas s něho setřel nějaký prášek, a řekl pak: „Pánové, vždyť je velmi prosté východisko. Chcete-li se spokojit mou maličností, převezmu rád jednání za pana

prokuristu. Rozumí se, že se vaše záležitosti musí projednat ihned. Jsme obchodníci a dovedeme si náležitě vážit času obchodníků. Je líbo sem ke mně?“ A otevřel dveře, jež vedly k předsíni jeho kanceláře.

Jak si jen místoředitel dovede přivlastnit všechno, čeho se teď K. musí z nezbytí vzdát! Nevzdává se však K. větších hodnot, než je nezbytně třeba? Zatím co s neurčitými, a jak si musí přiznat, velmi nepatrnými nadějemi běží k jakémusi neznámému malíři, utrpí zde jeho vážnost nezhojitelnou újmu. Bylo by zajisté lépe, kdyby zase svlekl zimmník a získal si zas alespoň ty dva pány, kteří přece dojista ještě čekají vedle. K. by se o to byl také snad pokusil, kdyby teď nebyl ve svém pokoji uviděl náměstka ředitele, jak hledá něco na stojanu s knihami, jako by to byl jeho vlastní stojan. Když se K. rozechvěn přiblížil ke dveřím, zvolal: „Ach, vy jste ještě neodešel!“ Přivrátil k němu tvář, jejíž čtené napjaté vrásky zdály se svědčit ne o stáří, nýbrž o síle, a dal se hned zas do hledání. „Hledám opis jedné smlouvy,“ řekl, „který prý je u vás, jak tvrdí zástupce firmy. Nepomohl byste mi hledat?“ K. postoupil o krok, ale náměstek ředitele řekl: „Děkuji, už jsem to našel,“ a vrátil se zas do svého pokoje s velikým stohem spisů, v němž byl nejen opis smlouvy, nýbrž dojista ještě mnohý jiný doklad.

„Teď na něho nestačím,“ řekl si K. „jakmile však budou jednou odklizeny mé osobní nesnáze, pak bude na mou věru první, kdo to pocítí, a to co nejperněji.“ Poněkud uklidněn těmito myšlenkami, přikázal sluhovi, který mu již dlouho otvíral dveře na chodbu, aby ve vhodnou chvíli oznámil řediteli, že je na obchodní pochůzce, a opustil banku, jsa skoro šťasten, že se může po nějakou dobu úplněji věnovat své věci.

Zajel ihned k malíři, ten bydlil v předměstí, jež bylo zcela na opačném konci města než předměstí, v němž byly soudní kanceláře. Byla to ještě chudší končina, domy byly ještě temnější, ulice byly plny špíny, která pomalu plavala na rozteklém sněhu. V domě, kde bydlil malíř, bylo otevřeno jen jedno křídlo velkých vrat, do druhého křídla byl dole ve zdi prolomen otvor, z něhož se právě ve chvíli, kdy se K.

blížil, valila jakási odporná, žlutá tekutina, ze které se kouřilo a před níž několik kry s utíkalo do nedaleké stoky. Dole u schodů leželo malé děcko břichem na zemi a plakalo, ale bylo je stěží slyšet pro ohlušivý lomoz, který vycházel z klempířské dílny na protější straně průjezdu. Dveře dílny byly otevřeny, tři tovaryši stáli v polokruhu kolem jakéhosi dílenského kusu, do něhož bušili kladivy. Velký plát bílého plechu, který visel na zdi, vrhal bledé světlo, jež pronikalo mezi dvěma tovaryši a osvětlovalo tváře a pracovní zástěry. K. to všechno postřehl jen letným pohledem, chtěl zde být hotov co nejdřív, chtěl si jen několika slovy vyzkoumat toho malíře a vrátit se pak ihned do banky. Bude-li zde mít i jen nejmenší úspěch, zapůsobí to blahodárně i ještě na jeho dnešní práci v bance. Ve třetím poschodí musil zvolnit krok, byl dočista bez dechu, schody i poschodí měly nadměrnou výšku, a malíř prý bydlil docela nahoře v podkroví. Také vzduch velmi lehal na plíce, nebylo tu obvyklé schodiště, úzké schody byly po obou stranách sevřeny zdmi, v nichž byla jen tu a tam zcela nahoře umístěna okénka. Právě když se K. trochu zastavil, vyběhlo z jednoho bytu několik děvčátek a pospíchala za smíchu po schodech dál nahoru. K. stoupal pomalu za nimi, dohonil jednu z dívek, jež klopýtla a opozdila se za ostatními, a zeptal se jí, zatím co podle sebe stoupali dál: „Bydlí zde malíř Titorelli?“ Dívka, sotva třináctiletá, trochu nahrblé děvče, do něho vrazila loktem a vzhlédla k němu kosým pohledem. Ani její mládí, ani její tělesná vada nezabránila, aby nebyla už nadobro zkažená. Neusmála se ani, nýbrž dívala se na K-a vážně, ostrým, vyzývavým pohledem. K. se tvářil, jako by si nebyl povšiml jejího chování, a ptal se: „Znáš malíře Titorelliho?“ Přikývla a ptala se teď sama: „Co od něho chcete?“ K-ovi se zdálo výhodné, aby se rychle o Titorellim ještě trochu informoval: „Chci se od něho dát malovat,“ řekl. „Dát malovat?“ zeptala se, nemírně otevřela ústa, lehce vyjela rukou proti K-ovi, jako by byl řekl něco nadmíru překvapujícího anebo nevhodného, nadzvedla si oběma rukama svou beztoho velmi krátkou sukničku a běžela, co jen mohla, za ostatními děvčaty, jejichž křik se už nezřetelně ztrácel ve výši. Ale již u nejbližšího ohbí schodů potkal K. zase všechny dívky. Hrbatá je patrně vyrozuměla o K-ově úmyslu a čekaly na něho. Stály po obou

stranách schodů, tiskly se ke zdi, aby K. mohl pohodlně mezi nimi projít, a rukou si přihlazovaly zástěry. Všechny tváře, stejně jako ten špalír, byly směsí dětskosti a zvrhlosti. Nahoře, v čele dívek, jež se teď za K-em za smíchu shlukly, byla hrbatá, která se ujala vedení. Dopomohla K-ovi k tomu, že ihned našel správnou cestu. Chtěl totiž stoupat rovnou dál, ona však mu ukázala, že se musí dát po odbočce schodů, aby se dostal k Titorellimu. Schody, jež k němu vedly, byly zvláště úzké, velmi dlouhé, bez zatáčky, daly se přehlédnout po celé délce a nahoře končily bezprostředně před Titorelliho dveřmi. Tyto dveře, jež byly malým, šikmo nade dveřmi zasazeným světlíkem na rozdíl od ostatních schodů osvětleny poměrně dobře, skládaly se z neomítnutých trámů, na něž bylo červenou barvou širokými tahy štětce namalováno jméno Titorelli. K. byl se svou družinou sotva v polou schodů, když se nahoře, patrně pro hluk tolikerých kroků, pootevřely dveře a ve škvíře se zjevil jakýsi muž pravděpodobně oděný jen noční košilí. „Och!“ zvolal, když viděl přicházet ten zástup, a zmizel. Hrbatá radostí zatleskala, a ostatní dívky se tlačily za K-em, aby ho rychleji popohnaly kupředu.

Nedospěli však ještě ani nahoru, když nahoře malíř otevřel dveře dokořán a zval K-a hlubokou úklonou, aby vstoupil. Dívkám však bránil, nechtěl žádnou z nich vpustit, jakkoli žadonily a jakkoli se pokoušely vniknout ne-li už s jeho svolením, tedy proti jeho vůli. Jen hrbaté se podařilo proklouznout pod jeho vztaženou paží, ale malíř se za ní rozehnal, popadl ji za sukně, zavířil jí kolem svého těla a postavil ji pak přede dveře na zem vedle ostatních dívek, jež se, zatím co malíř opustil své místo, přece jen neodvážily překročit práh. K. nevěděl, co si má o tom všem myslet, zdálo se totiž, jako by se to vše dalo v přátelské shodě. Dívky u dveří natahovaly jedna přes druhou krk, volaly na malíře všeliká žertovně míněná slova, jimž K. nerozuměl, a také malíř se smál, zatím co hrbatá v jeho ruce skoro letěla vzduchem. Pak zavřel dveře, uklonil se poznovu K-ovi, podal mu ruku a řekl, aby se představil: „Akademický malíř Titorelli: ‘ K. ukázal na dveře, za nimiž si dívky špitaly, a řekl: „zdá se, že jste zde v domě velmi oblíben.““

„Ach, ty žáby!“ řekl malíř a snažil se marně zapnout si noční košili u krku. Byl bos a oděn jen ještě širokými žlutavými plátěnkami, které mu držely na řemeni, jehož dlouhý konec sebou volně tloukl sem a tam. „Ty žáby j sou pro mne hotový kříž,“ pokračoval, upouštěje od noční košile, na níž se právě teď utrl poslední knoflík, donesl židli a přiměl K-a, aby se posadil. „Maloval jsem jednou jednu z nich – dnes ani není s nimi, a od těch dob jsou mi všechny v patách. Jsem-li doma, vejdu jen tehdy, když dovolím, ale jakmile odejdu, je tu vždy alespoň jedna. Daly si udělat klíč k mým dveřím, a ten si mezi sebou půjčují. Sotva si představíte, jak je to na obtíž. Přijdu na příklad domů s dámou, kterou mám malovat, otevřu dveře svým klíčem a najdu třeba tu hrbatou tamhle u stolku, jak si štětcem nabarvuje rty, zatím co se její malí sourozenci, na něž má dávat pozor, prohánějí po pokoji a dělají ve všech koutech nečistotu. Anebo přijdu, jako se mi stalo teprv včera, pozdě večer domů – promiňte proto, prosím, mé oblečení a ten nepořádek v pokoji – tak tedy přijdu pozdě večer domů a chci ulehnout, tu mě něco štípne do nohy, já se podívám pod postel a vytáhnu zas takovou potvůrku. Proč se tak ke mně tlačí, nevím, že je nehledím k sobě lákat, to jste zajisté zpozoroval právě před chvílí. Rozumí se, že mě to také ruší v práci. Kdybych ten atelier neměl zadarmo, byl bych se už dávno odstěhoval.“ Právě zavolal za dveřmi hlásek, útlý a úzkostný: „Titorelli, smíme už přijít?“ „Ne,“ odpověděl malíř. „Já sama taky ne?“ ptal se hlásek znova. „Taky ne,“ řekl malíř, šel ke dveřím a zamkl je.

K. se zatím rozhlédl po pokoji, nikdy by ho nebylo napadlo, že lze ten bídný pokojíček nazvat atelierem. Po délce i po šířce nemohl v něm člověk udělat víc než dva dlouhé kroky. Všechno, podlaha, stěny i strop, bylo ze dřeva, mezi trámy bylo vidět úzké štěrby. Naproti K-ovi byla u zdi postel, byla přetížena peřinami v různých barvách. Uprostřed pokoje stál na stojanu jakýsi obraz, byl zahalen košilí, jejíž rukávy visely až na zem. Za K-em bylo okno, jímž v té mlze nebylo vidět dál než na posněženou střechu sousedního domu.

Otočení klíče v zámku připomnělo K-ovi, že chtěl brzy odejít. Vyňal proto z kapsy továrníkův dopis, podal jej malíři a řekl: „Dověděl jsem se o vás od tohoto pána, vašeho známého, a přišel jsem na jeho radu.“ Malíř letmo přečetl dopis a hodil jej na postel. Kdyby továrník nebyl o Titorellim co nejurčitěji mluvil jako o svém známém, jako o chudáku, který je odkázán na jeho milodary, bylo by se teď opravdu zdálo, že Titorelli továrníka nezná, anebo že se alespoň na něho nedovede rozpomenout. Nadto se teď malíř zeptal: „Chcete koupit nějaké obrazy, či se chcete sám dát malovat?“ K. se udiven podíval na malíře. Co je vlastně v tom psaní? K. pokládal za věc, jež se rozumí sama sebou, že továrník v psaní zpravuje malíře, že se K. chce u něho jen a jen poptat ve věci svého procesu. To sem běžel přece jen příliš chvatně a bez rozvahy! Ale musil teď malíři nějak odpovědět, i řekl, dívaje se na stojan: „Vy právě pracujete na obraze?“ „Ano,“ řekl malíř a hodil košili, která visela přes stojan, za psaním na postel. „Je to podobizna. Dobrá práce, ale teď ještě nezcela hotová.“ Náhoda přála K-ovi, možnost, aby začal o soudu, se mu takřka nabízela, neboť byla to zřejmě podobizna kteréhosi soudce. Byla ostatně nápadně podobná obrazu v advokátově pracovně. Šlo zde sice o zcela jiného soudce, o tlustého muže s černými hustými vousy, jež po stranách sahaly vysoko do tváří, též byl obraz u advokáta malován olejovými barvami, zde ten byl však slabě a neznatelně načrtnut pastelkami. Ale všechno ostatní bylo podobné, neboť i zde se soudce chystal hrozivě povstat se své trůnní židle, jejichž opěradel se držel. „Vždyť je to soudce,“ chtěl K. říci hned v prvním okamžení, zdržel se však prozatím ještě a přiblížil se k obrazu, jako by jej chtěl studovat v podrobnostech. Jakousi velkou sochu, jež stála uprostřed za zády trůnní židle, nedovedl si vy světlit, i zeptal se malíře, co znamená. že se musí ještě trochu propracovat, odpověděl malíř, vzal se stolku pastelovou tužku a pojížděl jí trochu po okrajích sochy, aniž se tím pro K-a stala zřetelnější. „Je to Spravedlnost,“ řekl malíř konečně. „Teď ji už poznávám,“ řekl K., „zde je páska kolem očí a zde jsou váhy. Ale nemá na patách křídla a není v běhu?“ „Ano,“ řekl malíř, „musil jsem to tak namalovat

podle daného příkazu, je to zároveň Spravedlnost a bohyně vítězství.“ „To není dobré spojení,“ řekl K. s úsměvem, „Spravedlnost musí být v klidu, jinak se váhy kolísají a není pak možný spravedlivý soud.“ „Já se v tom podvoluji svému zákazníkovi,“ řekl malíř. „Ba ovšem,“ řekl K., „jenž se svou poznámkou nechtěl nikoho dotknout.“ „Namaloval jste tu sochu tak, jak skutečně stojí na trůnní židli.“ „Ne, neviděl jsem ani sochu, ani trůnní židli, to vše je pouhá představa, ale bylo mi udáno, co mám malovat.“ „Jakže?“ ptal se K., tvářil se úmyslně, jako by malíři zcela nerozuměl, „vždyť je to přece soudce a sedí na soudcovské stolici?“ „Ano,“ řekl malíř, „ale není to nijaký vysoký soudce a nikdy neseděl na takové trůnní židli.“ „A dá se přece malovat v tak slavnostním držení? Vždyť tu sedí jako nějaký soudní president.“ „Ano, pánové jsou ješitní,“ řekl malíř. „Ale mají vyšší povolení, aby se tak dali malovat. Jenže bohužel právě podle tohoto obrazu nelze posoudit jednotlivosti šatu a židle, pastelové barvy se na takové obrazy nehodí.“ „Ano,“ řekl K., „je divné, že je to malováno pastelovými barvami.“ „Soudce si to tak přeje,“ řekl malíř, „je to určeno pro jakousi dámu.“ Zdálo se, že pohled na obraz mu vnučil chuť k práci, vykasal si rukávy u košile, vzal do ruky několik tužek, a K. se díval, jak se pod třesoucími se hroty tužek u soudcovy hlavy tvoří zarudlý stín, který paprskovitě mizí k okraji obrazu. Ponenáhlu to zahrávání stínu obklopilo hlavu jako nějaká ozdoba anebo vysoké vyznamenání. Kolem sochy Spravedlnosti zůstala však půda kromě neznatelného odstínění světlá, a v té světlosti se socha zdála zvlášť vynikat, sotva již připomínala bohyni Spravedlnosti, ale nepřipomínala ani bohyni vítězství, nýbrž vypadala teď zcela jako bohyně lovu. Malířova práce přitahovala K-a víc, než chtěl; potom však si přece jen vyčítal, že zde je už tak dlouho a vlastně pořád ještě nic nepodnikl v své vlastní věci. „Jak se jmenuje ten soudce?“ zeptal se najednou. „To nesmím povědět,“ odpověděl malíř, byl hluboko skloněn nad obraz a zřejmě zanedbával svého hosta, jež zprvu přece přijal s takovou šetrností. K. to měl za rozmar a zlobil se proto, ježto tím ztrácel čas. „Vy jste patrně důvěrník soudu?“ zeptal se. Ihned odložil malíř tužky, vztyčil se, otřel ruku o ruku a podíval se s úsměvem na K-a. „Jen s pravdou

ven,“ řekl, „vy se chcete něco dovědět o soudu, jak je o tom také zmínka ve vašem doporučujícím listu, a mluvil jste nejdřív o mých obrazech, abyste si mne získal. Ale já vám to nezazlívám, vždyť jste nemohl vědět, že je to u mne nemístné. Ó, prosím!“ řekl s prudkou odmítavostí, když K. chtěl něco namítnout. A pokračoval pak: „Ostatně máte svou poznámkou úplně pravdu, jsem důvěrník soudu.“ Odmlčel se, jako by chtěl K-ovi poskytnout čas, aby se smířil s touto skutečností. Za dveřmi bylo teď zase slyšet dívky. Tlačily se asi kolem klíčové dírky, snad by lo také do pokoje vidět šterbinami. K. upustil od jakékoli omluvy, neboť nechtěl malíře od té věci odvrátit, zároveň však nechtěl, aby se malíř přespříliš holedbal a učinil se tak jaksi osobou nedostižnou, i zeptal se proto: „Je to veřejně uznané postavení?“ „Ne,“ řekl malíř zkrátka, jako by mu to bylo zarazilo další řeč. K. však nechtěl, aby malíř mlčel, a řekl: „Nu, často jsou taková neuznaná postavení vlivnější než uznaná.“ „Právě tak je tomu se mnou,“ řekl malíř a pokývl svráštělým čelem. „Mluvil jsem včera s továrníkem o vašem případě, ptal se mne, zda bych vám nechtěl pomoci, odpověděl jsem: ‚Ať jen jednou ke mně přijde,‘ a teď se těším, že jste se tak brzo dostavil. Zdá se, že si tu věc velmi připouštíte, a tomu se ovšem nijak nedivím. Nechcete snad nejdřív odložit kabát?“ Ačkoli K. hodlal pobýt jen zcela krátce, bylo mu malířovo vybídnutí přec velmi vhod. Vzduch v pokoji začal na něho ponenáhlu doléhat, již kolikrát se v údivu zadíval na malá železná kamínka v koutě, ve kterých zřejmě nebylo zatopeno, to dusno v pokoji bylo nevysvětlitelné. Zatím co odkládal zimník a rozepínal si také ještě kabát obleku, řekl malíř, omlouvaje se: „Já musím mít teplo. Je tady v pokoji velmi útulno, vidíte? Po té stránce má pokoj velmi dobrou polohu.“ K. na to nic neřekl, ale nebylo to vlastně teplo, co mu způsobovalo nevolnost, nýbrž byl to ten zatuchlý vzduch, v němž se skoro nedalo dýchat, pokoj nebyl asi už dávno provětrán. Tato nepříjemnost se pro K-a množovala tím, že ho malíř požádal, aby se posadil na postel, kdežto sám usedl na jedinou židli v pokoji před stojanem. Mimo to se zdálo, že si malíř nesprávně vykládá, proč K. zůstal jen na kraji postele, prosil, aby si K. udělal pohodlí, a ježto K. váhal, došel k němu a vtlačil ho hluboko

do peřin a polštářů. Pak se zas vrátil k své židli a zeptal se konečně první věcnou otázku, jež způsobila, že K. zapomněl na všechno ostatní. „Jste nevinen?“ zeptal se. „Ano,“ řekl K. Odpověď na tuto otázku mu téměř způsobovala radost, zejména když odpověď svědčila soukromému člověku a byla tedy vyřčena bez každé odpovědnosti. Aby se nabažil té radosti, dodal ještě: „Jsem úplně nevinen.“ „Tak,“ řekl malíř, sklonil hlavu a zdál se přemýšlet. Najednou zas pozvedl hlavu a řekl: „Jste-li nevinen, je věc velmi prostá.“ K-ův zrak se zakalil, ten člověk, který se vydává za důvěrníka soudu, mluví jako nevědomé děcko. „Má nevina věc nezjednodušuje,“ řekl K. Musil se přese všechno usmát a pomalu potřásl hlavou. „Záleží na mnoha jemnostech, do kterých ten soud zabředá. Nakonec však vytáhne nějakou velkou vinu odkudsi, kde původně nebylo vůbec nic.“ „Ba, ba, zajisté,“ řekl malíř, jako by K. zbytečně rušil jeho přemítání. „Vy však jste nevinen?“ „Nu ano,“ řekl K. „To je hlavní věc,“ řekl malíř. Protidůvody na něho nijak nepůsobily, jen nebylo přes jeho rozhodnost jasné, zda tak mluví z přesvědčení anebo jen z netečnosti. K. si to chtěl neprodleně zjistit a řekl proto: „Vy přece znáte ten soud jistě daleko líp než já, já nevím o mnoho víc, než co jsem o něm slyšel, ovšem od zcela rozdílných lidí. V tom jsou však všichni zajedno, že nikdo není obžalován jen tak zbůhdarma, a že soud, jakmile někoho obžaluje, je pevně přesvědčen o vině obžalovaného, a že je velmi těžké odvrátit jej od tohoto přesvědčení.“ „Těžké?“ zeptal se malíř a vyjel jednou rukou do vzduchu. „Nikdy nelze soud od toho odvrátit. Kdybych tady vymaloval všechny soudce vedle sebe na plátno a vy byste se před tím plátnem hájil, budete mít větší úspěch než před skutečným soudem.“ „Ano,“ řekl K. pro sebe a zapomněl, že chtěl na malíři jen vyzvídat.

Znova se kterási z dívek začala za dveřmi ptát: „Titorelli, nepůjde už brzo?“ „Mlčte!“ zavolal malíř ke dveřím, „což nevidíte, že mám s tím pánem rozmluvu?“ Ale dívka se tím nespokojila nýbrž ptala se: „Ty ho budeš malovat?“ A když malíř neodpověděl, řekla ještě: „Prosím tě, nemaluj ho, takového ohyzdu.“ Následovala vřava nesrozumitelných přitakavých výkřiků. Malíř byl skokem u dveří, otevřel je na škvíru–

bylo vidět prosebně vztažené, sepjaté ruce dívek – a řekl: „Nebudete-li zticha, shodím vás všechny se schodů. Posad'te se tady na stupně a nehlučte.“ Neposlechly asi hned, takže musil velet: „Dolů na stupně!“ Teprv pak nastalo ticho.

„Odpusťte,“ řekl malíř, když se zas vrátil ke K-ovi. K. se sotva obrátil ke dveřím, ponechal úplně malíři, zda se ho chce ujmout a na jaký způsob. Také teď sebou sotva i jen pohnul, kdy ž se malíř k němu naklonil a pošeptal mu do ucha, aby nebyl venku slyšen: „Také ty dívky náleží k soudu.“ „Jakže?“ zeptal se K., uhnul hlavou na stranu a díval se na malíře. Ten však se zas posadil na židli a řekl zpola žertem, zpola na vysvětlenou: „Vždyť přece všechno náleží k soudu.“ „Toho jsem si dosud ani nepovšiml,“ řekl K. krátce, malířova obecná poznámka zbavovala odkaz na dívky každé znepokojivosti. Přesto se K. chvílku díval ke dveřím, za nimiž dívky teď zticha seděly na stupních. Jen jedna protáhla štěrbinou mezi trámy stéblo slámy a popotahovala jím pomalu sem a tam.

„Zdá se, že dosud ještě nemáte žádný přehled o soudu,“ řekl malíř, měl nohy ze široka od sebe a špičkami nohou mlaskavě podupával na podlahu. „Ježto jste však nevinný, nebude vám ho ani třeba. Já sám vás z toho dostanu.“ „Jak to chcete dokázat?“ ptal se K. „Vždyť jste před chvílí řekl sám, že soud vůbec nic nedá na jakékoli důkazy.“ „Nedá jen na důkazy, jež se uvedou před soudem,“ řekl malíř a pozvedl ukazovák, jako by K. nebyl postřehl ten jemný rozdíl. „Jinak je však s tím, co se po této stránce zkusí za zády veřejného soudu, tedy v poradnách, na chodbách anebo na příklad i zde, v atelieru.“ Co malíř teď pověděl, nezdálo se K-ovi už tak nevěrohodné, shodovalo se to naopak velmi s tím, co slyšel také od jiných lidí. Ano, bylo to dokonce velmi slibné. Je-li opravdu tak snadno možné působit na soudce osobními styky, jak to líčil advokát, pak jsou styky malířovy s těmi ješitnými soudci zvlášť významné a zajisté znamenají něco, co se nesluší podceňovat. Pak tedy by se malíř velmi dobře zapojoval do kruhu pomocníků, jež K. poněáhlou kolem sebe shromáždil. V bance jednou

vynášeli jeho organizační nadání, zde, kde byl odkázán úplně jen na sebe, naskytovala se dobrá příležitost, aby je vyzkoušel do poslední možnosti. Malíř pozoroval účinek, jímž jeho objasnění na K-a zapůsobilo, a řekl pak s jakousi úzkostností: „Není vám nápadné, že mluvím skoro jako právník? To na mne tak působí ten nepřetržitý styk s pány od soudu. Rozumí se, že z toho mám velký prospěch, ale umělecký vzhled se z největší části ztratí.“ „Jakkpak jste se dostal po prvé do styku se soudci?“ ptal se K., chtěl si nejdřív získat malířovu důvěru, než ho takřka najme do svých služeb. „To bylo velmi prosté,“ řekl malíř, „já jsem to spojení zdědil. Již můj otec byl soudní malíř. To je postavení, které se vždycky dědí. Nových lidí k tomu nelze potřebovat. Pro malování různých úřednických stupňů jsou stanovena tak rozmanitá, složitá a především tajná pravidla, že vůbec nevejdou ve známost mimo okruh určitých rodin. Tam v zásuvce na příklad mám zápisky svého otce, jež nikomu neukážu. Ale jen kdo je zná, je způsobit, aby maloval soudce. Ale i kdybych je ztratil, zbylo by mi ještě tolik pravidel, jež mám v hlavě jen já, že by si nikdo nemohl činit nároky na mé postavení. Každý soudce chce přece být malován tak, jako byli malováni staří velcí soudcové, a to dovedu jen já.“ „To vám závidím,“ řekl K., myslé na své postavení v bance. „Vaším postavením nemůže tedy nic otrást?“ „Ovšem, nemůže,“ řekl malíř a hrdě nadnesl ramena. „Proto se také mohu odvážit, abych tu a tam pomohl nějakému chudáku, který má proces.“ „A jak to děláte?“ ptal se K., jako by to ani nebyl on, jež malíř právě nazval chudákem. Malíř však se nedal zmýlit, nýbrž řekl: „Ve vašem případě na příklad, ježto jste úplně nevinný, podniknu toto.“ Opětovná zmínka o jeho nevinosti byla K-ovi už na obtíž. Zdálo se mu někdy, jako by malíř takovými poznámkami činil příznivý výsledek procesu podmínkou pro svou pomoc, jež se tím ovšem měnila v úplnou nicotnost. Přes tyto pochybnosti se však K. zvládl a nepřerušil malíře. Vzdát se malířovy pomoci nechtěl, k tomu byl odhodlán, též mu tato pomoc nepřipadala nikterak nevalnější než pomoc advokátova. K. jí dokonce zdaleka dával přednost, protože byla nabízena nezáluďněji a nepokrytěji.

Malíř poposedl s židlí k posteli a pokračoval tlumeným hlasem: „Zapomněl jsem zeptat se vás především, jaké osvobození si přejete. Je trojí možnost, totiž skutečné osvobození, zdánlivé osvobození a průtah. Skutečné osvobození je ovšem nejlepší, jenže nemám ani nejmenší vliv na tento způsob řešení. Myslím, že není vůbec žádný jednotlivec, který by měl vliv na skutečné osvobození. Zde pravděpodobně rozhoduje jen nevina obžalovaného. Ježto jste nevinen, bylo by opravdu možné, abyste se spoléhal jen na svou nevinu. Pak byste však nepotřeboval ani mne, ani nějakou jinou pomoc.“

Tomuto spořádanému rozboru se K. zprvu velmi podivil, potom však řekl stejně potichu jako malíř: „Myslím, že si odporujete.“ „Jak to?“ zeptal se malíř trpělivě a zvrátil se s úsměvem na židli. Ten úsměv vzbudil v K-ovi pocit, jako by se teď chystal objevit rozpory nikoli v malířových slovech, nýbrž v samém soudním řízení. Přesto však necouvl a řekl: „Podotkl jste před chvílí, že soud vůbec nedá na důkazy, později jste to omezil na soud veřejný, a teď dokonce říkáte, že nevinný nepotřebuje před soudem pomoci. Již v tom je rozpor. Mimo to jste však před chvílí řekl, že na soudce lze zapůsobit osobně, teď však popíráte, že by se osobním zapůsobením dalo kdy dosíci skutečného osvobození, jak tomu říkáte. V tom je druhý rozpor.“ „Tyto rozpory lze snadno vysvětlit,“ řekl malíř. „Je tu řeč o dvojí různé věci, o tom, co je psáno v zákoně, a o tom, co jsem se osobně dověděl, to nesmíte zaměňovat. V zákoně, já jsem jej ovšem nečetl, praví se, jak se rozumí samo sebou, že se nevinný osvobozuje, a není v něm nic o tom, že by bylo možné vykonat na soudce nějaký vliv. Já však jsem se dověděl pravý opak. Nevím ani o jediném skutečném osvobození, zato však vím o mnohém ovlivnění. Je ovšem možné, že ve všech případech mně známých nebyla ani jednou dána nevina. Ale není-li to nepravděpodobné? V tolika případech ani jediná nevina? Už jako dítě jsem dával dobrý pozor, když otec doma vypravoval o procesech, také soudcové, kteří přicházeli do jeho atelieru, vypravovali o soudu, v našich vrstvách se vůbec nemluví o jiném; jakmile se mi naskytla příležitost, abych sám došel k soudu, po každé jsem jí využil,

nespočetné procesy jsem vyslechl ve významných fázích a sledoval je, pokud jsou viditelné, a přiznávám se – nezažil jsem ani jedno skutečné osvobození.“ „Ani jediné osvobození tedy,“ řekl K., jako by mluvil sám k sobě a k svým nadějím. „To však potvrzuje mínění, které o tom soudu již mám. Je to tedy marné i po této stránce. Jeden jediný kat mohl by nahradit celičkový soud.“ „Nesmíte zevšeobecňovat,“ řekl malíř nespokojen, „vždyť jsem mluvil jen o svých zkušenostech.“ „To přece stačí,“ řekl K. „či jste slyšel o osvobození z dřívější doby?“ „Taková osvobození,“ odpověděl malíř, „se prý opravdu vy skytla. Je jen velmi těžké zjistit to. Konečná rozhodnutí soudu se neuvěřejňují, nejsou přístupná ani soudcům, a tím se stává, že se o starých soudních případech dochovaly pouhé legendy. Ty pak obsahují ovšem dokonce většinou skutečná osvobození, lze jim věřit, prokázat se to však nedá. Než přece jen nesmíme jich zcela nedbat, jakousi pravdu zajisté do sebe mají, jsou též velmi krásné, já sám jsem maloval několik obrazů, jež mají takové legendy za obsah.“ „Pouhé legendy nezmění mé mínění,“ řekl K., „to se asi také před soudem nelze na ty legendy odvolat?“ Malíř se zasmál. „Ne, to nelze,“ řekl. „Pak je zbytečné mluvit o tom,“ řekl K., chtěl prozatím vyslechnout všechna mínění malířova, i když je měl za nepravděpodobná a i když odporovala jiným zprávám. Neměl teď čas, aby všechno, co mu malíř říkal, zkoumal co do pravdivosti anebo dokonce vyvracel, dokáže opravdu již věc nejkrajnější, pohne-li malíře, aby mu pomohl jakýmkoli, třeba i nerozhodujícím způsobem. Proto řekl: „Nechme tedy toho skutečného osvobození, zmínil jste se však ještě o dvou jiných možnostech.“ „O zdánlivém osvobození a průtahu. Jen o ty může jít,“ řekl malíř. „Nechtěl byste si však, než o tom začneme, svléci kabát? Je vám asi horko.“ „Je,“ řekl K., který až dosud dbal jen malířova objasňování, jemuž teď však, kdy mu bylo připomenuto horko, vyrazil hojný pot na čele. „Je to skoro nesnesitelné.“ Malíř pokývl, jako by velmi dobře chápal K-ovu nevolnost. „Nemohlo by se otevřít okno?“ zeptal se K. „Ne,“ řekl malíř. „Je to jen pevně zasazená skleněná deska, nedá se otevřít.“ Teď poznal K., že po celou tu dobu doufal, že najednou malíř nebo on sám přikročí k oknu a otevře je jediným trhnutím. Byl připraven na

to, že bude i mlhu dýchat otevřenými ústy. Pocit, že je zde úplně odloučen od vzduchu, způsoboval mu závrať. Udeřil lehce rukou na peřinu vedle sebe a řekl slabým hlasem: „Ale vždyť je to nepohodlné a nezdravé.“ „Ó ne,“ řekl malíř na obhajobu svého okna, „tím, že se nedá otevřít, drží se, ačkoli je to jen jednoduchá deska, teplo zde líp než dvojitým oknem. Chci-li však větrat, čehož není valně třeba, protože štěrbinami v trámech všude vniká vzduch, mohu otevřít jedny ze svých dveří anebo dokonce oboje.“ Trochu potěšen tímto vysvětlením, rozhlížel se K., aby našel druhé dveře. Malíř to zpozoroval a řekl: „Jsou za vámi, musil jsem je zastavit postelí.“ Teď teprv uviděl K. drobné dveře ve zdi. „Je to tu všechno příliš malé na atelier,“ řekl malíř, jako by chtěl předejít nějakou K-ovu výtku. „Musil jsem se zařídit, jak se dalo. Ta postel přede dveřmi stojí ovšem na velmi špatném místě. Soudce na příklad, kterého teď maluji, přichází vždy dveřmi u postele, a já jsem mu také dal klíč od těch dveří, aby mohl, nejsem-li doma, počkat na mne zde v atelieru. Teď však přichází obvykle časně ráno, zatím co ještě spím. Vytrhne mě to, jak se rozumí, po každé z nejhlubšího spánku, když se vedle postele otevrou dveře. Ztratil byste každou úctu k těm soudcům, kdybyste slyšel kletby, jimiž ho vítám, když ráno leze přes mou postel. Mohl bych mu ovšem vzít klíč, ale tím by se to jen zhoršilo. Lze tady všechny dveře hravě vypáčit.“ Za celé této řeči uvažoval K., má-li si svléci kabát, konečně však uznal, že neučiní-li tak, bude neschopen, aby zde ještě zůstal, proto si svlekl kabát, položil si jej však přes koleno, aby si jej mohl zas obléknout, jakmile bude porada skončena. Sotva si svlekl kabát, zvolala jedna z dívek: „On si svlík kabát!“ a bylo slyšet, jak se všechny tlačí ke skulinám, aby tu podívanou viděly na vlastní oči. „Dívky totiž myslí,“ řekl malíř, „že vás budu malovat a že se proto svlékáte.“ „Tak,“ řekl K., jen málo obveselen, neboť nebylo mu o mnoho lépe než předtím, ačkoli teď seděl bez kabátu. Skoro nasupen se zeptal: „Jakže jste říkal těm druhým dvěma možnostem?“ Už ty výrazy zase zapomněl. „Zdánlivé osvobození a průtah,“ řekl malíř. „Záleží na vás, co z toho si zvolíte. Obojího můžete dosíci mým přispěním, rozumí se, že nikoli bez námahy, rozdíl po této stránce je ten, že zdánlivé osvobození

vyžaduje soustředěnou námahu dočasnou, průtah námahu daleko nepatrnější, ale trvalou. Nejdřív tedy zdánlivé osvobození. Kdybyste si je přál, napíšu na arch papíru potvrzení, že jste nevinen. Jak takové potvrzení zní, vím od svého otce, a je to znění zcela bezpečné. S tím potvrzením dojdu pak k soudcům, s nimiž se znám. Nejdřív třeba potvrzení předložím soudci, kterého maluji, dres večer, až mi přijde sedět. Předložím mu potvrzení, prohlásím mu, že jste nevinen, a zaručím se za vaši nevinu. To však je ručení nejen vnější, nýbrž skutečné, závazné.“ V malířových očích bylo cosi jako výčitka, že K. naň chce uvalit břemeno takového ručení. „To by od vás byla velká laskavost,“ řekl K. „A soudce by vám uvěřil a přesto by mě neosvobodil doopravdy?“ „Jak jsem už řekl,“ odpověděl malíř. „Ostatně není naprosto jisto, že by mi uvěřil každý, některý soudce by na příklad žádal, abych vás k němu dovedl. To byste pak tedy musil jít se mnou. Ovšem je v takovém případě věc už napolo vyhrána, a to zejména proto, že bych vás, jak se rozumí, předem dopodrobna poučil, jak si u soudce máte počínat. Hůře je u soudců, kteří mne – i to se stane prostě odmítnou. Těch se musíme vzdát, ačkoli zajisté neopominu pokusit se o ně, ale můžeme se jich také vzdát, neboť jednotliví soudcové zde nemohou rozhodovat. Jakmile se mi na to potvrzení podpíše sdostatek soudců, zajdu s potvrzením k soudci, který má právě váš proces. Možná, že budu mít i jeho podpis, pak se všechno vyvine ještě trochu rychleji než jindy. Zpravidla není však potom vůbec již mnoho překážek, je to pak pro obžalovaného doba největší naděje. Je to divné, ale pravda, lidé jsou v té době naplněni větší nadějí než po osvobození. Není teď už třeba nijaké zvláštní námahy. Soudce má v tom potvrzení záruku od určitého počtu soudců, může vás bez obav osvobodit, a nepochybně tak učiní, už aby vyhověl mně a jiným známým, ale ovšem teprv po různých formalitách. Vy však opustíte okruh soudu a jste svobodeni.“ „Jsem pak tedy svobodeni,“ řekl K. váhavě. „Ano,“ řekl malíř, „ale jen zdánlivě svobodeni, anebo, abych se vyjádřil lépe, dočasně svobodeni. Nejnižší soudcové totiž, k nimž náleží moji známí, nemají právo, aby osvobodili s konečnou platností, toto právo má jen nejvyšší soud, nadobro nedostupný vám, mně a nám

všem. Jak to tam vypadá, nevíme a nechceme ostatně ani vědět. Velké právo, aby zprostiti obžaloby, naši soudcové tedy nemají, zato však mají právo, aby od obžaloby odpoutali. To znamená, že budete-li takto osvobozen, jste prozatím obžalobě odňat, ale vznáší se i nadále nad vámi a může nabýt ihned účinnosti, jakmile jen přijde vyšší rozkaz. Ježto mám se soudem tak dobré styky, mohu vám také povědět, jak se v předpisech pro soudní kanceláře zračí i po stránce čistě vnější rozdíl mezi osvobozením skutečným a zdánlivým. Při osvobození skutečném mají se soudní spisy odložit nadobro, zmizí úplně z řízení, nejen obžaloba, také proces a dokonce osvobození se zničí, všechno se zničí. Jinak při osvobození zdánlivém. Se spisem nenastala žádná jiná změna, než že byl obohacen o potvrzení nevinu, o osvobození a o odůvodnění osvobozovacího nálezu. Ale jinak zůstává spis v řízení, postupuje se dál vyšším soudcům, jak si toho žádá nepřetržitá činnost soudních kancelářů, vrací se k nižším soudcům a putuje tak s většími a menšími výkyvy, s většími a menšími zastávkami sem a tam. Tyto cesty jsou nevypočitatelné. Díváme-li se zvenčí, může se někdy zdát, že všechno je dávno zapomenuto, že se spis ztratil a že osvobození je úplně. Zsvěcený člověk tomu neuvěří. Žádný spis se neztratí, u soudu není žádného zapomenutí. Jednoho dne – nikdo by se nenadál – vezme nějaký soudce ten spis pozorněji do ruky, pozná, že v tomto případě obžaloba ještě nezanikla, a nařídí okamžité zatčení. Předpokládal jsem zde, že mezi zdánlivým osvobozením a novým zatčením mine dlouhá doba, to je možné, a vím o takových případech, ale je stejně dobře možné, že se osvobozený vrátí od soudu domů a už tam čekají pověřenci, aby ho zatkli znova. Pak je svobodný život ovšem u konce.“ „A proces započne znova?“ ptal se K. skoro pochybovačně. „Ovšem, řekl malíř, „proces začne znova, je však zase možnost, stejně jako předtím vymoci zdánlivé osvobození. Člověk pak musí znova sebrat všechny síly a nesmí se vzdát.“ Poslední slova řekl malíř snad pod dojmem, jímž na něho působil K., jenž se trochu zhroutil. „Není však,“ ptal se K., jako by teď chtěl předejít nějaká malířova odhalení, „těžší vymoci druhé osvobození, než vymoci první?“ „Po té stránce,“ odpověděl malíř, „nelze říci nic určitého. Myslíte tím snad, že soudcové

jsou druhým zatčením ve svém úsudku nějak zaujati v neprospěch obžalovaného? Nejsou. Vždyť soudcové už při osvobození pamatovali na možnost opětného zatčení, Tato okolnost se tedy sotva uplatní. Zato však je možné, že se z nespočetných jiných důvodů změnila nálada soudců, jakož i jejich právní posuzování případu, a usilování o druhé osvobození musí se proto přizpůsobit pozměněný m okolnostem a musí být zpravidla stejně účinnivé jako před prvním osvobozením.“ „Ale toto druhé osvobození není přece zas konečné,“ řekl K. a kroutil odmítavě hlavou. „Ovšem že není,“ řekl malíř, „po druhém osvobození přijde třetí zatčení, po třetím osvobození čtvrté zatčení a tak dále. To je dáno již pojmem zdánlivého osvobození.“ K. mlčel. „Zdánlivé osvobození se vám patině nezdá dosti výhodné,“ řekl malíř, „snad vám vyhovuje průtah lépe. Mám vám vysvětlit, v čem záleží průtah?“ K. pokývl. Malíř se ze široka opřel o lenoch židle, jeho noční košile byla rozhalena, vsunul pod ni ruku, kterou si pojížděl na prsou a po stranách. „Průtah,“ řekl malíř a díval se chvílku před sebe, jako by hledal dokonale výstižné vysvětlení, „průtah záleží v tom, že se proces trvale zachovává v nejnižším procesním stadiu. Aby se toho dosáhlo, je třeba, aby obžalovaný a pomocník, zejména však pomocník, zůstal v neustálém osobním styku se soudem. Opakuji, není k tomu třeba takového vynaložení síly, jako když jde o to, aby se vymohlo zdánlivé osvobození, zato však je třeba daleko větší pozornosti. Proces se nesmí ztrácet s očí, musí se v pravidelných obdobích a mimo to i při zvláštních příležitostech docházet k soudci a je třeba, abychom si na každý možný způsob zachovali jeho přízeň; nejsme-li se soudcem osobně známi, musíme na něho působit známými soudci, aniž se snad proto smíme vzdát bezprostředních rozhovorů s ním. Neopomineme-li v této příčině nic, můžeme s dostatečnou určitostí počítat, že se proces nedostane ze svého pivního stadia. Proces sice neustává, ale obžalovaný je skoro stejně zajištěn před odsouzením, jako kdyby byl na svobodě. Proti zdánlivému osvobození má průtah výhodu, že budoucnost obžalovaného je méně nejistá, zůstává ochráněn od úleku náhlých zatčení a nemusí se obávat, že mu snad právě v dobách, kdy jeho ostatní okolnosti jsou pro to nejméně

vhodné, nastanou trampoty a rozčilování, jak jsou spojeny s vymáháním zdánlivého osvobození. Ovšem má i průtah pro obžalovaného některé nevýhody, jež nesmíme podceňovat. Nemyslím při tom na to, že obžalovaný zde nikdy není svoboděn, to přece vlastně není ani při zdánlivém osvobození. Je tu jiná nevýhoda. Proces nemůže stát, aniž jsou pro to dány důvody alespoň zdánlivé. Musí se tedy v procesu dít něco navenek. Je proto třeba učinit čas od času všeliká opatření, obžalovaný musí být vyslýchán, musí se konat vyšetřování a tak dále. Proces se jedním slovem musí napořád otáčet v malém okruhu, na který byl uměle omezen. To ovšem přináší obžalovanému některé nepříjemnosti, ale ty si zas nepředstavujte jako něco přespříliš zlého. Vždyť je to všechno jen vnějšího rázu, jsou tedy na příklad výsledky jen zcela kratičké, nemá-li člověk někdy čas anebo chuť, aby tam došel, může se omluvit, může dokonce ta opatření u některých soudců sjednat na dlouhý čas napřed společnou dohodou, jde tu v podstatě jen o to, aby se člověk, ježto je obžalován, občas hlásil u svého soudce. „Již za posledních slov přehodil si K. kabát přes paži a vstal. „Už vstává!“ ozvalo se ihned volání venku přede dveřmi. „Vy už chcete odejít?“ zeptal se malíř, jenž vstal rovněž. „To vás jistě odtud zahání ten vzduch. Je mi to velmi trapné. Chtěl bych vám také ještě všelicos povědět. Musil jsem dbát největší stručnosti. Doufám však, že jsem mluvil srozumitelně.“ „Ó ano,“ řekl K., jež bolela hlava od námahy, s níž se nutil poslouchat. Přes toto potvrzení řekl malíř, shrnuje všechno ještě jednou, jako by chtěl K-ovi dát na cestu domů nějakou útěchu: „Obě metody mají společný rys, že způsobí, aby obžalovaný nebyl odsouzen.“ „Nezpůsobí však, aby byl skutečně osvobozen,“ řekl K. tiše, jako by se styděl, že to rozpoznal. „Vystihl jste jádro věci,“ řekl malíř rychle. K. položil ruku na zimmník, nemohl se však odhodlat, aby si oblekl kabát. Nejráději by byl všechno popadl a běžel s tím na svěží vzduch. Také dívky ho nemohly přimět, aby se oblekl, ačkoli předčasně už na sebe volaly, že se obléká. Malíři záleželo na tom, aby si nějak vysvětlil K-ovu náladu, řekl proto: „Patrně jste se ještě nerozhodl o mých návrzích. Schvaluji to. Byl bych vám dokonce poradil, abyste se nerozhodl ihned. Výhody a nevýhody jsou zde jemné

jak vlásek. Člověk si musí všechno přesně odhadnout. Ovšem nesmí ani ztrácet příliš mnoho času.“ „Přijdu brzo zas,“ řekl K., jenž si v náhlém rozhodnutí oblekl kabát, přehodil si zimmník přes rameno a pospíšil ke dveřím, za nimiž se teď dívky daly do křiku. K-ovi bylo, jako by křičící dívky viděl naskrz dveřmi. „Musíte však splnit slovo,“ řekl malíř, který ho nenásledoval, „jinak přijdu do banky, abych se poptal.“ „Tak už otevřete ty dveře,“ řekl K. a lomcoval klikou, kterou dívky venku držely, jak pozoroval podle tlaku. „Chcete, aby vás dívky obtěžovaly?“ ptal se malíř. „Použijte raději tohoto východu,“ a ukázal na dveře za postelí. K. s tím byl srozuměn a skočil zpátky k posteli. Ale místo aby tam otevřel dveře, vlezl malíř pod postel a ptal se odtamtud: „Jen ještě okamžik; nechtěl byste se ještě podívat na obraz, který bych vám mohl prodat?“ K. nechtěl být nezdvorný, vždyť se ho malíř opravdu ujal a slíbil mu, že mu pomůže i dál, též se pro K-ovu zapomnětlivost dosud nepojednalo o mzdě za tu pomoc, proto ho teď K. nemohl odmítnout a dal si ukázat obraz, ačkoli se třásl netrpělivostí, aby se dostal z atelieru. Malíř vytáhl zpod postele hromadu nerámovaných obrazů, jež byly tak velmi pokryty prachem, že když malíř jej chtěl sfouknout s hořeniho obrazu, vířil prach K-ovi drahnou chvíli zalykavě před očima. „Vřesoviště,“ řekl malíř a podal K-ovi obraz. Zpodoboval dva slaboučké stromky, jež daleko od sebe stály v tmavé trávě. V pozadí byl mnohobarevný západ slunce. „Dobrá,“ řekl K., „koupím jej.“ K. se z nerozvážnosti vyjádřil tak stručně, byl proto rád, když malíř, místo aby mu to zazlival, zvedl se země druhý obraz. „Zde je protějšek k tomu obrazu,“ řekl malíř. Obraz byl snad míněn jako protějšek, nebylo však znát ani nejmenší rozdíl proti prvnímu obrazu, zde byly ty stromy, zde táž tráva a tam týž západ slunce. Ale K-ovi na tom málo záleželo. „Jsou to krásné krajiny,“ řekl, „koupím obě a pověsím si je v kanceláři.“ „Zdá se, že se vám ten motiv líbí,“ řekl malíř a vytáhl třetí obraz, „to je dobře, že tu mám ještě podobný obraz.“ Obraz nebyl však podobný, nýbrž bylo to úplně totéž vřesoviště jako předtím. Malíř dobře využíval příležitosti, aby prodal staré obrazy. „Vezmu ještě i ten,“ řekl K. „Co stojí ty tři obrazy?“ „O tom si povíme příště,“ řekl malíř. „Máte teď naspěch, a zůstaneme přece ve spojení.“

Ostatně mě těší, že se vám ty obrazy líbí, dám vám s sebou všechny obrazy, jež mám zde dole. Jsou to samá vřesoviště, namaloval jsem už mnoho vřesovišť. Někteří lidé takové obrazy odmítají, protože jsou příliš ponuré, jiní však, a vy k nim náležíte, mají rádi právě ponurost.“ Ale K. teď neměl zájem o odborné zkušenosti žebravého malíře. „zabalte všechny obrazy!“ zvolal, vpadaje malíři do řeči, „zítra přijde můj sluha a odnese je.“ „Není třeba,“ řekl malíř. „Doufám, že se mi podaří opatřit vám nosiče, který půjde hned s vámi.“ A nahnul se konečně nad postel a odemkl dveře. „Vystupte beze všeho na postel,“ řekl malíř, „to dělá každý, kdo sem vejde.“ K. nebyl by ani bez tohoto vybidnutí dbal nějaké šetrnosti, postavil dokonce už jednu nohu rovnou na peřinu, tu se podíval otevřenými dveřmi ven a zase stáhl nohu. „Co je to?“ ptal se malíře. „Čemu se dívíte?“ zeptal se malíř rovněž udiven. „Jsou to soudní kanceláře. Což jste nevěděl, že zde jsou soudní kanceláře? Soudní kanceláře jsou přece skoro na každé půdě, proč by měly chybět právě zde? Také můj atelier náleží vlastně k soudním kancelářím, soud mi však tu místnost poskytl.“ K. se neulekl ani tak toho, že se také zde shledává se soudními kancelářemi, ulekl se hlavně sebe, své nevědomosti v soudních věcech. Zdálo se mu základním pravidlem pro chování obžalovaného, aby byl vždy připraven, aby se nikdy nedal překvapit, aby se nedíval netušivě vpravo, když soudce stojí vlevo od něho – a právě proti tomuto základnímu pravidlu se napořád prohřešoval. Před ním se prostírala dlouhá chodba, z níž vanul vzduch, vedle něhož vzduch v atelieru byl hotové osvěžení. Po obou stranách chodby byly lavice, zcela jako v čekárně kanceláře, jež byla pro K-a příslušná. Zdálo se, že platí podrobné předpisy pro zařízení kanceláří. V tu dobu právě nebylo na chodbě mnoho stran. Zpola tam seděl, zpola ležel jakýsi muž, tvář měl na lavici zaborenou do paží a zdálo se, že spí; jiný muž stál v přítmí na konci chodby. K. teď přešel přes postel, malíř ho následoval s obrazy. Potkali brzo soudního sluhu – K. teď poznával už všechny soudní sluhy podle zlatého knoflíku, který měli na občanském oděvu mezi obyčejnými knoflíky – a malíř mu přikázal, aby doprovodil K-a s obrazy. K. se víc potácel, než šel, kapesník si tiskl k ústům. Byli už

skoro u východu, tu se jim přihnaly vstříc ty dívky, jichž tedy K. nezůstal ušetřen. Patrně viděly, jak se otevřely druhé dveře atelieru, a daly se oklikou, aby vnikly z této strany. „Teď už nemohu s vámi!“ volal malíř a smál se pod návalem děvčat. „Na shledanou! A neuvažujte příliš dlouho!“ K. se za ním ani neotočil. Na ulici přivolal první povoz, který cestou potkal. Záleželo mu na tom, aby se zbavil sluhy, jehož zlatý knoflík měl bez ustání na očích, i když jiným lidem patrně nebyl nápadný. Samou úslužností chtěl se sluha posadit dokonce na kozlík. K. ho však zahnal dolů. Minulo již dávno poledne, když K. dojel před banku. Byl by rád obrazy nechal ve voze, obával se však, že by se mohla naskytnout nutnost, aby se jimi malíři vykázal. Dal je proto donést do své kanceláře a uzamkl je do nejspodnější zásuvky svého stolu, aby alespoň v nejbližších dnech byly v bezpečí před zraky ředitelova náměstka.

Kapitola osmá

Obchodník Block

Výpověď advokátovi

Konečně se K. přece rozhodl, že odejme advokátovi zastupování ve své věci. Pochybnosti, zda takové počínání je správné, nedaly se sice zahladit, ale převahu mělo přesvědčení, že toho je třeba. Toho dne, kdy chtěl zajít k advokátovi, odňalo to rozhodnutí K-ovi mnoho pracovní síly, pracoval zvláště pomalu, musil velmi dlouho zůstat v kanceláři, a bylo již po desáté hodině večerní, když konečně stál před advokátovými dveřmi. Ještě než zazvonil, uvažoval, nebylo-li by lépe, kdyby dal advokátovi výpověď telefonicky – anebo dopisem, osobní rozhovor bude zajisté velmi trapný. Přesto se ho K. nakonec nechtěl zříci, při každém jiném způsobu výpovědi přijal by ji advokát mlčky anebo několika formálními slovy, a K. by se, ledaže by Lenka něco vyzvěděla, nikdy nedověděl, jak advokát výpověď přijal a jaké následky by výpověď mohla pro K-a mít podle advokátova nikoli bezvýznamného mínění. Bude-li však advokát sedět K-ovi tváří v tvář a překvapí-li ho K. výpovědí, snadno vyzví všechno, oč mu jde, z jeho tváře a chování, i kdyby advokát nedal na sobě mnoho vyzvědět. Nebylo dokonce ani vyloučeno, že ho advokát přesvědčí, že by přece jen bylo dobře, kdyby mu ponechal obhajobu, a že pak svou výpověď odvolá.

První zazvonění u advokátových dveří bylo jako obyčejně marné. „Lenka by mohla být hbitější,“ pomyslí si K. Ale bylo už výhodou, nevmísil-li se do toho druhý nájemník, jak obyčejně dělal, a to tak, že buď začal obtěžovat ten člověk v županu, anebo někdo jiný. Zatím co K. tiskl po druhé tlačítko, ohlédl se po těch druhých dveřích, tentokrát zůstaly však i ony zavřeny. Konečně se u špehýrky advokátových dveří zjevily dvě oči, nebyly to však Lenčiny oči. Kdosi odmykal dveře, opíral se však prozatím ještě o ně, zavolal zpátky do bytu: „To je on!“ a teprv potom otevřel úplně. K. předtím nalehl na dveře, neboť už

slyšel, jak se za ním ve dveřích druhého bytu chvatně otočil klíč v zámku. Když se tedy dveře před ním konečně otevřely, v řítit se téměř do předsíně a spatřil ještě, jak Lenka, již svědčilo varovné volání muže, který otevřel dveře, utíká v pouhé košili chodbou mezi pokoji. Díval se chvíli za ní a obrátil se pak k muži, který mu otevřel dveře. Byl to vychrtlý mužíček, vousatý, v ruce držel svíčku. „Vy jste tu zaměstnán?“ ptal se K. „Ne,“ odpověděl muž, „jsem zde cizí, advokát je jen mým právním zástupcem, jsem tu v právní věci.“ „Bez kabátu?“ zeptal se K. a ukázal posuňkem na jeho nedostatečné odění. „Ach, odpusťte!“ řekl muž a sám na sebe svítil svíčkou, jako by teprv teď viděl, v jakém je stavu. „Lenka je vaše milá?“ zeptal se K. zkrátka. Stál trochu rozkročen, ruce, v nichž držel klobouk, svíral na zádech. Již to, že měl na sobě silný zimník, dávalo mu velkou převahu nad tím vyhublým krskem. Ten řekl: „Ó Bože,“ a vznesl jednu ruku ve vylekané obraně před obličej, „ne, ne, co si to jen myslíte?“ „Vypadáte věrohodně,“ řekl K. s úsměvem, „ale přesto – pojd’te.“ Pokynul mu kloboukem a nechal ho jít před sebou. „Jakpak se jmenujete?“ ptal se K. cestou. „Block, obchodník Block,“ řekl maličký a otočil se při tom představování po K-ovi, ale K. nedopustil, aby se zastavil. „Je to vaše skutečné jméno?“ ptal se K. „Ovšem,“ zněla odpověď, „proč jen pochybujete?“ „Myslíl jsem, že byste mohl mít důvod, abyste zamlčel své jméno,“ řekl K. Bylo mu tak volno, jako bývá jen člověku, který v cizině mluví s lidmi nízkého stavu, ponechá si všechno pro sebe, co se týká jeho vlastní osoby, mluví jen klidně o zájmech ostatních lidí, povyšuje je tím před sebou, může je však i podle libosti nechat padnout. U dveří advokátovy pracovny se K. zastavil, otevřel je a zavolal na obchodníka, který šel poslušně dál: „Ne tak spěšně! Posviťte tady!“ K. my slil, že Lenka se zde snad schovala, ale pokoj byl prázdný. Před soudcovým obrazem zadržel K. obchodníka zezadu za šle. „Znáte toho zde?“ zeptal se a ukázal ukazovákem do výše. Obchodník pozvedl svíčku, vzhlédl mžikavě a řekl: „Je to nějaký soudce.“ „Vysoký soudce?“ ptal se K. a postavil se stranou od obchodníka, aby pozoroval dojem, jímž obraz na něho působí. „Je to vysoký soudce,“ řekl. „Nejste zrovna znalec,“ řekl K. „Mezi

podřízenými vyšetřovacími soudci je to nejpodřízenější.“ „Teď si vzpomínám,“ řekl obchodník a sklonil svíčku, „také jsem to už slyšel.“ „Ale to se rozumí,“ zvolal K., „vždyť jsem zapomněl, to se rozumí, že jste to už slyšel.“ „Ale pročpak, pročpak?“ ptal se obchodník, zatím co se, poháněn K-ovými rukama, pohyboval ke dveřím. Venku na chodbě řekl K.: „Vy přece víte, kde se Lenka schovala?“ „Schovala?“ řekl obchodník, „to ne, bude ale v kuchyni a vaří asi advokátovi polévku.“ „Pročpak jste to neřekl hned?“ zeptal se K. „Vždyť jsem vás tam chtěl dovést, ale vy jste mě zavolal zpátky,“ odpověděl obchodník, jako zmaten těmi odporujícími si rozkazy. „Vy si asi myslíte, že jste velký chytrák,“ řekl K., „tak tedy mě velte!“ V kuchyni K. ještě nikdy nebyl, byla ku podivu velká a bohatě vybavena. Jen krb byl třikrát tak velký, jako bývají obyčejné krby, z ostatku nebylo vidět žádné jednotlivosti, neboť kuchyň teď osvětlovala jen lampička, která visela u vchodu. U krbu stála Lenka v bílé zástěře, jako vždy, a vyprazdňovala vajíčka do hrnce, který stál na lihovém plameni. „Dobrý večer, Josefe,“ řekla a podívala se na něho úkosem. „Dobrý večer,“ řekl K. a ukázal rukou na židli stojící stranou, aby si obchodník na ni sedl, což též učinil. K. však přistoupil zcela blízko za Lenku, sklonil se nad její rameno a ptal se: „Kdo je ten člověk?“ Lenka objala K-a jednou rukou, druhá míchala polévku, přitáhla si ho dopředu k sobě a řekla: „Je to velký ubožák, chudý obchodník, jakýsi Block. Jen se na něho podívej.“ Oba se podívali dozadu. Obchodník seděl na židli, na kterou mu ukázal K., svíčku, jejíž světlo bylo tel zbytečné, sfoukl a prsty tiskl knot, aby nedýmal. „Bylas v košili,“ řekl K. a obrátil rukou její hlavu zase ke krbu. Mlčela. „Je to tvůj mileneček?“ ptal se K. Chtěla se chopit hrnce s polévkou, ale K. ji vzal za obě ruce a řekl: „Nuže, odpověz!“ Řekla: „Pojď do pracovny, všechno ti vysvětlím.“ „Ne,“ řekl K., „chci, abys to vy světlnila tady.“ zavěsila se mu kolem krku a chtěla ho políbit. K. jí však zabránil a řekl: „Nechci, abys mě teď líbala.“ „Josefe,“ řekla Lenka a dívala se K-ovi prosebně a přece zpřímá do očí, „snad nebudeš žárlit na pana Blocka. – Rudi,“ řekla pak, obracejíc se na obchodníka, „tak mi přece pomoz, vždyť vidíš, jak jsem podezřívána, nech tu svíčku.“ Bylo by se mohlo myslit, že

nedával pozor, ale byl úplně zasvěcen. „Také já bych nevěděl, proč byste měl žárlit,“ řekl ne zrovna chytře. „Já to vlastně také nevím,“ řekl K. a zadíval se s úsměvem na obchodníka. Lenka se dala do hlasitého smíchu, použila K-ovy nepozornosti, aby se do něho zavěsila, a šeptala: „Nech ho teď, vždyť vidíš, jaký je to člověk. Trochu jsem se ho ujala, protože to je advokátův velký klient, pro nic jiného. A ty? Chceš si ještě dnes promluvit s advokátem? Je dnes velmi nemocen, ale chceš-li, přece tě ohlásím. Ale přes noc zůstaneš u mne, zcela jistě. Už jsi tak dlouho u nás nebyl, i advokát se po tobě ptal. Nezanedbávej proces! Také já ti povím všelicos, co jsem se dověděla. Teď však nejdřív sundej ten zimmník!“ Pomohla mu při svlékání, vzala mu z ruky klobouk, odběhla s věcmi do předsíně, aby je pověsila, přiběhla pak zpátky a dohlédla na polévku. „Mám tě nejdřív ohlásit, či mu mám nejdřív donést polévku?“ „Nejdřív mě ohlas,“ řekl K. Byl rozmrzen, původně hodlal s Lenkou dopodrobna pojednat o své věci, zejména o zamýšlené výpovědi advokátovi, avšak obchodníkova přítomnost mu odňala chuť. Teď však měl svou věc přece za příliš důležitou, než aby ten obchodníček do ní směl snad zasáhnout rozhodujícím způsobem, i zavolal Lenku, jež byla už na chodbě, zase zpátky. „Dones mu přece jen nejdřív polévku,“ řekl, „ať se posílí na rozmluvu se mnou, bude to potřebovat.“ „Vy jste také advokátův klient,“ řekl jako na potvrzenou obchodník potichu ze svého kouta. Nebylo to však vlídně přijato. „Co je vám po tom?“ řekl K., a Lenka řekla: „Budeš zticha? – „Tak mu tedy nejdřív donesu polévku,“ řekla Lenka K.-ovi a vy lila polévku na talíř. „Ale je potom nebezpečí, že brzo usne, po jídle brzo usíná.“ „Co mu povím, zaplaší mu spaní,“ řekl K., pořád chtěl dát najevo, že hodlá s advokátem jednat o něčem důležitém, chtěl, aby se ho Lenka vyptávala, a teprv pak se jí chtěl ptát na radu. Ona však plnila jen přesně udělené rozkazy. Když šla s šálkem mimo něho, naschvál něžně vrazila do K-a a zašeptala: „Až sní polívku, hned tě ohlásím, abych tě co nejdřív zas dostala.“ „Jen jdi,“ řekl K., „jen jdi.“ „Bud přece trochu přívětivější,“ řekla a otočila se ještě ve dveřích i s šálkem celý m tělem k němu.

K. se díval za ní; teď byl s konečnou platností rozhodnut, že dá advokátovi výpověď, bylo zajisté i lépe, že předtím nemohl s Lenkou o tom promluvit; stěží má dostatečný přehled o celé věci, jistě by ho byla zrazovala, byla by možná K-a opravdu také tentokrát odvrátila od výpovědi, byl by i nadále zůstal na pochybách a v neklidu, a nakonec by byl po nějaké době přece jen provedl své rozhodnutí, neboť to rozhodnutí je přespříliš nutkavé. Čím dřív je však provede, tím větší škody se vyvaruje. Snad by ostatně mohl ten obchodník o tom něco povědět.

K. se otočil, sotva to obchodník zpozoroval, už chtěl vstát. „Jen zůstaňte sedět,“ řekl K. a přitáhl si židli vedle něho. „Vy jste už dávno klient advokátův?“ ptal se K. „Ano,“ řekl obchodník, „velmi starý klient.“ „Kolik let vás už zastupuje?“ ptal se K. „Nevím, jak to myslíte,“ řekl obchodník, „v obchodních právních věcech – mám obchod s obilím – mě advokát zastupuje už od doby, kdy jsem převzal obchod, tedy asi dvacet let, v mém vlastním procesu, po kterém se asi ptáte, mě zastupuje také od začátku, je tomu už víc než pět let, ano, daleko přes pět let,“ dodal pak a vyňal starou náprsní tobolku, „zde mám všechno napsáno; chcete-li, povím vám přesná data. Člověk si to těžko všechno pamatuje. Můj proces trvá asi už mnohem déle, začal brzo po smrti mé žehy, a to je už víc než půl šesta roku.“ K. k němu přisedl blíž. „Advokát tedy pracuje také v obyčejných právních věcech?“ ptal se. Toto spojení soudů a právních věd zdálo se K-ovi nadmíru uklidňující. „Ovšem,“ řekl obchodník a pošeptal pak K-ovi: „Říká se dokonce, že je v těchto právních věcech lepší než v těch druhých.“ Ale pak se zdálo, že lituje toho, co řekl, položil K-ovi ruku na rameno a pravil: „Prosím vás snažně, nevyzrad'te mě.“ K. mu na uklidněnou poklepal na stehno a řekl: „Ne, nejsem zrádce.“ „On je totiž mstivý,“ řekl obchodník. „Proti tak věrnému klientovi zajisté nic nepodnikne,“ řekl K. „A přece,“ řekl obchodník, „když se rozčilí, nezná žádný rozdíl, ostatně mu nejsem věren, abych řekl pravdu.“ „Jak to ne?“ ptal se K. „Mám se vám s tím svěřit?“ ptal se obchodník na pochybách. „Myslím, že můžete,“ řekl K. „Nuže,“ řekl obchodník, „svěřím se vám s tím

zčásti, musíte mi však povědět také nějaké tajemství, abychom si vůči advokátovi byli jisti jeden druhým.“ „Jste velmi opatrný,“ řekl K., „ale já vám povím tajemství, které vás úplně uklidní. V čem tedy záleží vaše nevěra vůči advokátovi?“ „Mám,“ řekl obchodník váhavě a hlasem, jako by se přiznával k čemusi nečestnému, „mám mimo něho ještě jiné advokáty.“ „To přece není nic tak zlého,“ řekl K. trochu zklamán. „Zde ano,“ řekl obchodník, který od svého přiznání ještě ztěžka dýchal, ale po K-ově poznámce pojal větší důvěru. „Není to dovoleno. A nejméně je dovoleno, aby si člověk vedle tak zvaného advokáta vzal ještě pokoutní advokáty. A právě to jsem udělal, mám kromě něho ještě pět pokoutních advokátů.“ „Pět!“ zvolal K., teprv ten počet vzbudil jeho údiv, „pět advokátů kromě toho zde?“ Obchodník pokývl: „Vyjednávám právě ještě se šestým.“ „Ale načpak potřebujete tolik advokátů?“ ptal se. „Potřebuji všechny,“ řekl obchodník. „Nechtěl byste mi to vysvětlit?“ ptal se K. „Rád vám to vysvětlím,“ řekl obchodník. „Především přece nechci prohrát svůj proces, to se přece rozumí samo sebou. Proto nesmím opominout nic, co by mi mohlo prospět; i když je v určitém případě naděje v prospěch jen pranepatrná, nesmím ji zavrhnout. Vynaložil jsem proto na ten proces všechno, co mám. Tak j sem na příklad vzal ze svého obchodu všechny peníze, dříve zaujímaly kanceláře mého obchodu skoro poschodí, dnes postačí komůrka přes dvůr, kde pracuji s jediným uředníkem. Tento pokles způsobilo ovšem nejen odnětí peněz, nýbrž ještě víc odnětí mé pracovní síly. Chce-li se člověk starat o svůj proces, může se jen málo zabývat jinými věcmi.“ „Vy tedy pracujete také sám u soudu?“ ptal se K. „Právě o tom bych se rád něco dověděl.“ „O tom vám mohu povědět jen málo,“ řekl obchodník, „z počátku jsem se o to sice také pokoušel, ale brzo j sem toho zas nechal. Příliš to vyčerpává a nepřináší to valný užitek. I pracovat a jednat tam prokázalo se alespoň pro mne nemožnou věcí. Vždyť už i jen to pouhé vysedávání a čekání tam je velká námaha. Však znáte sám ten těžký vzduch v kancelářích.“ „Odkudpak víte, že jsem tam byl?“ ptal se K. „Byl jsem právě v čekárně, když jste procházel.“ „Jaká je to náhoda!“ zvolal K. všecek stržen a úplně zapomínaje

dřívější směšnost obchodníkovu. „Vy jste mě tedy viděl! Vy jste byl v čekárně, když jsem procházel. Ano, jednou j sem tudy prošel.“ „Není to ani tak velká náhoda,“ řekl obchodník, „jsem tam skoro každý den.“ „Bude asi třeba, abych i já tam teď docházel častěji,“ řekl K., „jenže mě asi sotva ještě přijmou s takovými poctami jako tehdy. Všichni vstali. Myslili asi, že jsem nějaký soudce.“ „Ne,“ řekl obchodník, „to jsme tehdy zdravili soudního sluhu. že jste obžalovaný, to jsme věděli. Takové zprávy se rozšíří velmi rychle.“ „To jste tedy už věděli,“ řekl K., „to se vám tedy asi zdálo, že se chovám pyšně. Nemluvílo se o tom?“ „Ne,“ řekl obchodník, „naopak. Ale to jsou hlouposti.“ „Jaképak hlouposti?“ ptal se K. „Proč se po tom ptáte?“ řekl obchodník pohoršen. „zdá se, že neznáte ty lidi tam, a vyložíte si to snad nesprávně. Považte, že v tom řízení přijde zas a zas na přetřes mnoho věcí, na které rozum už nestačí, člověk je v mnohé souvislosti prostě příliš unaven a nesoustředěn, a náhradou se pak dá na pověru. Mluví o ostatních, ale sám nejsem o nic lepší. Takovou pověrou je na příklad, že mnozí tvrdí, že z tváře obžalovaného, zejména z tvaru rtů poznají, jak proces dopadne. Tito lidé tedy tvrdili, že soudě podle vašich rtů, budete najisto a brzo odsouzen. Opakuji, je to směšná pověra a ve většině případů ji skutečnosti také úplně vyvracejí, ale žije-li člověk v té společnosti, je těžko vymanit se z takových mínění. Jen si pomyslete, jak mocně ta pověra dovede účinkovat. Vy jste tam jednoho oslovil, není-li pravda? On vám však skoro ani nemohl odpovědět. Je ovšem mnoho důvodů, aby člověk tam byl zmaten, ale jedním z nich byl i pohled na vaše rty. Vypravoval pak, že se mu zdálo, jako by na vašich rtech viděl znamení, že bude odsouzen i on.“ „Mé rty?“ zeptal se K., vytáhl kapesní zrcátko a díval se na sebe. „Nevidím na svých rtech nic zvláštního. A vy?“ „Já také ne,“ řekl obchodník, „naprosto ne.“ „Jak pověřiví jsou ti lidé!“ zvolal K. „Což jsem to neříkal?“ ptal se obchodník. „A to se spolu tolik stýkají a projevují si navzájem svá mínění?“ řekl K. „Já jsem až dosud setrval úplně stranou.“ „Celkem se spolu nestýkají,“ řekl obchodník, „to by nebylo možné, vždyť je jich tolik. Mají též málo společných zájmů. Vyskytneli se někdy v některé skupině víra v nějaký společný zájem, prokáže

se brzo omylem. Společně nelze proti soudu vymoci pranic. Každý případ se vyšetřuje zvlášť, je to nejpečlivější soud na světě. Společně nelze tedy nic vymoci, jen jednotlivec někdy potají něčeho dosáhne; teprv když toho dosáhl, dovědí se to ostatní; nikdo neví, jak se to stalo. Není tedy nijaká pospolitost, lidé se sice tu a tam sejdou v čekárnách, ale tam se mluví jen málo. Ty pověrečné domněnky jsou už od pradávna a množí se jakoby samy sebou.“ „Viděl jsem tam ty pány v čekárně,“ řekl K., „jejich čekání mi připadalo tak marné.“ „hekáni není marné,“ řekl obchodník, „marné je jen samostatné zasahování. Řekl jsem už, že mám teď kromě tohoto advokáta ještě pět dalších. Člověk by přece myslil— já sám jsem to zprvu myslil—, že teď bych jim tu věc mohl úplně přenechat. To by však byl velký omyl. Mohu jim ji přenechat méně, než kdybych měl jen jediného. Tomu asi nerozumíte?“ „Ne,“ řekl K. a položil, aby obchodníkovi zabránil v příliš rychlé řeči, ruku konejšivě na jeho ruku, „jen bych vás prosil, abyste mluvil trochu pomaleji, vždyť to jsou vesměs věci pro mne velice důležité, a já vám nestačím.“ „Dobře, že mi to připomínáte,“ řekl obchodník, „vy jste nováček, mládě. Váš proces je starý půl roku, není-li pravda? Ano, slyšel jsem o tom. Tak mladý proces! Já však jsem ty věci promyslel už nesčetněkrát, jsou pro mne už nejpřirozenější věc na světě.“ „To jste asi rád, že váš proces pokročil už tak daleko?“ ptal se K., nechtěl se zeptat rovnou, jak se obchodníkovým věcem daří. Nedostalo se mu však ani jasné odpovědi. „Ano, pachtím se se svým procesem už pět let,“ řekl obchodník a sklonil hlavu, „není to malý výkon.“ Pak chvilku mlčel. K. poslouchal, nejde-li už Lenka. Jednak si nepřál, aby přišla, neboť měl ještě mnoho otázek a nechtěl, aby ho v té důvěrné rozmluvě s obchodníkem zastihla i jen Lenka, jednak se zase zlobil, že přes jeho přítomnost Lenka prodlévá tak dlouho u advokáta, daleko déle, než je třeba, aby mu podala polévku. „Vzpomínám si ještě dobře na tu dobu,“ řekl obchodník zas, a K. ihned napjal pozornost, „kdy můj proces byl asi tak starý jako teď váš. Měl jsem tehdy jen jednoho advokáta, ale nebyl jsem s ním valně spokojen.“ Zde se dovím prostě všechno, pomyslel si K. a živě pokývl hlavou, jako by tím mohl obchodníka povzbudit, aby pověděl vše, oč

K-ovi jde. „Můj proces,“ pokračoval obchodník, „nepostupoval, konala se sice vyšetřování, dostavil jsem se ke každému, shromažďoval jsem materiál, uložil jsem všechny své obchodní knihy u soudu, čehož, jak jsem se pak dověděl, nebylo ani třeba, běhal jsem napořád k advokátovi, on také podal různá podání –“ „Různá podání?“ ptal se K. „Ano, zajisté,“ řekl obchodník. „To je pro mne velmi důležité,“ řekl K., „v mém případě pracuje pořád ještě na prvním podání. Nepodnikl dosud pranic. Vidím teď, že mě hanebně zanedbává.“ „Že podání není doposud hotovo, může mít různé oprávněné důvody,“ řekl obchodník. „Ostatně se u mých podání později ukázalo, že byla zcela bezcenná. Jedno z nich jsem dokonce četl sám, umožnila to ochota jednoho soudního úředníka. Je sice učené, ale vlastně je bez obsahu. Především je v něm velmi mnoho latiny, a té já nerozumím, pak se po celé stránky obecnými slovy vzývá soud, pak se lichotí jednotlivým úředníkům, kteří sice nebyli uvedeni, ale jež zasvěcený člověk nepochybně musil uhodnout, pak advokát vynášel sám sebe, při čemž se před soudem pokořoval skoro jako pes, a konečně se v podání zkoumaly právní případy z dávných dob, jež prý mají podobnost s mým případem. Tyto rozборы byly ovšem, pokud jsem je mohl sledovat, udělány velmi pečlivě. Nechci také tím vším pronášet úsudek o advokátově práci, též bylo podání, které jsem četl, jen jedno z několika, do jista však, a o tom teď mluvím, nemohl jsem tehdy ve svém procesu rozpoznat nijaký pokrok.“ „Jakýpak pokrok jste chtěl rozpoznat?“ ptal se K. „Ptáte se zcela rozumně,“ řekl obchodník s úsměvem, „v tomto řízení lze jen málokdy rozpoznat pokroky. Ale to jsem tehdy nevěděl. Jsem obchodník a byl jsem jím tehdy ještě daleko víc než dnes, chtěl jsem mít hmatatelné pokroky, to všechno se mělo schylovat ke konci anebo brát se alespoň řádným vzestupným vývojem. Místo toho byly jen výsledky, jež ponějvíce měly stejný obsah; odpovědi měl jsem už přichystány jako litanii; několikrát do týdne přišli poslové od soudu do mého obchodu, do mého bytu anebo kamkoli, kde mě mohli zastihnout, to ovšem rušilo (dnes je alespoň v tomto smyslu daleko líp, telefonické zavolání ruší mnohem méně), též se mezi mými obchodními přáteli, zejména však mezi mými příbuznými

mi začaly šířit pověsti o mém procesu, trpěl jsem tedy škodu na všech stranách, ale ani nejnepatrnější známka nenasvědčovala, že se v nejbližší době bude konat i jen první přelíčení. Došel jsem tedy k advokátovi a stěžoval si. On mi sice poskytl dlouhá vysvětlení, odmítl však rozhodně podniknout něco, jak jsem si přál, že prý nikdo nemá vliv na lhůtu přelíčení, naléhat na to v podání – jak jsem žádal –, je prý věc neslychaná a zahubilo by to mne i jeho. Myslil jsem si: co nechce nebo nedovede tento advokát, bude chtít a svede jiný. Ohlížel jsem se tedy po jiném advokátovi. Abych to pověděl rovnou: ani jediný nežádal a nevy-mohl, aby bylo stanoveno hlavní přelíčení, je to, ovšem s výhradou, o které se ještě zmíním, opravdu nemožné, v této věci mě tedy advokát neoklamal; ale jinak jsem nepolitoval, že jsem se obrátil ještě i na jiné advokáty. Slyšel jste asi už také od Dr. Hulda leccos o těch pokoutních advokátech, vyličil vám je asi jako lidi velmi nekalé, a to jsou opravdu. Ovšem se mu po každé, když o nich mluví a srovnává s nimi sebe a své kolegy, přihodí drobný omyl, na který bych vás mimochodem rovněž rád upozornil. Nazývá pak advokáty svého okruhu na rozlišenou „velkými advokáty“. To je nesprávné, rozumí se, že si může každý říkat „velký“, je-li mu líbo, v tomto případě však rozhoduje přece jen soudní praxe. Podle ní jsou totiž vedle advokátů pokoutních ještě advokáti malí a velcí. Tento advokát a jeho kolegové jsou .však jen advokáti malí, kdežto velcí advokáti, o nichž jsem jen slyšel a jež jsem nikdy neviděl, jsou hodností nesrovnatelně výš nad malými advokáty, než jsou malí advokáti nad opovrženými pokoutními advokáty.“ „Velcí advokáti?“ zeptal se K. „Kdo jsou to? Jak se k nim člověk dostane?“ „Vy jste tedy o nich ještě nikdy neslyšel,“ řekl obchodník. „Sotva se najde obžalovaný, jemuž by se o nich po nějakou dobu nezdálo ve snách, jakmile se o nich dověděl. Nedejte se raději k tomu svést. Kdo jsou velcí advokáti, nevím, a dostat se k nim člověk asi vůbec nemůže. Neznám ani jediný případ, o němž by se dalo s určitostí říci, že zasáhli. Některého hájí, ale vlastní vůlí toho nelze dosíci, hájí jen toho, koho chtějí hájit. Věc, které se ujmou, musí však patrně mít za sebou už jednání před nižším soudem. Je ostatně lépe nemyslet na ně, neboť jinak se člověku zdají porady s ostatními

advokáty, jejich rady a jejich pomoc tak odporné a marné, zakusil jsem to sám, že by člověk nejraději praštil vším, lehl si doma do postele a nechtěl už o ničem slyšet. To by však ovšem byla zas největší hloupost, ostatně by člověk neměl v posteli dlouho pokoj.“ „Vy jste tedy tenkrát nemyslel na ty velké advokáty?“ ptal se K. „Ne dlouho,“ řekl obchodník a usmál se zase, „nadobro na ně člověk bohužel zapomenout nemůže, zejména noc přeje takovým myšlenkám. Ale tehdy jsem přece chtěl okamžité úspěchy, i šel jsem tedy k pokoutním advokátům.“

„Jak jste se tu sesedli!“ zvolala Lenka, jež se teď vrátila s šálkem a stanula ve dveřích. Seděli opravdu těsně u sebe, při nejmenším pootočení musili do sebe vrazit hlavami, obchodník, jenž byl beztoho drobné postavy a teď také ještě hrbil záda, přinutil K-a, aby se rovněž hluboko skláněl, chtěl-li všechno slyšet. „Ještě chvíli!“ zavolal K. odmítavě na Lenku a netrpělivě trhl rukou, kterou ještě pořád držel na ruce obchodníkově. „Chtěl, abych mu vypravoval o mém procesu,“ řekl obchodník Lence. „Jen vypravuj, vypravuj,“ řekla. Mluvila s obchodníkem láskyplně, ale přece i blahosklonně, K-ovi se to nelíbilo; jak právě poznal, měl ten člověk přece jen jakousi cenu, měl alespoň zkušenosti, a ty dovedl dobře sdělovat. Lenka ho asi posuzovala nesprávně. Díval se s nevolí, když teď Lenka vzala obchodníkovi z ruky svíčku, kterou až dosud po celý čas držel, utřela mu ruku zástěrou a poklekla pak vedle něho, aby seškrábala trochu vosku, který mu se svíčky ukápl na kalhoty. „Chtěl jste mi povědět o těch pokoutních advokátech,“ řekl K. a odsunul beze slova Lenčinu ruku. „Co to děláš?“ zeptala se Lenka, rozmávla se lehce proti K-ovi a pokračovala ve své práci. „Ano, o pokoutních advokátech,“ řekl obchodník a přejel si čelo, jako by přemýšlel. K. mu chtěl trochu pomoci a řekl: „Chtěl jste okamžité úspěchy a šel jste proto k pokoutním advokátům.“ „Zajisté,“ řekl obchodník, ale nepokračoval. „Snad o tom nechce před Lenkou mluvit,“ pomyslel si K., zvládl svou netrpělivost, aby teď hned uslyšel další zprávy, a už na něho nenaléhal.

„Ohlásilas mě?“ zeptal se Lenky. „Ovšem,“ řekla, „očekává tě. Nech teď Blocka, s Blockem můžeš mluvit i později, vždyť zůstane tady.“ K. ještě váhal. „Vy zde zůstanete?“ zeptal se obchodníka, chtěl jeho vlastní odpověď, nechtěl, aby Lenka o obchodníkovi mluvila jako o nepřítomné osobě, cítil dnes k Lence samou tajnou nevráživost. A zas odpověděla jen Lenka: „Přespává zde častěji.“ „On zde přespává?“ zvolal K., až dosud myslil, že obchodník zde na něho jen počká, zatím co on si rychle vyřídí rozmluvu s advokátem, potom však že spolu odejdou a pohovoří si o všem důkladně a nerušeně. „Ano,“ řekla Lenka, „ne každý’ smí jako ty, Josefe, kdykoli k advokátovi, jak se mu líbí. zdá se, že se vůbec nedivíš, že tě advokát, ačkoli je nemocen, přijímá ještě v jedenáct hodin v noci. Myslíš, že se to, co tvoji přátelé pro tebe vykonají, rozumí samo sebou. Nuže, tvoji přátelé, anebo alespoň já, to dělají rádi. Nechci jiný dík a také nepotřebuji žádný jiný, než abys mě měl rád.“ „Tebe mít rád?“ pomyslíl si K. v prvním okamžiku, teprv pak mu prošlo hlavou: „Nu ano, mám ji rád.“ Přesto řekl, pomíjeje všechno ostatní: „Přijímá mě, protože jsem jeho klient. Kdyby i k tomu ještě bylo třeba cizí pomoci, musil by člověk při každém kroku zároveň žebrot i děkovat.“ „Je ale dnes zlý, co?“ zeptala se Lenka obchodníka. „Teď jsem zas já nepřítomná osoba,“ pomyslíl si K. a skoro se až rozzlobil na obchodníka, když Block převzal Lenčinu nezdvořilost a řekl: „Advokát ho přijímá také ještě z jiných důvodů. Jeho případ je totiž zajímavější než můj. Mimo to je však jeho proces v začátcích, není tedy asi ještě velmi zabředlý, tu se jím advokát zabývá ještě rád. Později bude jinak.“ „Ano, ano,“ řekla Lenka a podívala se rozesmáta na obchodníka, „jak jen žvaní! Jemu totiž nesmíš,“ při tom se obrátila ke K-ovi, „vůbec nic věřit. Jak je milý, tak je žvanivý. Snad ho advokát také proto nemůže cítit. To je svatá pravda, že ho přijímá jen tehdy, když je v dobré náladě. Dala jsem si už hodně práce, abych to změnila, ale je to nemožné. Jen si pomysli, někdy Blocka ohlásím, on však ho přijme teprve třetího dne potom. Není-li však Block přítomen ve chvíli, kdy je volán, je všechno ztraceno, a musím ho pak ohlásit znova. Proto jsem Blockovi dovolila, aby zde přespával, vždyť se už stalo, že si pro něho zazvonil v noci.

Teď je tedy Block pohotov i v noci. Ovšem se teď zase stává, že advokát, když se ukáže, že Block je tady, zas odvolá svůj příkaz, aby byl předpuštěn.“ K. se tázavě zadíval na obchodníka. Ten pokývl a řekl se stejnou nepokrytostí, jako dřív mluvil s K-em, snad byl roztržitý, protože se hanbil: „Ano, člověk je pak později velmi závislý na svém advokátovi.“ „Vždyť on si stýská jen na oko,“ řekla Lenka. „Vždyť zde přespává velmi rád, jak se mi už často přiznal.“ Došla k jakýmsi dvířkám a otevřela je neokolkujícím trhnutím. „Chceš se podívat na jeho ložnici?“ ptala se. K. tam přistoupil a díval se od prahu do nízké místnosti bez okna, jež byla úplně vyplněna úzkou postelí. Do postele se musilo lézt přes pelest. V hlavách postele byla ve zdi prohlubeň, v níž byla v nejpečlivějším pořádku svíčka, kalamář a pero, jakož i svazek jakýchsi papírů, pravděpodobně soudních spisů. „Vy spíte v pokojíku pro služebnou?“ zeptal se K. a obrátil se zpátky k obchodníkovi. „Lenka mi jej poskytla,“ odpověděl obchodník, „je velmi výhodný.“ K. si ho dlouho prohlížel; první dojem, který měl z obchodníka hned při příchodu, byl snad přece správný; má zkušenosti, neboť jeho proces trvá už dlouho, ale zaplatil ty zkušenosti draze. Najednou K. už nesnesl dívat se na obchodníka. „Tak ho přece ulož!“ zavolal na Lenku, jež mu, jak se zdálo, ani neporozuměla. On sám však chtěl dojít k advokátovi a zbavit se výpovědí nejen advokáta, nýbrž i Lenky a obchodníka. Ale ještě než došel ke dveřím, oslovil ho obchodník tichým hlasem: „Pane prokuristo,“ K. se otočil s rozezlenou tváří. „Zapomněl jste na svůj slib,“ řekl obchodník a vztáhl se s židle K-ovi prosebně vstříc. „Chtěl jste mi ještě povědět nějaké tajemství.“ „Opravdu,“ řekl K. a zavadil pohledem i o Lenku, jež se na něho pozorně dívala, „tak tedy poslyšte: není to ovšem skoro už žádné tajemství. Jdu teď k advokátovi, abych ho propustil.“ „On ho propouští!“ zvolal obchodník, seskočil s židle a pobíhal se vztyčený mi pažemi po kuchyni. Zas a zas volal: „On propouští advokáta!“ Lenka se chtěla ihned pustit do K-a, ale obchodník jí vkročil do cesty, začož ho udeřila pěstmi. S rukama ještě sevřenými v pěsti běžela pak za K-em, který však měl velký náskok. Vkročil už do advokátova pokoje, když ho Lenka dohonila. Zavíral už za sebou dveře, ale Lenka,

jež vsunula nohu mezi dveře a práh, popadla ho za paži a chtěla ho stáhnout zpátky. On však jí stiskl zápěstí tak silně, že ho musila s povzdechem pustit. Vejít do pokoje se hned neodvážila, K. však zamkl dveře na klíč.¹⁴⁾

„Čekám na vás už dlouho,“ řekl advokát z postele, položil na noční stolek jakýsi spis, v němž až dosud četl při světle svíčky, a nasadil si brýle, jimiž se pronikavě zadíval na K-a. Místo aby se omluvil, řekl K.: „Půjdu zas brzy.“ Advokát nechal bez povšimnutí K-ovu poznámku, protože to nebyla žádná omluva, a řekl: „Příště vás v tak pozdní dobu už nepřijmu.“ „To se jen srovnává s tím, oč chci požádat,“ řekl K. Advokát se na něho tázavě zadíval. „Posad'te se,“ řekl. „Ježto si tak přejete,“ řekl K., přitáhl si židli k nočnímu stolku a posadil se. „Zdálo se mi, jako byste zamykal dveře,“ řekl advokát. „Ano,“ řekl K., „udělal jsem to kvůli Lence.“ Nehodlal nikoho šetřit. Ale advokát se zeptal: „Byla zas dotěrná?“ „Dotěrná?“ ptal se K. „Ano,“ řekl advokát, zasmál se při tom, dostal záchvat kašle, a když záchvat pomínil, dal se znova do smíchu. „Vždyť jste si snad už povšiml, jak je dotěrná?“ zeptal se a poklepal K-ovi na ruku, kterou K. v roztržitosti opíral o noční stolek a kterou teď rychle stáhl zpět. „Nepřikládáte tomu valný význam,“ řekl advokát, když K. mlčel, „tím lépe. Jinak bych se vám snad musil omluvit. Je to Lenčina zvláštnost, kterou jsem jí ostatně už dávno odpustil a o níž bych také nemluvil, kdybyste nebyl právě uzamkl dveře. Tato zvláštnost, vám bych ji ovšem musil snad vykládat méně než komukoliv, ale díváte se na mne tak vyjeveně, a proto vám to vyložím, ta zvláštnost záleží v tom, že se Lence obžalování většinou líbí. Začne si s každým, miluje je všechny, zdá se ovšem, že také všichni milují Lenku; aby mě pobavila, vypravuje mi pak někdy o tom, dovolím-li. Nedivím se tomu všemu tak velmi, jako se podle všeho díváte vy. Dovede-li se člověk náležitě dívat, nabude často dojmu, že obžalování jsou opravdu krásná. Je to zjev ovšem podivný, spadá nějak do přírodních věd. Rozumí se, že obžalobou nenastane snad nějaká zřejmá, přesně určitelná změna ve vzezření. Vždyť zde tomu není tak jako u jiných soudních věcí, obžalování

setrvají většinou při svém obvyklém způsobu života, a mají-li dobrého advokáta, který se o ně stará, není jim proces valně na závadu. Přesto rozpozná, kdo v tom má zkušenost, obžalované i z největšího davu, a to každého jednotlivce. Podle čeho? zeptáte se asi. Má odpověď vás neuspokojí. Je tomu už tak, že obžalovaní jsou ze všech nejkrásnější. Nemůže jim tu krásu dávat vina, neboť – tak musím mluvit alespoň já jakožto advokát– nejsou přece vinni všichni, nemůže to být ani trest o sobě, co jim už teď dává krásu, neboť nedostane se trestu všem, může to tedy záležet jen v řízení proti nim zahájeném, tak totiž, že to řízení nějak na nich ulpívá. Jsou ovšem mezi těmi krásnými lidmi i zvlášť krásní. Krásní jsou však do jednoho, i Block, ten bídný červ.“

K. byl, když advokát skončil, úplně klidný, dokonce k posledním slovům nápadně přikývl a potvrdil si tak sám své dávné mínění, že advokát ho po každé a tak i tentokrát hledí rozptýlit všeobecnými zprávami, jež nepatří k věci, a odvrátit ho tak od hlavní otázky, co skutečně pro K-ovu věc vykonal. Advokát patrně pozoroval, že mu K. tentokrát klade větší odpor než jindy, neboť teď umkl, chtěje dát K-ovi možnost, aby mluvil sám, a zeptal se pak, ježto K. setrval v mlčení: „Přišel jste dnes ke mně v určitém úmyslu?“ „;„Ano,“ řekl K. a zaclonil rukou trochu svíčku, aby advokáta lépe viděl, „chtěl jsem vám říci, že vám dnešním dnem odnímám zastupování v mé věci.“ „Rozumím vám správně?“ zeptal se advokát, vztyčil se zpola v posteli a opřel se rukou o polštář. „Myslím, že ano,“ řekl K., jenž seděl vzpřímen a napjat jako na číhané. „Nu, vždyť si můžeme pojednat i o tomto záměru,“ řekl advokát po chvíli. „Není to už nijaký záměr,“ řekl K. „Možná,“ řekl advokát, „než přesto se v ničem neukvapíme.“ Mluvil množným číslem, jako by nehodlal K-a propustit a jako by chtěl zůstat alespoň jeho poradcem, nemůže-li už být jeho obhájcem. „Není to žádná ukvapenost,“ řekl K., pomalu vstal a postavil se za svou židli, „dobře jsem si to rozvážil a snad jsem o tom uvažoval už příliš dlouho. Je to mé neodvolatelné rozhodnutí.“ „Pak tedy mi dovolu je jen ještě několik slov,“ řekl advokát, odsunul peřinu a posadil se na pelest. Jeho obnažené nohy pokryté bílými chloupky se třásly zimou.

Požádal K-a, aby mu s pohovky podal pokrývku. K. přinesl pokrývku a řekl: „Nachladíte se zcela zbytečně.“ „Je to právě dost důležité,“ řekl advokát, zatím co si peřinou obtáčel trup a potom zabalil nohy do pokrývky. „Váš strýček je můj přítel, a také k vám jsem za tu dobu pojal náklonnost. Přiznávám to nepokrytě. Nemusím se za to stydět.“ Tyto jímavé řeči starcovy byly K-ovi velmi nevhod, neboť ho nutily k zevrubnějšímu objasnění, jemuž by se rád byl vyhnul, a mimo to ho mátl, jak si bez obalu přiznával, ač ho ovšem nikterak nemohly zvrátit v jeho rozhodnutí. „Děkuji vám za vaši vlídnost,“ řekl, „uznávám také, že jste se mé věci ujal plnou měrou, jak je vám možno a jak se vám zdá pro mne prospěšné. Já však jsem v poslední době nabyl přesvědčení, že to nestačí. Rozumí se, že se nikdy nepokusím, abych vás, muže o tolik staršího a zkušenějšího, přesvědčil o svém mínění; jestliže jsem se o to někdy bezděky pokusil, promiňte mi, ta věc však je, jak jste se vyjádřil sám, právě dost důležitá, a je podle mého přesvědčení třeba, aby se do procesu zasáhlo daleko rázněji, než se stalo až dosud.“ „Rozumím vám,“ řekl advokát, „jste netrpělivý.“ „Nejsem netrpělivý,“ řekl K. poněkud podrážděn a nedbal už tolik svých slov. „Za mé první návštěvy, když jsem k vám přišel se strýčkem, jste jistě zpozoroval, že mi na procesu mnoho nezáleží, nepřipomněli mi jej někdo takřka násilně, dočista jsem na něj zapomínal. Ale můj strýček trval na tom, abych vás pověřil zastupováním v své věci, učinil jsem tak, abych mu vyhověl. A teď se přece dalo čekat, že mi proces bude ještě méně na závalu, než do té chvíle, neboť dáváme se přece zastupovat advokátem proto, abychom tíhu procesu trochu od sebe odsunuli. Stal se však opak. Nikdy až do té doby neměl jsem s procesem tak velké starosti jako ode dne, kdy mě zastupujete. Když jsem byl sám, nepodnikal jsem ve své věci nic, ale sotva jsem to pocíťoval, teď naproti tomu mám zástupce, všechno bylo zařízeno, aby se něco stalo, pořád a stále napjatěji jsem čekal, že zasáhnete, ale k ničemu nedošlo. Dostalo se mi sice od vás o soudu všelikých sdělení, jež bych snad nebyl mohl dostat od nikoho jiného. Ale to mi nemůže postačit, když teď proces, takřka potají, na mne dotírá pořád víc a víc.“ K. odstrčil židli od sebe a stál vzpřímen s rukama v kapsách

kabátu. „Od určitého okamžiku praxe,“ řekl advokát tiše a klidně,¹⁵⁾ „neudá se už nic podstatně nového. Kolik stran stálo v podobných stadiích procesu podobně jako vy přede mnou a s podobný mi slovy!“ „Pak tedy,“ řekl K., „měly všechny ty podobné strany stejně pravdu jako já. To mě naprosto nevyvrací.“ „Nechtěl jsem vás tím vyvrátit,“ řekl advokát, „chtěl jsem však ještě dodat, že bych byl u vás očekával větší soudnost než u jiných, zejména když jsem vám dal do soudnictví a do své činnosti nahlédnout víc, než jindy činívám ve styku se stranami. A teti tedy vidím, že přes to všechno nemáte ke mně dosti důvěry. Není to pro mne maličkost, jak vůči mně jednáte.“ Jak se advokát před K-em pokořuje! Bez nejmenšího zřetele k stavovské cti, jež je zajisté právě v tomto bodě nejcitlivější. A proč to dělá? Vždyť je to podle všeho advokát s velkou agendou a nadto boháč, nemůže mu mnoho záležet na ušlém výdělku, ani na ztrátě jednoho klienta. Mimo to churaví a měl by sám hledět, aby mu ubylo práce. A přesto nechce K-a pustit! Proč jen? Je to osobní účast se strýčkem, či pokládá K-ův proces opravdu za tak neobyčejný a doufá, že se v něm nějak vyznamená, buď v očích K-ových anebo – ani tato možnost se nikterak nedá vyloučit v očích přátel u soudu? Z jeho tváře se nedalo nic rozpoznat, necht’ ji K. zkoumal sebebezohledněji. Skoro se mohl člověk domnívat, že s tváří úmyslně neprůhlednou vyčkává účinek svých slov. Ale patrně si K-ovo mlčení vyložil ve smyslu pro sebe přespříliš příznivém, když teď pokračoval: „Zpozoroval jste asi, že mám sice velkou kancelář, nezaměstnávám však žádné pomocné síly. Dříve bývalo jinak, byla doba, kdy pro mne pracovalo několik mladých právníků, dnes pracuji sám. Souvisí to zčásti se změnou mé praxe, že jsem se totiž víc a víc omezil na právní věci takového rázu, jako je vaše věc, zčásti také s pořád hlubším poznáním, jehož jsem o těchto právních věcech nabyl. Poznal jsem, že tuto práci nesmím nikomu přenechávat, nechci-li se prohřešit na svých klientech a na úkolu, který jsem převzal. Avšak rozhodnutí, že budu všechnu práci konat sám, mělo přirozené následky: musil jsem odmítat skoro všechny žádosti o zastupování a mohl jsem vyhovět jen těm, na nichž mi obzvlášť záleželo – nu, vždyť je dost kreatur, a dokonce zcela nablízku, jež se

vrhnou na každé sousto, které odhodím. A kromě toho jsem onemocněl přepracovaností. Ale přesto nelituji svého rozhodnutí, je možné, že jsem měl odmítnout víc zastoupení, než jsem odmítl, že jsem se však cele věnoval převzatým procesům, to se prokázalo nezbytností a bylo to také odměněno úspěchy. Našel jsem jednou ve kterémsi spisu velmi krásný výraz pro rozdíl, který je mezi zastupováním v obyčejných právních věcech a zastupováním v těchto právních věcech. Právilo se tam: jeden advokát vede svého klienta za nit až k rozsudku, druhý však si svého klienta prostě naloží na ramena a nese ho, aniž ho cestou složí, k rozsudku a ještě za rozsudek. Tak jest. Ale nebylo zcela správné, řekl-li jsem, že té velké práce nikdy nelituji. Setká-li se, jako ve vašem případě, s tak naprostým neporozuměním, pak tedy jí skoro lituji.“ K. těmito řečmi spíš ztrácel trpělivost, než jimi byl přesvědčen.¹⁶⁾ Připadalo mu, jako by ze spádu advokátových slov slyšel, co ho očekává, kdyby povolil, zas by začalo to utěšování, ty odkazy na pokračující podání, na lepší náladu soudních úředníků, ale i na velké nesnáze, jež se práci kladou v cestu, – zkrátka, advokát by se nanovo vytasil se všemi těmi až do omrzení známými věcmi, aby K-a zas klamal neurčitými nadějemi a trápil ho neurčitými hrozbami. Bylo třeba učinit tomu jednou provždy přítrž, proto řekl: „Co hodláte v mé věci podniknout, ponecháte-li si zastupování?“ Advokát se podvolil dokonce i té urážlivé otázce a odpověděl: „Budu pokračovat v tom, co jsem pro vás už podnikal.“ „Vždyť jsem to věděl,“ řekl K., „ted’ je však každé další slovo zbytečné.“ „Podniknu ještě jeden pokus,“ řekl advokát, jako by se to, co K-a rozčilovalo, nedělo K-ovi, nýbrž jemu. „Domnívám se totiž, že vás nejen k nesprávnému posuzování mé právní pomoci, nýbrž i k vašemu ostatnímu chování svádí okolnost, že se s vámi, ačkoli jste obžalovaný, nakládá příliš dobře anebo, abych to řekl správněji, že se s vámi nakládá nedbale, se zdánlivou nedbalostí. I to má důvod; je často lépe být v okovech než na svobodě. Ale rád bych vám přece jen ukázal, jak se nakládá s jinými obžalovanými, snad se vám podaří, abyste si z toho vzal ponaučení. Zavolám si totiž ted’ Blocka, odemkněte dveře a posad’te se sem vedle nočního stolku!“ „To rád udělám,“ řekl K. a učinil, jak si advokát žádal; přinaučit se

něčemu byl vždy pohotov. Aby se zajistil pro všechny případy, zeptal se ještě: „Vzal jste na vědomí, že vám odnímám zastupování v mém procesu?“ „Ano,“ řekl advokát. „Můžete to však dnes ještě odvolat.“ Ulehl zas do postele, přitáhl si peřinu až po bradu a otočil se ke zdi. Potom zazvonil.

Skoro zároveň se zazvoněním se zjevila Lenka, snažila se rychlými pohledy vyzvědět, co se stalo; že K. klidně sedí u advokátovy postele, zdálo se jí uklidňujícím znamením. S úsměvem pokývla na K-a, jenž se na ni upřeně díval. „Přiveď Blocka,“ řekl advokát. Místo aby ho přivedla, pokročila jen před dveře, zavolala: „Blocku! K advokátovi!“ a vklouzla pak, asi protože advokát zůstával přivrácen ke zdi a ničeho nedbal, za K-ovu židli. Rušila ho pak, a to tím, že se předkláněla přes lenoch židle anebo mu rukama, ovšem velmi něžně a opatrně, projížděla skrz vlasy a hladila mu tváře. Nakonec se K. pokusil zabránit jí v tom, popadl ji za ruku, kterou mu po krátkém odporu ponechala.

Block přišel hned na zavolání, zastavil se však přede dveřmi a zdál se uvažovat, má-li vstoupit. Svraštil obočí a naklonil hlavu, jako by poslouchal, bude-li se opakovat rozkaz, aby přišel k advokátovi. K. ho mohl povzbudit, aby vešel, umínil si však už předem, že skoncuje nejen s advokátem, nýbrž se vším, co je v tomto bytě, i setrvával proto bez hnutí. Také Lenka mlčela. Block uznámenal, že ho alespoň nikdo nezahání, i vešel po špičkách, s napjatou tváří, s rukama křečovitě zaťatýma v zádech. Dveře nechal otevřeny, aby se mohl dát na ústup, kdyby bylo třeba. Na K-a se vůbec nedíval, nýbrž pořád jen na vysokou peřinu, pod níž advokáta, ježto se přisunul zcela blízko ke zdi, nebylo ani vidět. Tu však se ozval jeho hlas: „Je Block tady?“ ptal se. Tato otázka působila na Blocka, který postoupil už hodný kus cesty, nejinak, než jako by byl dostal ránu do prsou a hned potom do zad, zapotácel se, zastavil se hluboko sehnut a řekl: „K službám.“ „Co chceš?“ ptal se advokát, „přicházíš v nepřiležitý čas.“ „Což jsem nebyl zavolán?“ zeptal se Block spíš sebe než advokáta, nastavil ruce na ochranu a hotovil se utéci. „Byl jsi zavolán,“ řekl advokát, „přesto

přicházíš nevhod.“ A po malé pomlce dodal: „Přicházíš vždy nevhod.“ Od chvíle, kdy mluvil advokát, neřval se Block už směrem k posteli, nýbrž civěl kamsi do kouta a poslouchal jen, jako by byl pohled na mluvčího příliš oslnující, než aby jej mohl snést. Ale i to poslouchání bylo těžké, neboť advokát mluvil do zdi, a to potichu a rychle. „Chcete, abych odešel?“ ptal se Block. „Teď jsi už tady,“ řekl advokát. „Zůstaň!“ Člověk by byl hádal, že advokát nesplnil Blockovo přání, nýbrž že mu něčím pohrozil, třeba výpraskem, neboť teď se Block opravdu roztrásl. „Byl jsem včera,“ řekl advokát, „u Třetího Soudce, svého přítele, a ponenáhu jsem obrátil hovor na tebe. Chceš vědět, co řekl?“ „Ó prosím,“ řekl Block. Ježto advokát neodpověděl ihned, opakoval Block prosbu a sklonil se, jako by chtěl pokleknout. Tu se však K. na něho obořil: „Co to děláš?“ zvolal. Ježto mu Lenka chtěla ve zvolání zabránit, popadl i její druhou ruku. Nedržel ji stiskem lásky, Lenka si též několikrát povzddechla a snažila se vyvinout mu ruce. Za K-ovo zvolání byl však potrestán jen Block, neboť advokát se ho zeptal: „Kdopak je tvým advokátem?“ „Vy,“ řekl Block. „A kromě mne?“ ptal se advokát. „Nikdo kromě vás,“ řekl Block. „Pak nebud’ také poslušen nikoho jiného,“ řekl advokát. Block to úplně uznal, měřil K- a zlými pohledy a prudce proti němu zatřásl hlavou. Kdyby se to chování bylo přeložilo do slov, bylo by to bývalo hrubé lání. S těmito lidmi chtěl K. přátelsky hovořit o své vlastní věci! „Nebudu tě už rušit,“ řekl K.; opíraje se o lenoch židle. „Klekni si, anebo lez po všech čtyřech, dělej si, co chceš. Já toho nebudu dbát.“ Ale Block měl přece jen čest v těle, alespoň vůči K-ovi, neboť k němu pokročil, mávaje pěstmi, a zvolal tak hlasitě, jak se vůbec odvážil v advokátově blízkosti: „Nesmíte tak se mnou mluvit, to není dovoleno. Proč mě urážíte? A nadto ještě zde, před panem advokátem, kde jsme my oba, vy i já, trpění jen z milosrdenství? Vy nejste nic lepšího než já, neboť jste také obžalován a máte také proces. Jste-li však přesto ještě pánem, jsem já stejně takovým pánem, ne-li dokonce ještě větším. A chci, abyste se mnou mluvil jako s pánem, právě vy. Myslíte-li si však, že jste o něco víc proto, že tu smíte sedět a klidně poslouchat, zatím co já, jak se vyjadřujete, lezu po všech čtyřech, pak tedy vám připomínám

starou právní průpovědi pro člověka podezřelého je pohyb lepší než klid, neboť kdo je v klidu, může kdykoli být nevědomky na miskách vah a být vážen se svými hříchy.“ K. nic neřekl, jen se nehybně upřenýma očima podívoval tomu pomatenci. Jaké se to s ním udály změny i jen za tu poslední hodinu! Zmítá jím tak jeho proces a nedává mu poznat, kde je přítel a kde nepřítel? Což nevidí, že advokát ho pokořuje naschvál a že tentokrát nesleduje nic jiného, než aby se před K-em chvástal svou mocí a podrobil si tím snad i K-a? Není-li však Block schopen, aby to poznal, anebo bojí-li se advokáta tak velmi, že mu to poznání nemůže být nic platné, jak to, že je přece tak lstivý anebo tak smělý, že podvádí advokáta a zamlčuje mu, že vedle něho zaměstnává ještě jiné advokáty? A jak se odvažuje útočit na K-a, když K. přece může ihned prozradit jeho tajemství? Ale on se odvážil ještě i jiných věcí, došel k advokátově posteli a začal si teď i tam stěžovat na K-a: „Pane advokáte,“ řekl, „slyšel jste, jak se mnou mluví ten člověk? Lze dosud spočíst hodiny jeho procesu, a už chce poučovat mne, člověka, která má proces už pět let. Dokonce mi nadává. Nic neví a nadává mně, jenž jsem, pokud stačí mé slabé síly, dopodrobna studoval, čeho si žádá slušnost, povinnost a soudní zvyklost.“ „Nestarej se o nikoho,“ řekl advokát, „a dělej, co máš za správné.“ „Ovšem,“ řekl Block, jako by si dodával odvahy, a s krátkým kradmým pohledem poklekl těsně u postele na zem. „Už klečím, můj advokáte,“ řekl. Advokát však mlčel. Block jednou rukou opatrně hladil peřinu.¹⁷⁾ V tichu, jež nyní nastalo, řekla Lenka, vyprošťujíc se z K-ových rukou: „Způsobuješ mi bolest, pust' mě. Jdu k Blockovi.“ Šla k němu a posadila se na pelest. Block byl jejím příchodem velmi potěšen, prosil ji ihned živými, ale němými posunky, aby se u advokáta za něho přimluvila. Bylo mu zjevně velmi potřebí advokátových zpráv, ale snad jen za tím účelem, aby jich dal využít svými ostatními advokáty. Lenka patrně věděla dopodrobna, jak lze advokáta získat, ukázala na advokátovu ruku a našpulila rty jako k polibku. Ihned políbil Block advokátovu ruku a učinil tak, na Lenčino vybidnutí, ještě dvakrát. Ale advokát pořád ještě mlčel. Tu se Lenka naklonila nad advokáta, zjevila se krásná urostlost jejího těla, když se tak napjala a hladila ho,

sklánějí se hluboko k jeho tváři, po dlouhých bílých vlasech. To přece jen z něho vynutilo odpověď. „Váhám, mám-li mu to říci,“ řekl advokát, a bylo vidět, jak trochu potřásá hlavou, snad aby pocítil ještě víc tlak Lenčiny ruky. Block poslouchal se skloněnou hlavou, jako by tím posloucháním přestupoval nějaký příkaz. „Proč váháš?“ ptala se Lenka. K. měl pocit, jako by slyšel jakýsi nastudovaný rozhovor, který se už často opakoval, který se bude ještě často opakovat a který jen pro Blocka nikdy neztratí svou novost. „Jápkak se dnes choval?“ ptal se advokát, místo aby odpověděl. Než se Lenka o tom vyjádřila, shlédla na Blocka dolů a pozorovala chvíli, jak k ní spíná ruce a prosebně mne dlaň o dlaň. Nakonec vážně pokývla, obrátila se k advokátovi a řekla: „Byl klidný a pilný.“ Starý obchodník, člověk s dlouhými vousy, úpěnlivě prosil mladé děvče o příznivé vysvědčení. Třebas měl snad při tom něco za lubem, nic ho nemohlo omluvit v očích bližního. K. nechápal, jak advokáta mohlo napadnout, aby si ho získal touto podívanou. Kdyby ho nebyl od sebe odpudil už dřív, byl by toho dosáhl tímto výjevem. Zneuctívalo to skoro i diváka. Tak tedy způsobuje advokátova metoda, již K. na štěstí nebyl dosti dlouho vydán, že klient nakonec zapomene na celý svět, a doufá už jen, že se po této bludné cestě dovleče až ke konci procesu. To už nebyl klient, to byl advokátův pes. Kdyby mu byl advokát poručil, aby si zalezl pod postel jako do psi boudy a odtamtud štěkal, byl by to s radostí učinil. K. poslouchal zkoumavě a povýšeně, jako by měl příkaz, aby přesně do sebe pojal všechno, co se zde mluví, učinil o tom na nějakém vyšším místě udání a podal zprávu. „Copak dělal po celý den?“ ptal se advokát. „Aby mě nerušil při práci,“ řekla Lenka, „zamkla jsem ho do pokojíku pro služebnou, vždyť tam přece čekává. Škvírou jsem se občas podívala, co dělá. Klečel pořád na posteli, na okně si rozevřel spisy, které j si mu půjčil, a četl si v nich. To na mne působilo dobrým dojmem; to okno jde totiž jen do větráku a nedává skoro žádné světlo. Že Block přesto četl, ukázalo mi, jak je poslušný.“ „Těší mě, že to slyším,“ řekl advokát. „Četl však také s porozuměním?“ Block za tohoto hovoru bez ustání hýbal rty, patrně utvářel odpovědi, v něž doufal od Lenky. „Na to,“ řekla Lenka, „nemohu ovšem s určitostí odpovědět.“

Ale tolik jsem viděla, že čte důkladně. Četl po celý den jednu jedinou stránku a při čtení pojížděl prstem po řádkách. Po každé, když jsem k němu nakoukla, vzdychal, jako by mu čtení způsobovalo velkou námahu. Spisy, které jsi mu půjčil, jsou asi těžko srozumitelné.“ „Ano,“ řekl advokát, „ovšem že jsou. Nemyslím také, že něčemu z nich rozumí. Mají mu dát jen tušení o tom, jak těžký je boj, který svádím na jeho obhajobu. A za koho svádím ten těžký boj? Za – je skoro směšné vyslovit to – za Blocka. Ať se také naučí chápat, co to znamená. Studoval nepřetržitě?“ „Skoro nepřetržitě,“ odpověděla Lenka, „jen jednou mě poprosil o vodu, aby se napil. Tu jsem mu vikýřem podala sklenici. V osm hodin jsem ho pak pustila ven a dala mu něco k jídlu.“ Block zavadil o K-a kosým pohledem, jako by se o něm vyprávělo něco chvalného a jako by to musilo zapůsobit i na K-a. Zdálo se, že teď doufá v dobré konce, pohyboval se volněji a popojíždět na kolenou sem a tam. Tím zřejmější bylo, jak ustrnul za slov, jež advokát teď pronesl. „Chválíš ho,“ řekl advokát. „Ale právě proto je mi za těžko, abych mluvil. Soudce se totiž nevyslovil příznivě, ani o Blockovi, ani o jeho procesu.“ „Ne přízni – vě?“ ptala se Lenka. „Jak je to možné?“ Block se na ni zadíval pohledem tak napjatým, jako by jí přisuzoval možnost, aby dávno promluvená slova soudcova obrátila teď ještě v jeho prospěch. „Nepříznivě,“ řekl advokát. „Byl dokonce nepříjemně dotčen, když jsem začal mluvit o Blockovi. ‚Nemluvte o Blockovi,‘ řekl. ‚Je to můj klient,‘ řekl jsem. ‚Nechávejte se zneužívat,‘ opakoval. ‚Nemyslím,‘ řekl jsem. ‚Block je v procesu pilný a pořád se stará o svou věc. Skoro u mne bydlí, aby byl vždy o všem zpraven. Taková horlivost se nenajde vždy. Pravda, není osobně příjemný, má ošklivé způsoby a je špinavý, ale po stránce procesuální je bez chybičky.‘ Řekl jsem bez chybičky, úmyslně jsem nadsazoval. On na to řekl: ‚Block je jen prohnáný. Nasbíral mnoho zkušeností a dovede proces protahovat. Ale jeho nevědomost je ještě větší než jeho prohnanost. Co by asi tak řekl, kdyby se dověděl, že jeho proces ještě ani nezačal, kdyby se mu řeklo, že nebylo dáno ani znamení zvonkem pro zahájení procesu.‘ Ticho, Blocku,“ řekl advokát, neboť Block právě začal vstávat na potácivých kolenou a chtěl patrně prosit o vysvětlení. Bylo

to teď po prvé, co se advokát obšírnějšími slovy obrátil přímo na Blocka. Unavenýma očima shlížel zpola bez cíle, zpola na Blocka, který pod tímto pohledem pomalu zas poklesl na kolena. „Tento soudcův projev nemá pro tebe nejmenšího významu,“ řekl advokát. „Nelekej se přece při každém slově. Bude-li seto opakovat, neprozradím ti už vůbec nic. Člověk nemůže ani začít větu, aby ses nedíval, jako by to užuž byl tvůj konečný ortel. Styď se tady před mým klientem! Též otřásáš důvěrou, kterou ve mne chová. Copak chceš? Ještě jsi živ, ještě jsi pod mou ochranou. Nesmyslné strachy! Četl jsi kdesi, že konečný ortel přichází v mnohých případech znenadání, z libo–volných úst, v libovolný čas: S mnohými výhradami je to ovšem pravda, stejně pravda je však, že se mi tvůj strach hnusí a že v něm vidím nedostatek nutné důvěry. Copak jsem řekl? Opakoval jsem, co řekl jeden soudce. Víš přece, že se různé úsudky kupí kolem řízení až do neproniknutelnosti. Tento soudce na příklad počítá začátek řízení od jiného okamžiku než já. Je to rozdíl v mínění, nic víc. V určitém stadiu procesu se podle starého mravu dá znamení zvonkem. Podle mínění toho soudce tím proces začíná. Nemohu ti teď povědět všechno, co svědčí proti tomu, také bys tomu nerozuměl, postačí ti, že proti tomu svědčí mnoho.“ V rozpacích provlékal Block dole prsty srstí kožišiny před postelí, strach ze soudcových slov způsoboval, že chvílemi zapomínal i svou poníženost před advokátem, myslil pak jen na sebe a obracel soudcova slova sem a tam. „Blocku,“ řekla Lenka varovným hlasem a povytáhla ho za límeček kabátu. „Nech teď té srsti a poslouvej advokáta.“

Tato kapitola nebyla dokončena

Kapitola devátá

Ve velechrámu

K. dostal příkaz, aby jednomu italskému zákazníkovi banky, který byl pro ni velmi významný a dlel po prvé v tomto městě, ukázal některé umělecké památky. Byl to příkaz, který by byl jindy jistě pokládal za lichotivý, teď však, kdy dovedl jen ještě s velkou námahou uhájit svou vážnost v bance, přijal jej s nechutí. Každá hodina, po kterou byl odnímán kanceláři, způsobovala mu žal; nedovedl sice úřední doby už ani zdaleka tak využívat jako dříve, trávil leckdy hodiny jen s nejchatrnějším zdáním skutečné práce, ale tím větší byly jeho starosti, když nebyl v kanceláři. Zdálo se mu pak, že vidí, jak náměstek ředitele, který byl odedávna na číhané, vejde občas do jeho kanceláře, posadí se k jeho psacímu stolu, prohledává jeho spisy, přijímá strany, s nimiž byl K. od let téměř sprátelen, a snaží se mu je odloudit, ba snad dokonce objevuje chyby, jimiž se K. test za práce viděl napořád ohrožen z tisícového zdroje a jichž se už nemohl vyvarovat. Byl-li proto někdy, a třeba to bylo sebevětší významné, pověřen nějakou obchodní pochůzkou anebo dokonce malým zájezdem takové příkazy se v poslední době hromadily zcela náhodou –, byla přece jen nasnadě domněnka, že ho chtějí na chvíli odstranit z kanceláře a přezkoumat jeho práci, anebo alespoň že ho mají za člověka, bez něhož se lze v kanceláři snadno obejít. Většinu těchto příkazů by byl mohl bez nesnázi odmítnout, neodvážil se však toho, neboť byla-li jeho obava i jen sebemíně důvodná, znamenalo odmítnutí příkazu přiznat se k svému strachu. Proto přijímal takové příkazy se zdánlivým klidem, a když měl podniknout namáhavou dvoudenní obchodní cestu, zamlčel dokonce vážné nachlazení, jen aby se nevydával v nebezpečí, že by ho někdo s odrazem na deštivé podzimní počasí od té cesty zdržel. Když se pak z cesty vrátil s divými bolestmi hlavy, dověděl se, že je určen, aby příštího dne provázel italského obchodního přítele. Svod, aby se alespoň tentokrát zpěchoval, byl velmi značný, především nebylo to, čím ho tentokrát obmyslili, práce bezprostředně souvisící s obchodem, ale splnění této společenské povinnosti vůči obchodnímu

příteli bylo o sobě nepochybně dosti důležité, jen ne pro K-a, jenž dobře věděl, že se může udržet jen pracovními úspěchy a že by, kdyby se mu to nepodařilo, bylo úplně bez ceny, kdyby toho Itala nečekaně dokonce okouzlit; nechtěl se ani na den nechat odsunout z okruhu práce, neboť strach, že by tam už nebyl vpuštěn, byl příliš veliký, byl to strach, který velmi dobře rozpoznával jako přemrštěný, ale který ho přece jen skličoval. V tomto případě bylo ovšem téměř nemožné najít přijatelnou námitku, K-ova znalost italštiny nebyla sice veliká, ale přece jen postačovala; rozhodující bylo však, že K. měl z dřívějších dob trochu vědomostí v dějinách umění, což se na způsob nadmíru nadsazující rozhlásilo v bance tím, že K. byl po nějakou dobu, ostatně také jen z obchodních důvodů, členem spolku pro zachování městských uměleckých památek. Ital však, jak se v bance dověděli z doslechu, byl milovník umění, i rozumělo se tedy samo sebou, že K. mu byl určen za průvodce.

Bylo velmi deštivé, bouřlivé ráno, když K., svrchovaně rozmrzen ze dne, který mu nastává, přišel už v sedm hodin do kanceláře, aby vyřídil alespoň trochu práce, než ho ta návštěva vyrvе ze všeho. Byl velmi unaven, neboť strávil půl noci studiem italské mluvnice, aby se trochu připravil; okno, u něhož v poslední době přespříliš vysedával, vábilo ho víc než psací stůl, ale odolal a zasedl k práci. Pohříchu vešel právě sluha a hlásil, že ho posílá pan ředitel, aby se podíval, je-li pan prokurista už přítomen; je-li přítomen, aby byl tak laskav a přišel naproti do přijímacího pokoje, že ten pán z Itálie je už tady. „Už jdu,“ řekl K., vsunul do kapsy slovníček, vzal pod paži album s městskými památkami, jež měl schystáno pro hosta, a šel kanceláři ředitelova náměstka do ředitelovy úřadovny. Byl šťasten, že přišel tak časně do kanceláře a že se může ihned ujmout svého úkolu, což zajisté nikdo nemohl očekávat. Kancelář ředitelova náměstka byla ovšem ještě prázdná jako o půlnoci, sluha měl patrně i náměstka povolat do přijímacího pokoje, bylo to však marné. Když K. vešel do přijímacího pokoje, oba pánové povstali z hlubokých křesel. Ředitel se přívětivě usmál, byl patrně velmi potěšen, že K. přichází, ihned pány představil,

Ital potřásl K-ovi jadrně rukou a s úsměvem o komsi řekl, že je ranní ptáče, K. neporozuměl přesně, koho myslí, bylo to nadto jakési podivné slovo, jehož smyslu se K. dohadl teprve po chvílce. Odpověděl několika hladkými větami, jež Ital přijal zase se smíchem, při čemž si nervosní rukou několikrát přešel po sivých houštinatých knírech. Kníry byly patrně navoněny, člověku se skoro chtělo přistoupit a přivonět si. Když všichni usedli a rozpředl se uvozuující rozhovor, zpozoroval K. s velkou nevolností, že rozumí Italovi jen zlomkovitě. Mluvil-li zcela klidně, rozuměl mu skoro úplně, to však byly jen vzácné výjimky, většinou se mu řeč řinula z úst, potřásal hlavou, jako kdyby mu to způsobovalo rozkoš. Když tak mluvil, zapletl se však zpravidla do jakéhosi nářečí, jež pro K-a nemělo do sebe už nic italského, kdežto ředitel tomu nářečí nejen rozuměl, nýbrž jím i mluvil, což K. ovšem mohl předvídat, neboť Ital pocházel z jižní Itálie, kde také ředitel pobyl několik let. S určitostí poznal K., že mu je z největší části odňata možnost, aby se s Italem dorozuměl, neboť také jeho franština byla jen stěží srozumitelná, též zakrývaly kníry pohyby rtů, kdyby na ně byl viděl, bylo by to snad prospělo porozumění. K. začal tušit mnoho nepříjemností, prozatím se vzdal snahy, aby Italovi porozuměl – za přítomnosti ředitele, který mu tak snadno rozuměl, bylo by to zbytečnou námahou –, a omezil se na to, že ho rozmrzen pozoroval, jak hluboko a přece lehce spočívá v křesle, jak nezřídka potakává za svůj krátký, ostře střižený kabátek a jak se jednou vztyčenými pažemi a rukama volně rozhybanýma v zápěstích pokouší znázornit nějakou věc,¹⁸⁾ kterou K. nemohl pochopit, ačkoli se předklonil a nespouštěl jeho ruce s očí. Konečně se u K-a, jenž jinak nezabaven sledoval jen mechanicky očima přeskakující rozhovor, projevila dřívější únava, a jednou se k svému úleku na štěstí ještě včas dopadl při tom, že chtěl v té roztržitosti vstát, otočit se a odejít. Konečně se Ital podíval na hodinky a vyskočil. Rozloučiv se s ředitelem, přitlačil se ke K-ovi, a to tak těsně, že K. musil své křeslo pošoupnout dozadu, aby sebou mohl hnout. Ředitel, jenž dojista poznal K-ona na očích tíseň, ve které se octl z té italštiny, vmísil se do rozmluvy, a to tak rozumně a šetrně, že se zdálo, jako by přidával jen drobné rady, kdežto ve skutečnosti

tlumočil K-oni ve zkratce vše, co pronášel Ital, vpadající mu neúnavně do řeči. K. se od něho dověděl, že Ital hodlá nejdříve vyřídít ještě několik záležitostí, že bohužel bude mít vůbec jen málo času, že také nikterak nehodlá chvatně oběhnout všechny památnosti, nýbrž že se rozhodl – ovšem jen, souhlasí-li K., jediné on ať rozhodne – prohlédnout si jen velechrám, ten však důkladně. Že se nadmíru těší, že si může velechrám prohlédnout ve společnosti tak učeného a roztomilého pána – tím byl míněn K., jenž byl zabaven jen tím, že neposlouchal, co říká Ital, a že lapal ředitelova slova –, a že ho prosí, je-li mu ta doba vhod, aby se do velechrámu dostavil za dvě hodiny, asi tak v deset hodin. On sám že doufá, že mu bude možné, aby v tu dobu tam byl už najisto. K. odpověděl několik vhodných vět, Ital stiskl ruku nejdřív řediteli, potom K-oni, pak poznovu řediteli a šel ke dveřím, následován oběma, jen ještě zpola k nim obrácen, neustáváje však pořád ještě v řeči. K. pak zůstal ještě chvílku s ředitelem, který dnes vypadal zvlášť churavě. Myslí, že se musí u K-a nějak omluvit, i řekl – stáli důvěrně blízko u sebe –, že zprvu hodlal jít s Italem sám, potom však – neuvedl bližší důvod – že se rozhodl, že pošle raději K-a. Nerozumí-li Italovi hned na začátku, aby se tím nedal zmást, že se porozumění dostaví velmi rychle, a kdyby vůbec mnoho nerozuměl, není ani to nijaké neštěstí, neboť Italovi nezáleží ani tak na tom, aby se mu rozumělo. Ostatně že je K-ona italština ku podivu dobrá a že se K. té věci dojistá zhostí znamenitě. Těmito slovy se s K-em rozloučil. Čas, který mu ještě zbýval, strávil K. tím, že si ze slovníku vypisoval vzácná slova, kterých mu bylo třeba pro provádění velechrámem. Byla to nadmíru týraná práce, sluhové přinášeli poštu, úředníci přicházeli se všelikými dotazy a postávali, vidouce, že K. je zaměstnán, u dveří, nehnuli se však odtamtud, dokud je K. nevyslechl, náměstek ředitele si nedal ujít příležitost, aby K-a rušil, vešel několikrát, vzal mu slovník z ruky a listoval v něm se zjevnou nesmyslností, v přítomí předsíně, když se otevřely dveře, vynořili se dokonce návštěvníci a váhavě se ukláněli – chtěli na sebe upozornit, nebyli si však jisti, zda byli spatřeni –, to všechno se pohybovalo kolem K-a jako kolem svého středu, zatím co si sestavoval slova, jež potřeboval, hledal je pak v slovníku, pak je

vypisoval, pak cvičil jejich výslovnost a konečně se pokoušel naučit se jim zpaměti. zdálo se však, že ho nadobro opustila jeho dřívější dobrá paměť, někdy se na Itala, který mu způsoboval tu námahu, rozlítil do té míry, že slovník zahrabal pod papíry, s pevným odhodláním, že se už nebude připravovat, potom však uznal, že s Italem přece nemůže němě popocházet před uměleckými památkami velechrámu, i vytáhl s ještě větší zuřivostí slovník nanovo.

Právě o půl desáté, když chtěl odejít, ozval se telefon, Lenka mu přála dobrého jitra a ptala se, jak se mu daří, K. chvatně děkoval a podotkl, že se teď nemůže pouštět do rozmluvy, neboť musí do velechrámu. „Do velechrámu?“ ptala se Lenka. „Nu ano, do velechrámu.“ „Pročpak do velechrámu?“ řekla Lenka. K. se snažil vysvětlit jí to stručně, sotva však s tím začal, Lenka náhle řekla: „Štvou tě.“ Politování, k němuž nezavdal příčinu a jež nečekal, K. nesnesl, rozloučil se dvěma slovy, řekl však ještě, zatím co zavěšoval sluchátko, zpola k sobě, zpola k té daleké dívce, která to už neslyšela: „Ano, štvou mě.“

Teď však bylo už pozdě, bylo skoro už nebezpečí, že nepříjde včas. Jel tam taxíkem, v posledním okamžiku si ještě vzpomněl na album, jež ráno neodevzdal, protože se k tomu nenaskytla příležitost, a jež proto teď vzal s sebou. Držel je na kolenou a bubnoval na ně neklidně po celou jízdu. Déšť povolil, ale bylo vlhko, chladno a pošmourno, ve velechrámu bude málo vidět, zato však se tam dlouhým postáváním na studené dlažbě velmi zhorší K-ono nachlazení. Prostranství před velechrámem bylo úplně prázdné, K. si vzpomněl, že mu již jakožto malému děcku bývalo nápadné, že v domech toho náměstíčka jsou vždy skoro všechny záclony v oknech spuštěny. Za dnešního počasí to člověk ovšem chápal spíš než jindy. Také chrám se zdál prázdný, rozumí se, že nikoho nenapadlo, aby se sem vypravil v takovou dobu. K. proběhl oběma postranními loďmi, zastihl však jen jakousi stařenu, která zahalena v teplý šátek klečela před obrazem Panny Marie a dívala se na obraz. Zdaleka viděl pak ještě, jak jakýsi

kulhavý sluha mizí ve dveřích ve zdi. K. přišel dochvilně, právě když vcházel, odbíjela desátá. Ital však tu dosud nebyl. K. se vrátil k hlavnímu vchodu, postál tam chvíli nerozhodně a obešel pak v dešti velechrám, aby se podíval, nečeká-li snad Ital u některého postranního vchodu. Nebylo ho však nikde. Že by snad byl ředitel neporozuměl časovému údaji? Jak mohl také někdo správně rozumět tomu člověku? Ale buď jak buď, K. na něho musil počkat alespoň půl hodiny. Ježto byl unaven, vrátil se zas do velechrámu, našel na jednom stupni jakýsi drobný cár na způsob koberečku, přitáhl jej špičkou nohy před blízkou lavici, zahalil se pevněji do svého pláště, vyhrnul si límec a posadil se. Aby se nějak rozptýlil, otevřel album, trochu v něm listoval, musil však brzy ustát, neboť se tak velmi setmělo, že ve chvíli, kdy vzhlédl od alba, mohl v blízké postranní lodi sotva ještě rozeznat nějakou podrobnost.

V dálce se na hlavním oltáři blyštil velký trojhran svíčkových plamenů, K. by nebyl mohl povědět najisto, zda ty svíce viděl už předtím. Snad byly právě teprv rozžehnuty. Kostelníci jsou plíživé z povolání, člověk je nepostřehne. Když se K. náhodou otočil, uviděl, jak nedaleko za ním rovněž hoří vysoká tlustá svíce připevněná u sloupu. Jakkoli krásné to bylo, na osvětlení oltářních obrazů, jež visely ponejvíce v temnotách postranních oltářů, to ani zdaleka nepostačovalo, naopak to ještě přimnožovalo tmu. Ital se zachoval stejně rozumně jako nezdvořile, že nepřišel, nebyli by nic viděli, byli by se musili spokojit tím, že by byli K-ovou elektrickou kapesní svítilnou ohledali několik obrazů píď po pídi. Aby se pokusil, jak by to dopadlo, došel K. k blízké poboční kapličce, vystoupil po několika stupních až k nízkému mramorovému pažení, a nakláněje se přes ně, svítil si svítilnou na oltářní obraz. Rušivě se před ním vznášelo věčné světlo. První, co K. viděl a zčásti uhodl, byl velký obrněný rytíř, který byl zpodoběn hned na kraji obrazu. Opíral se o svůj meč, který vetkl do holé půdy před sebou – tu a tam z ní pučelo jen několik stébel trávy. Zdálo se, že pozorně sleduje jakýsi výjev, který se děje před ním. Bylo ku podivu, že tak stojí a nepřibližuje se. Snad byl určen,

aby stál na stráži. K., jenž už dlouho neviděl žádné obrazy, díval se na rytíře delší dobu, ačkoli pořád musil pomžikávat očima, ježto nesnášel zelené světlo svítlny. Když pak pustil světlo na ostatní část obrazu, uviděl Pohrbívání Krista Pána v obyčejném pojetí, byl to ostatně novější obraz. Vsunul svítlnu do kapsy a vrátil se na své místo.

Bylo teď asi už zbytečné čekat na Itala, venku však jistě lilo, a ježto zde nebylo tak zima, jak K. čekal, rozhodl se, že zatím zůstane zde. V jeho sousedství byla hlavní kazatelna, na její okrouhlé stříšce byly zpola ležmo umístěny dva prázdné zlaté kříže, jež se přetínaly svým nejkrajnějším koncem. Vnější stěnu roubení a přechod k nosnému sloupu tvořilo zelené listoví, do něhož sahali andílkové, jedni v živém vzruchu, jiní odpočívající. K. přistoupil před kazatelnu a prohlížel si ji se všech stran, kámen byl zpracován nadmíru pečlivě, hluboká tma mezi listovím a za ním vypadala jako zachycená a zadržovaná, K. vložil ruku do takové mezery a opatrně pak ohmatával kámen, až dosud o této kazatelně ani nevěděl. Tu zpozoroval náhodou za nejbližší řadou lavic kostelníka, který tam stál ve zplhlém, řasnatém, černém kabátě, držel v levici tabatěrku a prohlížel si ho. Co chce ten člověk? pomyslí si K. Jsem mu podezřelý? Chce spropitné? Když však kostelník viděl, že K. ho zpozoroval, ukázal pravicí, mezi dvěma prsty držel ještě šňupec tabáku, jakýmsi neurčitým směrem. Jeho chování bylo téměř nesrozumitelné, K. vyčkal ještě chvílku, ale kostelník neustával ukazovat cosi rukou a dotvrzoval to ještě i pokyvováním. „Copak chce?“ zeptal se K. potichu, neodvážil se zde zavolat; potom však vyňal peněženku a protlačil se nejbližší lavicí, aby se dostal k tomu člověku. Ten však ihned pohnul odmítavě rukou, pokrčil rameny a odbelhal se. Podobnou chůzí, jako bylo to chvatné kulhání, pokoušel se K. jakožto děcko napodobit jízdu na koni. „Dětinský stařík,“ pomyslí si K., „jeho rozum stačí jen ještě na kostelničení. Jak se zastaví, když stojím, a jak čihá, zda hodlám jít dál.“ Usmívaje se šel K. za starcem celou poboční lodí až skoro k úrovni hlavního oltáře, stařec neustával něco ukazovat, ale K. se naschvál neobrátil, to ukazování nemělo jiný účel, než aby ho odvrátilo od starcovy stopy. Konečně ho

opravdu nechal, nechtěl ho přespříliš vylekat, též nechtěl to zjevení nadobro zaplašit, pro případ, že by Ital přece ještě přišel.

Když vkročil do hlavní lodi, aby hledal své místo, na němž nechal ležet album, zpozoroval u sloupu, skoro hned vedle lavic oltářního kůru, malou poboční kazatelnu, zcela prostou, z holého bledého kamene. Byla tak malá, že z dálky působila jako výklenek dosud prázdný, který je určen, aby přijal sochu nějakého světce. Kazatel dojista nemohl poodstoupit od roubení ani na celý krok. Mimo to kamenné klenutí kazatelny začínalo nadmíru hluboko a stoupalo, sice bez každické ozdoby, ale takovým vykroužením do výše, že prostředně velký muž tam nemohl stát vzpřímen, nýbrž musil se trvali naklánět přes roubení. Celek byl jakoby určen na trýzeň kazateli, bylo nepochopitelné, nač bylo třeba té kazatelny, když přece byla po ruce druhá, velká a umně vyzdobená.

K. by si té malé kazatelny jistě nebyl povšiml, kdyby nahoře nebyla bývala připevněna lampa, jak se přichystává krátce před kázáním. Mělo se teď konat kázání? V prázdném chrámu? K. sklouzl pohledem po schodech, jež Inouce k sloupu vedly ke kazatelně a byly tak úzké, jako by neměly sloužit lidem, nýbrž být jen sloupu za ozdobu. Ale dole u kazatelny, K. se usmál údivem, stál opravdu duchovní, držel ruku na zábradlí, jsa pohotov vystoupit nahoru, a díval se na K-a. Potom lehce pokývl hlavou, a tu se K. pokřižoval a uklonil, což měl udělat už dřív. Duchovní se lehce odrazil vzepřením ruky a stoupal krátkými rychlými kroky nahoru na kazatelnu. Což opravdu začne kázání? Což ten kostelník přece jen nebyl tak zcela bez rozumu a chtěl K-a přihnát ke kazateli, čehož ovšem v prázdném chrámu bylo nadmíru potřebí? Vždyť ostatně byla ještě kdesi před jakýmsi obrazem Panny Marie jakási stařena, jež měla rovněž přijít. A má-li už být kázání, proč je nezahajují varhany? Ty však zůstávaly tiché a zasvítávaly jen slabounce z temnot své veliké výše.

K. myslil na to, nemá-li se teď v největším spěchu vzdálit, neučiní-li to teď, není nejmenší naděje, že by tak mohl učinit za kázání, musí

pak zůstat, dokud kázání potrvá, v kanceláři ztratí tolik času, čekat na Itala není už dávno povinen, podíval se na hodinky, bylo jedenáct. Ale což může opravdu být kázání? Může K. samojediný' představovat obec věřících? Jak by bylo, kdyby byl cizincem, který si chce jen prohlédnout chrám? Vlastně také ničím jiným není. Nesmyslná byla představa, že bude kázání, teď v jedenáct hodin, ve všední den, za nejhroznějšího počasí. Duchovní – duchovní to byl nepochybně, mladý muž s hladkou, snědou tváří – vystoupil nahoru patrně jen proto, aby zhasil lampu, jež byla rozsvícena omylem.

Ale nebylo tomu tak, nýbrž duchovní zkoumal lampu a ještě trochu povytáhl knot, potom se pomalu obrátil k roubení, jež uchopil oběma rukama vpředu za hranatou ovrubu. Tak stál chvíli a rozhlížel se, nehýbaje hlavou. K. ucouvl o velký kus a opíral se loktem o nejpřednější kostelní lavici. Nejistýma očima, nemoha přesně určit místo, viděl kdesi kostelníka, jak se klidně choulí s křivými zády, jako po skončeném úkolu. Jaké ticho zavládlo teď ve velechrámu! Ale K. je musil porušit, nehodlal zde zůstat; bylo-li povinností duchovního, aby kázal v určenou hodinu, bez zřetele k okolnostem, nechť tak učiní, podaří se to i bez K-ova přispění, stejně jako by K-ova přítomnost nezvýšila účinek. Pomalu se tedy K. dal do pohybu, hmatal se po špičkách podle lavice, dostal se pak na širokou hlavní cestu a šel i tam úplně nerušen, jenže se kamenná půda rozeznívala pod nejtišším krokem a klenby hlaholily, slabě, ale bez ustání, mnohonásobným zákonitým postupováním zvuku. K. se cítil trochu opuštěn, jak tam, snad pozorován duchovním, procházel sám mezi prázdnými lavicemi, též se mu zdálo, že rozloha velechrámu je právě na mezi toho, co lidé ještě unesou. Když přišel k svému bývalému místu, hmatl skoro úkradkem, bez dalšího prodlení, po albu, jež tam zanechal, a vzal je do ruky. Skoro již opustil obvod lavic a blížil se k volné prostoře, která byla mezi ním a východem, když tu po prvé uslyšel hlas duchovního. Mohutný, cvičený hlas. Jak se nesl velechrámem, pohotovým, aby ten hlas do sebe pojal! Zavolání duchovního nesvědčilo však obci věřících, bylo zcela jednoznačné a nebylo vytáček, zvolal:

„Josefe K-e!“

K. se zarazil a díval se před sebe na zem. Prozatím byl ještě svoboděn, mohl ještě jít dál a uniknout jedněmi z trojích drobných tmavých dřevěných dveří, jež byly nedaleko od něho. Znamenalo by to jen, že neporozuměl, anebo že sice porozuměl, ale že toho nehodlá dbát. Kdyby se však otočil, bude jat, neboť pak se přiznal, že dobře rozuměl, že opravdu je ten, na koho kazatel zavolal, a že také hodlá poslechnout. Kdyby byl kazatel zavolal ještě jednou, byl by K. jistě odešel, ale ježto vše zůstávalo bez hlesu, dokud vy čekával také K., pootočil přece trochu hlavu, neboť chtěl vidět, co teď kazatel dělá. Stál klidně na kazatelně jako předtím, bylo však zřetelně vidět, že zpozoroval, že K. otočil hlavu. Bylo by bývalo dětinskou hrou na schovávanou, kdyby se teď K. nebyl otočil úplně. Učinil tak a kazatelovo zakývání prstem ho zavolalo, aby přistoupil blíž. Ježto se teď všechno mohlo dít zjevně, rozběhl se, – učinil tak i ze zvědavosti a aby věc zkrátil – dlouhými rozletěnými kroky kazatelně vstříc. U prvních lavic se zastavil, ale kazateli se zdáli vzdálenost ještě příliš velká, vztáhl ruku a ukázal ostře skloněným ukazovákem na místo těsně před kazatelnou. K. poslechl i v tom, musil na tam místě zvracet hlavu již hluboko do týlu, aby duchovního ještě viděl. „Tys Josef K.,“ řekl duchovní a vznesl ruku neurčitým pohybem na roubení. „Ano,“ řekl K., my slil na to, jak bez okolků jmenovával dříve své jméno, od nějaké doby bylo mu břemenem, též znali teď jeho jméno lidé, s nimiž se setkal po prvé, jak krásné bývalo, když se člověk nejdřív představil a teprv pak ho znali. „Jsi obžalován,“ řekl duchovní zvlášť tichým hlasem. „Ano,“ řekl K., „byl jsem o tom zpraven.“ „Pak tedy jsi ten, jež hledám,“ řekl duchovní. „Já jsem vězeňský kaplan.“ „Ach tak,“ řekl K. „Dal jsem tě sem povolat,“ řekl duchovní, „abych si s tebou promluvil.“ „To jsem nevěděl,“ řekl K. „Přišel jsem, abych ukázal velechrám jednomu Italovi.“ „Nech vedlejších věcí,“ řekl duchovní. „Co to máš v ruce? Jsou to modlitby?“ „Ne,“ odpověděl K., „je to album s městskými památkami.“ „Dej to z ruky,“ řekl duchovní. K. odhodil album tak prudce, až se rozevřelo a vláčelo se s pomačkanými

listy kus cesty po zemi. „Víš, že to s tvým procesem dopadá špatně?“ zeptal se duchovní. „Zdá se mi to také,“ řekl K. „Namáhal jsem se, seč j sem byl, dosud však bez úspěchu. Ovšem nejsem ještě hotov s podáním.“ „Jak si představuješ konec?“ ptal se duchovní. „Dříve jsem my slíval, že to dojista skončí dobře,“ řekl K., „ted’ o tom někdy pochybuji sám. Nevím, jak to skončí. Víš to ty?“ „Ne,“ řekl duchovní, „ale obávám se, že to skončí špatně. Mají tě za vinného. Tvůj proces se snad ani nedostane nad podřízenou soudní stolicí. Alespoň prozatím mají tvou vinu za prokázanou.“ „Já však nejsem vinen,“ řekl K., „je to omyl. Jakpak může člověk vůbec být vinen. Vždyť jsme zde všichni lidé, jeden jako druhý.“ „To je pravda,“ řekl duchovní, „ale tak mluvívají vinníci.“ „Jsi i ty proti mně zaujat?“ ptal se K. „Nejsem proti tobě zaujat,“ řekl duchovní. „Děkuji ti,“ řekl K., „všichni ostatní však, kdo mají podíl v řízení, jsou proti mně zaujati. Vnukají tu zaujatost i lidem neúčastněným. Mé postavení je pořád nesnadnější.“ „Vykládáš si nesprávně skutečnosti,“ řekl duchovní, „rozsudek nepřijde najednou, řízení ponenáhlu přejde v rozsudek.“ „Takové je to tedy,“ řekl K. a sklonil hlavu. „Co hodláš jakožto nejbližší krok podniknout ve své věci?“ ptal se duchovní. „Chci si ještě hledat pomoc,“ řekl K. a pozvedl hlavu, aby viděl, jak duchovní o tom soudí. „Jsou ještě některé možnosti, kterých jsem nevyužil.“ „Hledáš přespříliš cizí pomoc,“ řekl duchovní káravě, „a zejména u žen. Což nepozoruješ, že to není pravá pomoc?“ „Někdy a dokonce často bych ti skoro dal za pravdu,“ řekl K., „ale ne vždy. Ženy mají velkou moc. Kdybych mohl několik žen, jež znám, pohnout k tomu, aby pro mne pracovaly společně, dojista bych pronikl. Zejména u tohoto soudu, který se skládá téměř jen ze zástěrkářů. Ukaž vyšetřujícímu soudci z dálky nějakou ženu, a on, jen aby se k ní dostal včas, povalí soudní stůl i obžalovaného!“ Duchovní sklonil hlavu k roubení, ted’ teprv se zdálo, jako by stříška kazatelny naň tíživě doléhala. Jaký to asi je venku nečas? To už není pošmourný den, to je už hluboká noc. Žádná malba na velkých oknech nebyla s to, aby přerušila temnou stěnu i jen tušením světla. A právě ted’ začal kostelník zhaset svíčky na hlavním oltáři, jednu po druhé. „Horšíš se na mne?“ ptal se K. duchovního. „Nevíš snad, jakému

soudu to sloužíš.“ Nedostalo se mu odpovědi. „Vždyť to jsou jen mé zkušenosti,“ řekl K. Nahore trvalo ještě pořád mlčení. „Nechtěl jsem se tě dotknout,“ řekl K. Tu křikl duchovní na K-a dolů: „Což nevidíš na dva kroky daleko?“ Bylo to zvolání hněvné, ale zároveň jako zvolání člověka, který vidí někoho padat a jsa sám polekán křičí neopatrně, bezděky.

Teti oba dlouho mlčeli. Dojista nemohl duchovní v té tmě, jež se prostírala dole, rozeznat dobře K-a, kdežto K. viděl duchovního jasně ve svitu lampičky. Proč duchovní nesestoupí dolů? Vždyť nekáže, nýbrž učinil K-ovi jen několik sdělení, zachová-li se přesně podle nich, asi víc uškodí než prospějí. Ale zdálo se K-ovi, že dobrý úmysl duchovního je mimo pochybnost, nebylo nemožné, že by se s ním, kdyby duchovní sestoupil sem dolů, o všem dohodl, nebylo nemožné, že by se mu od něho dostalo nějaké rozhodující a přijatelné rady, jež by mu na příklad ukázala ne snad, jak lze na proces zapůsobit, nýbrž jak by se z něho dalo vyváznout, jak by se dal obejít, jak by se dalo žít mimo proces. Taková možnost zajisté je, K. na ni v poslední době kolikrát myslil. Ví-li však duchovní o takové možnosti, snad ji prozradí, poprosí-li ho K., ačkoli sám přináleží k soudu a ačkoli, když K. zaútočil na soud, potlačil své mírné chování a dokonce se na K-a rozkřikl.

„Nechceš sejít dolů?“ řekl K. „Vždyť není teď žádné kázání. Pojď ke mně dolů.“ „Teď už mohu přijít,“ řekl duchovní, bylo mu snad líto, že se před chvílí rozkřikl. Zatím co vyprošťoval lampu z jejího háku, řekl: „Musil jsem s tebou nejdřív mluvit na dálku. Podlehnu jinak příliš snadno vlivu a zapomenu na svou službu.“

K. ho očekával dole u schodů. Duchovní mu při sestupování už s jednoho z hořejších stupňů vztáhl ruku vstříc. „Máš pro mne trochu času?“ ptal se K. „Tolik času, kolik potřebuješ,“ řekl duchovní a podal K-ovi lampičku, aby ji nesl. Ani v té blízkosti se z jeho bytosti nevytrácela jakási slavnostnost. „Jsi ke mně velmi vlídný,“ řekl K., procházeli se vedle sebe tmavou postranní lodí sem a tam. „Jsi výjimka mezi všemi, kdož náleží k soudu. Mám k tobě větší důvěru než ke

komukoli z nich, co jsem jich už poznal. S tebou mohu mluvit upřímně.“ „Neklam se,“ řekl duchovní. „V čem pak bych se klamal?“ ptal se K. „V soudu se klameš,“ řekl duchovní, „v uvozovacích spisech k zákonu se praví o tomto klamu: Před zákonem sedí dveřník. K tomu dveřníku přijde muž z venkova a prosí, aby ho vpustil do zákona. Ale dveřník řekne, že ho teď nemůže vpustit. Muž uvažuje a zeptá se pak, bude-li tedy smět vstoupit později. ‚Možná,‘ řekne dveřník, ‚teď však ne.‘ Ježto brána k zákonu je otevřena jako vždy, shýbne se muž, aby se podíval branou dovnitř. Když to dveřník zpozoruje, zasměje se a řekne: ‚Vábí-li tě to tak, jen se pokus, abys vešel přes můj zákaz. Pamatuj si však: já jsem mocný. A jsem jen nejnižší dveřník. V každé síni však stojí dveřníci, jeden mocnější druhého. Už popatřit na třetího je i nad mé síly.‘ Takových nesnází se muž z venkova nenadál, vždyť zákon má být přístupný komukoli a kdykoli, myslí si, ale když se teď bystřeji podívá na dveřníka v jeho kožichu, na jeho velký špičatý nos, na jeho dlouhé, tenké, černé, tatarské vousy, rozhodne se přece, že raději počká, až dostane dovolení, aby vešel. Dveřník mu dá stoličku a dovolí, aby se posadil stranou od dveří. Tam sedí dny a léta. Pokouší se zas a zas, aby byl vpuštěn, a unavuje dveřníka svým doprošováním. Dveřník s ním občas podniká drobné výslechy, vyptává se na jeho rodný kraj a po mnohých jiných věcech, jsou to však otázky neúčastné, jak je činívají velcí páni, a nakonec mu po každé řekne, že ho ještě nemůže vpustit. Muž, jenž se na svou výpravu opatřil mnohou věcí, vynaloží všechno, a buď to sebecennější, aby dveřníka podplatil. Ten sice všechno přijme, ale říká přitom: ‚Přijímám to jen proto, abys nemyslel, žeš něco zameškal.‘ Po ta mnohá léta pozoruje muž dveřníka skoro bez přestání. Zapomene na ostatní dveřníky, a ten první zde zdá se mu jedinou překážkou, pro kterou nemůže vejít do zákona. Klně té neblahé náhodě v prvním roce nahlas, později, když zestárne, jen si ještě něco brumlá. Zdětinší, a ježto za ta léta, po která zkoumal dveřníka, poznal i blechy v jeho kožišinovém límci, prosí také ty blechy, aby mu pomohly a přemluvily dveřníka. Nakonec mu zeslábne zrak, i neví, zda se kolem něho opravdu stmívá, či zda ho jen tak klamou oči. Zato však poznává teď v té tmě jakousi zář, jež neuhasitelně tryská

z dveří zákona. Teď nežije už dlouho. Před smrtí shluknou se v jeho hlavě všechny zkušenosti celé té doby v otázku, kterou se dveřníka doposud nezeptal. Pokývne na něho, ježto nemůže už vztyčit tuhnoucí tělo. Dveřník se k němu musí hluboko sklonit, neboť rozdíly ve velikosti se změnilly velice v neprospěch muže. ‚Copak bys teď ještě rád věděl?‘ ptá se dveřník, ‚ty nenasyto.‘ ‚Všichni přece usilují po zákonu,‘ řekne muž, ‚jak to, že po ta mnohá léta nežádal nikdo mimo mne, aby byl vpuštěn?‘ Dveřník pozná, že muž je už v koncích, a aby ještě stihl k jeho hynoucímu sluchu, zařve na něho: ‚Tady nemohl být vpuštěn nikdo jiný, neboť ten vchod zde byl určen jen pro tebe. Teď jdu a zavřu jej.‘

„Dveřník tedy toho muže oklamal,“ řekl K. ihned, ten příběh ho velmi poutal. „Neukvapuj se,“ řekl duchovní, „nepřejímej cizí mínění, aniž je přezkoumáš. Pověděl jsem ti ten příběh ve znění, jak je zapsán. O klamu tam není ani slova.“ „Je to však jasné,“ řekl K., „a tvůj první výklad byl zcela správný. Dveřník pověděl to spásné slovo teprv tehdy, když tomu muži už nemohlo pomoci.“ „Nebyl dřív tázán,“ řekl duchovní, „považ také, že to byl jen dveřník, a jako dveřník splnil svou povinnost.“ „Proč myslíš, že splnil svou povinnost?“ zeptal se K., „nesplnil ji. Jeho povinností bylo snad, aby nepustil nikoho cizího, tohoto muže však, pro něhož byl vchod určen, měl vpustit.“ „Nemáš dosti úcty k tomu, co je psáno, a pozměňuješ příběh,“ řekl duchovní. „Příběh obsahuje o vpuštění do zákona dvě důležitá prohlášení dveřníková, jedno na začátku, jedno na konci. První místo zní: že ho teď nemůže vpustit, a druhé: ten vchod zde byl určen jen pro tebe. Kdyby mezi oběma prohlášeními byl nějaký rozpor, měl bys pravdu, a dveřník by byl toho muže oklamal. Není zde však rozporu. Naopak, druhé prohlášení míří dokonce k prvnímu. Skoro by se mohlo říci, že dveřník učinil víc, než bylo jeho povinností, když tomu muži nadhodil možnost, že snad bude jednou vpuštěn. Zdá se, že v tu dobu bylo jeho povinností jen tolik, aby toho muže odmítl, a opravdu se mnozí vykladači Písma diví, že dveřník tu zmínku vůbec učinil, neboť zdá se, že si libuje v přesnosti, a přísně dbá, co mu ukládá jeho úřední

povinnost. Po mnoho let neopustí své místo a zavře bránu teprv docela nakonec, je si velmi vědom, jak významná je jeho služba, neboť praví: ‚Já jsem mocný‘, má úctu k nadřízeným, neboť praví: ‚Já jsem jen nejnižší dveřník‘, nežvaní, neboť po ta mnohá léta ptá se, jak sedí, jen neúčastné otázky, není úplatný, neboť praví o podaném daru: ‚Přijímám to jen proto, abys nemyslel, žeš něco zameškal‘, kde jde o plnění povinnosti, nelze ho ani obměkčit, ani rozhořčit, neboť se praví o tom muži, že ‚unavuje dveřníka svým doprošováním‘, konečně nasvědčuje i jeho zevnějšek pedantské povaze, ten velký zašpičatělý nos a dlouhé, tenké, černé, tatarské vousy. Najde-li se kde dveřník věrnější u konání povinností? Přiměřují se však do dveřníka ještě jiné povahové rysy, jež jsou velmi příznivé pro člověka, který chce, aby byl vpuštěn, a pro které přece jen chápeme, že oním náznakem budoucí možnosti snad trochu zašel nad svou povinnost. Nelze totiž popřít, že je trochu prostého ducha a v souvislosti s tím trochu domýšlivý. Ačkoli jeho výroky o jeho moci a o moci ostatních dveřníků a o jejich tvářnosti, jež je dokonce nad jeho síly – pravím, ačkoli všechny tyto výroky jsou snad o sobě správné, ukazuje přece způsob, jakým tyto výroky pronáší, že jeho představy jsou zakaleny prostoduchostí a vypínavostí. Vykладаči praví k tomu: ‚Správná představa o určité věci a neporozumění ve vztahu k téže věci se navzájem úplně nevylučují‘. Zajisté však sluší usuzovat, že ta prostoduchost a vypínavost, třebaže se snad projevují měrou pranepatrnou, přece jen oslabuje střežení vchodu, jsou to mezery v povaze dveřníka. K tomu ještě přistupuje, že dveřník, jak se zdá, je svou povahou člověk vlídný, není nikterak vždy a vždy jen úřední osobou. Hned v prvních okamžicích si zažertuje tím, že toho muže přes zákaz výslovně ponechávaný zve, aby vešel, potom ho nepošle pryč, nýbrž dá mu, jak se praví, stoličku a dovolí mu, aby se posadil stranou od dveří. Trpělivost, s jakou po všechna ta léta snáší prosby toho muže, ty drobné výslechy, to přijímání dáreků, vznešenost, s jakou dopouští, aby muž vedle něho hlasitě klnul neblahé náhodě, která sem dveřníka postavila – to vše dává usuzovat na hnutí soucitná. Ne každý dveřník by se byl zachoval takto. A nakonec se ještě na pokývnutí skloní hluboko k muži, aby mu dal příležitost

k poslední otázce. Jen jakási slabá netrpělivost – vždyť dveřník ví, že je všemu konec – zračí se v slovech: ‚Ty nenasyto‘. Mnozí zacházejí v takovémto výkladu ještě dál a míní, že slova ‚Ty nenasyto‘ vyjadřují jakýsi přátelský obdiv, který ovšem není prost blahosklonnosti. Zajisté však se takto postava dveřníka doceluje jinak, než myslíš.“ „Znáš ten příběh lépe než já a po delší dobu,“ řekl K. Mlčeli chvíli. Pak řekl K.: „Myslíš tedy, že ten muž nebyl oklamán?“ „Rozuměj mi správně,“ řekl duchovní, „ukazují ti jen mínění, jež o tom jsou. Nedbej přesprávně mínění. Co je psáno, je neměnné, a mínění jsou často jen výrazem zoufalství z té neměnnosti. V tomto případě dokonce i mínění, podle něhož byl oklamán právě dveřník.“ „Tot‘ mínění, jež zachází daleko,“ řekl K. „Jak se odůvodňuje?“ „Odůvodnění,“ odpověděl duchovní, „vychází z prostoduchosti dveřníka. Praví se, že nezná vnitřek zákona, nýbrž jen cestu, po které musí před vchodem napořád popocházet sem a tam. Představy, které má o vnitřku, se pokládají za dětinské, a usuzuje se, že se sám obává toho, čím chce muže vystrašit. Ba, bojí se toho víc než ten muž, neboť ten nechce přece nic jiného než vejít, i pak, když slyšel o strašných dveřnicích vnitřku, dveřník však nechce vejít, alespoň se o tom nic nedovídáme. Jiní praví sice, že zajisté byl už uvnitř, neboť byl přece jednou přijat do služeb zákona, a to že se mohlo stát jen uvnitř. Na to sluší odpovědět, že zajisté mohl být za dveřníka ustanoven také zavoláním z vnitřku a že, byl-li kdy vůbec uvnitř, sotva mohl být hluboko ve vnitřku, když přece už i pohled na třetího dveřníka je nad jeho síly. Mimo to se však v příběhu také nepraví, že by byl po ta mnohá léta kromě poznámky o dveřnicích něco vyprávěl o vnitřku. Možná, že mu to bylo zakázáno, ale ani o takovém zákazu nic nepověděl. Z toho všeho se usuzuje, že o tvářnosti a významu vnitřku nic neví a že se o těch– to věcech oddává klamu. Ale i o muži z venkova je prý v klamu, neboť je tomu muži podřízen a neví to. Že on sám s tím mužem nakládá jako s člověkem podřízeným, lze poznat z mnohé podrobnosti, na kterou se zajisté ještě pamatuješ. Že však je ve skutečnosti on sám podřízen tomu muži, vysvítá podle tohoto mínění s nemenší jasností. Především je tvor svobodný nadřazen tvorů vázanému. Muž z venkova je však opravdu

svoboden, může jít, kam se mu zachce, jen vchod do zákona je mu zakázán, a nadto mu jej zakázal jen jediný člověk, dveřník. Posadí-li se na stoličku stranou od brány a zůstane-li tam po celý život, dělá to dobrovolně, příběh nevypráví o žádném donucení. Dveřník však je svým úřadem vázán na své místo, nesmí se vzdálit od brány, podle všeho nesmí však ani vstoupit dovnitř, i kdyby chtěl. Kromě toho je ve službách zákona, slouží však jen pro tento vchod, tedy také jen pro tohoto muže, pro něhož je tento vchod jedinečně určen. Také z tohoto důvodu je mu podřízen. Lze usuzovat, že po mnoho let, po celičkový mužný věk sloužil jaksi jen naprázdno, neboť se praví, že přijde muž, tedy někdo v mužném věku, že však vrátný musil dlouho čekat, než se splnil jeho účel, a to čekat tak dlouho, jak se líbilo tomu muži, který přece přišel dobrovolně. Ale i konec služby je určen koncem života toho muže, až do konce zůstává mu tedy podřízen. A zas a zas se připomíná, že dveřník, jak se zdá, o tom všem nic neví. V tom však se nespátřuje nic nápadného, neboť podle tohoto mínění je dveřník na omylu ještě větším, týká se jeho služby. Nakonec mluví sic o vchodu a praví: „Teď jdu a zavřu jej“, ale na začátku se praví, že brána k zákonu je otevřena jako vždy, je-li však vždy otevřena, vždycky, to jest nezávisle na životní lhůtě muže, pro kterého je určena, nebude ani možné, aby ji dveřník zavřel. O tom se mínění rozcházejí, zda dveřník svým zvěstováním, že zavře bránu, chce jen dát odpověď, či zda chce zdůraznit svou služební povinnost, či chce-li tomu muži ještě v posledním okamžiku způsobit lítost a smutek. V tom však jsou mnozí zajedno, že nebude možné, aby bránu zavřel. Soudí dokonce, že alespoň v závěru je i svým věděním pod tím mužem, neboť muž vidí záři, která tryská z bran zákona, kdežto dveřník právě jakožto dveřník stojí asi zády ke vchodu a neprojeví také ni žádným slovem, že zpozoroval nějakou změnu.“ „To je dobře odůvodněno,“ řekl K., jenž si až dosud pološeptem opakoval jednotlivá místa z výkladu duchovního. „Je to dobře odůvodněno, a myslím teď rovněž, že dveřník byl oklamán. Tím však jsem se neuchýlil od svého dřívějšího mínění, neboť zčásti se jedno shoduje s druhým. Nerozhoduje, zda dveřník vidí věci správně, či zda je klamán. Řekl jsem, že ten muž z venkova

je klamán. Vidí-li dveřník věci správně, mohlo by se o tom pochybovat, je-li však dveřník klamán, nemůže být jinak, než že se jeho klam přenáší na toho muže. Dveřník není pak sice podvodník, ale je tak prostoduchý, že by ho měli ihned vyhnat ze služby. Považ přece, že klam, v němž je dveřník, nijak mu neškodí, tomu muži však tisícero násob.“ „Zde narážíš na mínění opačné,“ řekl duchovní. „Někteří praví totiž, že ten příběh nedává nikomu právo, aby o dveřníku pronášel soudy. Necht' se nám zdá jakýkoli, je to přece sluha zákona, náleží tedy k zákonu, je tedy nepostižný pro lidské usuzování. Nesmíme pak ani věřit, že dveřník je podřízen tomu muži. Být službou vázán na vchod k zákonu je nesrovnatelně víc, než žít si volně na světě. Muž k zákonu teprv přichází, dveřník tam už je. Zákon mu určil službu, pochybovat o jeho hodnosti znamenalo by pochybovat o zákoně.“ „S tímto míněním se nesrovnávám,“ řekl K., vrtě hlavou, „nebot' přidáme-li se k němu, musíme pokládat za pravdu všechno, co dveřník praví. Ze to však není možné, odůvodnils přece dopodrobna sám.“ „Ne,“ řekl duchovní, „není třeba, abychom pokládali všechno za pravdivé, je jen třeba, abychom to pokládali za nutné.“ „Neradostné mínění,“ řekl K. „Lež se nastoluje jakožto světový řád.“¹⁹⁾

K. to řekl jako slovo závěrečné, ale jeho konečným úsudkem to nebylo. Byl příliš unaven, aby mohl přehlédnout všechny důsledky podávající se z toho příběhu, též ho příběh zaváděl do nezvyklého přemítání, do věcí neskutečných, vhodnějších na projednávání pro společnost soudních úředníků než pro něho. Ten prostý příběh nabotnal do beztvarosti, chtěl jej setřást, a duchovní, jenž teď projevil velký útlocit, to strpěl a přijal K-ovu poznámku mlčky, ačkoli se jistě nesrovnávala s jeho vlastním míněním.

Šli chvíli mlčky dál. K. se držel těsně vedle duchovního, nevěda v té tmě, kde je. Lampa v jeho ruce dávno už zhasla. Jednou se právě před ním zablýstěla stříbrná socha jakéhosi světce jen svitem stříbra a vplula hned zas do tmy. Aby nezůstal nadobro odkázán na duchovního, zeptal se K.: „Nejsme teď poblíž hlavního vchodu?“ „Ne,“

řekl duchovní, „jsme daleko od něho. Chceš už odejít?“ Ačkoli K. právě teď na to nemyslel, řekl ihned: „Ovšem, musím odejít. Jsem prokuristou v jedné bance, čekají na mne, přišel jsem jen, abych jednomu zahraničnímu obchodnímu příteli ukázal velechrám.“ „Nuže,“ řekl duchovní a podal K-ovi ruku, „pak tedy jdi.“ „V té tmě však nenajdu sám cestu,“ řekl K. „Jdi vlevo ke zdi,“ řekl duchovní, „pak dál podél zdi, neopouštěje ji, a najdeš východ.“ Duchovní se vzdálil teprv několik kroků, ale K. už volal velmi hlasitě: „Prosím, počkej ještě!“ „Čekám,“ řekl duchovní. „Nechceš ještě něco ode mne?“ ptal se K. „Ne,“ řekl duchovní. „Byls ke mně předtím tak vlídný a všechno jsi mi vyložil, teď však mě propouštíš, jako by ti na mně nezáleželo.“ „Vždyť musíš odejít,“ řekl duchovní. „Nu ano,“ řekl K., „uznej to přece.“ „Uznej ty nejdřív, kdo jsem,“ řekl duchovní. „Jsi vězeňský kaplan,“ řekl K. a pokročil bliž k duchovnímu, jeho neprodleného návratu do banky nebylo tak třeba, jak to vyličil, mohl zcela dobře ještě zůstat. „Náležím tedy k soudu,“ řekl duchovní. „Proč bych tedy od tebe něco chtěl. Soud od tebe nic nechce. Přijme tě, přijdeš-li, a propustí tě, odcházíš-li.“

Kapitola desátá

Konec

V předvečer jeho jedenatřicátých narozenin – bylo to k deváté hodině večerní, čas ticha na ulicích – přišli dva páni do K-ova bytu. V šosatých kabátech, bledí a otlí, s cylindry, jež byly srostlé s hlavou, jak se zdálo. Po drobné obřadnosti u bytových dveří, kdo má vejít první, opakovala se táž obřadnost ve větším rozsahu před K-ovými dveřmi. Aniž mu návštěva byla předem ohlášena, seděl K., rovněž černě oděn, na židli poblíž dveří a natahoval si pomalu nové, ostře přes prsty napjaté rukavice, v držení, v jakém očekáváme hosty. Ihned vstal a zadíval se zvědavě na pány. „Vy jste tedy určeni pro mne?“ ptal se. Pánové pokývli, jeden ukázal cylindrem v ruce na druhého. K. si přiznal, že očekával jinou návštěvu. Došel k oknu a zadíval se ještě jednou na temnou ulici. Také skoro všechna okna na protější straně ulice byla již temná, v mnohých byly spuštěny záclony. V jednom osvětleném okně patra hrály si spolu malé děti za mříží a hmataly po sobě ručkami, dosud neschopny, aby se hýbaly se svých míst. „Posílají pro mne staré podřadné herce,“ řekl si K. a ohlédl se, aby se poznovu o tem přesvědčil. „Hledí mě vyřídít lacino.“ K. se k nim náhle obrátil a ptal se: „Na kterém divadle hrajete?“ „Divadle?“ ptal se jeden z pánů potrhávajícími ústními koutky druhého o radu. Druhý si počínal jako němý, který zápasí se vzpurným organismem. „Nejsou na to připraveni, aby se jich někdo ptal,“ řekl si K. a došel si pro klobouk.

Už na schodech se pánové chtěli do K-a zavěsit, ale K. řekl: „Teprv na ulici, nejsem nemocen.“ Hned před vraty však se do něho zavěsili tak, jak K. ještě nikdy s nikým nešel. Drželi ramena těsně za jeho rameny, neohýbali paže, nýbrž používali jich, aby ovíjeli K-ovy paže po celé délce, dole se chopili K-ových rukou odborným, nacvičeným, neodolatelným hmatem. K. šel mezi nimi napjat jako struna, tvořili teď všichni tři jednolitě těleso, takže kdyby někdo byl rozbil jednoho z nich, byli by na padrť všichni. Byla to jednota, jak ji skoro může tvořit jen neživá hmota.

Pod svítilnami pokusil se K. několikrát, jakkoli těžko se to dalo provést při té těsné slitosti těl, aby se na své průvodce podíval zřetelněji, než bylo možné v přítomí jeho pokoje. „Snad jsou to tenoři,“ myslil si při pohledu na jejich těžký lalok pod bradou. Jímal ho hnus z čistotnosti jejich tváří. Bylo téměř ještě vidět čistící ruku, jež vjela do jejich očních koutků, jež třela horní ret, jež vyškrabala záhyby na bradě.²⁰⁾

Když to K. zpozoroval, zastavil se, i zastavili se proto též oni; byli na kraji volného liduprázdného prostranství zdobeného sady. „Proč poslali právě vás!“ spíše zvolal, než se tázal. Pánové patrně nevěděli: nijakou odpověď, čekali s povislou volnou paží jako ošetřovatel, chtěli si nemocný odpočinout. „Nepůjdu dál,“ řekl K. zkusmo. Na to nepotřebovali pánové odpovědět, postačilo, že neuvolnili hmat a pokusili se pozvednout K-a s místa, ale K. odolával. „Nebudu už potřebovat mnoho síly, vynaložím ji teď všechnu,“ pomyslel si. Napadly ho mouchy, jež utrhávajícími se nožičkami usilují pryč s prutu polepeného lepidlem. „Pánové budou mít těžkou práci.“

Tu stoupala před nimi z proláklejší ulice po jakýchsi malých schodech slečna Bűrstnerová k náměstí. Nebylo zcela jisto, zda to je ona, podobnost byla ovšem velká. Ale K-ovi nezáleželo pranic na tom, zda to je skutečně slečna Bűrstnerová, uvědomil si jen ihned marnost svého odporu. Nebylo v tom nic hrdinného, když teď kladl odpor, když teď těm pánům způsoboval potíže, když se teď v obraně pokoušel ještě užít posledního zákmitu života. Vykročil, a z radosti, kterou tím pánům způsobil, přeneslo se něco i na něho. Strpěli teď, aby určoval směr cesty, a určoval je podle cesty, kterou se brala slečna před nimi, ne snad, že by ji chtěl dohonit, ne, snad, že ji chtěl co možná dlouho vidět, nýbrž jen proto, aby nezapomněl připomenutí, jež mu znamenala. „Jediné, co teď mohu udělat,“ řekl si, a stejnoměrné dopadání jeho kroků a kroků obou průvodců dotvrzovalo jeho myšlenky, „jediné, co teď mohu udělat, je zachovat si až do konce klidně členící rozum. Chtěl jsem vždy dvacaterou rukou vjíždět do života, a nadto k nechvalnému účelu. To bylo nesprávné. Mám teď

ukázat, že mě nedovedl poučit ani ten jednoletý proces? Mám odejít jako člověk na hlavu padlý? Mám připustit, aby se o mně říkalo, že jsem v začátcích procesu chtěl proces skoncovat a teď, na jeho konci, jej chci znova započít? Nechci, aby se to říkalo. Jsem vděčen za to, že mi na tuto cestu byli dáni tito poloněmi nechápaní pánové z že zůstalo ponecháno mně, abych sám řekl, čeho je třeba.“

Slečna zahrnula zatím do postranní ulice, ale K. se mohl již obejít bez ní a ponechal se svým průvodcům. Všichni tři kráčeli teď v plné shodě po jakémsi mostu v měsíčním svitu, každému drobnému hnutí K-ovu pánové teď ochotně povolovali, když se trochu obrátil k zábradlí, otočili se tam i oni celým tělem. Voda lesknoucí a třesoucí se v měsíčním světle se dělila kolem ostrůvku, na němž se, jakoby na sebe natlačeny, kupily listnaté houštiny stromů a keřů. Pod nimi, teď neviditelné, vedly pískové cesty s pohodlný mi lavicemi, na nichž se K. za leckterého léta požívačně protahoval. „Vždyť jsem se ani nechtěl zastavit,“ řekl svým průvodcům, zahanben jejich ochotou. Jeden z nich jako by druhému za K-ovými zády mírně vytýkal, že se zastavil z neporozumění, pak šli dál.²¹⁾

Ubírali se několika stoupajícími ulicemi, v nichž tu a tam stáli anebo chodili strážníci; hned v dálce, hned v nejbližší blízkosti. Jeden, s hustými kníry, s rukou na rukojeti šavle, přistoupil jako úmyslně ke skupině nikoli zcela nepodezřelé. Pánové se zarazili, strážník jako by užuž otvíral ústa, tu K. silně zatáhl pány kupředu. Několikrát se opatrně otočil, zda jim strážník není v patách; když však měli mezi sebou a strážníkem nároží, dal se K. do běhu, pánové musili běžet rovněž, ačkoli jim velmi selhával dech.

Tak se rychle dostali ven z města, jež se tímto směrem skoro bez přechodu pojilo k polím. Malý kamenný lom, opuštěný a pustý, byl poblíž domu ještě zcela městského. Zde se pánové zastavili, buď že to místo bylo od počátku jejich cílem, buď že byli příliš vyčerpaní, aby běželi ještě dál. Teď pustili K-a, jenž němě čekal, smekli cylindry a utírali si, rozhlížejíce se po lomu, kapesníkem pot s čela. Všude se

prostíral měsíční svit se svou přirozeností a svým klidem, jaký není dán žádnému jinému světlu.

Po výměně některých zdvořilostí o tom, kdo má vykonati nejbližší úkol – vypadalo to, jako by pánové byli své příkazy dostali nedílně – , přistoupil jeden ke K-ovi a svlekl mu kabát, vestu a potom i košili. K-a bezděky zamrazilo, a tu tedy ho pán udeřil lehkým, uklidňujícím úderem na záda. Potom pečlivě složil kusy šatstva, jako věci, kterých bude ještě třeba, ač nikoli v nejbližší době. Aby K. neprodléval bez pohybu na nočním vzduchu, který byl přece jen trochu chladný, zavěsil se do něho a trochu s ním popocházel sem a tam, zatím co druhý pán se poohlédal u lomu po nějakém vhodném místě. Když je našel, pokynul, a druhý pán tam K-a doprovodil. Bylo to blízko u těžebné stěny lomu, ležel tam vy lomený kámen. Pánové posadili K-a na zem, opřeli ho o kámen a položili mu hlavu na svrchní plochu kamene. Přes všechnu námahu, kterou vynakládali, a přes všechnu ochotu, kterou jim K. projevoval, bylo jeho držení napořád velmi nucené a nevěrohodné. Jeden z pánů požádal proto druhého, aby mu na chvíli přenechal uložit K-a bez účasti jiných rukou, ale ani tím se to nezlepšilo. Nakonec ponechali K-a v poloze, jež ani nebyla nejlepší z poloh dosud získaných. Pak rozepjal jeden pán šosatý kabát a vyňal z pochvy, jež visela na pásu napjatém kolem vesty, dlouhý tenký řeznický nůž broušený po obou stranách, povznesl jej a zkoumal ostří na světle. Znova začaly ty odporné zdvořilosti, jeden podal nůž přes K-ovu hlavu druhému, ten jej zas vrátil přes K-ovu hlavu. K. věděl teď zcela najisto, že by bylo jeho povinností, aby uchopil nůž ve chvíli, kdy se nad ním vznáší z ruky do ruky, a aby jej do sebe vetkl. Ale neučinil tak, nýbrž otáčel krkem dosud volným a rozhlížel se. Dokonale se osvědčit nemohl, nedovedl odnít úřadům veškerou práci, odpovědnost za tuto poslední chybu měl ten, kdo mu odepřel zbytek síly k tomu potřebné. Utkvěl zrakem na posledním poschodí domu, který sousedil s lomem. Jako vyšlehně světlo, rozletěly se tam okenice jednoho okna, jakýsi člověk, slabý a tenký v té dálce a výšce, vyklonil se trhnutím daleko ven a rozepjal paže ještě dál. Kdo to byl? Přítel?

Nějaký dobrý člověk? Někdo, kdo cítil účast? Někdo, kdo chtěl pomoci? Byl to jednotlivec? Byli to všichni? Byla ještě nějaká pomoc? Byly námitky, na něž se zapomnělo? Zajisté byly takové námitky. Logika je sice neotřesná, ale člověku, který chce žít, neodolá. Kde je soudce, jež nikdy nespátl? Kde je vysoký soud, k němuž se nikdy nedostal? Zvedl ruce a roztáhl všechny prsty.²²⁾

Ale na K-ův chřtán se položily ruce jednoho z pánů, zatím co druhý vrazil nůž do srdce a dvakrát jej tam obrátil. Hasnoucícma očima viděl ještě K., jak pánové, blízko před jeho obličejem, opírajíce se o sebe tvář vedle tváře, pozorují rozhodnutí. „Jako pes!“ řekl, bylo to, jako by ten stud ho měl přežít.

Nedokončené kapitoly

K Else

Jednoho dne byl K. těsně před odchodem telefonicky zavolán a vyzván, aby ihned přišel do soudní kanceláře. Hlas v telefonu ho varoval, aby nebyl neposlušný. Že jeho neslýchané poznámky o tom, že výslechy jsou zbytečné, že nemají výsledku a nemohou ho mít, že tam už nepůjde, že nechá telefonická anebo písemná pozvání bez povšimnutí a posly vyhodí ze dveří – že všechny ty to poznámky jsou protokolovány a už mu velice uškodily. Proč jen se nechce podrobit? Zda se snad neusiluje bez zřetele k času a nákladům, aby jeho spleťtá věc byla dána do pořádku? Chce-li přitom z pouhé bujnosti rušit a chtěli, aby došlo k opatřením donucovacím, jichž zůstal až dosud ušetřen? Že dnešní obsílka je poslední pokus. Aby učinil, jak mu libo, aby však uvážil, že vysoký soud nemůže dopustit, aby si někdo z něho tropil žerty.

K. na ten večer zpravil Elsu, že k ní přijde, i nemohl už z tohoto důvodu zajít k soudu; byl rád, že tím může omluvit, proč se k soudu nedostavil, ačkoli by tohoto odůvodnění nikdy nepoužil a ačkoli by velmi pravděpodobně nebyl šel k soudu ani tehdy, kdyby pro ten večer nebyl měl ani nejmenší jiný závazek. Přesto se u vědomí svého dobrého práva zeptal telefonem, co by se stalo, kdyby nepřišel. „Najdeme si vás,“ byla odpověď. „A budu za to potrestán, že jsem nepřišel dobrovolně?“ zeptal se K. a usmál se v očekávání toho, co uslyší. „Ne,“ byla odpověď. „Výborně,“ řekl K., „jakou pohnutku mám však mít, abych vyhověl dnešní obsílce?“ „Nebývá zvykem, aby člověk na sebe poštvál mocenské prostředky soudu,“ řekl slábnoucí a nakonec mizící hlas. „Je velmi neopatrné, nedělá-li se to,“ myslil si K. odcházeje, „člověk by přece měl zkusit, aby ty mocenské prostředky poznal.“

Neváhaje jel k Else. Pohodlně opřen v rohu povozu, s rukama v kapsách svrchníku – byly už chladné dny –, díval se do živých ulic. S jakousi spokojeností myslil na to, že soudu, pokud je opravdu

v činnosti, způsobuje nemalé nesnáze. Nevyjádřil se jasně, zda se k soudu dostaví či nic; soudce tedy čeká, snad čeká dokonce nějaké celé shromáždění, jen K. se k zvláštnímu zklamání galerie nedostaví. Nezmýlen soudem jede tam, kam chce. Na okamžik si nebyl jíst, neudal-li z roztržitosti kočímu adresu soudu, křikl mu proto Elsinu adresu; kočí pokývl, neuslyšel před chvílí žádnou jinou. Od toho večera zapomínal K. ponenáhlu na soud a začaly ho zase zcela zaměstnávat myšlenky na banku, jako v dřívějších dobách.

Cesta k matce

Náhle, u oběda, ho napadlo, že si zajede k matce. Jaro teď skoro už končilo a tím i třetí rok, co ji neviděl. Prosila ho tehdy, aby k ní přijel na své narozeniny, přes všelike překážky té prosbě vyhověl a dokonce jí slíbil, že u ní stráví každé narozeniny, byl to slib, který ovšem už dvakrát nesplnil. Zato však nechtěl teď čekat až do svých narozenin, ačkoli do nich chybělo jen čtrnáct dní, nýbrž chtěl jet ihned. Řekl si sice, že není zvláštního důvodu, aby jel právě teď, naopak, zprávy, jež dostával pravidelně vždy ob měsíc od bratrance, který měl v tom městečku kupectví a spravoval peníze, jež K. pro matku posílal, byly uspokojivější než kdy předtím. Matka neměla sice daleko do úplného oslepnutí, ale to K. podle zpráv lékařů čekal už po léta; zato se její ostatní stav zlepšil, různé stařecké potíže polevily, místo aby zesílily, alespoň si teď méně stěžovala. Podle bratrancova mínění to snad souviselo s tím, že v posledních letech – K. již za své návštěvy zpozoroval skoro s odporem lehké příznaky – přišla na ni nemírná pobožnost. Bratranec líčil v jednom ze svých psaní velmi názorně, jak si stařenka, jež se dřív jen bídně vlekla, pěkně vykračuje, když se v neděli do něho zavěsí a jde s ním do kostela. A bratrancí mohl K. věřit, neboť byl zpravidla úzkostlivý a zveličoval ve svých zprávách spíš věci zlé než dobré.

Než buď tomu jakkoli, K. se teď rozhodl, že pojede; mimo jiné neutěšené sklony zjistil u sebe od nedávna jakousi přecitlivělost, skoro bezmocný sklon povolit všem svým přáním – nu, v tomto případě

poslouží ta neřest alespoň dobrému účelu.

Přistoupil k oknu, aby trochu soustředil myšlenky, dal pak ihned odnést jídlo se stolu, poslal sluhu k paní Grubachové, aby jí oznámil, že odjíždí, a aby mu přinesl brašnu, do níž měla paní Grubachová vložit, co by pokládala za potřebné, dal potom panu Kühnovi některé obchodní příkazy pro dobu své nepřítomnosti, sotva se tentokrát pohoršil, že pan Kühne s nezpůsobností, jež se mu již stala zvykem, přijal příkazy s tváří na stranu odvrácenou, jako by věděl zcela dobře, co má učinit, a jako by to příkazování trpěl jen jakožto obřad, a zašel nakonec k řediteli. Když ho požádal o dvoudenní dovolenou, ježto musí zajet k matce, zeptal se ředitel ovšem, je-li K-ova matka nemocna. „Není,“ řekl K. bez dalšího vysvětlování. Stál uprostřed pokoje, ruce měl zkříženy v zádech. Se svráštělým čelem přemýšlel. Unáhlil se snad s těmi přípravami k odjezdu? Nebylo by líp, kdyby zůstal zde? Co tam chce? Chce se tam snad rozjet z citlivůstkářství? A z citlivůstkářství zde možná zameškat něco důležitého, nějakou možnost k zásahu, jak se přece může naskytnout každý den, každou hodinu, když proces teď, jak se zdá, odpočívá po celé neděle a nedostihla k němu i jen jediná určitější zpráva? A nevyleká nadto ještě stařenku, což ovšem nezamýšlí, ale což se mimoděk může velmi snadno stát, ježto se teď mnohá věc děje mimo jeho vůli? A matka ani nežádala, aby přijel. Dříve se v bratrancových dopisech pravidelně opakovalo matčino naléhavé zvaní, teď už dlouho ne. Kvůli matce tam tedy nepojede, to je jasné. Jede-li tam však v nějaké naději, která se týká jeho, je dokonalý blázen a utrží si tam v podobě konečného zoufalství mzdu za své bláznovství. Ale jako by všechny tyto pochyby nebyly jeho pochybami, nýbrž jako by se cizí lidé snažili našeptat mu je, setrval, jako procítaje ze sna, při svém rozhodnutí, že pojede. Ředitel se zatím náhodou anebo, což bylo pravděpodobnější, ze zvláštní šetrnosti ke K-ovi sklonil nad jakési noviny, teď vzhledl i on, podal vstávaje K-ovi ruku a přál mu bez dalšího dotazování šťastnou cestu.

Popocházejte ve své kanceláři, počkal potom K. ještě na sluhu,

ubránil se skoro mlčky náměstkovi ředitele, který několikrát vešel, aby se poptal, proč K. odjíždí, a když měl konečně brašnu, pospíšil ihned dolů k povozu objednanému už předtím. Byl už na schodech, tu se nahore v posledním okamžiku objevil ještě úředník Kullich, v ruce měl započatý dopis, k němuž si chtěl patrně od K-a vyprosit nějaký pokyn. K. mu sice kynul rukou, aby toho nechal, ale s nechápavostí, jak byla dána tomu plavovlasému hlaváči, neporozuměl Kullich znamení a řítil se, mávaje listem, za K-em skoky, jež ho mohly stát život. K. byl tak rozhořčen, že když ho Kullich dohonil na vnějších schodech, vzal mu dopis z ruky a roztrhal jej. Když se K. potom ve voze otočil, stál Kullich, jenž patrně pořád ještě nepochopil, co to tropí, na témž místě a díval se za odjíždějícím vozem, kdežto vedle něho vrátný hluboko smekal čepici. K. byl tedy přece ještě jedním z nejvyšších úředníků banky; kdyby to popíral, usvědčil by ho vrátný. A matka ho dokonce přes všechno vyvracení má za ředitele banky, a to už po kolik let. V jejím mínění neklesne, jakkoli utrpěla jeho vážnost u jiných. Snad to je dobré znamení, že se právě před odjezdem přesvědčil, že pořád ještě smí úředníkovi, který má dokonce styky se soudem, odnít psaní a rozrhat je bez každé omluvy, aniž mu shoří ruce.

Odtud škrtnuto

...Co by byl ovšem učinil nejraději, to udělat nesměl, dát Kullichovi dva hlasné políčky na jeho bledé oblé tváře. Ale jinak je ta příhoda ovšem znamenitá věc, neboť K. nenávidí Kullicha a nejen Kullicha, nýbrž i Rabensteinerja a Kaminera. Myslí, že je nenáviděl odjakživa, jejich přítomnost v pokoji slečny Bürstnerové ho sice teprv na ně upozornila, jeho nenávisť je však starší. A v poslední době K. tou nenávisť skoro trpí, neboť ji nemůže ukojit; je tak těžko dostat se jim na kobytku, jsou to teď nejnižší úředníci, všichni naprosto podřadní, nebudou postupovat, leda pod tlakem služebních let, a i tu pomaleji než kdokoliv, je tedy skoro nemožné navalit jim do cesty nějakou překážku; žádná překážka cizí rukou ustrojená nemůže být tak velká jako Kullichova hloupost, Rabensteinerova lenivost a Kaminerova

odporná podlézavá skromnost. Jediné, co by se proti nim dalo podniknout, bylo by způsobit, aby dostali výpověď, toho však by se dokonce dalo dosíci velmi snadno, několik K-ových slov řediteli by stačilo, ale to je K-ovi proti myslí. Snad by tak učinil, kdyby se náměstek ředitele, jenž si zjevně anebo potají oblibuje vše, co K. nenávidí, za tu trojici zasadil, ale ku podivu zde náměstek ředitele dělá výjimku a chce to, co chce K.

Státní zástupce

Přes znalost lidí i světa, kterou si K. získal za své dlouhé služební doby v bance, připadala mu přece společnost u jeho hostinského stolu vždy čímsi nadmíru úctyhodným a nezapíral si nikdy, že je pro něho velkou ctí, přináleží-li k takové společnosti. Skládala se téměř výhradně ze soudců, státních zástupců a advokátů, bylo připuštěno též několik mladičkých úředníků a advokátních koncipientů, sedávali však na nejspodnějším konci stolu a směli se do rozpravy vmísit jen tehdy, obrátil-li se někdo na ně zvláštní otázkou. Takové otázky měly však ponejvíce jen za účel, aby společnost obveselily, zejména státní zástupce Hasterer, který byl obyčejně K-ovým sousedem, liboval si v tom, že mladé pány na tento způsob zahanboval. Jakmile roztáhl velkou, hustě ochmýřenou ruku uprostřed na stole a obrátil se k dolnímu konci, všichni už zbystřili sluch. A když se tam některý ujal dané otázky, ale buď ji ani nedovedl rozřešit podle smyslu, anebo se hloubavě díval do svého piva, anebo místo aby mluvil, jen lapal vzduch čelistmi anebo dokonce – to bylo nejhorší – nezadržitelným vodopádem hájil mínění nesprávné anebo neověřené, tu sebou starší páni s úsměvem vrtěli na židličkách a zdálo se, že teprv teď jim začíná být útulno. Opravdu vážné odborné rozhovory zůstávaly vyhrazeny jen jim.

K. se do této společnosti dostal s jedním advokátem, právním zástupcem banky. Bývala doba, kdy K. s advokátem míval v bance dlouhé rozmluvy až pozdě do večera, a dalo se pak samo sebou, že K. s advokátem u jeho hostinského stolu večerel a že se mu v té

společnosti zalíbilo. Viděl tam samé učené, vážné, v jistém smyslu mocné pány, jejichž zotavení záleželo v tom, že se snažili rozřešit nesnadné, s obyčejným životem jen zdaleka souvisící otázky a že se s tím pachtili do úmoru. I když sám mohl ovšem jen zřídka někdy nějak zasáhnout, měl přece možnost, aby se dověděl mnohou věc, která mu dříve nebo později mohla i v bance být na prospěch, a mimo to mohl navázat osobní styky se soudem, jež jsou vždy prospěšné. Ale zdálo se, že i společnost ho má ráda ve svém středu. Jakožto obchodní odborník byl brzy uznán a jeho mínění v takových věcech se pokládalo za pravdu nezvratnou – i když se to uznání neobešlo zcela bez ironie. Stalo se nezdárka, že dva odborníci, kteří posuzovali různě nějakou otázku z obchodního práva, vyžádali si od K-a jeho mínění o skutkové povaze a že se pak K-ovo jméno vracelo ve všech řečích a replikách a bylo zatahováno až do nejabstraktnějších zkoumání, kterým K. už dávno nestačil. Ovšem se mu poněmhu mnohá věc vyjasnila, zejména ježto měl ve státním zástupci Hastererovi dobrého poradce, který se s ním sblížil i přátelsky. Doprovázel ho dokonce dosti často v noci domů. Nemohl však dlouho přivyknout chůzi po boku toho obra, který se s ním vedl pod paží a který ho mohl zcela nenápadně ukrýt ve svém řasnatém plášti.

Časem si však na sebe zvykli do té míry, že se setřely všechny rozdíly vzdělání, povolání, věku. Stýkali se spolu, jako by k sobě náleželi odjakživa, a zdál-li se v jejich vztahu jeden z nich po vnější stránce nadřazen, nebyl to Hasterer, nýbrž K., neboť jeho praktickým zkušenostem se ponejvíce dostalo za pravdu, ježto byly získány tak bezprostředně, jak nelze nikdy od soudního stolu.

Toto přátelství se ovšem u hostinského stolu brzo rozhlásilo, zapomnělo se napolo, kdo K-a do společnosti uvedl, teď byl zajisté K-ovou záštitou Hasterer; kdyby K-ovo usedlické právo narazilo na pochybnosti, mohl se plným právem dovolat Hasterera. Tím však nabyt K. zvláštního přednostního postavení, neboť Hasterer byl stejně vážen, jako se ho obávali. Mohutnost a obratnost jeho právníckého myšlení

byla sice velmi podivuhodná, ale po této stránce se mu mnohý z pánů vyrovnal, jestliže ho nepředčil, nikdo však nestačil divosti, s níž hájil své mínění. K-ovi se zdálo, že Hasterer, nemůže-li odpůrce přesvědčit, nahání mu alespoň strach, již před jeho nataženým ukazovákem mnozí ucouvli. Vypadalo to pak, jako by odpůrce zapomínal, že je ve společnosti dobrých známých a kolegů, že přece běží jen o theoretické otázky, že se mu ve skutečnosti zajisté nemůže nic stát – ale zmlkl, a již potřást hlavou znamenalo odvalu. Trapná podívaná se naskytla, když odpůrce seděl daleko, Hasterer poznal, že na tu vzdálenost nelze se dohodnout, když pak odsunul talíř s jídlem a pomalu vstal, aby si k tomu člověku zašel. Kdo seděli poblíž, zvrátili pak hlavy, aby pozorovali jeho tvář. Byly to ovšem jen poměrně vzácné výjevy, především ho rozčilovaly téměř jen právnické otázky, a to hlavně takové, jež se týkaly procesů, které on sám kdysi anebo právě teď vedl. Nešlo-li o takové otázky, byl přívětivý a klidný, jeho smích zněl roztomile a jeho vášeň mířila k jídlu a pití. Někdy se dokonce stalo, že vůbec neposlouchal obecnou zábavu, obrátil se ke K-ovi, položil paži na opěradlo jeho židle, vyptával se ho tlumeným hlasem po bance, mluvil potom o své vlastní práci anebo též o svých dámských známostech, které ho zabavovaly téměř neméně než soud. Nikdo ho neviděl takto rozprávět s kýmkoli jiným ve společnosti, a opravdu se mnohdy stalo, že když někdo chtěl Hasterera o něco poprosit – ponejvíce šlo o smíření s nějakým kolegou – přišel nejdřív ke K-ovi a požádal ho o prostředkování, jehož se K. po každé rád a se snadným úspěchem ujal. Byl vůbec, nevyužívaje po této stránce svého vztahu k Hastererovi, ke všem velmi zdvořilý a skromný a dovedl, což bylo ještě důležitější než skromnost a zdvořilost, správně rozlišovat mezi hodnotnými stupni besedníků a chovat se ke každému podle jeho hodnoty. Ovšem ho Hasterer v těch věcech zas a zas poučoval, byly to jediné předpisy, proti kterým se Hasterer neprohřešil ani v nejrozčilenější debatě. Proto se také k mladým pánům dole u stolu, kteří neměli skoro ještě žádnou hodnotu, obracel vždy jen obecnými slovy, jako by to nebyli jednotlivci, nýbrž jen jakýsi zhnětený chumel. Právě tito pánové mu však prokazovali největší pocty, a když

k jedenácté povstal, aby šel domů, hned některý z nich přiskočil a pomohl mu do těžkého pláště, a jiný zas mu s hlubokou úklonou otevřel dveře a držel je ovšem ještě i ve chvíli, kdy K. za Hastererem opouštěl místnost.

Kdežto v první době K. doprovodil Hasterera kus cesty anebo také Hasterer doprovodil K-a, končily se později takové večery zpravidla tím, že Hasterer K-a požádal, aby s ním šel do jeho bytu a pobyl chvíli u něho. Seděli pak ještě asi hodinu, pili likéry a kouřili doutníky. Tyto večery byly Hastererovi tak milé, že se jich nechtěl vzdát ani tehdy, když měl u sebe po několik neděl jakousi ženštinu Helenu. Byla to tlustá obstárlá žena s nažloutlou pletí a černými kadeřemi, jež se jí zavíjely kolem čela. K. ji zprvu viděl jen v posteli, tam lehávala zpravidla hodně nestoudně, čtla nějaký sešitový román a nedbala, o čem pánové hovoří. Teprv když čas pokročil, začala se protahovat, zívala a třeba i hodila sešitem svého románu po Hastererovi, nemohla-li na sebe upoutat pozornost jinak. Hasterer pak s úsměvem vstal a K. se poroučel. Později ovšem, když Hasterer začínal mít Heleny dost, rušila schůzky citelně. Očekávala teď pány po každé úplně oděna, a to obyčejně v šatech, jež asi pokládala za velkou vzácnost a krásu, byly to však ve skutečnosti staré přetížené plesové šaty a zvláště nepříjemně se vtíraly několika řadami dlouhých třásní, jimiž byly ověšeny. Jak ty šaty přesně vypadají, K. vůbec ani nevěděl, zpěchoval se jaksi podívat se na ně a seděl po celé hodiny s očima zpola sklopenýma, zatím co ona, pohupujíc se v bocích, chodila po pokoji anebo seděla v jeho blízkostí a později, když její postavení v domě bylo víc a víc neudržitelné, pokoušela se ve své tísní vzbudit Hastererovu žárlivost tím, že si K-a nadcházela. Byla to jen tíseň, nikoli zloba, když se s obnaženými, otlými, mastnými zády nakláněla přes stůl, přibližovala obličej ke K-ovi a chtěla ho tak donutit, aby vzhlédl. Dosáhla tím jen, že se K. při nejbližší příležitosti zdráhal zajít k Hastererovi, a když tam po nějaké době přišel přece, byla Helena už s konečnou platností poslána pryč; K. to přijal jako věc, jež se rozumí sama sebou. Zůstali toho večera zvláště dlouho pospolu,

připili si z Hastererova podnětu na bratrství a K. byl cestou domů skoro trochu omámen tím kouřením a pitím.

Právě příštího dopoledne poznamenal ředitel v bance za obchodního rozhovoru, že myslí, že K-a včera večer viděl. Nemýlí-li se, šel K. zavěšen do státního zástupce Hasterera. Zdálo se, že ředitel v tom spatřuje věc tak podivnou, že – srovnávalo se to ovšem také s jeho obvyklou přesností – uvedl dokonce kostel, u jehož průčelí poblíž kašny K-a potkal. Kdyby byl chtěl popsat fatu morganu, nebyl by se mohl vyjádřit jinak. K. mu vysvětlil, že státní zástupce je jeho přítel a že opravdu šli včera večer podle toho kostela. Ředitel se udiven usmál a vybídl K-a, aby se posadil. Byl to jeden z okamžiků, pro něž K. měl ředitele v takové lásce, z okamžiků, v nichž se z toho slabého, chorého, pokašlávajícího, nejodpovědnější prací přetíženého muže prodírala jakási starostlivost o K-ovo blaho a jeho budoucnost, starostlivost, o níž se ovšem na způsob jiných úředníků, kteří u ředitele zažili něco podobného, mohlo říci, že je chladná a vnější, jež nebyla než dobrým prostředkem, jak k sobě na léta připoutat cenné úředníky obětováním dvou minut buď tomu jakkoli, K. se v těchto okamžicích řediteli poddával. Snad mluvil také ředitel s K-em poněkud jinak než s ostatními, ne totiž že by byl zapomínal na své nadřazené postavení, aby se takto s K-em spolčil – to dělal zpravidla v obyčejném obchodním styku – zde však se zdálo, že zapomněl právě na K-ovo postavení a mluvil s ním jako s děckem anebo jako s nevědomým mladíkem, který se teprv uchází o místo a z nějakého nepochopitelného důvodu vzbudil ředitelovu zálibu. K. by byl takovou mluvu zajisté nestrpěl od nikoho jiného, ani od samého ředitele, kdyby nebyl myslil, že ředitelova starostlivost je upřímná, anebo kdyby ho alespoň nebyla dokonale okouzlovala možnost této starostlivosti, jak se mu jevila v takových okamžicích. K. poznal svou slabost; snad měla příčinu v tom, že po této stránce bylo na něm opravdu ještě cosi dětinného, ježto nikdy – nepoznal péči rodného otci, který umřel ve velmi mladých letech, a ježto brzo opustil domov a vždy spíš odmítal než loudil něžnost matky, která poloslepá žila ještě na venkově v neměnném městečku

a kterou naposled navštívil asi před dvěma lety.

„O tomto přátelství jsem neměl ani tušení,“ řekl ředitel a jen slabý přívětivý úsměv mírnil přísnost těchto slov.

Poznámka: Tento úryvek by se byl bezprostředně připínal k sedmé kapitole románu. Jeho začátek je napsán na list, na kterém jsou opsány závěrečné věty sedmé kapitoly.

Dům

Aniž tím zprvu sledoval určitý úmysl, snažil se K. při různých příležitostech vyzvědět, kde má sídlo úřad, od něhož přišlo první udání v jeho věci. Dověděl se to bez nesenáží, jak Titorelli, tak i Wolfahrt mu na první pozeptání pověděli přesné číslo domu. Později Titorelli s úsměvem, který měl vždy pro tajné záměry, jež mu nebyly předloženy k posouzení, doplnil informaci tím, že tvrdil, že právě tento úřad nemá nejmenšího významu, že jen vyhlašuje, co mu bylo přikázáno, a že je jen nejnižším orgánem velké prokuratury, jež je ovšem stranám nedostupná. Přeje-li si tedy někdo něco od prokuratury—lidé mají, rozumí se, vždy mnoho přání, ale není vždy moudré projevit je—, musí se ovšem obrátit na jmenovaný podřízený úřad, tím však ani nepronikne sám k vlastní prokuratuře, ani se mu nepodaří, aby tam vůbec kdy tlumočil své přání cestou instanční.

K. znal již malířovu povahu, proto neodporoval, také se dále nepoptával, nýbrž jen pokývl a vzal ta slova na vědomí. Zase se mu zdálo, jako již často v poslední době, že Titorelli, pokud jde o týranost, je štědrá náhradou za advokáta. Rozdíl byl jen v tom, že K. nebyl Titorellimu tak nadobro vydán a že by ho byl mohl bez okolků setřást, kdykoli by se mu zachtělo, že dále Titorelli byl nadmíru sdílný, ba žvanivý, byť dříve víc než nyní, a že konečně K. mohl zajisté Titorellimu jeho týraní oplatit.

A to také v této věci dělal, mluvil o tom domě nezřídka takovým způsobem, jako by Titorellimu něco zamlčoval, jako by byl navázal

styky s tím úřadem, jako by však dosud nebyly dospěly tak daleko, aby se o nich mohlo bez nebezpečí povědět, snažil-li se však Titorelli poté přimět ho k bližším údajům, K. náhle začal o něčem jiném a dlouho pak o tom už nepromluvil. Radoval se z takových drobných úspěchů, myslil pak, že se už vyzná daleko lépe v lidech z okolí soudu, že si s nimi už může zahrávat, že se skoro sám už dostává do jejich cechu, že alespoň na okamžiky získává lepší přehled, který jim jaksi umožňuje první soudní stupeň, na němž stojí. Co by záleželo na tom, kdyby přece jednou přišel o své postavení zde dole? I pak je tam ještě možnost záchrany, je jen třeba, aby vklouzl do řad těch lidí, když mu, pro svou nízkost anebo z jiných důvodů, nemohou pomoci v jeho procesu, mohou ho přece přijmout mezi sebe a ukrýt, ba nemohou se, provede-li všechno s náležitou rozvahou a potají, vůbec ani zpěčovat, aby mu takto posloužili, zejména ne Titorelli, jehož blízkým známým a dobrodincem se přece nyní stal.

Takovými a podobnými nadějemi se K. kojil nikoli snad denně, zpravidla ještě dobře rozlišoval a měl se na pozoru, aby nepřehlížel anebo nepřeskakoval nějakou nesnáz, někdy však – ponejvíce to byly stavy úplné vyčerpanosti večer po práci – čerpal útěchu z nejnepatrnějších a nadto nejmnohoznačnějších příběhů dne. Obyčejně ležel pak na pohovce své kanceláře – nemohl už opustit kancelář, aby se předtím nezotavil hodinu na pohovce – a řadil v myšlenkách pozorování k pozorování. Neomezoval se výhradně na lidi, kteří byli v souvislosti se soudem, zde v dřimotě se všichni směšovali, zapomínal pak na velkou práci soudu, bylo mu, jako by byl jediný obžalovaný, a všichni ostatní se prolínali páte přes deváté, jako úředníci a právníci na chodbách nějaké soudní budovy, i nejtupější měli bradu skloněnou na prsa, odulé rty a ztrnulý pohled odpovědného přemýšlení. Vždy se pak, jakožto celistvá skupina, zjevili nájemníci paní Grubachové, stáli pospolu, hlava na hlavě, s otevřenými ústy, jako obžalobný sbor. Bylo mezi nimi mnoho neznámých, neboť K. se už dávno ani trochu nestaral o záležitosti pensionu. Ti mnozí neznámí však způsobovali, že mu bylo nevolno, měl-li se skupinou zabývat

blíž, což však někdy musil učinit, hledal-li v ní slečnu Bürstnerovou. Přehlédl na příklad skupinu letným pohledem a najednou mu zasvítily vstříc dvě úplně cizí oči a zadržely ho. Nenašel pak slečnu Bürstnerovou, ale když potom, aby se vystríhal každého omylu, hledal nanovo, našel ji právě uprostřed, jak klade paže kolem dvou pánů, kteří jí stojí po boku. Působilo to na něho dojmem nekonečně nepatrným, zejména proto, že ta podívaná nebyla nic nového, nýbrž jen nezahladitelná vzpomínka na fotografii na koupališti, kterou jednou viděl v pokoji slečny Bürstnerové. Přesto zaháněla ta podívaná K-a pryč od skupiny, a i když se k ní ještě kolikrát vrátil, přece teď dlouhými kroky křížem krážem pospíchal soudní budovou. Vyznal se vždy velmi dobře ve všech místnostech, zapadlé chodby, o kterých bylo jisté, že je dosud nikdy neviděl, připadaly mu důvěrně známé, jako by to byl odedávna jeho byt, jednotlivosti se mu zas a zas vtiskaly s nejbolestnější zřetelností do mozku, tak se na příklad v jedné předsíni procházel jakýsi cizinec, byl oblečen podobně jako zápasník s býky, pás se mu vřezával do těla jako vrýpán noži, jeho kratičkový, ztrnule odstávající kabátek byl ze žlutavých krajek háčkovaných z hrubé niti a ten člověk se nechával napořád od K-a obdivovat, neustáváje ani na okamžik ve svém procházení. Sehnut se K. plížil kolem něho a obdivoval se mu očima napjaté vyvalenýma. Znal všechny kresby krajek, všechny vadné trásně, každičké vykroužení kabátku, a přece se dosud nenabažil dívání. Či spíše, už se dávno nabažil dívání, anebo, ještě správněji, nechtěl se nikdy dívat, ale nepouštělo ho to. „Jaké maškarády má cizina na obdiv!“ myslil si a poučil oči ještě víc. A v doprovodu toho muže zůstával tak dlouho, až sebou házel na pohovce a tiskl obličej do kůže.

Odtud škrtnuto.

Tak ležel dlouho a teď opravdu odpočíval. Uvažoval sice i teď, ale potmě a nerušen. Nejraději myslil na Titorelliho. Titorelli seděl na židli a K. před ním klečel, hladil mu paže a lichotil mu, jak jen mohl. Titorelli věděl, po čem K. touží, ale dělal, jako by to nevěděl, a trochu

ho tím mučil. Ale K. zas věděl, že nakonec všechno vymůže, neboť Titorelli je lehkovážný, snadno zvládnutelný člověk bez přísného smyslu pro povinnost a je nepochopitelné, že si soud vůbec něco začal s takovým člověkem. K. poznal: zde lze prorazit, jestliže vůbec kde. Nedal se zmást Titorelliovým nestoudným úsměvem, jímž se malíř se vztyčenou hlavou usmíval do prázdna, trval na své prosbě a zašel tak daleko, že rukama dokonce hladil Titorelliovy tváře. Nenamáhal se přespříliš, byl skoro nedbalý, protahoval to z požívačnosti, byl si jist úspěchem. Jak prostá věc je přelstít ten soud! Jako by se podvoloval jakémusi přírodnímu zákonu, sklonil se Titorelli konečně k němu, přívětivé pomalé zamhouření očí projevovalo, že je ochoten splnit prosbu, pevným stiskem podal K-ovi ruku. K. vstal, bylo mu, jak se rozumí, trochu slavnostně, ale Titorelli teď už nestrpěl žádnou slavnostnost, objal K-a a táhl ho v běhu s sebou. Hned byli v soudní budově a spěchali po schodech, ale nikoli jen nahoru, nýbrž nahoru dolů, bez nejmenší námahy, lehce jako člun ve vodě. A právě když se K. díval na své nohy a dospíval k závěru, že ten krásný způsob pohybu nemůže už přináležet jeho dosavadnímu nízkému životu, právě teď, nad jeho skloněnou hlavou, nastala proměna. Světlo, jež dosud vpadalo zezadu, přeskočilo a zaproudilo najednou oslnivě zpředu. K. vzhlédl, Titorelli mu přikývl a otočil ho. Zas byl K. na chodbě soudní budovy, ale vše bylo klidnější a prostší. Nebylo žádných nápadných podrobností, K. obsáhl vše jediným pohledem, odloučil se od Titorelliho a šel po svých. K. měl dnes na sobě nové dlouhé, tmavé šaty, byly blaživě teplé a těžké. Věděl, co se s ním stalo, ale byl tím tak šťasten, že si to ještě nechtěl přiznat. V koutě jedné chodby, po jejíž jedné zdi byla otevřena velká okna, našel na hromadě rozprostřeny své dřívější šaty, černý žaket, ostře pruhované kalhoty a na nich košili s třaslavými rukávy.

Boj s náměstkem ředitele

Jednou ráno cítil K. mnohem větší svěžest a odolnost než jindy. Na soud si sotva vzpomněl; napadl-li ho však, zdálo se mu, že by

bylo snadné, celou tu nepřehlednou velkou organizaci lehce popadnout, vyrvat a rozbít, jakmile by se jen podařilo dohmatat se potmě jakési skryté rukojeti. Jeho neobyčejný stav zlákal dokonce K-a k tomu, že pozval náměstka ředitele, aby přišel do jeho kanceláře a pojednal s ním o obchodní záležitosti, která naléhala už po nějaký čas. Po každé při takové příležitosti se náměstek ředitele tvářil, jako by se byl jeho poměr ke K-ovi v posledních měsících ani trochu nezměnil. Klidně přišel, jako v dřívějších dobách stálého soutěžení s K-em, klidně vyslechl, co K. uváděl, projevil drobnými důvěrnými, ba kamarádkými poznámkami svou účast a mátl K-a jen tím, v čemž však nemusil být žádný úmysl, že se ničím nedal odvrátit od jádra obchodní věci, jevil pro tu věc pohotovost takřka až do dřeni své bytosti, kdežto K-ovy myšlenky se před tímto vzorem svědomitosti ihned začaly rojit na všechny strany a přinutily ho, aby tu věc skoro bez odporu ponechal náměstkově. Jednou to bylo tak zlé, že K. nakonec jen zpozoroval, jak náměstek ředitele najednou vstal a vrátil se mlčky do své kanceláře. K. nevěděl, co se stalo, bylo možné, že rozmluva skončila v úplném pořádku, stejně možné bylo však, že náměstek ředitele ji přerušil, protože ho K. bezděky urazil anebo protože říkal nesmysly anebo protože náměstek ředitele nabyl naprostého přesvědčení, že K. ho neposlouchá a že se zabývá jinými věcmi. Bylo však dokonce možné, že K. učinil nějaké směšné rozhodnutí, anebo že náměstek ředitele takové rozhodnutí z něho vylákal a že teď prospíší, aby je uskutečnil K-ovi na škodu. Ostatně se k té věci už nevrátili, K. ji nechtěl připomenout a náměstek ředitele zůstával nesdílňný; ovšem se prozatím také neprojevovaly nijaké zjevné následky. Zajisté však se K. tím příběhem nedal odstrašit; jakmile se jen naskytla vhodná příležitost a měl i jen trochu sil, byl už u náměstkových dveří, aby k němu zašel anebo aby ho k sobě pozval. Nebylo už dosti času, aby se před ním schovával, jako činíval dřív. Nedoufal už v brzký rozhodující úspěch, který by ho naráz zbavil všech starostí a sám sebou zase zjednal bývalý poměr k náměstkově ředitele. K. poznával, že nesmí ustát; ucouvne-li, jak by si toho snad žádaly skutečnosti, vznikne nebezpečí, že se možná už nikdy nedostane kupředu. Náměstek ředitele nesměl být

ponecháván v domněnce, že K. je vyřízen, nesměl s touto domněnkou klidně sedět ve své kanceláři, bylo třeba ho znepokojovat. Bylo třeba, aby se co možná často dovídal, že K. je na živu a že jako všechno, co žije, může jednoho dne překvapit novými schopnostmi, necht' se dnes zdá seabemíň nebezpečný. Někdy si K. sice říkal, že touto metodou nebojuje o nic jiného než o svou čest, neboť nemohlo mu vlastně prospět, když se ve své slabosti napořád staví proti náměstkovi ředitele, posiluje jeho sebecit a dává mu možnost, aby činil pozorování a zařizoval se přesně podle okamžitých poměrů. Ale K. by své chování ani nebyl dovedl změnit, podléhal šalebným představám, byl někdy najisto přesvědčen, že se právě teď může bez starosti měřit s náměstkem ředitele; nejnezdárnější zkušenosti ho nepoučily; co se mu nepodařilo desaterým pokusem, o tom se domníval, že to vymůže jedenáctým, ačkoli se až dosud vždy všechno zcela jednoduše událo v jeho neprospěch. Když pak po takovém utkání zůstal sám, vyčerpán, zpocen, s prázdnou hlavou, nevěděl, co ho před chvílí pudilo k náměstkovi ředitele, zda naděje nebo zoufalství, příště však spěchal zas jen a jen s nadějí ke dveřím náměstka ředitele.

Odtud škrtnuto až k slovům „zvláštní případy“.

Toho rána zdála se ta naděje obzvlášť oprávněna. Náměstek ředitele pomalu vešel, přidržel si ruku k čelu a stěžoval si na bolesti hlavy. K. chtěl zprvu na tuto poznámku odpovědět, rozmyslil si to však a začal ihned s obchodními výklady, nestaraje se nijak o náměstkovy bolesti hlavy. Bud však, že bolesti nebyly velké, bud že zájem o věc je na nějaký čas zapudil, náměstek ředitele za rozhovoru sňal ruku s čela a odpovídal jako vždycky, pohotově a skoro bez uvažování, jako vzorný žák, který odpověďmi vpadá do otázek. K. mu tentokrát mohl čelit a dovedl ho několikrát odrazit, ale vzpomínka na náměstkovy bolesti hlavy ho napořád rušila, jako by ty bolesti byly pro náměstka ředitele nikoli nevýhodou, nýbrž výhodou. Jak podivuhodně ty bolesti snáší a zvládá! Někdy se usmál, aniž to bylo odůvodněno jeho slovy, vypadalo to, jako by se vychloubal, že ho

bolí hlava, že však to není na překážku jeho myšlení. Mluvílo se o zcela jiných věcech, zároveň to však byl němý rozhovor, za něhož náměstek ředitele sice nepopíral, že má prudké bolesti hlavy, ale vždy také podotýkal, že to jsou jen nevinné bolesti, tedy zcela jiné než bolesti, jakými trpívá K. A nechť si K. odporoval, způsob, jakým se náměstek ředitele dovedl vypořádat se svými bolestmi, ho vyvracel. Zároveň však mu dával příklad. Též on se může uzavřít proti všem starostem, jež nenáleží k jeho povolání. Je jen třeba, aby se přidržoval práce ještě víc než dosud, aby v bance zavedl nová zařízení, jejichž zachovávání by ho trvale zaměstnávalo, aby návštěvami a cestami zpevnil své poněkud uvolněné styky s obchodním světem, aby častěji podával řediteli zprávy a snažil se získat od něho zvláštní příkazy.

Tak bylo i dnes. Náměstek ředitele ihned vešel, zastavil se pak blízko u dveří, očistil si podle svého nového zvyku skřípec a podíval se nejdřív na K-a a potom, aby se nezabýval příliš nápadně K-em, soustředěněji také po celém pokoji. Vypadalo to, jako by používal příležitosti, aby zkoušel bystrost svých očí. K. odolal těm pohledům, dokonce se pousmál a vybídl náměstka ředitele, aby se posadil. Sám sebou hodil do svého křesla, přisunul je co možná blízko k náměstkovi ředitele, vzal ihned potřebné doklady se stolu a začal se svou zprávou. Zprvu se zdálo, jako by náměstek ředitele sotva poslouchal. Deska K-ova psacího stolu byla obklopena nízkým vyřezávaným zábradlím. Celý psací stůl byl výtečná práce a také zábradlíčko tkvělo pevně v dřevě. Ale náměstek ředitele se tvářil, jako by byl právě teď zpozoroval uvolněné místo, a pokoušel se napravit vadu tím, že ukazovákem bušil do zábradlíčka. K. chtěl proto svou zprávu přerušit, což však náměstek ředitele nestrpěl, ježto, jak prohlásil, i tak všechno dopodrobna slyší a chápe. Kdežto však K. prozatím z něho nemohl dostat žádnou věcnou poznámku, zdálo se, že zábradlíčko vyžaduje zvláštních opatření, neboť náměstek ředitele vytáhl teď z kapsy kapesní nůž, vzal jakožto páku na druhém konci K-ovo pravítka a pokoušel se zábradlíčko nadzvednout, asi za tím účelem, aby je pak snadněji mohl vrazit do tím větší hloubky. K. do své zprávy pojal zcela

novotářský návrh, od něhož očekával, že zapůsobí na náměstka ředitele zvláštním dojmem, a když teď dospěl k návrhu, nemohl ani ustát, tak velmi ho zaujala jeho práce anebo spíše tak velmi se radoval z vědomí nyní pořád vzácnějšího, že zde v bance ještě něco znamená a že jeho myšlenky mají tolik síly, aby ho ospravedlnily. Snad je dokonce tento způsob obhajoby nejlepším způsobem nejen v bance, ale i v procesu, snad je daleko lepší než každá jiná obhajoba, o kterou se už pokusil anebo kterou se zanáší. V pospěchu své řeči neměl K. ani čas, aby náměstka ředitele výslovně odvrátil od jeho práce se zábradlíčkem, jen dvakrát nebo třikrát přešel za předčítání volnou rukou jakoby klidnivě po zábradlíčku, aby tím, nevěda skoro o tom, ukázal náměstkovi ředitele, že zábradlíčko je bez vady a že, i kdyby mělo nějakou chybičku, je teď poslouchání důležitější a také slušnější než všechny opravy. Ale náměstka ředitele, jak se často stává u čilých, jen duchovně činných lidí, ta řemeslná práce rozehrála, kus zábradlíčka byl nyní opravdu povytažen a šlo teď o to, vpravit sloupky zas do přínaležitých děr. To bylo nesnadnější než všechna dosavadní práce. Náměstek ředitele musil povstat a zkusit oběma rukama, aby zábradlíčko vtlačil do desky. Přes všechnu vynakládanou sílu se to však nechtělo podařit. K. za předčítání – jež ostatně střídal s častou volnou řečí – postřehl jen nejasně, že náměstek ředitele vstal. Ačkoli náměstkově vedlejší zaměstnání sotva kdy ztratil zcela z očí, domníval se přece, že náměstek vstal také v nějaké souvislosti s jeho zprávou, vstal tedy rovněž, a tiskna prst pod jakési číslo, podával náměstkovi jakýsi doklad. Náměstek ředitele však zatím poznal, že tlak rukou nestačí, i posadil se bez rozmýšlení celou svou vahou na zábradlíčko. Teď se věc ovšem zdařila, sloupky skřípavě vjely do děr, jeden sloupek se však v tom spěchu ohnul a na jednom místě se rozlomila útlá hoření lišta. „Špatné dřevo,“ řekl náměstek ředitele rozmrzen.

Úryvek

Když vyšli z divadla, mrholilo. K. byl už unaven divadelní hrou a špatným provedením, ale pomyšlení, že má u sebe mít strýčka přes

noc, způsobovalo, že byl všecek pokleslý. Právě dnes mu mnoho záleželo na tom, aby si promluvil se sl. B., snad by se ještě našla příležitost, aby se s ní sešel; strýčkova společnost však v tom naprosto zbraňovala. Jel sice ještě noční vlak, kterého strýček mohl použít, ale že by bylo možné přimět strýčka k odjezdu dnes, kdy ho tak velmi zaměstnává K-ův proces, na to podle všeho nebylo nejmenší naděje. Přesto podnikl K. pokus, nedoufaje valně v úspěch: „Obávám se, strýčku,“ řekl, „že budu v nejbližší době opravdu potřebovat tvou pomoc. Nevím ještě přesně, ve kterém smyslu, ale jistě ji budu potřebovat.“ „Můžeš se na mne spolehnout,“ řekl strýček, „vždyť po celý čas jen přemýšlím, jak by se ti dalo pomoci.“ „Jsi vždy takový, jaký jsi byl odjakživa,“ řekl K., „obávám se jen, že mi teta bude zazlívát, když budu příště nucen poprosit tě, abys zas přijel do města.“ „Tvá věc je důležitější než takové nepříjemnosti.“ „V tom ti nemohu dát za pravdu,“ řekl K., „ale buď tomu jakkoli, nechci tě zbytečně odnímat tetičce, v příštích dnech tě pravděpodobně budu potřebovat, nechtěl bys tedy prozatím jet domů?“ „Zítřa?“ „Ano, zítřa,“ řekl K., „anebo snad teď nočním vlakem, bylo by to nejpohodlnější.“

Místa škrtnutá autorem

1) Zdá se, že se výslech omezuje na pohledy, pomyslí si K., chvilku mu to dovolím. Kdybych jen věděl, jaký by to mohl být úřad, který kvůli mně, tedy ve věci pro úřad beznadějně, může učinit tak velká opatření. Neboť to celé je věru třeba nazvat velkým opatřením. Byly na mne už vynaloženy tři osoby, dva cizí pokoje jsou uvedeny v nepořádek, tam v rohu postávají ještě tři mladí lidé a dívají se na fotografie slečny Būrstnerové.

2) Kdosi mi řekl – nemohu si už vzpomenout, kdo to byl –, že to je přece podivuhodné, že když ráno procitneme, alespoň zpravidla najdeme všechno beze změny na témže místě, jak to bylo večer. Vždyť člověk byl ve spaní a ve snu alespoň zdánlivě ve stavu podstatně odlišném od bdění, a je třeba, jak zcela správně řekl ten člověk, nekonečné duchapřítomnosti anebo správněji pohotovosti k tomu, abychom otevřením očí všechno, co tu je, jaksi jali na témže místě, na kterém jsme to večer pustili. Proto, řekl ten člověk, je také okamžik procitnutí nejriskantnější okamžik dne; jakmile jej přečkáme, aniž jsme byli někam odtaženi se svého místa, můžeme být po celý den klidni.

3) Vždyť víte, zaměstnanci vědí vždy víc než představený.

4) Myšlenka, že jim právě tím snad usnadňuje pozorování jeho osoby, které jim možná bylo přikázáno, připadala mu představou tak směšnou, že opřel čelo o dlaň a setrval tak několik minut, aby se zase vzpamatoval. „Ještě několik takových myšlenek,“ řekl si, „a je z tebe opravdový blázen.“ Potom však pozvedl tím silněji svůj trochu skřípavý hlas.

5) Před domem popocházel sem a tam voják pravidelným a silným krokem stráže. Teď tedy je před domem také i hlídka. K. se musil daleko předklonit, aby viděl vojáka, neboť popocházel blízko u domovní zdi. „Haló,“ zavolal na něho, ale ne tak hlasitě, aby to voják mohl slyšet. Ukázalo se ostatně brzo, že voják čeká jen na služku, která šla do hospody naproti pro pivo a zjevila se teď ve dveřích

zalitých světlem. K. se ptal sám sebe, zda i jen letmo myslil, že voják na stráži je určen pro něho; nemohl si otázku zodpovědět.

6) „Jste nesnesitelný člověk, u vás se neví, myslíte-li to vážně anebo ne.“ „To není zcela nesprávné,“ řekl K. v radosti, že hovoří s hezkou dívkou, „to není zcela nesprávné, nemám žádnou vážnost a musím proto hledět, abych se šprýmem vystačil jak pro vážnost, tak i pro šprým. Ale zatčen jsem byl vážně.“

7) Místo slov „politická okresní schůze“ byla původně „socialistická schůze“.

8) K. jen viděl, že jí rozepjatá halenka visí v pasu kolkolem podle těla, že jakýsi muž ji zatáhl do kouta u dveří a tiskne k sobě její trup oděný jen košilí.

9) K. chtěl již sáhnout po ruce ženy, jež se zjevně, byť i bojácně snažila k němu přiblížit, vtom však vzbudily jeho pozornost studentovy řeči. Byl to žvanivý, vypínavý člověk, snad bylo možné dostat od něho přesnější zprávu o obžalobě, jež byla proti K-ovi vznesena. Jakmile však K. bude mít tyto informace, může nepochybně naráz, mávnutím ruky ihned skoncovat s celým řízením, až se všichni z toho vyděsí.

10) Ba bylo dokonce jisté, že by byl tuto nabídku odmítl i pak, kdyby byla spojena s peněžním úplatkem a byla by ho pravděpodobně zranila dvojnásob, neboť K. je podle všeho, dokud je v řízení, pro všechny zaměstnance řízení nedotknutelný.

11) Ani tato chvála nehnula dívkou, ba zdálo se dokonce, že na ni nezapůsobilo ani podstatným dojmem, když teď strýček řekl: „To je možné. Ale pošlu ti sem přesto možno-li ještě dnes ošetřovatelku. Neosvědčí-li se, můžeš ji propustit, ale udělej mi to kvůli a zkus to s ní. Vždyť tady v tom prostředí a tichu, ve kterém tu žiješ, člověk zchátrá.“ „Není vždy tak ticho jako teď,“ řekl advokát. „Tvou ošetřovatelku přijmu jen tehdy, musím-li.“ „Musíš,“ řekl strýček.

12) Psací stůl, který zaujímal skoro celou délku pokoje, stál poblíž oken, bylo to zařízeno tak, že advokát byl otočen zády ke dveřím a návštěvník musil jako učiněný vetřelec projít celou šířkou pokoje, než spatřil advokátovu tvář, nebyl-li advokát tak vlídný, aby se otočil k návštěvníkovi.

13) Ne, od toho, že by proces vešel ve všeobecnou známost, nemohl si K. pro sebe slibovat ani seabemíň. Kdo by proti němu nepovstal jako soudce a neodsoudil ho slepě a předčasně, alespoň by ho, ježto to teď je tak lehké, hleděl pokořit.

14) V pokoji bylo docela tma, před okny visely patrně těžké látkové záclony a nepouštěly žádný zázvit světla. V K-ovi účinkovalo ještě lehké rozčilení běhu, pokročil, nepřemýšleje, o několik dlouhých kroků. Potom teprv se zastavil a zpozoroval, že už ani neví, na kterém místě pokoje je. Advokát jistě už spal, jeho oddechování nebylo slyšet, neboť si úplně zalézal pod peřinu.

15) ..., jako by čekal, až obžalovaný projeví nějakou známku života, ...

16) „Nemluvíte se mnou otevřeně a nikdy jste se mnou otevřeně nemluvil. Proto si nesmíte stěžovat, když se člověk, alespoň podle vašeho mínění, ve vás mýlí. Já si počínám nepokrytě, a proto se neobávám, že by se někdo mohl ve mně mýlit. Strhl jste na sebe můj proces, jako bych byl zcela svobodný, mně však se teď skoro zdá, jako byste jej nejen byl špatně spravoval, nýbrž jako byste jej, aniž jste podnikl něco vážného, chtěl přede mnou skrýt, abych nemohl zasáhnout a aby jednoho dne byl za mé nepřítomnosti kdesi vynesena rozsudek. Neříkám, že jste to všechno chtěl učinit...“

17) Bylo by teď bývalo velmi lákavé vysmát se Blockovi. Lenka použila K-ovy roztržitosti, opřela se, ježto K. ji držel za ruce, lokty o opěradlo židle a začala K-a lehce kolébat. K. toho zprvu nedbal, nýbrž díval se, jak Block opatrně nadzvedá peřinu na kraji, patrně

aby hledal advokátovy ruce, jež chtěl políbit.

18) ... což by se, alespoň na první pohled, a kdyby se nevědělo, o čem mluví, pokládalo za padání vody ve vodotrysku.

19) Dopověděv to, zarazil se; napadlo ho, že teď mluvil a usuzoval o legendě, vždyť ani neznal spis, ze kterého ta legenda je, a stejně neznámy mu byly vysvětlivky. Byl zatažen do myšlenkového pochodu, který mu byl úplně neznám. Byl duchovní přece takový jako všichni ostatní, chtěl o K-ově věci mluvit jen v narážkách, tím ho snad svést a nakonec mlčet? Za těchto úvah K. zanedbal lampu, začala čadit, a K. to zpozoroval teprv tehdy, když se mu kouř vlnil kolem brady. Teď se pokusil stáhnout knot níž, tu světlo zhaslo. Zastavil se, byla úplná tma, nevěděl ani, na kterém místě chrámu je. Ježto bylo ticho i vedle něho, zeptal se: „Kde jsi?“ „Tady,“ řekl duchovní a uchopil K- a za ruku. „Proč jsi nechal lampu zhasnout? Pojď, dovedu tě do sakristie, tam je lampa.“

K-ovi bylo velmi vítáno, že smí opustit vlastní velechrám, ta vysoká, širá, očima jen v nejmenším okruhu proniknutelná prostora na něho doléhala, už několikrát u vědomí, že dělá něco marného, vzhlédl nahoru, po každé mu jen tma se všech stran takřka letěla vstříc. Veden rukou duchovního, pospíchal za ním.

V sakristii hořela lampa, která byla ještě menší než lampa, kterou K. nesl. Též visela tak hluboko, že osvětlovala skoro jen podlahu sakristie, jež byla sice úzká, ale pravděpodobně stejně vysoká jako sám velechrám. „Všude je taková tma,“ řekl K. a položil ruku na oči, jako by ho bolely namáháním, aby našel cestu.

20) Jejich obočí byla jako zasazena a komíhala se nahoru dolů nezávisle na pohybu chůze.

21) Šli několika stoupajícími ulicemi, v nichž tam a onde stáli anebo chodili strážníci, hned v dálce, hned v největší blízkosti. Jeden, s hustými kníry, s rukou na rukojeti šavle, kterou mu svěřil stát, přistoupil jako

úmyslně blízko ke skupině nezcela nepodezřelé. „Stát mi nabízí svou pomoc,“ řekl K. šeptem u ucha jednoho z pánů. „Což kdybych proces stočil na půdu státních zákonů? Mohlo by ještě dojít k tomu, že bych musil pány hájit proti státu!“

22) Původní znění závěrečných vět v předposledním odstavci: ... jsou námitky, na které bylo zapomenuto? Jistě jsou takové námitky. Logika je sice neotřesná, ale člověku, který chce žít, neodolá. Kde je soudce? Kde je vysoký soud? Mám právo a povinnost, abych promluvil. Zvedám ruce.

Doslov

„Proces“ Franze Kafky

Román „Proces“ je jedna z tří románových „tragedií samoty“, které tvoří ústřední masiv Kafkovy tvorby. Stejně jako velkou většinu všeho, co napsal, nespatrił Kafka ani „Proces“ v podobě tištěné. Příčinou nebyl nezájem současníků; co z Kafkova pera za jeho života vyšlo, budilo v malém, ale vlivném okruhu literárních znalců rozruch. Franz Kafka však nechtěl, aby se jeho „čmáranice“ tiskly, sám mnoho rukopisů spálil, a lístkem nalezeným po jeho smrti (1924) v psacím stole pověřil svého nejbližšího přítele a důvěrníka, pražského spisovatele Maxe Broda, aby zařídil dvojí věc: aby nic z Kafkových prací už otištěných nevyšlo znova a aby všechny nevydané texty včetně dopisů byly sebrány a bez výjimky spáleny. Max Brod této žádosti, projevené formou neoblomného příkazu, nevyhověl; proč tak neučinil a učinit nemohl, vyložil přesvědčivě v doslovu k prvnímu vydání „Procesu“.

Od druhých dvou románů – je to „Das Schloss“ (Zámek) a „Amerika“ – liší se „Proces“ po vnější stránce tím, že je dopsán, t. j. že má závěrečnou kapitolu. To neznamená, že dílo nabylo podoby konečné. Rukopis „Procesu“ vzal Max Brod k sobě v červnu 1920, čtyři roky před Kafkovou smrtí. Rukopis je bez nadpisu, titul „Proces“ dal románu Max Brod, protože Kafka v souvislosti s touto prací mluvil vždy o „Procesu“. Od Kafky je členění v kapitoly a nadpisy kapitol, uspořádání kapitol však pochází od Broda, jenž se přitom opíral o vzpomínky na Kafkovo předčítání. V doslovu k třetímu vydání románu připouští Brod, že kapitola, kterou zařadil jakožto pátou („Mrskač“), byla Kafkou snad zamýšlena jako kapitola druhá, takže by byla následovala hned po kapitole „Zatčení“. Kafka, praví Brod dále, pokládal román za nedokončený. Před závěrečnou kapitolou („Konec“) chtěl Kafka podat ještě některá stadia procesu. Něco z toho se rýsuje již v dochovaných úryvcích, které připojujeme k hlavnímu textu: návratný motiv, daný postavou náměstka ředitele,

měl být ještě víc prohlouben („Boj s náměstkem ředitele“), návratným motivem se měla stát i „skupinová postava“ bankovních úředníků Rabensteiner, Kullich a Kaminera („Cesta k matce“), úryvek „Státní zástupce“ důrazně napovídá, že významu měl nabýt i státní zástupce Hasterer, jehož jméno se v úvodní kapitole právě jen mihne – úžas bankovního ředitele v závěru úryvku by nasvědčoval, že Hasterer je, zcela mimo svůj úřední charakter všem známý, v nějaké bližší souvislosti s tajemným soudem, u kterého se projednává proces prokuristy K. Zcela nová osoba, jakýsi vyšší bankovní úředník pan Kühne, má zmínku v úryvku „Cesta k matce“, a v úryvku „Dům“ se vyskytuje jakýsi Wolfahrt, a to v takové souvislosti s Titorellim, že to je patrně další K-ův informátor o soudních instancích a o možnostech, jak se dostat k jejich činitelům.

Děj románu je stejně nesložité, jako je složitá podivná věc, o kterou v něm běží. Která v něm „běží“, probíhá. Spořádaný, pracovitý a zdatný člověk je zčista jasna obžalován u neznámého soudu z neznámého přečinu. Je to bankovní úředník; po prvé v životě stane tvář v tvář něčemu, co nelze kalkulovat, disponovat, bilancovat. Snaží se té absurdní věci čelit prostředky obvyklými v normálním soudním řízení, ale marně; zahájený proces probíhá nezadržitelně dál, rozloží jako jakási houba nebo perenospora celý život obžalovaného, ochromí jeho výkonnost v povolání – zcela jako kdyby to byl patologický „proces“ smrtelné choroby a končí, přesně rok po zahájení procesu, odsouzením obžalovaného a jeho popravou. (Se zřetelem k patologickému zabarvení ústředního termínu „proces“ u Kafky bylo toto označení důsledně ponecháno i v českém vydání, ačkoli by bez tohoto momentu místy znělo přirozeněji a lépe slovo „pře“, „soudní pře“ a v titulu díla snad „Hrdelní pře“.)

Jde tedy o marný pokus ospravedlnit se z viny, stát se bezúhonným, „normálním“ člověkem. Je to obdoba ke Kafkovu románu „zámek“, v němž člověk, který přišel odjinud a který má obdobně realistické povolání jako bankovní prokurista K. – je geometr –, usiluje u zámecké

vrchnosti, aby by l přijat do jejích služeb a nabyt tím ve vsi pod zámek inkolátu, stal se z přípuštěnce občanem plného práva, rovným mezi rovnými. Také geometrova věc v „Zámku“ probíhá u nedostupných úředních instancí a žadatel se nedožije kladného vyřízení; ale jeho tragedie končí alespoň ve smrti smírněji než případ prokuristy K.

Kde je vina a soud, tam je nezbytně i zákon, který vinu vymezuje a stíhá sankcemi. Prokurista K. neví o žádném zákoně, podle kterého by mohl být obžalován a souzen. Že ten zákon nezná, budí u soudních orgánů úžas skoro až zděšení. Nejde mu na rozum, že by, jsa občan právního státu, mohl mít soudní při mimo rámec normálního práva občanského a trestního. A přece podle obsahu „Procesu“ takový normální cestou nikdy nevyhlášený zákon je, a je dokonce i brána k zákonu s dveřníkem před ní, jak se dovídáme z vyprávění vězeňského kaplana, jež je vloženo do kapitoly „Ve velechrámu“. Neznalost nepsaného zákona nezprošťuje viny, není ani polehčující okolností. Obhajoba před nedostupným soudem, vršícím se v nedohledné posloupnosti instancí, je marná; jakmile započalo řízení, tajné i vůči obžalovanému a nezahájené doručením obžaloby, lze proces jen zpomalit, na čas zastavit. Zrušit jej nelze, a o případech, ve kterých na konci procesu byl obžalovaný osvobozen, zachovaly se, jak praví malíř Titorelli, jen legendy; ty jsou, praví se, velmi krásné.

Řízení se zahajuje zatčením, ale je to jen zatčení formální, má vyrozumět obžalovaného, že proces započal, obžalovaný zůstává na svobodě. K faktu zatčení a procesu chová se okolí obžalovaného různě; prokuristova bytná, svědkyně zatčení, to pokládá za věc velmi vážnou, stejně prokuristův strýc, jenž se o tom doví od své dcery; ta zas má o věci vědomost od prokuristova sluhy v bance. zpráva o procesu se tedy šíří cestami nekontrolovatelnými. Přesto je z textu zjevné, že náměstek ředitele banky, člověk pro prokuristu důležitý, neví pranic, Prokurista se jen domýšlí, že náměstek ředitele je zpraven anebo na stopě: od okamžiku zatčení je totiž prokurista K. stížen specifickým stihomamem (lidé v okně protějšího domu – trojice

podřízených bankovních úředníků – náměstek ředitele).

Orgánové soudu od sluhů a zřízenců do soudců včetně, z nichž však jsou dostupní jen nejnižší vyšetřující soudcové, jsou lidé prapodivní, přízemní, ješitní, i tělesně odpudiví, zčásti zjevně nepoctiví a úplatní, při čemž jejich úplatnost nemá nejmenší vliv na průběh pře a jejich nicotnost nijak neumenšuje drtivou moc soudního tribunálu. Jeden z vyšetřujících soudců (kapitola třetí) je notorický cizoložník. Naprostou výjimkou v tomto nečistém cechu je toliko vězeňský kaplan v kapitole „Ve velechrámu“. K odpudivým podivnostem soudního zřízení a řízení náleží, že nejnižší instance soudu, jediné, které jsou dostižné pro obžalovaného, úřadují v zalykavém vzduchu na půdách starých činžáků. Soudní aparát je patrně nadmíru rozrostlý nejen směrem vertikálním, v poslušnosti instancí pořád vyšších, ale i směrem horizontálním, do šíře. Zčásti jistě proto, že obžalován není jen prokurista K.; obžalovaných je mnoho, zároveň s procesem prokuristovým, nezávisle na jeho případě, projednávají se nespočetné procesy jiné, obdobné. Všichni obžalovaní chátrají, nezastanou už občanský život a povolání, proces pohltí jejich čas, jejich vnější a vnitřní existenci, jak je dopodrobna dovozeno na obžalovaném Blockovi, jehož proces trvá už pět let. Ze slov prokuristova strýce vyplývá, že takový proces je pohana a společenská rána i pro rodinu obžalovaného. S tímto přesvědčením je ve zdánlivém rozporu významné prohlášení prokuristova advokáta, že každý obžalovaný zkrásní prostým faktem obžaloby a řízení proti němu zahájeného.

Soud obžalované obesílá k vyšetřujícím soudcům, též jim svými orgány uděluje příkazy telefonicky – v románu se vůbec nápadně mnoho telefonuje (hlasy nepostižných mluvčích s nezjistitelného stanoviska). V předposlední kapitole praví vězeňský kaplan, že soud od prokuristy nic nechce, že ho přijme, přijde-li, a propustí ho, chceli odejít. S tím je v rozporu, že se obžalovanému v druhé kapitole dostane důtky, když se k výslechu dostaví o hodinu později; v rozporu je s tím také, že soud osobou italského hosta (předposlední kapitola)

obžalovaného doslova zláká do svatovítského chrámu, že tedy soud přece jen od obžalovaného něco chce, třebaže snad něco pro něho prospěšného, a že Lenka řekne telefonicky prokuristovi: „Štvou tě“, což on potvrdí slovy „Ano, štvou mě“. U autora tak neúchylně logického, jako byl Kafka, je zcela nepravděpodobné, že by při těchto nesrovnalostech mohlo jít o lapsa, o nedopatření; patrně se mu takové nedůslednosti jevily v soustavě jeho myšlení jinak, jako rozpory dané jen rozdílem v nazírání, ve zřivosti usuzujících osob.

Obžalovaný zprvu rozhorleně popírá, že by mohl být čímkoli vinen, zatčení pokládá za šprým, který si s ním k jeho třicátým narozeninám ztropili kolegové z banky. O proces se začne zajímat jen proto, aby vysvětlil to nehorázné nedorozumění, též aby vymohl potrestání hrubého nepořádku a přehmatů. Napořád odmítá každou myšlenku na vinu, ačkoli mu Lenka připomene, že soudu se nelze bránit, že je třeba přiznat se k vině. Ještě blízko před svým koncem ptá se prokurista K. vězeňského kaplana: „Jápkak může člověk být vůbec vinen. Vždyť jsme zde všichni lidé.“ „To je pravda,“ odpoví kaplan, „ale tak mluvívají vinníci.“ Že prokurista K. je opravdu provinilec, ať objektivně a absolutně, ať v očích soudu, dokazuje jeho konec.

Jaká je jeho vina? Abychom začali od duševního prvopočátku: Franz Kafka, vzešlý z pražského německožidovského měšťanstva, trpěl nepřírozenou národnostní a sociální situací německého žida v české Praze tak strašně, jak jen může trpět čistý, pokorný a proto zas i hrdý člověk v prostředí, kterému nemůže být vítán, které mu dělej co dělej vtiskuje neviditelný, ale i nesmazatelný cejch. Kafkovy deníky, jeho dopisy Mileně Jesenské, sebrané ve svazek „Briefe an Milena“, oplývají otřásajícími doklady tohoto duševního utrpení. Román „Zámek“, román marného boje o domovské právo člověka „odjinud“, lze číst od začátku do konce tímto „židovským“ klíčem (ačkoli to není jediný klíč odmykající bránu skladby).

Dalo by se tedy usuzovat, že „Proces“, román svým dějištěm jednoznačně pražský, stoupá z tohoto ústředního tragického prožitku

a že „vinou“ prokuristy K. je jeho židovství. Takový výklad by se dal opřít hned o vstupní výjev zatčení, který, řeklo by se, jasnozřivě předjímá Hitlera a protektorát – tato jasnozřivá předjímanost má ostatně v Kafkově tvorbě jinde protějšek ještě frapantnější. Ale byl by to výklad zrovna jen dílčí a možná sotva i jen dílčí. Prokurista K. není žid, ani jediným rysem se nenaznačuje, že by byl židovského původu. Z úryvku „Cesta k matce“ se jasně podává, že jeho matka je křesťanka, spíš katolička než protestantka – je téměř nepředstavitelné, že by syn křesťanky byl žid. Z ostatních obžalovaných v „Procesu“ ani jediný není žid. Ani jediné příjmení v celém díle není jednoznačně židovské. S jedinou výjimkou není v Kafkově tvorbě jednoznačně židovské postavy, vůbec nikdy není zřetelněji nadhozena židovská existenční problematika. I když připustíme, že Kafka je – jak nám ještě vytane v jiných souvislostech – mistr ve všelikém anonymisování, nemůžeme se při výkladu „Procesu“ opřít o motiv židovský jako motiv ústřední. Musíme jinotaj té smrtelné soudní pře hledat jinde.

Franz Kafka byl nad pomyšlení citlivý ve věcech vztahu člověka k člověku, k lidem. Jeho deníky dokazují, jak se sám napořád zkoumal a trestal za každou netečnou chladnost, každou drobnou ješitnost, sebespokojenost a soběstačnost. Projevuje se u něho ustavičná horoucí touha po praprincipu čistoty naprosté, božské; cesta k absolutnu Čistoty vede však pro něho nikoli celou mnišskou a světcovou, nýbrž lidským kolektivem – „vsí“ do „Zámku“. Podívejme se teď na prokuristu K.

Je to člověk nevšedně nadaný a zdatný; být ve třiceti letech prvním prokuristou velké banky, toť výkon zcela neobyčejný, ba rekordní, nebyla-li v pozadí kariéry nejvlivnější protekce, a o ničem takovém nepadne jediná zmínka. Člověk tak inteligentní bude dvojnásob odpovědný za všechno své konání. Je spořádaný, slušný, zná jen práci, vysedává v bance do devíti hodin večer, není nezřízený kariérista, na nikoho nesočí. Ale ačkoli v jeho sociální situaci úplně odpadají zřetele majetkové, nezaložil rodinu, a to je u Kafkových mužských postav

vždy nepravost, index cesty nesprávné a nepravé, znak beznadějného bloudění. Prokuristovy vztahy k jiným lidem jsou nezávazná vlídnost, ba v souvislosti s jeho procesem jakási“nevinná“ vypočítavost: lidský zájem o slečnu Bürstnerovou začne projevovat teprv tehdy, s dívkou Lenkou naváže poměr teprve v době, kdy se mu zdá, že by mu obě ženy mohly nějak pomoci – neboť, praví, „ženy mají velkou moc“. Jeho poměr k číšnici Else je lidsky nedůstojný, a to nikoli proto, že Elsa je číšnice, ale proto, že ho k Else neváže nic, co by se dalo nazvat skutečnou láskou. V celičkový řetězec se skládají prokuristova další provinění. Čteme, že před zatčením míval ve zvyku chovat se neopatrně, neuvážít možné následky nebyl tedy dosti bdělý, dosti pozorný a citlivý ve vztahu k lidem a věcem. Na jiném místě se podotýká, že se prokurista K. proti svému zvyku zabývá vnějšnostmi – má tedy zvyk nedobry, neboť v životě není naprostých „vnějšností“, cokoliv může být ukazatelem něčeho důsažného, stát se šipkou vedoucí k životu pravějšímu. Nepřipouští, že by mohl být čímkoli vinen, ve své neotřesné sebejistotě hodlá napsat obhajobu, ve které vypíše svůj život a tím vyvrátí každou možnost viny – ačkoli ani neví, z čeho je viněn a obžalován. Je to sebejistota zatvrzelá a pošetilá. Má okamžik, kdy mu zdaleka svítá: kdyby byl na světě sám, nebyl by proces vůbec vznikl. Ale tento záblesk světla ihned zase zhasne pod oblačným příkrovem sebejistoty. Teprv ke konci, když ho vedou na popravu, vidí: chtěl vždy dvacaterou rukou vjíždět do světa, a nadto k nechvalnému účelu. I vzdá se i jen myšlenky na obnovení procesu a podstoupí trest za vinu, kterou tak dlouho neuznával, protože ji ani netušil.

Významné v těchto souvislostech je místo, kde malíř Titorelli praví o dorážejících zpustlých holčicích, ještě dětech a už nadobro zkažených, že i ty dívky náleží k soudu. Prokurista K. žasne, a tu Titorelli dopoví: „Vždyť přece všechno náleží k soudu.“ Je tedy v životě významný každý pohled, každé setkání, každé podání ruky; všechno je zkouška svědectví a doličný materiál o nás. Nelze namítnout, že to citovanou větou napovídá mazal, podezřelý bohém, nevábný důvěrník

nebo donašeč „soudu“; nelze to namítnout proto, že – jak slyšíme z úst vězeňského kaplana – každý, kdo „náleží k zákonu“, je nepostižný pro lidské usuzování.

Ústřední význam přisuzuji zcela stručnému podotknutí, ke kterému v kafkovské literatuře mně přístupné nebylo dosud přihlédnuto. V kapitole „Kanceláře“ praví se o obžalovaných, kteří čekají v podkrovní soudní čekárně, že to jsou většinou příslušníci „vyšších tříd“. Dopouštějí se tedy přečinů, které stíhá a trestá neviditelný soudní tribunál, převážně příslušníci majetné inteligence. K ní náleží v plném dosahu prokurista K. V čem tedy záleží jeho smrtelné provinění, jeho i lidí jemu podobných? Je to člověk slušný, ale v sebe zakletý. Nikomu vědomě neublíží, tím méně však pro někoho a pro něco žije, tím méně se za něco obětuje. Ani přítele nemá, jen dobré známé u restauračního stolu, kteří si ho váží pro jeho odborný věhlas. Stojí sám a jen za sebe. Je to člověk vlažný, a o takových je psáno už od tisíciletí, jak s nimi bude naloženo. Pro jejich vinu, jim nepovědomou, není rozhrěšení, není osvobozujícího rozsudku. Nevejdou branou Zákona.

Zbývá charakterisovat některé příznačné rysy ve výstavbě díla.

Román probíhá na dvojí rovině, na rovině životního reálna a na rovině snové, halucinační. Obě roviny se prolínají a plynule přecházejí do sebe. S tou zvláštností, že všechno, co se bezprostředně týká „soudu“ a jeho orgánů, je podáno s nejhmatatelnějším detailním realismem, kdežto výjevům z normálního denního života vládne princip výběrové úspornosti a zároveň důsledný postup anonymisační. Nazval bych jej methodou těrkovou. Zcela specifická atmosféra díla je tak hustá, že jsme v pokušení dohadovat se zvláštních narážek a symbolů i tam, kde autor na ně asi nepomýšlel. Pro všechny pasáže vztahující se k soudu je příznačné, že jsou psány v abnormálně dlouhých odstavcích – na příklad v kapitole šesté odstavec, který má v originále jedenáct tiskových stran, v kapitole sedmé obrovský odstavec v rozsahu patnácti tiskových stran originálu. Jsem přesvědčen, že nejde o žádnou vědomou intenci Kafkovu, podalo se mu to tak samočinně.

V takových pasážích se zhusta dává i větná skladba na úprk, dochází k dlouhým souvětím volně skloubeným, aniž se však větná výstavba rozvolňuje do skladebné anarchie. Další zvláštností díla je, že se přímá řeč a dialog nikdy neodstavčují; splývají v odstavce anebo s odstavcem, v němž se situačně vyskytují. Nadmíru hustě je zastoupena projevovalá forma vnitřního monologu.

Rysem, který má skladba společný s veškerou Kafkovou tvorbou, je pronikavé myšlení právnické a kasuistické. Vrcholí v románu rozbořením parabely o dveřníku u brány Zákona a muži, který chce vejít. Rozbor je mistrovské dílo právnické (anebo theologické) kasuistiky, byl by v oblasti na př. občanského práva na ozdobu sbírky rozhodnutí Nejvyššího soudu. Parabola sama, tedy výchozí „text“ pro myslitelskou interpretaci, působí nejinak, než jako by byla převzata z nějaké knihy východních legend anebo z talmudu, z klasiků církevních. Není tomu tak, je to invence Kafkova, Kafka i v jiných pracích rád takto fabuluje a finguje stejně jako svým postavám nezřídká vkládá do úst „lidová“ úsloví a přísloví, která jsou ve skutečnosti jeho výmyslem. Takové ražby jsou v „Procesu“ zastoupeny strýcovými slovy, prý lidovými, že mít na krku takový proces, znamená už jej prohrát. Je to slohový prostředek, kterým daná vnější nebo vnitřní situace nabývá zvláštní osudové doléhavosti.

Dikce románu je jako u Kafky vesměs nadmíru střídmdá, hutná, srostitá, nevzrušeně věčná. Nápadně do pozadí zatlačeno je přídavné jméno. Není poetismů, barvitých obrazů a obrátů. Je to sloh autora, který má po stránce dikční v německé próze již pověst a platnost klasika.

Hlavní postava se jmenuje prokurista Josef K. Je to protějšek k faktu, že se hlavní postava románu „Zámek“ jmenuje geometr K., v textu v obou románech pak prostě jen K. Z jakéhosi neodolatelného puzení pojmenoval Kafka obě postavy prostě začátečním písmenem svého vlastního příjmení, aniž „Procesem“ anebo „Zámekem“ zamýšlel skladbu osobně zpovědní, román o Franzi Kafkovi (Ich-

Roman). Vždyť vůbec nepomýšlel na uveřejnění. Naopak – tou iniciálovou zkratkou nabývá postava jakési lidské všepjatnosti, a tu jen přimnožuje zvláštnost, že prokurista K. je sice nepřetržitě na scéně děje, ale že se, vyjma právě jeho oděv, nedovídáme, jak vypadá. Je zcela bez individuální fysiognomie. Záměrná anonymisace postavy je stupňována tím, že je bez předhistorie; nedovídáme se, jaký byl před započtím jeho procesu, odkud pochází, jaké měl dětství a mládí, do jakých škol chodil (patrně obchodní akademie), proč si zvolil své povolání, jak v něm došlo k jeho neobyčejně rychlé kariéře. Vstupuje na scénu knihy jako hotový člověk bez „anamnese“. Touto tērkovou technikou se z něho stává jakýsi Kdokolivěk.

V podání jeho bezprostředních, s dějem skladby současných životních okolností je patrná jednak velká úspornost, jednak odbočování od životní pravděpodobnosti. Bydlí u soukromé bytné v malém pensionu, a má tam najatý jediný pokoj. Je velmi nepravděpodobné, že by si první prokurista velké banky byl zařídil život stejně jako prostá kontoristka slečna Būrstnerová a její přítelkyně, soukromá učitelka jazyků. Prokurista K. je v postavení velmi váženém a také nemálo výnosném; takoví lidé mívali již před sňatkem prostorný byt se služebnou nebo hospodyní a obědvali v některé vyhlášené restauraci (jediním takovým střediskem bankovní elity byla restaurace U Piskáčků na Příkopě v blízkosti všech velkých bank a tehdejší bursy na zboží a cenné papíry v Nekázance). Dalo by se tedy usuzovat na K-ovu velkou šetrnost o té však není nikde zmínky.

Je to člověk velmi pracovitý, a četné výjevy románu mají dějiště v jeho bance, kde ho vidíme při práci a ve styku s nadřizenými i podřizenými, také s klienty banky. Zde všude je podání velmi všeobecné a náznakové. K pracovnímu okruhu tak význačného bankovního činitele náležela kontrola průmyslových podniků bankou patronisovaných, jednání s jejich řediteli, jednání s jinými bankami o společných transakcích a mnoho dalších věcí, funkcí a prací. Úplně pominut je i cyklus bankovního roku, na příklad schůze správní rady,

stejně události hospodářské a bursovní, roční bilance, pohledy do složitého ústrojí velké banky. Faktologická skrovnost v podání prokuristovy činnosti nemůže mít původ v tom, že by Franz Kafka tyto skutečnosti nebyl znal; jakožto syn pražského obchodníka a nadmíru bystrý právník je znal výborně; ale v souvislostech „Procesu“ je nepokládal za podstatné.

Něco jiného než tato abstrahující těrková technika v podání prokuristova pracoviště a působíště je jeho výhradní soustředěnost na práci v bance. Pražští bankovní úředníci, čeští i němečtí, byli velkou většinou, ba téměř svým normálním typem, vzdělaní lidé s intenzivními kulturními zájmy, soustavní čtenáři, horliví návštěvníci divadel, výstav a koncertů. Nebylo vzácností, když bankovní úředník byl důkladně školený instrumentalista a vystupoval na veřejných produkcích vyspělých ochotnických orchestrů. Jiní se i aktivně účastnili literárního života a činnosti kulturních organizací. V životě prokuristy K. není po ničem takovém ani potuchy. V jednom z úryvků čteme o návštěvě divadla, avšak v souvislosti s návštěvou z venkova – prokurista šel do divadla zjevně kvůli strýci. Slyšíme, že má z dřívějších dob trochu vědomostí v dějinách umění a že byl po nějakou dobu – „ostatně rovněž jen z obchodních důvodů“ – členem spolku pro zachování městských uměleckých památek (patrně spolku „Za starou Prahu“). To je trochu málo na tehdejšího úředníka v postavení prvního prokuristy velké banky. Prokuristův kulturní nezájem je rys hodně nápadný, dělá z něho zjev téměř výjimečný, a to tím spíš, že K. zjevně není barbar a primitiv, kterému v životě jde jen o to, aby nadělal co nejvíc peněz. Franz Kafka ho chtěl patrně izolovat ode všeho, co je mimo hodnoty aritmeticky kontrolovatelné, mimo přesně odhadnutelnou životní „jistotu“.

Princip anonymisace se do všech důsledků bez jediné trhliny uplatňuje v podání městského dějiště. Je mimo každou pochybnost, že dějištěm „Procesu“ je Praha; bez hlubokého, ač zcela specifického prožitku Prahy nebyl by z pražského rodáka Franze Kafky vůbec vznikl autor Franz Kafka, a v tomto smyslu téměř nazbyt je dán určující

znak zcela bezprostřední v podobě kapitoly „Im Dom“, v níž velechrám, nechť i on je podán technikou třerkovou, je neklamně totožný s velechrámem sv. Víta. V celé skladbě se u jednotlivých lokalit uplatňuje snaha po anonymisaci. Výslovně není Praha jmenována ani jednou.

Anonymisace začíná prokuristovým bytem. Nedovídáme se, ve které pražské končině, ve které ulici bydlí. Autor nás nezpravuje, ve které bance je prokurista K. zaměstnán. z pražských bank půjde o některou z těch, jež tehdy byly v německých rukou. Dalo by se usuzovat na bývalou Českou banku Union (Böhmische Unionbank) na Příkopě, starou budovu, jejíž složité vnitřní přestavby vytvářely zšereň labyrint duševně právě vhodný na příklad pro kapitolu „Mrskač“. Ale jednou se praví, že z okna prokuristovy pracovny v bance je vyhlídka na oživené náměstí a několikrát čteme zmínku o nekrytém schodišti před průčelím banky. Oba popisné detaily by spíš nasvědčovaly budově bývalé Banky pro země rakouské (Osterreichische Länderbank) na Náměstí republiky; ještě pravděpodobnější je, že na Kafkovu představu o bance působila budova pojišťovny Assicurazioni Generali na Václavském náměstí. Ta má velké nekryté schodiště na ulici a před sebou má zajisté oživené náměstí. Kafka tam byl rok zaměstnán jako úředník, než ve funkci právního koncipisty přešel do Dělnické úrazové pojišťovny.

K prvnímu výsledku jede prokurista na jakési chudinské předměstí. Do jeho podrobně podaného prostředí jistě zahrává představa Žižkova, končiny, kterou Kafka měl podle deníkových svědectví rád pro její nepansky lidový ráz. Ale ulice, ve které je v podkroví úřadovna tajemného soudu, má jméno Juliova ulice, Juliusstrasse. Juliova ulice na Žižkově! Juliova ulice v Praze!

Italský klient banky je po prvé „v tomto městě“. Svatovítský velechrám není jmenován, stejně „náměstíčko“ za ním, stejně tamní domy „se spuštěnými záclonami“. Náhrobek svatojanský je anonymisován ve „stříbrnou sochu jakéhosi světce“. Na svou popravu

se K. ubírá „po jakémisi mostu“. Je to Karlův most. Míjí se svými průvodci jakýsi „ostrůvek“. Je to Kampa. „Stoupající ulice“ se ani slovem neurčují jakožto malostranské ulice vedoucí k Hradu a k Strahovu, ačkoli němečtí autoři, pražští i odjinud, tak rádi popisovali Malou Stranu. Popraviště, malý lom těsně před městem, je nepochybně totožné se strahovským lomem pod nynějším stadionem.

V jiném smyslu zasahuje anonymizační postup i jména osob. Ředitel banky a jeho náměstek, dva lidé pro prokuristu K. tak důležití, vystupují bez jména. Pokud ostatní postavy románu mají příjmení, nejsou to jména nijak příznačně pražská – nejsou česká, ale nejsou ani typická pro pražské Němce, stejně ne pro pražské německé židy. České původem je německy psané jméno jednoho z bankovních úředníků: Kullich. Tak se dobře mohl jmenovat Němec z Čech a z Moravy, proto i Němec pražský. Je to v románu jediné jméno, u kterého lze mluvit o místním zabarvení. Mimochodem: znamená kulicha, sýčka. Nositel jména náleží k trojici, jejímž druhým členem je úředník Rabensteiner. Rabenstein, Krkavčí kámen, je v německé lidové mluvě a proto i v německé literatuře (na př. ve „Faustovi“) označení pro vyzdění popraviště. Měla by pak trojice, která tak velmi vydraždí prokuristu, dvě jména znamenající neblahou předpověď. Kafka však nemívá ve zvyku užívat takových jmenných symbolů. Dalo by se ovšem namítnout, že také advokát, ke kterému vede prokuristu jeho strýc, má jméno poněkud názvučné: Huld znamená přízeň, milost. Buď tomu tedy jakkoliv, ale tak trochu „pražské“ jméno má jen úředník Kullich.

Něco obdobného platí o křestních jménech žen Leni (klademe v překladu tvar Lenka) a Elsa. Leni se může jmenovat rodilá Němka, ale může se tak jmenovat i česká Lenka, která se dostala do německé rodiny, k německému zaměstnavateli. Elsa, t. j. Alžběta, Eliška, je tvarem jméno německé, ale proniklo i do českého prostředí. Nejsou tedy tato jména národnostní index. Lenka a Elsa jsou v románu bez příjmení – je to index jejich zařazení společenského.

Žádným odrazem se v románu nezračí česko-německý ráz tehdejší

Prahy, t. j. existence německého ostrůvku v moři českých Pražanů. O národnostních poměrech v Praze oněch let, jejichž mezníkem je r. 1920, kdy se rukopis románu dostal k M. Brodovi, nepadne ani zmínka. K této „sterilisaci“ pražského aspektu přispívá ještě něco. Ve shodě s Kafkovou povšechnou praxí mluví i v „Procesu“ všechny osoby nejčistší spisovnou němčinou. To je v rozporu se skutečností: i do mluvy vzdělaných pražských Němců se vkrádaly pragensismy a austriacismy českého původu. Vyskytovaly se jistě v mluvě na příklad paní Grubachové, v mluvě Lenčině (je-li Leni vůbec Němka). V románu však nic takového. Prokurista má co dělat se sluhy své banky. To bývali i v pražských německých bankách alespoň zčásti čeští lidé němčiny znalí. Jiný autor by jejich mluvu zbarvil bohemismy; učinil by tak i s mlouvou obou „hlídačů“ a jiných lidí od „soudu“, sliboval by si od toho před pozadím tak tajemného děje i zvláštní kontrastní efekt. Kafka tak nečiní. (Ostatně jsou sluhové a zřízenci v bance kolem prokuristy nápadně skoupí na slovo, stejně i prokurista ve styku s nimi; je zřejmé, že K. je k nim sice vlídný, ale že k nim nemá teplejší lidský vztah. Je vlažný i zde, selhává i zde. Stejně ve vztahu k úředníkům banky.)

Všechny tyto anonymisace Prahy měly zjevně za účel absolutisovat dějiště a tím i děj. Kafkovi jako by tanulo na mysli slovo, které pronáší Hamlet o svém otci: Hic et ubique – zde a kdekoliv. Přesto je „Proces“ dílo specificky a nezaměnitelně pražské, nemluvě ani o kapitole předposlední, jež v záplavě literárních zpodobení hradčanského velechrámu, českých i cizích, je jistě prózou zcela zvláštní, laděním a dojmovým účinem nevšední. Výrazně pražský charakter Kafkova zjevu a tím i „Procesu“ uznává veškerá velmi rozlehlá literatura o Kafkovi na západě, na příklad – s průvodním holdem městu nad Vltavou – Thomas Mann. Pražský charakter „Procesu“ a Franze Kafky ihned rozpoznali a určili také němečtí literární vědci předhitlerovského ražení, jako Josef Nadler a Herbert Cysarz. Jejich spekulativní vloha bájeslovná a bájetvorná neváhala ovšem zařadit Franze Kafku, obdobně i Franze Werfla, do duchové organiky

německého Ostramu, který se prokázal pojmem tak pružným, že by se byl v průmětu mocensko-politickém rozprostranil až na Kavkaz, kdyby nebyl na cosi narazil. Bylo by zcela zbytečné dovozovat, že Franz Kafka není literární představitel Ostramu; ale pravda je ovšem, že měl silné afinity k východu jinému, totiž k ruskému a čínskému.

„Proces“ není román řádný, není to ideová a spekulativní kostra nuzně obalená masem jakési dějovosti, s postavami, které jako sandwichmani nesou ulicemi knihy tyče s jakýmsi heslovými nápisy. V „Procesu“ je silná složka spontánní fabulace zcela samoučelné, tryskající fond tvůrčí obrazivosti. Projevuje se to napořád. Na věcech děje by se pranic nezměnilo, kdyby na příklad obchodník Block vypadal zcela jinak, než jak vypadá; ale jak je zpodoběn, je to postava plně plastická a přesvědčivá. Bankovní úředníci Rabensteiner, Kullich a Kaminer mohli by vypadat zcela jinak, ba nebylo by jich ani třeba, místo nich mohl by v pokoji slečny Bürstnerové být někdo zcela jiný, jehož přítomnost je stejně neodůvodněna, stejně trapná pro zatčeného; ale tak, jak jsou zpodobeni, přesvědčují do té míry, že máme dojem, jako bychom tu trojici byli v životě už někde viděli, a takový dojem je vždy důkazem silné tvořivosti básnické, chabé ruce se nic takového nepodaří. Obdobně podivný cizinec, kterého prokurista vidí ve snu, postava italského hosta v bance, zvláště postava duchovního ve svatovítském velechrámu.

Výrazně vyvinuta je i složka humoru. Sahá od nejnotajně realistické postavy prokuristova strýce – každý z nás měl takového mile netaktního a obtížného strýčka, anebo se při četbě domníváme, že jsme ho měli – až do poloh groteskních: vyšetřující soudce leze ze soudních kanceláří k Titorellimu přes postel; mazal Titorelli „tvorí“ samá „Vřesoviště“, jedno je jako druhé, některým lidem se prý takové obrazy nezamlouvají, protože jsou příliš „ponuré“, prokuristovi jich však malíř vnutí celou sbírku najednou, protože prokurista „má rád právě ponuré věci“ (což prokurista nedal najevo ani hlesnutím). Úplně clownské, knockaboutovské je hromadné shazování advokátů se

schodů soudní budovy, jednoho po druhém dolů do záchytné náruče kolegů.

Produktem sálavé potence básnivé je dvojpostava popravčích, závěrečná protějšková skupina k úvodní dvojici soudních orgánů, kteří přišli prokuristovi zatknout, a k trojici bankovních úředníků. Oba „pánové“, kteří se dostaví k prokuristovi, aby ho dovedli do strahovského lomu a popravili ho tam, jsou jacísi němí roboti smrti, jsou to zjevy panoptikální, natažené automaty; větší hrůza než z jejich funkce číší z jejich prkenné obřadnosti, jež však není nic jiného než básnický umocněná obřadnost popravčích mistrů z povolání; a způsob, jakým vedou delinkventa, jejich řemeslné svěřákové hmaty, je podán zrakem a slovem mistrného pozorovatele. Při čemž v Kafkových denících a stejně v podrobných zprávách Maxe Broda o něm není zmínky, že kdy byl svědkem nějaké popravy. Viděl leda, jak strážníci odvádějí obyčejného výtržníka, a ta nevzrušující podívaná se mu umocnila takto.

Je ostatně možné, že celý „Proces“ vznikl z obdobné pravšední zkušenosti. Takovou možnost nadhazuje Kafkův pražský rodák a přítel, spisovatel Willy Haas. Ať ve vlastních věcech anebo v zastoupení svého otce, ať jakožto právní úředník pojišťovny Kafka jistě poznal všelike pražské úřady umístěné a „dislokované“ v kolikátém patře roztodivných barabizen, prostředí prachu, špíny, zatuchlého vzduchu a pyramid zežloutlého papíru, říší pokaňhané celulosy, na které jsou, vysoko nad jejich hlavami, v té neb oné souvislosti psána jména všech Pražanů. Co však normálnímu Pražanu při zavítání do těchto hájemství způsobilo jen letmý pocit svíravé nechuti, vzklíčilo v Kafkovi v představu instancí úřadujících a vršících se do nedohledna, do nadoblačna. Tak mohl snadno vzniknout i nedohledný instanční organismus v románu „Zámek“. Haasův dohad je přesvědčivý. Dodal bych, že z obdobné nahodilé zkušenosti „strany“ se zcela normálním úřadem mohl se Kafkovi podat i jeden motiv z druhé kapitoly „Procesu“. Vyšetřující soudce se podle svých zápisků domnívá, že

předvolaný prokurista K. je malíř pokojů. Prokurista ho rozhořčeně opraví: je prvním prokuristou velké banky. V groteskně mylném údaji o svém povolání spatřuje makavý důkaz o neslýchaném šlendriánu a tím spíš důkaz, že proces proti němu zahájený je omyla nesmysl. V groteskním výstupu je hluboká ironie: v detailu má prokurista pravdu, ale ve věci, o kterou jde, nijak nezáleží na tom, že podřízený soudní orgán omylem pokládá významného činitele veřejného podniku za malíře pokojů; „soud“ soudí člověka, a ten mu neunikne přes všechn zmatek a šlendrián v personaliích.

Ještě několik detailních rysů „Procesu“:

Anonymisace se vztahuje i na údaje kalendářové. U jednotlivých událostí a dějů není nikdy určen den a měsíc, vždy jen zhruba roční doba.

V románu vystupují dva Italové, Titorelli a nepojmenovaný host z Itálie. Také v románu „Zámek“ jsou dvě postavy s italskými jmény, a obě jsou velmi významné. Tak je tomu i u obou Italů v „Procesu“. Titorelli je sice jméno přijaté, je to mazalovo jméno „umělecké“, jeho skutečné občanské jméno se nedovídáme; ale právě že to je jméno toliko přijaté, je okolnost nemálo významná, neboť Titorelli je orgánem soudu. O italském obchodním příteli prokuristovy banky zas platí, že je, jak se ukáže, tajným nástrojem soudu, neboť schůzkou, na kterou se pak nedostaví, zláká prokuristu do svatovítského chrámu. Přidáme-li k tomu obě postavy s italskými jmény ze „Zámku“, lze mluvit o jakémsi „italském komplexu“ u Franze Kafky. Obráží se zde patrně Kafkova dřívější činnost v pražské pobočce italské pojišťovny Assicurazioni Generali.

Ze tří žen kolem prokuristy K. jsou dvě, číšnice Elsa a napůl služka, napůl ošetřovatelka Lenka (Leni), dívky ze služebného stavu. Z obdobného sociálního prostředí jsou v „Zámku“ ženy významné pro geometra Josefa K. Další obdoby k tomuto zjevu jsou v Kafkově nejrozlehlejší výpravné práci, v románu „Amerika“. Jde tedy

o konstantu. Ostatně je i třetí žena kolem prokuristy K., slečna Būrstnerová, prostá kancelářská úřednice, tedy žena pracující, na svou výdělečnou činnost odkázaná, a totéž platí o její přítelkyni slečně Montagové, učitelce jazyků. Se zřetelem k době, kdy román vznikl, je toto proletářské určení ženských postav nápadné – jako je naopak velmi nápadné, že se kolem prokuristy K. nevyskytne jediná žena „ze společnosti“. U člověka v jeho postavení bychom to čekali automaticky, a to tím spíše, že prokurista K. je někdy, jak se výslovně praví, zván na večeri do bytu ředitele banky.

Za zmínku stojí motiv úboru, šatu. Činitelé soudu jsou oděni všelijak, někteří ve shodě se svým ostatním zevnějškem velmi nedbale. Obžalovanému prokuristovi K. praví však jeden z „hlídačů“ již při zatčení, že se k výslechu musí dostavit v černém kabátu. Obžalovaný se zachová podle tohoto pokynu. O výsledku procesu a návštěvě obou „pánů“, kteří ho odvedou, nedostane se mu předchozího vyrozumění (začátek kapitoly „Konec“), ale očekává je v černém úboru. Tak jsou oděni i oba „pánové“, je to po prvé, co někdo „od soudu“ vystupuje tak obřadně. Jsou oděni ještě slavnostněji než obžalovaný, neboť mají kromě cylindrů k černým kalhotám „Gehröcke“, t. j. dlouhé černé kabáty po kolena, šat oblékaný jen k obřadným návštěvám a funkcím dnes asi už jen v diplomatických kruzích (předpolední protějšek k večernímu fraku), oba „pánové“ však ty to obřadné kabáty mají na sobě večer. Ve svém snu vidí však prokurista K. svůj rovněž obřadný úbor – černý kabát a černošedé proužkované kalhoty – ležet pečlivě složený na zemi jako něco, čeho mu už není třeba. (Vysvobození z moci „soudu“, přestoupení do jiné existence?)

Lenka, jež mnoho ví o „soudu“ a lne zvláštní náklonností ke všem obžalovaným, má tělesnou zvláštnost – dva prsty na její ruce jsou srostlé blankou. To se někdy vyskytuje, a Kafka takovou ruku patrně viděl. Lid však spatřuje v takové blance něco tajemného, v lidovém bájesloví mají takové ruce rusalky a mořské panny. Jde tedy možná též o jakýsi symbol.

Měkký a laskavý bankovní ředitel dostal snad povahové rysy od Kafkova vlídného představeného v Dělnické úrazové pojišťovně.

V románu se vyskytují také děti: hošík ve vyšetřovací síni (kapitola druhá), zvrhlé holčice kolem Titorelliho, útlé dítky v okně na začátku kapitoly závěrečné, ty jakožto kontrast života začínajícího a žádnou vinou nezatíženého se životem provinilým a k násilnému zakončení spějícím.

U jména Wohlfahrt v úryvku „Dům“ je nápadný způsob psaní. Čekali bychom Wohlfahrt. Kafka zvolil úchylný způsob psaní patrně proto, aby se nikdo nedomníval, že jde o jmenný symbol podstatné jméno die Wohlfahrt znamená totiž blaho, blahobyť.

Kde prokurista K. používá najatého vozidla s motorickým pohonem, čteme o „automobilu“. Je to jazykový index doby, ve které taxíky v Praze již byly, ale nevžilo se pro ně ještě jméno, které je dnes jejich označením výhradně používaným (ostatně poutavým: celé vozidlo má zkratkové jméno podle taxametru, podle součásti, která nemá pranic co dělat s konstrukčním a motorickým principem vozidla).

A konečně zvláštnost poslední: v celém „Procesu“ není jediná zahrada, jediný sad, jediný květ v trávě nebo v květináči, ve váze. Nejmenovaná Vltava se třpytem svých mihotavých vod posněžených měsíčním svitem se ukáže teprv na poslední pozemské pouti obžalovaného. V téže kapitole, tedy rovněž v nokturnu konce, objeví se po prvé shluklé houští stromů a keřů (na nejmenované Kampě). Je to důsledná nepřítomnost zeleně, květů, plynoucí svěžesti vzduchu a vod, vysokého nebe nad hlavou, průzoru a výdechu. Čteme jen o pozvání, kterého se prokuristovi K. dostalo od náměstka ředitele k projížďce na „řece“, t. j. na Vltavě, prokurista však, zabaven procesem, pozvání nevyhověl. čteme též, v poslední kapitole, jak obžalovaný cestou na popraviště vidí na nejmenované Kampě pěšinky s lavičkami, na kterých si za nejednoho léta hověl. Je to v románu jediná zmínka o vztahu k přírodě, a má obdobnou funkci retrospektivy

a kontrastu jako malé děti, které si hrají v okně. Po dobu děje však je K. zazděn v hradbách pražského zdiva, jako je zazděn v sebe. Není v románu ani jakékoli hudby a zpěvu, slyšíme zrovna jen o vířivém tanci číšnice Elsy v noční místnosti, jindy o odporných zvucích starého gramofonu. V tom všem je významný doličný rys díla, index životní zakletosti, života pochybeného v samých základech. Nejde o rys autobiografický; Kafka, dokud jeho plicní choroba nevstoupila do finálního stadia, pobýval rád v přírodě, vyhledával ji, kde jen mohl. Pokud jde o hudbu, připisoval si naprostou nevnímavost, o té lze však pochybovat, i když byl ve vztahu k hudbě kontrastní typ k eminentně a náruživě hudebnímu Fr. Werflovi, jenž dokonce velmi aktivně zasáhl do opětného nastolení hudby Verdiovy v mimoitalské Evropě.

V zemích, ve kterých je Franz Kafka pokládán za jeden z velkých zjevů světové prózy 20. století, je mnoho vykladačů jeho tvorby a jejich výklady se značně rozcházejí, při čemž převládají výklady theologické. Platí to též o „Procesu“. Výklad, o který jsem se pokusil, je sotva násilný; podle všeho, co o Kafkovi víme z jeho deníků i ze zpráv jeho přátel, nebyl by proti takové interpretaci měl námitek; též má náš výklad přednost, že se na něm může shodnout sociální etik s bohoslovcem, neboť jednomu i druhému jde, musí jít o rozvázný účet lidské existence, o poměr mezi položkami Dal a Má dáti v Knize života. Případ prokuristy K., člověka slušného a hodného, ale jen slušného a hodného, je tragédie lenivého srdce uspaného horečnou prací, neprobuzeného k vyšším povinnostem, daným mimo zákon občanský a obchodní, mimo normální zákon trestní. Proto propadne hrdlem zákonu nepsanému. Jeho proviněním je, že žije tak, jak žít nelze: sám o sobě, sám pro sebe. Na místě, které jsme již uvedli, připomíná se obžalovanému, že všechno náleží k „soudu“. Bylo mu to připomenuto již dřív, hned při prvním výsledku: když poznal, že se celé shromáždění v síni, zdánlivě rozštěpené mezi lidi od „soudu“ a lidi tribunálu cizí a jej potírající, skládá bez výjimky z orgánů „soudu“. To ho rozhořčilo jako nečisté spiknutí, místo aby ho to zarazilo velkým poznáním. V jeho zazděném nitru se neozve strašlivá otázka, při níž

orchestr všech skladatelů vyjekne smrtelnou hrůzou. To „Jak se zodpovím já bídný?“ nezaznívá jen v textu mše zádušní, má plnou platnost pro život vezdejší, pro každou vteřinu vztahů od člověka k člověku. Franz Kafka tu otázku v sobě slyšel bez přestání. Právě proto mohl vytvořit postavu prokuristy K., postavu výstražnou.

V tomto smyslu, myslím, lze s prospěchem číst „Proces“ Franze Kafky, jenž ani nechtěl být spisovatelem a jemuž v jeho skrovně vyměřené lhůtě životního času šlo jen o jedno jediné –: žít v souladu s nejpřísnějším, dobrovolně a radostně přijatým zákonem mravního vztahu k lidem a k světu. Bylo ve shodě s jeho založením, že vroucně miloval obra mezi autory, který je zároveň genius mravní. Plakal nad jeho „Smrtí Ivana Iljiče“.

Naším vydáním vychází „Proces“ Franze Kafky po prvé v jazyce jeho Mileny Jesenské, čtyřiatřicet let po Kafkově smrti.

V červenci 1957.

Pavel Eisner

Poznámka redakční

Roku 1957 vyšla v Antverpách publikace germanisty H. Uyttersprota, profesora gentské university *Eine neue Ordnung der Werke Kafkas? Důmyslným usuzovacím postupem dospívá autor práce k podstatně jiné posloupnosti kapitol „Procesu“ než Max Brod. Ze čtvrté kapitoly Brodovy redakce se u něho stává druhá, z Brodovy druhé kapitola třetí, z Brodovy třetí kapitola čtvrtá, z Brodovy deváté kapitola sedmá, ze sedmé osmá, z osmé devátá. Jinak včleňuje Uyttersprot i kapitoly nedopsané. Plné přesvědčivosti Uyttersprotových vývodů vadí však kapitola svatovítská – proč, nelze zde rozvádět. Max Brod v polemické odpovědi zavrhl Uyttersprotovy návrhy a trvá na správnosti svého uspořádání. Případ vzbudil mezi kafkovskými odborníky živou pozornost. Naše vydání „Procesu“ zachovává dosud obvyklou posloupnost kapitol. P. E.*

Franz Kafka

Narodil se v Praze 3. července 1883, jeho otec měl na Staroměstském náměstí obchod s textilním zbožím. Studium germanistiky, potom práv, r. 1906 doktorát práv. Z téže doby první literární práce. Byl rok úředníkem pojišťovny Assicurazioni Generali na Václavském náměstí, potom právním koncipistou Dělnické úrazové pojišťovny na Poříčí. Letní pobyty v cizině, r. 1914 zasnoubení, poté rozchod se snoubenkou. V září 1917 propuknutí těžké tuberkulózy; zrušil opěté zasnoubení s touž dívkou, nastoupil zdravotní dovolenou z úřadu, snažil se uzdravit tělesnou prací. Roku 1920 klimatická léčba v Meranu, tam začátek vroucného přátelství s Milenou Jesenskou. Opětá činnost v úrazové pojišťovně; koncem r. 1920 v Tatrách, tam i r. 1921, příštího roku ve Špindlerově Mlýně, v Plané, v Praze. Za pokračující choroby statečně snášené r. 1923 v pobaltských lázních Müritzi, tam seznámení s Dorou Dymantovou; s ní, svou ošetřovatelkou, zakládá pak v Berlíně společnou domácnost. Smrt 3. června 1924 v sanatoři u Vídně. Pochován na židovském hřbitově na Olšanech v Praze.

Publikoval jen na naléhání přátel a málo. Před smrtí mnoho rukopisů spálil, o všem, co nebylo v jeho dosahu, přikázal, aby se to zničilo. Posmrtné vydání jeho spisů vycházelo péčí jeho přítele Maxe Broda v pražském nakladatelství Mercy, potom v berlínském nakladatelství Schockenově; nyní v podobě velmi rozšířené o nové nálezy a dešifrované zlomky v newyorském nakladatelství Schockenově a souběžně v nakladatelství S. Fischer ve Frankfurtu n. M.; k souboru přiřazeny i Kafkovy deníky a jeho dopisy Mileně Jesenské.

OBSAH

Kapitola první	3
Zatčení. Rozmluva s paní Grubachovou. Pak slečna Būrstnerová.	
Kapitola druhá	26
První vyšetřování	
Kapitola třetí	40
V prázdné zasedací síni. Student. Kanceláře.	
Kapitola čtvrtá	59
Přítelkyně slečny Būrstnerové	
Kapitola pátá	66
Mrskač	
Kapitola šestá	72
Strýček. Lenka.	
Kapitola sedmá	89
Advokát. Továrník. Malíř.	
Kapitola osmá	129
Obchodník Block. Výpověď advokátovi.	
Kapitola devátá	153
Ve velechrámu	
Kapitola desátá	172
Konec	

Nedokončené kapitoly	177
Místa škrtnutá autorem	195
Doslov	200
Poznámka redakční	221
Franz Kafka	222

Atheneum - literatura na webu
<http://atheneum.zde.cz>